

genootschap

voor

125

1988/3-4

geschiedenis

handelingen

BIJDRAGEN

- G. DALLE, *Nieuwpoort 1576-1601. Topografie van armoede en rijkdom (vervolg)* 153-179

OORKONDEN EN MEDEDELINGEN

- A. SCHOUTEET, *Ferdinand Bart, schilder te Kortrijk en te Brugge, ca. 1569 - Brugge 1623.* 181-185

VLAAMSE BIOGRAFICA

- L. FRANÇOIS, *Jean Baptiste Serruys, Oostends politicus en verdediger van de handelsbelangen. (Torhout, 1745 - Brussel, 1833).* 187-213

BOEKBESPREKINGEN

- P. VANDEWALLE, *Landbouw in de kasselrij Veurne.* (J. Mertens) 215-218
 A. VERHULST, *Het ontstaan van de steden in Noordwest-Europa.* (G. Dalle) 218-221
Cyriel Verschaeve en de Tweede Wereldoorlog. (L. Valcke) 272-274
 W.J. VAN DER DUSSEN, *Filosofie van de geschiedwetenschappen.* (Jo Tollebeek) 223-226
 WALTER SIMONS, *Bedelorden ; Bedelordekloosters.* (B. Janssens de Bisthoven) 226-227
 W. TILLIE, P. DE KNOCK, A. MALFAIT, *Vlaamse haardtegels.* (L. Devliegher) 227-229

- KRONIEK** 231-261
-

- BOEKENSCHOUW** 263-339
-

NIEUWPOORT 1576-1601 TOPOGRAFIE VAN ARMOEDE EN RIJKDOM

G. DALLE

(*vervolg**)

De economische situatie

In zover de opbrengst van de belasting op wijn en bier de economische evolutie van de stad weerspiegelt, zouden de eerste jaren na de overdracht van de stad aan Oranje (1577-1578) voorspoedig geweest zijn. Na de afkondiging van de godsdienstvrede (eind 1578) verzesvoudigde de opbrengst van de belasting op de wijn getapt in de stad, terwijl de opbrengst van de belasting op de grote bieren verdubbelde. De overgave van de stad in handen van Farnese (1583) betekende het einde van de tijdelijke welvaart. Tot aan het beleg van Nieuwpoort door Prins Maurits bleven de magere jaren elkaar opvolgen⁷⁶. Na de val van Antwerpen waren de Zuidelijke Nederlanden in oorlog met Frankrijk, Engeland en de Staten-Generaal en was de handel met de vijand in beginsel verboden. Parma wist er een mouw aan te passen en kondigde in 1587, onder invoering van licenten, de vrijheid van handel in de Zuidelijke Nederlanden af. Deze politiek bleef gehandhaafd tot aan de dood van Filips II in 1598. Tussen 1587 en 1598 kon dus handel gevoerd worden met de opstandige provincies⁷⁷. Voor Nieuwpoort betekende zulks dat het toegelaten was haring aan te voeren uit Zeeland en Holland, en deze te koop te stellen in "de koping" d.i. de verkoopplaats of mijn. Om verrassingen te voorkomen werden de

* Het eerste deel verscheen in jg. 124 (1987), afl. 3-4, p. 191-258. Voor enkele *errata* in dit eerste deel: zie achteraan deze tekst, p. 179.

76. *Nieuwpoort*, Stadsrekeningen 1575-1603.

77. J.A. Van Houtte, *Het economisch verval van het Zuiden*, in *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, dl. 5, 1952, p. 203-206.

schepen tussen het “Fort de Vierboete” en de “Grote Vierboete” grondig doorzocht en werd het contact van de Zeeuwen en de Hollanders met de Nieuwpoortenaren gereguleerd. Zonder de toelating van de gouverneur van de stad mocht geen Nieuwpoortenaar naar Holland of Zeeland gaan. De Hollandse en Zeeuwse schippers en kooplui mochten “zo in de huizen als in de herbergen” vrij omgaan met de burgers, maar bij het luiden van de avondklok moesten ze zich terugtrekken in een van de drie hen toegewezen herbergen : de “Lantaarn”, de “Gespleten Arend” en het “Dobbelcruys”, of op hun schepen overnachten. De schuttershoven en het kaatsspel bij de bordeelmolen waren voor hen verboden terrein⁷⁸. In 1595 wekte de verbodering tussen de Nieuwpoortenaren en de kooplui uit Holland, Zeeland en andere rebellerende provincies het wantrouwen van de stadsmagistraat⁷⁹. De heren van de wet herinnerden de Hollanders en de Zeeuwen eraan dat de toelating die ze van Zijne Koninklijke Majesteit verkregen hadden, het handel drijven betrof en “niet omme familierlijk met zijne onderzaeten in andere zaken te handelen”⁸⁰.

In november 1598 verbood Filips III de handel tussen Spanje en de opstandige gewesten. De aartshertogen volgden zijn voorbeeld op 9.2.1599⁸¹. De staten van het Noorden beantwoordden dit verbod met een algeheel verbod van handel en zeevaart op Spanje en de Zuidelijke Nederlanden. Dit was gemakkelijker gezegd dan gedaan. De Hollanders slaagden er niet in de Spaanse kust te blokkeren en Holland zelf werd bedreigd. Te land kon Mendoza de veldheer van Albrecht door de bezetting van enkele forten, de streek van de Ysel, de Maas en de Waal beheersen en vanuit Duinkerke, Nieuwpoort en Sluis opereerden Spaanse galjoenen tegen Holland en Zeeland. De Staten-Generaal van het Noorden die beheerst werden door de Staten van Holland met raadspensionaris Oldenbarneveldt aan het hoofd, meenden dat het ogenblik gekomen was om de oorlog naar

78. *Nieuwpoort*, reg. 447, f. 137.

79. *Ibidem*, f. 143, (23.11.1595), “de coopliden uit Holland en Zeeland en andere rebellerende provincies die hier komen met waren, vervoorderen zich te frequenteren zeer familierlick metten inwoonders deser stede 't haerlieden eygen huusen met hemlieden etende en drynkende”.

80. *Ibidem*, f. 143.

81. J.A. Van Houtte, *a.w.*, p. 204.

de Zuidelijke Nederlanden over te brengen en vatten het plan op de kuststreek tot Duinkerke te veroveren en via Duinkerke de verbinding met Frankrijk te verwezenlijken. Op 30 juni 1600 marcheerde Prins Maurits langs het strand in de richting Nieuwpoort, trok bij laag water over de haven en sloeg het beleg van de stad. Toen hij vernam dat het leger van aartshertog Albrecht de stad ter hulp snelde, trok Maurits 's anderendaags de haven weer over. Beide legers troffen elkaar in de duinen van Lombardsijde-Westende. De Spanjaarden moesten wijken maar konden ontsnappen in de richting van Leffinge. Na vier dagen rust rukte Prins Maurits opnieuw naar Nieuwpoort op en poogde hij de stad langs de Veurnambachtse zijde in te sluiten. De Spanjaarden hadden ondertussen het garnizoen van Nieuwpoort versterkt (1600 manschappen onder leiding van kolonel Bourgotte) en aartshertog Albrecht was weer paraat voor de strijd. Prins Maurits besloot wijselijk het beleg op te geven, trok naar Oostende en schepte in met bestemming Holland⁸². Op de rand van een gedenkpenning uitgegeven door de Staten is te lezen dat Prins Maurits tijdens de slag van Nieuwpoort 3000 soldaten gevangen genomen had. Hoeveel manschappen in de slag sneuvelden weten wij niet. Karel Jonckheere vertelde mij ooit dat de broer van Miguel Cervantes Saavedra, de schrijver van *El Ingenioso Hidalgo Don Quijote de la Mancha*, in de slag van Nieuwpoort zou gesneuveld zijn. Cervantes concipieerde *Don Quijote* in de *Carcel Real* te Sevilla waar hij omstreeks 1602, een jaar na de slag van Nieuwpoort, gevangen zat⁸³. Over de deelname aan de slag van Nieuwpoort door de broer van Cervantes heb ik niets terug gevonden. In een rekening betreffende levering van medicamenten "tot assistentie ende cureren van diverse gekwetste soldaten van het leger van zijne Kon. Hoogheid" die in het gasthuis en elders verzorgd werden tussen 3 mei en 29 augustus 1600⁸⁴, worden enkel twee Spaanse soldaten bij name genoemd n.l. Juan Fernando de Campos en Francisco Philipppo.

Oorlog was niet de enige gesel die het ritme van het dagelijks leven verstoorde. Andere gesels waren honger en pest. Duurtejaren waren

82. Ir. B. Cox, *Vanden Tocht in Vlaenderen, de logistiek van Nieuwpoort 1600*, Zutphen, 1986, p. 93-94.

83. F. Rodriguez Marin, *La Carcel en que se engendro el "Quijote"*, Madrid, 1916.

84. *Nieuwpoort*, nr. 276.

1582, 1586-1587 en 1595-1597. De prijs van de tarwe steeg in 1582 tot 48 pd. par. de rasiere (\pm 170 l.) en in 1586-87 zelfs tot 70 pd. par. In laatstgenoemde jaren werd 36 pd. par. betaald voor de gerst, de prijs van de andere levensmiddelen steeg in evenredigheid. "Vele mensen leefden met gesoden appelen, peeren en andere vruchten die sij op de onbewoonde hofsteden ende boomgaerden haelden. Alle geswolten beesten wierden geëeten alsoock honden ende catten. De boonen ende erweten die de lantslieden plantten, werden door 't arme hongerich volck uut het lant gesocht om hun daarmede te versaden"⁸⁵. Begrijpelijk als men bedenkt dat een arbeider die maar 12 s. per dag verdiende, wat neerkwam op een jaarinkomen van 2520 s. par., nauwelijks 306 l. tarwe kon kopen en de behoefte van het type-gezin (echtpaar en drie minderjarige kinderen) toch op 3 l. per dag moet geschat worden. Voor zo'n gezin was rogge, dat dan toch gemiddeld ongeveer een vierde, of gerst dat ongeveer de helft goedkoper was, de enige uitkomst⁸⁶.

Het zal wel dat in zulke beroerde tijden een en ander naar de lommerd gebracht werd. In Nieuwpoort was in 1576 de "woeker" of de "lombaerd" gelegen op de ZW-hoek van de huidige Ankerstraat en de St.-Mariestraat. De eigenaar van het huis was Bernard Arders⁸⁷.

Tussen 1575 en 1600 wordt "de quaede sieckte" verschillende keren vermeld. In 1579 komen in de stad en omgeving gevallen voor van de "haestige en contagieuse sieckte der peste". P. Heinderycx spreekt in dit geval van de rode buikloop⁸⁸. De magistraat van de

85. P. Heinderycx, *a.w.*, dl. III, p. 204, 241, 260, 302.

86. Gemiddelden berekend op de prijzen van 1594, 1595 en 1597, gepubliceerd door J. Vermaut, *Merkuriale van de abdij van Ename (markt Oudenaarde)*, in Dokumenten voor de geschiedenis van prijzen en lonen (XVe-XVIIIe eeuw), uitg. o.l.v. C. Verlinden, Brugge, 1959, p. 84.

87. *Nieuwpoort*, reg. 3278, rek. Gasthuis 1579, erfelijke renten, St.-Mariestraat, "huis aeldinghen Pieter Clou, bezuiden de Wouckere deser stede en benoorden Lauwers Pit"; zie bijlage, nr. 584.

Het huis nr. 512, bijlage (Handelingen 1987, p. 217-258), dat in 1576 eigendom was van wed. Mathys Arders, wordt in een koopakte van 4.8.1605, (*Nieuwpoort*, reg. 3977, f. 306) de "oude wouckere" genoemd. J. Lesaffre kocht in genoemd jaar het huis van Ch. Vandenbussche voor 200 pd.gr.. Bernard Arders die in 1582 als voogd optrad van de kinderen van Mathys Arders (RAB, *Nieuwpoort*, nr. 3975, f. 292v^o), was waarschijnlijk de broer van Mathys.

88. P. Heinderycx, *a.w.*, dl. III, p. 158; *Nieuwpoort*, stadsrek. 1579, f. 60.

stad trachtte de verspreiding van de ziekte te beperken door de huizen van de besmetten te isoleren. Hiertoe leverden Balten Adriaens en Joris Vermeersch 50 planken en het nodige ijzerwerk. Op stadskosten werden tussen 29 juni en 14 november aan de aldus afgezonderden spijs (brood en vlees) en drank (wijn en klein bier) en andere noodzakelijke produkten zoals brandhout, kaarsen, zeep en bezems geleverd. Mathys Maertens werd belast met de coördinatie van de hulpactie. In 1582 en 1596 viel de ziekte samen met de graancrisis. P. Heinderycx legt een verband tussen beide, “vele mensen aten toen slechte en bedorven spijsen, waarvan smettende siekten, alsoock de peste onder hun quam”⁸⁹. In Nieuwpoort waren het de Zusters van ter Burg die belast waren met de zorg voor de pestlijders, zij moesten de poorters die aangetast waren in hun klooster opnemen of ze desnoods thuis verzorgen. In augustus en september 1600 woedde de pest opnieuw⁹⁰.

Schatting van het bevolkingscijfer

In 1564 verklaarde de pastoor van Nieuwpoort op vraag van de Raad van Vlaanderen, die trachtte te weten te komen in hoever het calvinisme door de repressie de kop ingedrukt was, dat er onder zijn ongeveer 2000 communicanten, nauwelijks iemand aangetast was door de hervorming⁹¹. 2000 communicanten veronderstelt ongeveer 3000 inwoners. Van zijn kant verklaarde de bisschop van Doornik in een schrijven van 1585 dat eind 1583-begin 1584 de hervormde gemeente te Nieuwpoort uit niet minder dan 3000 personen bestond, maar dat vanaf 1583 veel hervormden de stad verlaten hadden⁹². De Prins van Oranje schatte het antal leden van de Nieuwpoortse gemeente eveneens op ongeveer 3000⁹³. Chr. Vandenbroeke meent één molen op 500 à 600 inwoners te mogen aanvaarden⁹⁴. Volgens Jacob van Deventer — en dit wordt bevestigd door

89. *Ibidem*, p. 204-205.

90. Stadsrekening van genoemd jaar.

91. D. Van der Bauwhede, *a.w.*, p. 16.

92. *Ibidem*, p. 42.

93. R. van Roosbroeck, *Willem de Zwijger graaf van Nassau, Prins van Oranje, een kroniek en een epiloog*, Antwerpen, 1974, p. 19.

94. Chr. Vandenbroeke, *Molinologie en economische geschiedenis : enkele terreinverkenningen*, in *Handelingen Genootschap voor Geschiedenis*, 123 (1986), p. 22.

mijn onderzoek — telde Nieuwpoort 8 molens, waarvan één oliestampmolen. Zeven korenmolens zouden een bevolkingscijfer van 3500 à 4000 veronderstellen. Twee van de zeven in aanmerking komende molens stonden buiten de stadswallen en maalden ongetwijfeld ook voor de inwoners van Lombardsijde, van Nieuwe Yde en voor de dichtstbijwonende inwoners van de aangrenzende dorpen. Het bevolkingscijfer berekenen kan ook door toepassing van een gezinscoëfficiënt. Met coëfficiënt 4 zou dit $742 \times 4 = 2968$ inwoners betekenen. Ik meen dat een bevolkingscijfer van ± 3000 voor Nieuwpoort in 1576 aanvaardbaar is. Bij toepassing van de coëfficiënt 4 zouden er in 1600 maar ± 2000 inwoners geweest zijn (520×4), wat zou betekenen dat tussen 1576 en 1600, duizend personen Nieuwpoort zouden verlaten hebben. Of ze na de overgave van de stad in handen van de Spanjaarden (20 juli 1583) naar het Noorden uitgeweken zijn en of dit omwille van hun geloof was, kon niet uitgemaakt worden. Economische factoren kunnen even goed een rol gespeeld hebben.

Het leven in de 16de eeuwse stad

De door graaf Gwijde van Dampierre in 1284 opgerichte “Grote Vierboete” was een in baksteen opgetrokken zeshoekige toren van vier verdiepingen hoog, waarin ter hoogte van de spits vuur gemaakt werd. De gloed van het vuur straalde naar buiten via drie in de basis van de spits uitgespaarde openingen⁹⁵ en wenkte de vissers en de stuurliu van de koopvaardijsschepen naar de veilige haven. Als brandstof werd hoofdzakelijk riet gestookt. Een groot gedeelte hiervan werd gemaaid op de rand van de toen nog niet drooggemalen moeren⁹⁶. De rol van de vierboeters, zo werden de vuurtorenwachters genoemd, beperkte zich niet tot het stoken van het riet ; zij hadden ook als taak de vissersboten en de handelsschepen veilig de haven binnen- en buiten te loodsen. Hierbij moest steeds voorrang verleend worden aan de binnenlopende schepen en in de eerste

95. H. Levecque, *Herinneringen aan Nieuwpoort*, Nieuwpoort, 1938, p. 19-20. De “Grote Vierboete” werd in 1914 opgeblazen.

96. *Nieuwpoort*, stadsrek. 1576 : in 1576 kocht de stad hiertoe 122.950 bundels riet.

plaats aan de vissersboten⁹⁷. Eenmaal in de haven werden de schepen vastgelegd aan de in de kaaimuur aangebrachte ringen en om beschadiging van de kaaimuur te voorkomen was de stuurman verplicht een “blok” (stootkussen ?) aan de voorsteven te bevestigen⁹⁸. Buiten de Stegerpoort mochten niet meer dan twee boten boord aan boord liggen⁹⁹. Het meren aan de kaai was beperkt tot de tijd nodig voor het lossen en het laden. Het lossen had voorrang. Om lossen en laden te vergemakkelijken was er een kraan en waren in de kaaimuur trappen uitgespaard¹⁰⁰. De kade zelf was geplaveid. Voor het lossen en laden konden de kooplui een beroep doen op de “gesellen ter kaaie”. Laatstgenoemden mochten zich niet opdringen, ze mochten “niet roepen achter eenige coopliden tsij vreemde ofte poorters”¹⁰¹. Wat er zo allemaal door vreemde schepen gelost werd ? Benevens wijn uit Frankrijk¹⁰² en Duitsland¹⁰³ en bier uit Engeland¹⁰⁴ worden nog vermeld : hout, kolen, ijzer, pek, teer, zeep, boter en kaas¹⁰⁵. Wijn en bier werden ter hoogte van de Kraanstraat door de kraankinderen gelost¹⁰⁶. Het verwerken van de wijn was voorbehouden aan acht wijnschroederijen. In 1576 waren drie ervan voor het leven verpacht, vanaf 1599 werden ze alle acht jaarlijks verpacht ten profijte van de stadskas¹⁰⁷. De pachters waren verplicht “zelve in persoone de wijnen te werckene”, alleen in geval van ziekte

97. *Nieuwpoort*, reg. 447, f. 27, ord. van de ghemeene poorterie vernieuwd 1580, art. 236 : “dat de vierboeters gehouden werden de visschers commende naer d’havene eerst inne te helpen zonder yemandt an te siene ende die ghebercht zijnde dat zij schuldigh werden een anderen ; indien datter de stierman niet afscheeden en wilde dat zij zullen vermoghen het tauwe af te hauwen”.

98. *Ibidem*, art. 97 en 98.

99. *Ibidem*, art. 103.

100. Zie schilderij Lanceloot Blondeel, afgebeeld eerder in dit art.

101. *Nieuwpoort*, reg. 447, f. 52.

102. O.a. uit Orleans (zie reg. 447, ordon. 1580, art. 163).

103. Rijnwijn (*Ibidem*, art. 163).

104. *Ibidem*, art. 132.

105. *Ibidem*.

106. *Ibidem*, art. 165 en 166 : “Wijnverkopers en taverniers moeten beroep doen op de wijnschroeders om hun wijnen te laten afwerken, ze moeten eerst een briefje halen bij de collecteur van de belastingen en dit briefje aan de kraankinderen afgeven”.

107. Zie stadskas. 1576-1600.

mochten ze zich laten vervangen¹⁰⁸. Het verwerken van bier was voorbehouden aan de “bierwerkers”¹⁰⁹. Meer oostwaarts langs de kade werden stenen, zand, “andere balast” en vooral hout gelost. Al deze goederen moesten opgestapeld worden op de daartoe voorziene plaatsen en binnen de drie dagen weggevoerd worden¹¹⁰. De verkoop van het hout kon slechts beginnen nadat het houtschip volledig gelost was en het hout tegen de muur van de stadswallen rechtgezet was. Iedere houtsoort moest afzonderlijk verkocht worden¹¹¹. Tegenover de Schipwerkersstraat lag de “schipwerkersplatse”; alleen wanneer een schip op de werf lag mocht aldaar hout aangevoerd worden¹¹². Wie putten graafde in de “zate van de thuin” (scheepstimmerwerf) moest ze binnen de drie dagen na het te water laten van het schip weer dempen¹¹³.

Handel in vis en vlees

Nieuwpoort was in de eerste plaats een vissershaven, o.a. bekend voor de aanvoer van kaakharing. Het was de weerd — tevens reder en groothandelaar — die zorgde voor de verhandeling van de vis (zowel kaakharing als verse vis) aan de meestbiedende. De verkoop ging door in de “koping” waar de vis gemijnd werd¹¹⁴. In het notitieboek van de taks geheven op aan wal gebrachte haring in 1580¹¹⁵ worden tien weerden vermeld: Jacob Carpentier, Omaer Coloen, Frans Demyster, Jan Lievins, Reynout Paet, Ghelein Rabaut, Joos Vanslype, Jacob Vergothe, wed. Pieter Waelle (of haar zoon) en Philip Wymaere. De visverkopers waren verenigd in de Onze-Lieve-Vrouwegilde. In de rekeningen van het ambacht worden 10 corfhoven vermeld¹¹⁶. De kwaliteit van de kaakharing

108. *Nieuwpoort*, reg. 447, f. 28, art. 235.

109. *Ibidem*, art. 193-194.

110. *Ibidem*, art. 89, 90, 91.

111. *Ibidem*, art. 110, 111, 113

112. *Ibidem*, art. 95.

113. *Ibidem*, art. 96.

114. R. Degryse, *Vlaamse haringvisserij in de XVe eeuw*, in Hand. Genootschap voor Geschiedenis, jg. 88 (1951), p. 116-133, 121.

115. *Nieuwpoort*, reg. 2974.

116. *Ibidem*, reg. 3455. Zie ook Handelingen 1987, blz. 230-231, huizen nrs. 228 en 234.

werd gecontroleerd door “de eed van de kaakharing”, een commissie bestaande uit 9 mannen, telken jare bij de vernieuwing van de magistraat door het stadsbestuur aangesteld. Negen pakkers onder de leiding van een maander hielden toezicht op het verpakken van de haring. Benevens kaakharing werd ook droge haring aangevoerd. Een commissie ad hoc, “de eed van de drogene haring” (3 mannen) hield er toezicht over. De “eed van de verse vis” (6 mannen) en “de pakkers van de vis” (4 mannen) waakten over de versheid van de Nieuwpoortse vis en de zorg waarmee ze verpakt werd¹¹⁷.

Voor het inpakken van vis mocht alleen inlands zout gebruikt worden¹¹⁸. Het nodige zout werd blijkbaar te Nieuwpoort gewonnen. Een zoutkeet wordt vermeld buiten de Stegerspoort aan de haven-dijk¹¹⁹, een zoutpanne buiten de Noordpoort¹²⁰. Binnen de stadsmuren worden drie zoutketen vermeld: een tussen de Houtbrekersstraat en de Kraanstraat, een aan de westzijde van de Kopingstraat en een op de hoek van de Kokstraat en het straatje dat de Kokstraat verbond met de Garnaartstraat¹²¹. Uit een tekst van 1606 meen ik te mogen afleiden dat ze via buizen met de haven verbonden waren¹²². Dat met het kostbare produkt spaarzaam omgesprongen werd blijkt uit het verbod zout te laden op andere boten dan die ter visvaart uitvaren¹²³.

De visserskaai lag ten westen van de Garnaartstraat. Het haringklokje hing in de toren van de havenpoort tegenover de Kokstraat¹²⁴.

117. *Ibidem*, reg. 91.

118. R. Degryse, *a.w.*, p. 120.

119. *Nieuwpoort*, stadsrekening 1575, f. 7v^o-8.

120. *Ibidem*, reg. 3874, f. 111.

121. Zie bijlage Handelingen 1987, p. 217-258, huizen nrs. 167, 206 en 232.

122. *Nieuwpoort*, reg. 3977, f. 353, Wulfaert Baeteman verkoopt aan Pieter Demystere de vrijdom om van zijn oude zoutkeet waar hij nu woont, “onder de aerde ende deur de grond van comparant te mogen leggen een goote en waterconduite tot aan de buuse ende 't conduit van een waterloop ofte buuse die comparant heeft, lopende van z'n zoutkeete noordwaarts deurde kaai tot in de haven. Genoemde buuse moet gesamenlijk onderhouden worden. Bij sterke en crancke strooming zal geloot worden wie de ene dag, wie de andere dag zal pompen”.

123. *Nieuwpoort*, reg. 447, ord. 1580, art. 93.

124. Zie hierboven, blz. 202.

Het verpakken van de vis gebeurde ten westen van het haringklokje¹²⁵. Het waren niet alleen Nieuwpoortse vissers die vis aanvoerden. Ook vreemde buizen, vooral uit Blankenberge, liepen de haven binnen. Zoals de Nieuwpoortse vissers moesten zij hun vis “bij hoopkens” in de mijn verkopen¹²⁶. Dat dit met lede ogen bekeken werd door de plaatselijke vissersbevolking die door “roepen, tieren en krijzen” de verkoop ervan trachtte te verstoren is begrijpelijk maar kon toch niet geduld worden¹²⁷.

De vissers en de stuurliu van de grote en de kleine visserij waren verenigd in de St.-Jacobsgilde¹²⁸. Het in de Kokstraat gelegen gildehuis had beter dagen gekend, het was in 1576 “geruineerd”. De gilde haalde haar inkomen niet alleen uit de bijdrage (3 s.) die betaald werd door de boten die de haring aanvoerden, maar ook uit de 3 s. die “de vischwijfs die ter caeye ofte ter markt vis verkopen met bancken” moesten betalen. Op het marktplein hadden de visvrouwen hun vaste standplaats, nl. bij het vleeshuis oostwaarts naar de steenput die gelegen was voor het huis van Pieter Lieven¹²⁹. Het is duidelijk dat met het vleeshuis de halle bedoeld wordt. Tussen beide deuren van het vleeshuis verkochten de warmoeseniers hun groenten. In het vleeshuis mocht de slager z'n “stal” (standplaats) niet verlaten om cliënten te lokken. Laatstgenoemden moesten de vrijheid hebben te kunnen kopen “daer themlieden gelieft”¹³⁰. Iedereen, zowel vreemdeling als poorter, mocht eenmaal per week vlees verkopen vóór het vleeshuis¹³¹. In de huidige St.-Sebastiaanstraat werd de veemarkt gehouden¹³². Andere goederen konden te koop aangeboden woren “in 't vierkante van de markt”¹³³, niet-poorters mochten er zelf gebakken brood verkopen. Dit moest wel

125. Nieuwpoort, reg. 447, ord. 1580, art. 94 en 238. De pakkers hadden recht op het zout dat tijdens het verpakken gemorst werd.

126. *Ibidem*, art. 133.

127. *Ibidem*, art. 135.

128. *Ibidem*, f. 109.

129. Nieuwpoort, reg. 447, ordon. 1580, art. 78 ; en zie verder blz. .

130. *Ibidem*, art. 226-227.

131. *Ibidem*, art. 227-229.

132. R. Degryse, *Nieuwpoort, a.w.*, p. 121.

133. Nieuwpoort, reg. 447, ord. 1580, art. 153.

De voormalige gevangenis van Nieuwpoort.

hetzelfde gewicht hebben als het door de poorters gebakken brood¹³⁴. Buiten de twee wekelijkse marktdagen werd op St.-Michielsdag (29 september) een jaarmarkt gehouden die drie dagen duurde. De jaarmarkt van St.-Jan Baptist (24 juni) duurde zeven dagen¹³⁵. Voor de wagens die de marktgoederen aanvoerden waren parkeerplaatsen voorzien achter de halle, op de burg, op de Eendepoel en op het eind van de Handwerkersstraat¹³⁶.

Gebouwen

De halle met belforttoren (14de eeuw), alhoewel herhaalde malen gerestaureerd, o.a. in 1875¹³⁷, is een van de weinige gebouwen die tot Wereldoorlog I in hun oorspronkelijke vorm bewaard bleven¹³⁸. Het stadhuis, het oude gijzelhuis, op de hoek van de Kraanstraat en de Langestraat, werd kort voor 1576 in renaissancestijl verbouwd. Het was pas volledig afgewerkt nadat “de twee houten mannen om de klok te slaan” die Jan Dierycx., een beeldsnijder uit Brugge, vervaardigde¹³⁹, in de toren geplaatst werden. In 1575 was men nog doende om de “nieuwe buerse” neffens het stadhuis af te werken¹⁴⁰. Gaat het hier om werken aan de griffie die later, in de 18de eeuw, zal verbouwd worden of over het huis ten noorden van het stadhuis, in de Kraanstraat, dat stadseigendom was en waar o.a. in 1577 het banket gehouden werd ter gelegenheid van de vernieuwing van de wet¹⁴¹. Schuin tegenover de griffie lag de gevangenis die in een akte van 1594 “de burg” genoemd wordt¹⁴². Tegenover het stadhuis, op de ZO-hoek van de Marktstraat, waar op het plan Popp het “spuithuis” vermeld wordt, had de stad een loge, d.i. een loods gebruikt om allerlei materialen op te slaan¹⁴³.

134. *Ibidem*, art. 220.

135. R. Degryse, *a.w.*, p. 121.

136. *Nieuwpoort*, reg. 447, ordonn. 1580, art. 162.

137. R. Degryse, *Nieuwpoort*, p. 127.

138. M. Messiaen. *Nieuwpoort in oude prentkaarten*, Zaltbommel, 1973, prent 27.

139. *Nieuwpoort*, stadsrekening 1580, f. 34.

140. *Ibidem*, stadsrekening 1576, f. 27-28.

141. *Ibidem*, stadsrekening, 1577, f. 43v°: “omme te behangen de rethorycke camer...”

142. *Nieuwpoort*, reg. 3976, f. 349.

143. *Ibidem*, reg. 3977, f. 223 ; reg. 3978, f. 15v° en stadsrekening 1579, f. 32v°.

De kerk en de halle, detail uit het plan van Deventer (zie Handelingen 1987, afb. p. 195).

De Onze-Lieve-Vrouwekerk, een gotische hallekerk, had in 1576 vier beuken. Buiten de kerk werd tussen 1539 en 1542 een nieuwe toren gebouwd maar die zou kort nadien ingestort zijn. De funderingen ervan werden tussen 1578 en 1586 uitgebroken¹⁴⁴. De pastorie, de huizen van de twee kapelaans en de “bascoutere” (koster) stonden op het kerkhof, op de hoek van de huidige Kerkstraat en de Onze-Lieve-Vrouwstraat, waar Jacob van Deventer een huizenblok tekende¹⁴⁵. Er waren in 1576 slechts twee kloostergemeenschappen in de stad gevestigd. Aan de westzijde van de Hoogstraat, tussen het huidige Ankerstraatje en de Langestraat, lag het klooster van de Oude Grauwzusters — “de Grauwzusters Boven” —, die aan het St.-Janshospitaal verbonden waren. De Nieuwe Grauwzusters — “de Grauwzusters Beneden” — hadden sinds 1469 hun klooster in de Potterstraat, op de plaats van de vroegere dwangburg. Mannenkloosters waren er niet. Wel waren er enkele los optredende kloosterlingen bedrijvig in de stad, o.a. een Jacobijn (broeder Frans Goetijt) en een karmeliet (broeder Dieryck Vanrollegem)¹⁴⁶. De Grauwbroeders bezaten een huis in de St.-Mariestraat, ten zuiden van het St.-Jansgasthuis¹⁴⁷. Dit huis werd m.i. de kern van het latere recollectenklooster. De kapel van het gasthuis was met schaliën gedekt. Aan het gasthuis waren zeven ziekenzusters, een pastoor, een kapelaan, een koster en een “pitmaker” verbonden¹⁴⁸. Het gasthuis had een eigen wijngaard. De prijs in 1579 betaald voor het snoeien van de gaard laat een betrekkelijk grote oppervlakte vermoeden¹⁴⁹. In het gasthuis werden ook de uit verschillende windstreken toegevoerde goederen opgeslagen en gewogen¹⁵⁰. De maten en gewichten werden jaarlijks geijkt¹⁵¹. Vóór de verwoesting

144. K.R. Berquin, *Over de toren van de Onze-Lieve-Vrouwekerk te Nieuwpoort*, in Gedenboek Karel Romaan Berquin, 1963, p. 58-67.

145. Zie plan Nieuwpoort, Handelingen 1987, p. 195.

146. *Nieuwpoort*, stadsrekening 1578, presentwijnen.

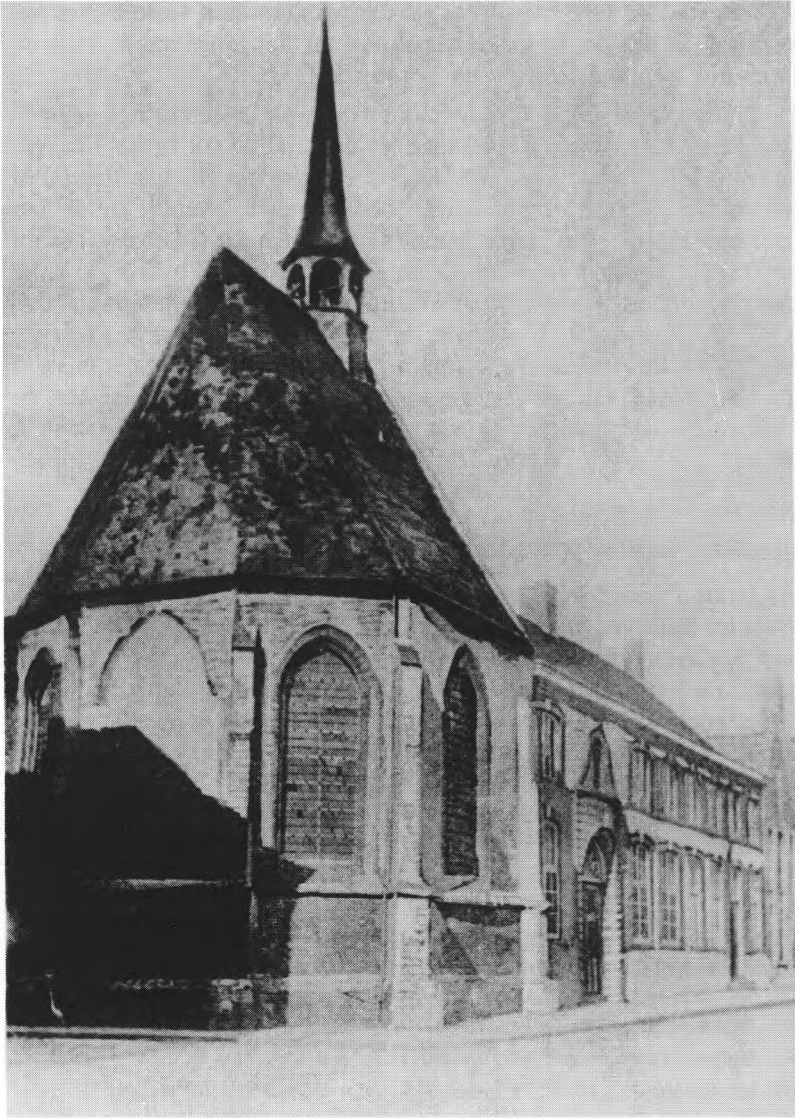
147. Bijlage, huis 473.

148. *Nieuwpoort*, rekening Gasthuis 1579, posten 3, 5 en 9.

149. *Ibidem*, post 9, “Adriaen Bouvelynck wie gesneden heeft de wijngaard vanden gasthuuse, 54 pd.”

150. *Nieuwpoort*, reg. 447, f. 77, “tarief goederen te stellene ofte weghene binnen den gasthuuse deser stede (a° 1580).

151. *Nieuwpoort*, rek. gasthuis 1579, post 8.

Het St.-Janshospitaal voor 1914, op de ZW-hoek van de Langestraat en de Recollectenstraat (thans verdwenen).

van de stad in 1383 stond het St.-Jansgasthuis ten westen van het kerkhof, in het latere Volderstraatje waar het hospitaal in 1576 en later nog een huis bezat, de “proostdie”¹⁵².

De Duinenabdij van Koksijde had te Nieuwpoort een refuge gelegen aan de westkant van de Kraanstraat en reikend tot in de Kopingstraat¹⁵³. Het aan de westzijde van de Hoogstraat gelegen begijnhof bestond uit 9 huisjes bewoond door arme vrouwen¹⁵⁴. In de belastinglijst van 1600 wordt onmiddellijk na het St.-Sebastiaanshof de “Grote School” vermeld. Ik meen dat de school achter de halle moet gesitueerd worden waar Waumermans op het plan van Jacob van Deventer het huis van de “prochiepape” situeert¹⁵⁵. Over de ligging van de Armenschool kan er geen discussie zijn, ze stond aan de noordkant van de Langestraat, tussen de Kokstraat en de Garnaartstraat, ten westen van de huizen van Omaer Coolen¹⁵⁶. Tussen 1623 en 1629 werd de school in renaissancestijl heropgebouwd¹⁵⁷.

Openbare orde en veiligheid

De straten van de stad waren geplaveid¹⁵⁸ maar niet over heel de breedte. Ieder moest de straten en goten voor eigen deur vegeen, het niet geplaveid gedeelte voor zijn huis — het “voorhoofd” — zuiver houden en het gras wieden¹⁵⁹. In het “voorhoofd” werd van alles opgestapeld¹⁶⁰. 's Nachts mochten er, althans aan een zijde van de straat, wagens parkeren. De dissels van de wagens moesten wel rechtop geplaatst worden “ten fijne dat hem niemand daeraan

152. Bijlage, huis nr. 451 ; zie ook *Nieuwpoort*, reg. 3279, erfelijke renten.

153. M. Messiaen, *a.w.*, dl. I, 36 en dl. II, 28.

154. In 1600 wordt het begijnhof belast op 9 haardsteden. Volgens het plan Popp besloeg het hof de gebouwen 350, 351, 361 en de achteraan gelegen huisjes 352 tot 357.

155. Waumermans, *Nieuwpoort*, *a.w.*

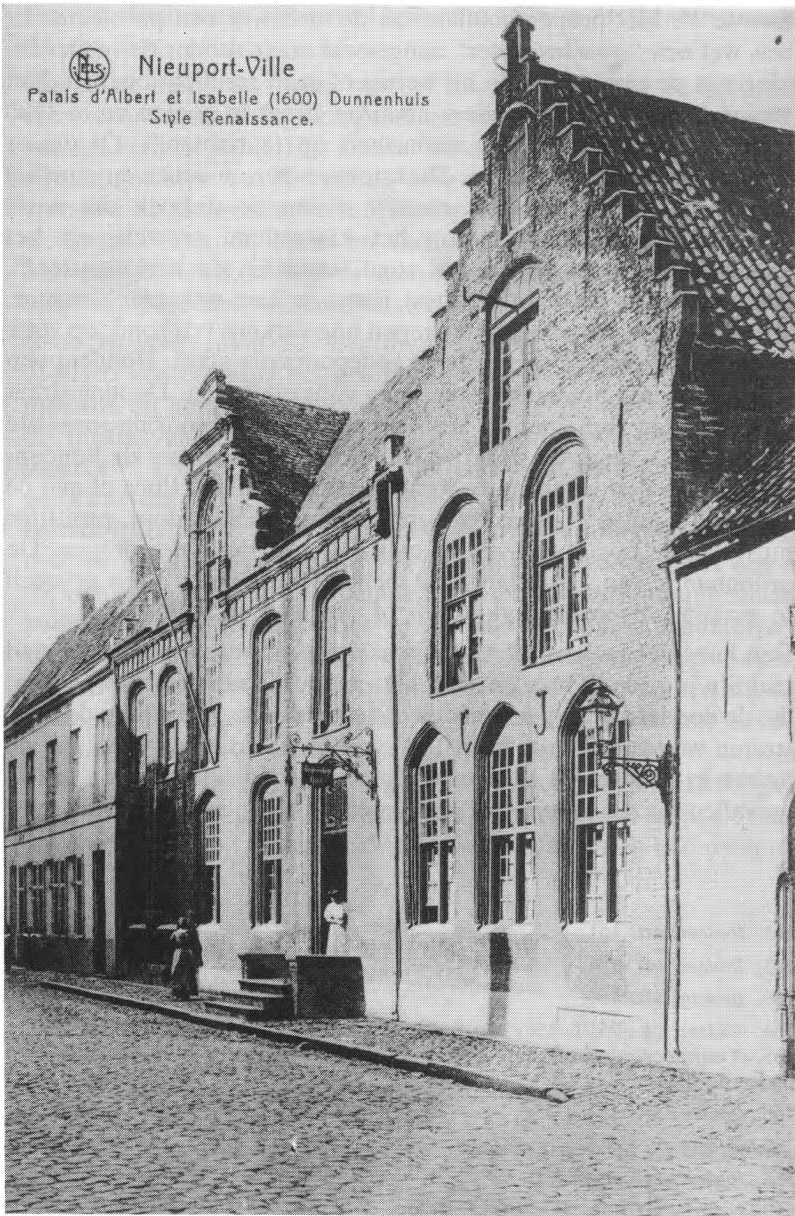
156. Bijlage (Handelingen 1987, p. 220), tussen huizen nrs. 48 en 49.

157. M. Messiaen, *a.w.*, dl. I, prent 26.

158. *Nieuwpoort*, stadsrekening 1576, f. 29, “gewrocht bij matsenaers omme te calsieden ende te vermaeken de straeten van de stede”.

159. *Ibidem*, reg. 447, ord. 1.2.1580, art. 145 en 147.

160. *Ibidem*, art. 149, “geen belemmeringen te leggen verder dan de voorhoofd van het huis”.

Het refugehuis van de Duinenabdij.

kwetse”¹⁶¹. Het proper houden van de stad was een probleem. Er was wel een “meschwachter” aangesteld maar zonder de medewerking van de bevolking kon hij weinig of geen resultaat boeken. Het was verboden mest en andere afval op straat te gooien en in 1580 werd zelfs overwogen een vuilnisbelt op te richten¹⁶². Of die er gekomen is is niet geweten. Sluikstorters bleven actief en stortten hun afval — desnoods bij nacht¹⁶³ — op de dishoek die reeds gedeeltelijk ontvolkt was, op het kasteeland en zelfs op het kerkhof¹⁶⁴. Honden liepen vrij rond, stoorden de kerkdiensten¹⁶⁵, snuffelden van deur tot deur en lieten er hun watermerk achter. Alhoewel het verboden was¹⁶⁶, liepen nog varkens vrij rond, op zoek naar iets eetbaars in de op straat gedeponeerde afval. Hondenpoep en varkensdrek brachten gevaar mee voor uitglijden. De magistraat wilde hieraan verhelpen en verbood op 23.5.1599 voor de zoveelste keer varkens langs de straat te laten lopen en bezwoer de hondenbaasjes alle middelen aan te wenden om hun dieren thuis of aan de band te houden¹⁶⁷. Paardevijgen werden wellicht door profijtjige huisvrouwen opgeschept en als meststof naar de tuin gedragen. De ordonnantie van 1 februari 1580 diende te verbieden “zijn gevoech te maken” tegen de kerkmuren of op het kerkhof¹⁶⁸.

Een keer per jaar werden alle hens aan dek geroepen om de stad piekfijn in orde te brengen met het oog op de sacramentsprocessie, die de donderdag volgend op de eerste zondag na Pinksteren door de straten van de stad trok¹⁶⁹. In 1580 verordende de magistraat dat de huizen in behoorlijke staat moesten onderhouden worden en dat de vervallen huizen binnen het jaar moesten heropgebouwd worden¹⁷⁰.

161. *Ibidem*, art. 161.

162. *Ibidem*, art. 144.

163. *Ibidem*, art. 151.

164. *Ibidem*, art. 75, f. 156^v en f. 125 (25.7.1591).

165. *Nieuwpoort*, stadsrekening 1580, f. 42, “Voor de honden uit de kercke te slaen onder de diensten”.

166. *Ibidem*, art. 152.

167. *Ibidem*, f. 185.

168. *Ibidem*, ord. 1589 art. 75.

169. *Nieuwpoort*, reg. 447, f. 116, ordon. 13.6.1589.

170. *Ibidem*, ordon. 1580, art. 24.

De vergelijking van het aantal huizen in 1576 en 1600 toont aan dat dit een flop werd.

Dat in de beroerde tijden van het laatste kwart van de zestiende eeuw voorzorgsmaatregelen genomen werden om de stad te beveiligen ligt voor de hand. Het kasteel werd ontmanteld en de muren en vestingsgrachten werden aldaar zo gewijzigd dat de toren van de vroegere St.-Laurentiuskerk opnieuw binnen de stadswallen kwam te liggen. Vóór de toren en ook vóór de Zuidpoort werd een bolwerk gebouwd, terwijl de stadswallen op verschillende plaatsen met "rampaarden" werden versterkt¹⁷¹.

Beducht voor spionage, liet men de vreemdelingen niet op de plaatsen komen waar het geschut opgesteld was¹⁷². De herbergiers moesten bij het luiden van de avondklok aan de wacht de naam en de plaats van herkomst meedelen van de personen die bleven logeren¹⁷³. Zonder toelating van de magistraat mochten de burgers geen kamers verhuren aan vreemdelingen¹⁷⁴ noch aan bedelaars en andere "fielten"¹⁷⁵. Ook in niet-oorlogstijd waakte de magistraat over de veiligheid van de burgers en hun kinderen. Met het oog op de veiligheid van laatstgenoemden werden de voerlui aangemaand voorzichtig te rijden en binnen de stad hun zweep niet te hanteren¹⁷⁶. Het grootste gevaar voor een stad waar de huizen nog grotendeels met stro gedekt waren, was brand. Het vervangen van een strodak door een hard dak werd aangemoedigd door het uitbetalen van een premie¹⁷⁷. Bij nieuwbouw was een hard dak verplicht¹⁷⁸. Andere voorzorgsmaatregelen waren : het vuur 's avonds af te dekken, geen as of kolen op zolders met een houten vloer te leggen en pek en teer alleen op straat op te warmen¹⁷⁹. De bakkers mochten hun oven niet

171. R. Degryse, *Nieuwpoort*, p. 113-114.

172. *Nieuwpoort*, reg. 447, ord. 1580, art. 155.

173. *Ibidem*, art. 185.

174. *Ibidem*, art. 23.

175. *Ibidem*, art. 143.

176. *Ibidem*, art. 159-160.

177. *Nieuwpoort*, stadsrekening 1577, f. 43v^o, W. de la Salle krijgt een toelage van 60 pd. om z'n huis met schaliën gedekt te hebben.

178. *Nieuwpoort*, ord. 1580, art. 26, 28, 30, 31.

179. *Ibidem*, art. 28, 29, 30.

opwarmen met stro en zonder toelating van de magistraat mochten in stad geen stromijten opgericht worden¹⁸⁰. Met het oog op een eventuele brand moest ieder huis voorzien zijn van twee lederen emmers en van een ladder met veertien sporten¹⁸¹. Voor de watervoorziening beschikte de stad over achtendertig “stampitten” (steenputten)¹⁸². De putten lagen :

1. in de Noordstraat tegenover het huis 89¹⁸³
2. in de Noordstraat bij het huis 94
3. in de Houtbrekersstraat bezuiden het huis 162
4. in de Houtbrekersstraat, zonder aanduiding van ligging (1 blauwe put)
5. in de Houtbrekersstraat, zonder aanduiding van ligging (1 blauwe put)
6. in de Kraanstraat voor het huis 191
7. in de Kraanstraat voor het huis van Jan Vande Vivere
8. Kraanstraat, voor het huis 192
9. Kopingstraat, tegenover het huis 200
10. Garnaartstraat voor het huis 225
11. Kokstraat voor het huis 276
12. Kokstraat voor het huis 292¹⁸⁴
13. Kokstraat voor het huis 244
14. Kokstraat voor het huis 266¹⁸⁵
15. Klekerstraat voor het huis 405¹⁸⁶
16. Klekerstraat voor het hoekhuis van de Kleine Klekerstraat, huis 321 of 327
17. hoek Klekerstraat-Wagenaarshoek, huis 384
18. tegenover de Middenmolen¹⁸⁷
19. Langestraat bij Oostpoort tegenover Jan Vandamme (huis 5)

180. *Ibidem*, art. 31 en 32.

181. *Ibidem*, art. 27.

182. *Ibidem*, reg. 447, f. 29 (zie 33 v°).

183. Voor het situeren van de putten steunde ik op het document, reg. 447, f. 28 en op de inwonerslijsten in bijlage, (Handelingen 1987, p. 217-258).

184. Huis 232 in 1601.

185. *Ibidem*, stadsrek. 1577, f. 42, “Jan Reynout matsenaere” maakt een steenput op de hoek van de Kokstraat en de Stooftstraat.

186. Bijlage, huis 405 ; zie ook 1601, huis 311.

187. Bijlage, huis 294 of 301.

20. Langestraat tegenover Mahieu de Meunynck (huis 12)
21. Langestraat voor het huis van G. Adriaens (huis 22)¹⁸⁸
22. Langestraat voor Wed. Corn. Goossens (huis 27)
23. Langestraat voor het huis Vig. Debomere (huis 64)
24. Hoogstraat bij het huis Ch. de Crave (huis 488 ?)
25. Hoogstraat voor het huis Cl. Bart (huis 485)
26. Hoogstraat voor de poort Guill. Ghysbrecht (huis 504)¹⁸⁹
27. Marktpllein voor huis van Pieter Lieven (huis 555)¹⁹⁰
28. St.-Mariestraat voor het huis M. Paelynck (huis 599)¹⁹¹
29. Marktstraat achter het huis van W. Ghys (huis ?)
30. Marktstraat voor 't Schemynckel (huis ?)
31. Marktstraat voor het huis van Valcrave (huis 664)¹⁹²
32. Marktstraat naast het huis van M. de Haze (huis ?)
33. Potterstraat een levend putken
34. Potterstraat tegenover het nieuw Zusterhuis
35. Mandenmakersstraat voor de schuur van J. Desmidt (huis 721)
36. Mandenmakersstraat voor huis Ant. Rille (huis 716)
37. Mandenmakersstraat voor huis Corn. Goossens (huis 746)¹⁹³
38. Eendepoel voor huis P. Leynaert (huis 769)¹⁹⁴

Regelmatig wijst de magistraat erop dat de putten moeten zuiver gehouden worden¹⁹⁵. Met het oog hierop werd de stad in sectoren ingedeeld met aanduiding welke putten door de inwoners van de sector mogen gebruikt worden¹⁹⁶.

De sociale betekenis van deze putten mag niet onderschat worden : de vrouwen ontmoetten er elkaar, wisselden er nieuwtjes uit en fluisterden er elkaar in het oor wat niet luidop gezegd mocht

188. *Nieuwpoort*, nr. 2992, huis nr. 21 = huis 22 in bijlage Handelingen 1987.

189. *Ibidem*, huizen nrs. 385-386 ten zuiden van het huis op de NW-hoek van de Hoogstraat = huis 488 in bijlage Handelingen 1987.

190. Zie voetnoot bij huis nr. 555 in bijlage Handelingen 1987.

191. *Nieuwpoort*, nr. 2992, huis 478 = huis 599 in bijlage Handelingen 1987.

192. Zie voetnoot bij huis 599 in bijlage Handelingen 1987.

193. *Nieuwpoort*, nr. 2992, huis nr. 602 't Schip = huis 746 in bijlage Handelingen 1987.

194. *Ibidem*, huis 615 op ZO-hoek straatje naar kasteel = huis 769 in bijlage Handelingen 1987.

195. *Nieuwpoort*, reg. 447, f. 116 (13.6.1589), f. 123 (17.8.1591).

196. *Ibidem*, f. 29, ord. 1580.

worden. Een onvertogen woord leidde er soms tot ruzie en dan werd heel het arsenaal van scheldwoorden boven gehaald : “prij”, “carogne” (helleveeg), soms versterkt door “pestilentsche” of “sacramentsche”, hoer en wat nog erger was “toveres”¹⁹⁷. Rond deze putten ontstond de “quaede straatmaere” die een Francyncken, een Perinken of een Passchyncken op de brandstapel kon doen terecht komen.

Arbeiders en ambachtslui waren onder de bescherming van een patroonheilige in gilden gegroepeerd. De stuurliu van de kleine en de grote visserij waren zoals gezegd gegroepeerd in de St.-Jacobsgilde¹⁹⁸. De “Schutelieden” of “binlanderlieden” hadden St.-Jan als patroon en St.-Anna was de patrones van de schipwerkers¹⁹⁹. Het gilde Onze-Lieve-Vrouwkinsbedde groepeerde de arbeiders en de “gesellen ter kaaie”²⁰⁰. Brouwers en bierstekers stelden hun vertrouwen in St.-Arnout²⁰¹. In het bouwbedrijf was men blijkbaar meer verdeeld : metselaars, timmerlui en steenhouwers hadden zich onder de bescherming van St.-Christoffel verenigd²⁰² ; schrijnwerkers, strodekkers en tegeldekkers hadden de voorkeur gegeven aan St.-Paulus en zich bij de zagers, de lijndraaiers en de mandemakers aangesloten²⁰³. In de voedingsnijverheid hadden de molenaars en de bakkers St.-Viktor als patroon²⁰⁴, de slaggers St.-Bartholomeus²⁰⁵. Wie van ver of van dicht te maken had met de bewerking van grondstoffen voor kledij — de pels- en de wolhandelaars en de handelaars in schaaps- en kalfsvellen, de vachtplukkers en de lakensnijders, vereerden St.-Laureins²⁰⁶. De kleermakers vereerden St.-Pieter²⁰⁷.

197. Scheldwoorden die voorkomen in de heksenprocessen.

198. Hierboven blz. .

199. *Nieuwpoort*, reg. 447, f. 60 en 84.

200. *Ibidem*, reg. 3398.

201. *Ibidem*, reg. 447, f. 70.

202. *Ibidem*, f. 49.

203. *Ibidem*, f. 99.

204. *Ibidem*, f. 93.

205. *Ibidem*, reg. 3412.

206. *Ibidem*, reg. 447, f. 87.

207. *Ibidem*, f. 67.

De schoenmakers hadden St.-Crispijn uitverkoren²⁰⁸. St.-Elooi was de patroon van de smeden, de loodgieters en de potgieters²⁰⁹. St.-Cosmas en Damiaan beschermden niet alleen de glazeniers en de schilders, maar ook de chirurgen en de barbiers²¹⁰. De kuipers konden rekenen op St.-Maarten²¹¹, de merseniërs en de lijnwaadsnijders op St.-Niklaas²¹². De hoveniers tenslotte werden gegroepeerd in het gilde van het Heilig Kruis²¹³.

Rust en ontspanning

De arbeidsdag was lang, maar men werkte zonder zich op te jagen. Zon- en feestdagen waren rustdagen. In principe mocht er op deze dagen niet gewerkt worden. Uitzondering werd gemaakt voor het lossen en het verkopen van vis en voor het venten van eetwaren “ter accomodatie van het garnizoen”, maar dit alleen na het bijwonen van de H. mis en niet tijdens de hoogmis en de sermoenen²¹⁴. Tijdens genoemde kerkelijke diensten werd het stil in de stad. De kinderen mochten niet op straat spelen, de volwassenen mochten niet wandelen langs de kaai of in de stad, de herbergiers en de verkopers van brandewijn mochten alleen de “passerende ende reyzende man” bedienen²¹⁵. Warmoeseniërs, slaggers en varkensvleesverkopers mochten 's morgens voor de hoogmis en 's namiddags na drie uur hun winkel openhouden²¹⁶. Deze laatste bepaling wijst er op dat op zon- en feestdagen de pot iets lekkers schafte.

Op de vrije dagen werden koningsschietingen en verbroederingsfeesten met gilden van naburige steden georganiseerd. De stad erkende en subsidieerde drie schuttersgilden²¹⁷. De gaai van het

208. *Ibidem*, f. 57.

209. *Ibidem*, f. 79.

210. *Ibidem*, f. 72.

211. *Ibidem*, f. 74.

212. *Ibidem*, f. 64.

213. *Ibidem*, f. 91.

214. *Ibidem*, f. 119 v°, art. 68-74.

215. *Ibidem*, f. 119 v°-129.

216. *Ibidem*, f. 119 v°-129.

217. *Nieuwpoort*, stadsrekening 1580, f. 42.

St.-Jorisgilde stond gepland in de ruimte tussen de oostzijde van de Noordstraat en de Langestraat. Het St.-Sebastiaansgilde had zijn hof aan de oostzijde van de huidige St.-Sebastiaansstraat. Sinds de 16e eeuw bestonden te Nieuwpoort ook busschieters of kolveniers. Ze waren verenigd in het St.-Andriesgilde²¹⁷. De stad stelde hen in 1575 “‘thooge Archiershuis” ter beschikking²¹⁸. Dit huis stond aan de westkant van de Keernemelkstraat. Het oefenterrein van de busschieters lag evenwel bij de vestigen, aan de westzijde van de Klekerstraat, ten noorden van de Langestraat en ten zuiden van de bordeelmolen²¹⁹. De drie genoemde gilden vormden de kern van de stedelijke milities.

Echte ontspanning bood het kaatsspel. In de inwonerslijst van 1601 wordt een kaatsbaan vermeld in de Klekerstraat, naast het Sluzেকে²²⁰. Aan de westkant van de Hoogstraat, ten noorden van het hoekhuis aan de Handwerkersstraat, was er een “closbaene”²²¹. Klossen is een synoniem van “cloten”, d.i. met de bal spelen^{221bis}. Over welk balspel — kaatsen of bollen — het precies ging is niet uitgemaakt. Genoemde spelen werden van mei tot oktober beoefend.

In de wintermaanden zocht men ontspanning binnenshuis. De herbergen en kroegen speelden hierbij een belangrijke rol. Het houden van een herberg was gereguleerd. De herbergen moesten als dusdanig te herkennen zijn door “eenich teecken”²²² (uit-hangbord) en waren in categorieën verdeeld. Op de eerste plaats kwamen de herbergen waar wijn en bier geschonken werd. Ze moesten over minimum acht bedden voor het herbergen van passanten beschikken. De herbergen waar alleen bier getapt werd moesten minimum vier bedden hebben²²³. Op de derde plaats kwamen de plaatsen waar bier getapt werd, maar geen bedden

218. *Ibidem*, stadsrekening 1575.

219. *Ibidem*, stadsrekening 1578, f. 27.

220. *Nieuwpoort*, nr. 2992, huis nr. 311.

221. *Ibidem*, huis nr. 353.

221 bis. K. Geerts, *De spelende mens in de Boergondische Nederlanden*, Brugge, 1987, p. 147.

222. *Nieuwpoort*, reg. 447, ord. 1580, art. 174.

223. *Ibidem*, art. 175.

gedekt werden²²⁴. In eerstgenoemde categorieën kon men ook eten, het waren in feite hotel-restaurants²²⁵. Bepalingen zoals het verbod wijn uit Orleans en Rijnwijnen samen met “cleene wijnen” in dezelfde kelder te bewaren²²⁶, de verplichting voor de herbergiers die wijn taptten, voor hun deur “een vaantje” uit te steken met erop “in goede letters den prijs van de wijn”²²⁷ en het verbod Engels bier en klein bier in dezelfde kelder te bewaren²²⁸, beschermden de consument. Rustig gezeten achter een roemer Rijnwijn, een glas rode wijn of een biertje kon men er zaken doen, of zich gewoon ontspannen. Men kon er luisteren naar de verhalen van de “voetlopers” en de “messagiers” te paard over hun reizen naar Brussel, Gent, Brugge, Duinkerke en andere plaatsen ; men hoorde er ook het nieuws dat vreemde handelaars uit het thuisland meebrachten.

Maar dobbelen en kaarten “omme malcanders geld af te tuuschen” was verboden²²⁹. Dat er toch gespeeld werd moge blijken uit het feit dat de verbodsbepalingen regelmatig herhaald werden²³⁰. In handelssteden waar vreemde kooplieden kwamen werd het dobbelspel wel beperkt toegelaten²³¹. Zo had ook Nieuwpoort haar “dobbelschole” d.i. een lokaal waar dobbelen toegelaten was. Het spelhol lag aan de noordkant van de straat langs de kaai, in het verlengde van de oostzijde van de Kraanstraat. Het werd door de stad verpacht voor 17 pd. per jaar²³². Na 1582 wordt de dobbelschool niet meer vermeld in de stadsrekeningen.

Het ligt in de lijn van de verwachtingen dat een havenstad ook gelegenheid tot sexuele ontspanning zou bieden. Tot kort voor 1576

224. *Ibidem*, art. 183.

225. *Ibidem*, art. 186.

226. *Ibidem*, art 163.

227. *Ibidem*, art. 181.

228. *Ibidem*, art. 184.

229. *Nieuwpoort*, reg. 447, ord. 1580, art. 187.

230. *Ibidem*, nr. 2008, a° 1591, 4.12.1594, 16.9.1606, 4.8.1612, 20.9.1624.

231. K. Geerts, *De spelende mens, a.w.*, p. 64.

232. *Nieuwpoort*, stadsrekening 1576, f. 3v° : “Jan Provendier pachter van een huuseke staande aan de oostzijde van de Craensestraete, genaempt de dobbelscole, 17 pd. par./jaar”. Het straatje langs de kaai, tussen de Houtbrekersstraat en de Kraanstraat wordt omschreven als het “straetke van de dobbelscole” (reg. 3974, f. 54v°).

had Nieuwpoort een “huis van de lichte vrouwen”. De uitbating ervan werd door de stad verpacht, telkens op conditie dat hij (de pachter) drie maanden vooraf zou betalen²³³. Deze voorzorgsmaatregel wijst erop dat de pachters van het bordeel als onbetrouwbare en eerder louche personen beschouwd werden. In 1563-65 werd de pacht toegewezen aan Jan Vande Bogaerde, in 1566-68 aan Florent Artesiën en in 1569-71 aan Jacob Vandecasteele, telkens voor 52 pd. par. per jaar²³⁴. Het huis had drukkere dagen gekend, de verpachting ervan bracht in 1551-54 nog 72 pd. par. per jaar op²³⁵. In 1572 werd het huis niet meer verpacht en de stad verkocht het in 1573 aan Frans Pelgrim. Uit de koopakte blijkt dat het huis aan de westkant van de Klekerstraat op de hoek van de Langestraat lag. Het wordt in de akte “het Sluuzeke” geheten²³⁶. Tegenover het “Sluuzeke” stond de Stegermolen die in sommige teksten als de “bordeelmolen” aangeduid wordt²³⁷. Het huis van de lichte vrouwen inspireerde ook de naam van de straat waarin het gelegen was: “cleekeren” betekent op en neer gaan en een “cleeckerbille” is een lichtekooi²³⁸.

Door het opgeven van de uitbating van het huis van de lichte vrouwen werd de prostitutie in de klandestiniteit gedrongen. De reeds meermalen aangehaalde ordonnantie van 1 februari 1580 verbiedt het houden van “quaede herberghe ofte vuul ravot”²³⁹ en hetzelfde jaar verbant de magistraat “uuter stede ende scependomme deser stede ende uut de heerlijkheid Lombardsijde, Mayken Meynen, de dochter van Gilles Meynen alias Mieke ende Tanneke de weduwe van Jan Haghe, ghezeyt Cackepaele, omme haerl. vuul revot ende quaet regiment ende datmen daghelicx clachte van henlieden hoort”. Zij moeten de stad en de heerlijkheid Lombard-

233. *Nieuwpoort*, stadsrekeningen 1563 en volgende.

234. Zie genoemde stadsrekeningen.

235. Zie stadsrekeningen 1551-54.

236. *Nieuwpoort*, stadsrekeningen 1572, f. 5v°; reg. 3974, f. 77v°, Frans Pelgrim koopt van de stad een huis, westzijde Cleckerstraat, benoorden Lauwers Devliegheer, ende ie een hoekhuis 't Sluuzeken (24.4.1574).

237. *Nieuwpoort*, nr. 3976, f. 415; stadsrekening 1578, f. 27.

238. E. Verwijs en J. Verdam, *Middelnederlandsch Woordenboek*, dl. III, 1894, kolom 1520.

239. *Nieuwpoort*, nr. 447, art. 176.

sijde binnen de drie dagen verlaten²⁴⁰. In 1590 acht de magistraat het nodig te verordenen dat wie in z'n huis of elders lichte vrouwen verborgen houdt, verzocht wordt "ze te voorschijn te brengen"²⁴¹. Was het de armoede die jonge meisjes en jonge weduwen naar de prostitutie dreef of eisten ze zoals de kanaänieten gewoonweg het recht op van elke jonge vrouw om voor zichzelf door prostitutie een bruidschat te verwerven ?

ERRATA in deel 1, zie jg. 124 (1987), afl. 3-4

- p. 217, noot 1, r. 1 : steunend i.p.v. structiesteunend
r. 3 : vanwege i.p.v. vanwege vanwege
- p. 219, huis 30 : Meynen i.p.v. Weynen
- p. 220, huis 48 : Hampton i.p.v. Hamton
huis 57 : Danarijn i.p.v. Danarice
- p. 221, huis 70 : Stabele i.p.v. Stapele
noot 27, r.l. : Stabele i.p.v. Stapbele
- p. 224, huis 124 : Jan i.p.v. van
- p. 226, huis 174 : Dutsaert i.p.v. Dritsaert
- p. 240, huis 436, André i.p.v. Andrie
Meroux i.p.v. Mereocx
- p. 248, huis 595 : Lauwers i.p.v. Lamins
noot 202, r. 2 : St. i.p.v. st.
noot 203, r.2 : 11 i.p.v. 30.
- p. 249, huis 626 : Caloen i.p.v. Calcoen
- p. 250, huis 635 : Devree i.p.v. Debie
huis 637 : de Cadt i.p.v. Codt
- p. 253, huis 688 : Rille i.p.v. Kille
- p. 254, huis 697 : Pennaert i.p.v. Coenaert
noot 244, r. 2 : Pennaert i.p.v. Goenaert
- p. 255, huis 716 : Rille i.p.v. Kille
noot 251 r. 2, bijvoegen na Omaer : Lens.

240. *Ibidem*, f. 28.

241. *Ibidem*, f. 117.

FERDINAND BART SCHILDER TE KORTRIJK EN TE BRUGGE CA. 1569 - BRUGGE 1623

A. SCHOUTEET°

Op 28 juni 1619 verscheen de schilder Ferdinand Bart als gedaagde voor het bestuur en de leden van het ambacht van de beeldenmakers en de zadelmakers te Brugge. Hij had zich te verantwoorden over het feit, dat hij te Brugge als zelfstandig schilder optrad, zonder het meesterschap te hebben verworven of althans zonder de daaraan verbonden kosten ten volle te hebben betaald.

Te zijner verdediging beweerde Ferdinand Bart dat zijn vader, Olivier Bart, in 1556 vrijmeester te Brugge was geworden (dus geruime tijd vóór hij werd geboren) en dat hij derhalve een vrijmeesterszoon was. Hierop repliceerden zijn aanklagers niets anders in de gildeboeken te hebben gevonden dan dat Olivier Bart in 1580/1 de functie van bestuurslid van het ambacht had vervuld.

Het geschil werd ten slotte als volgt bijgelegd : Ferdinand Bart werd ten voorlopigen titel als meester aanvaard en kreeg een half jaar de tijd om zijn beweringen met een attest te staven. Gelukte hem dat niet, dan werd hij als een "vreemde" beschouwd en diende hij het volle bedrag van het meestergeld te voldoen.

Reeds op 8 augustus daaropvolgend aanvaardde Ferdinand Bart de zoon van Willem Matyn als zijn leerknapp. Maar het ambachtsbestuur weigerde deze leerknapp in de gildeboeken in te schrijven omdat Ferdinand Bart nog steeds ten voorlopigen titel tot het meesterschap was toegelaten. De inschrijving werd daarom verdaagd tot de definitieve regeling van deze kwestie.

° Ere-stadsarchivaris ; E. de Neckerestraat 10, bus 2, 8000 Brugge.

In de loop van de gestelde tijdspanne van een half jaar schijnt Ferdinand Bart er in gelukt te zijn het gevraagde attest aan het ambachtsbestuur voor te leggen. In ieder geval wordt over deze aangelegenheid verder niets meer in de gildeboeken aangetroffen en anderzijds kon de inschrijving van Barts leerknapp op 28 december 1619 normaal geregistreerd worden¹.

Ferdinand Bart was omstreeks 1569, vermoedelijk te Kortrijk, geboren als zoon van de aldaar gevestigde Brugse schilder Olivier Bart en Jozine van den Roode. Na het afsterven van zijn vrouw kwam Olivier Bart zich omstreeks 1580 opnieuw te Brugge vestigen. Olivier Bart mag als de leermeester van zijn zonen Jan en Ferdinand aangezien worden. Ook na het beëindigen van de voorgeschreven leertijd bleven beide zonen waarschijnlijk bij hun vader werkzaam². In ieder geval is een van de twee zonen zijn vader behulpzaam geweest toen deze in 1582 een tafereel schilderde voor de Brugse Bogardenschool.

Zonder het meesterschap in het ambacht van de beeldmakers en de zadelmakers verworven te hebben en derhalve in strijd met de ambachtskeure, zien we Ferdinand Bart reeds in 1583 als zelfstandig schilder aan het werk. In opdracht van de regering van het Brugse Vrije schildert hij twee kaarten, de ene van de stad Oostende, de andere van de stad Sluis. Hoe dit mogelijk was, kan alleen door de troebele tijdsomstandigheden verklaard worden. Sedert 1578 waren de hervormingsgezinden in Vlaanderen meester geworden en ook onze Ferdinand koesterde sympathie voor de nieuwe leer. Wanneer het Protestantse bewind na de terugkeer van de stad Brugge onder het gezag van de koning van Spanje in 1584 een einde nam, ondervond Ferdinand Bart nogal moeilijkheden. Pas op 15 november 1586 besliste de stadsregering dat op hem, evenals op zijn broer Jan, artikel 6 van het reconciliatieverdrag mocht toegepast worden, waardoor zij van represaillemaatregelen ontslagen werden en het beheer over hun goederen werd vrijgegeven.

1. C. Vanden Haute, *La corporation des peintres de Bruges*, Brugge-Kortrijk, 1913, p. 100a, 101a.
2. A. Schoutet, *Dokumenten in verband met de Brugse schilders uit de XVIe eeuw. XX. Olivier Bart*, in *Belgisch tijdschrift voor oudheidkunde en kunstgeschiedenis*, XL (1971), p. 81-90.

Waarschijnlijk omwille van deze moeilijkheden zal Ferdinand Bart dan Brugge verlaten hebben en is hij zich opnieuw te Kortrijk gaan vestigen. Het is inderdaad bekend dat hij in deze stad geleefd en gewerkt heeft, maar bijzonderheden dienaangaande ontbreken³.

Na in 1619 naar Brugge teruggekeerd te zijn, waren Ferdinand Bart nog slechts een paar jaren gegund. Vóór 22 maart 1623 was hij al gestorven⁴. De opdracht van het Brugse stadsbestuur om een tafereel met voorstelling van het Laatste Oordeel te schilderen, heeft hij zelfs niet meer mogen voleindigen. Naar aanleiding van zijn overlijden besliste het stadsbestuur het tafereel door een andere schilder te laten afwerken. Het deed daarvoor, ruim vijftien jaar later, een beroep op de bekende Brugse schilder Jan Claeissins.

3. P. Debrabandere, *Geschiedenis van de schilderkunst te Kortrijk, 1400-1900*, Kortrijk, 1963, p. 14.

4. Zijn overlijden staat ook aangetekend in het obituarium van het ambacht van de beeldmakers en de zadelmakers, waaruit mag afgeleid worden dat zijn verscheiden te Brugge plaats had. Zie : C. Vanden Haute, a.w., p. 204 a.

BIJLAGEN

1

1583-1584. - *De regering van het Brugse Vrije betaalt 13 pond parisis aan de schilder Ferdinand Bart voor het maken van twee kaarten, de ene van de stad Oostende, de andere van de stad Sluis met hun omgeving.*

Ferdinand Bart, schildere, over het schilderen ende afzetten van twee kaarten van der stede van Oosthende ende van Sluus mette omligghende plaetsen, by ordonnantie : XIII lb. [par.]¹.

- Brugge, Rijksarchief, *fonds van het Vrije*, nr. 323 : *rekening van het Vrije over het dienstjaar 1583 aug. 16 - 1584 aug. 15*, fol. 75 v., nr. 2, rubriek : “Betalinghe van diversche partijen ende extraordinaire kosten ...”.

2

1621-1622. - *Het stadsbestuur van Brugge betaalt 17 pond 8 denier groot aan Ferdinand Bart als voorschot voor het schilderen van een tafereel met voorstelling van het Laatste Oordeel.*

An Ferdinande Bart, schilder, up rekeninghe van 't maken van een tafereel van 't Oordeel omme te hanghen in de tresoriekamer, by VI billetten : XV lb. XVI s. VIII d. gr., ende over de tycke XXIII s. gr. ; tsamen : XVII lb. VIII d. gr.

- Brugge, Stadsarchief, *rekening van de stad Brugge over het dienstjaar 1621 sept. 2 - 1622 sept. 2*, fol. 59 v., nr. 10, rubriek : “Van alderande wercken”.

3

1623 maart 22. - *Schepenen van Brugge beslissen aan de weduwe van Ferdinand Bart nog een bedrag van 5 pond groot uit te keren voor het werk van haar overleden echtgenoot aan het tafereel van het Laatste Oordeel, dat door een andere schilder zal voltooid worden.*

Actum 22 martii 1623.

... Toegheleit an de weduwe van Ferdinande Bart, schilder, de somme van vyf ponden grooten over 't maecken van een tafereel inhoudende 't Oordeel, ten dienste van de tresorie, ende ghelast den tresorier principael, mids 't overlyden van den voorn. Ferdinande Bart, met den eersten by een ander wercman te doen vulmaecken, ende dit boven de XV lb. XVI s. 8 gr. te vooren daerup betaelt by dheer David Nans ende ten voorleden jaere in rekenynghe gebrocht².

- Brugge, Stadsarchief, *secrete resolutiën van de stadsregering over 1619-1628*, fol. 94.

An Ferdinande Bart, schilder, van 't maecken van een tafereel 't Oordeel omme te hanghen in de tresorye, daerup by de voorgaende rekenynghe folio 59 verso, articule X°, betaelt is XVII lb. VIII d. gr., is midts zyn overlyden an zyne weduwe 22 martii 1622 over zyn voorder werck noch toegeheyt : 5 lb. gr.

- Brugge, Stadsarchief, *rekening van de stad Brugge over het dienstjaar 1622 sept. 2 - 1623 sept. 2*, fol. 66 v., nr. 11, rubriek : "Van alderande wercken".

4

1637-1638. - *Het stadsbestuur van Brugge betaalt 16 pond groot aan de schilder Jan Claeissins voor het voltooien van het tafereel van het Laatste Oordeel, dat in 1622 door Ferdinand Bart werd begonnen, alsmede voor het herstellen van een schilderij met voorstelling van David en Betsabee.*

Denselven [Jan Clayssens, schildere], over 't volmaecken van het Oordeel, omme te stellen in tresorie, ontgonst by wylent Ferdinande Bart al van den jare XVI^eXXII, midsgaders oock 't vermaecken van de schilderie David ende Bersabea, de stadt toebehoorende, tsamen by twee ordonnanciën ende quytantiën de somme van XVI lb. gr., syn XVI lb. gr.

- Brugge, Stadsarchief, *rekening van de stad Brugge over het dienstjaar 1637 sept. 2 - 1638 sept. 2*, fol. 62 v., nr. 2, rubriek : "Van alderhande wercken".

1. Deze post werd ook uitgegeven door A. Pinchart, *Archives des arts, sciences et lettres*, dl. I, Gent, 1860, p. 205.
2. David Nans was een van de twee stadsthesauriers. Zie o.m. : Brugge, Stadsarchief, *Register van de wetsvernieuwingen van de stad Brugge 1606-1634*, fol. 92.

JEAN BAPTISTE SERRUYS, OOSTENDS POLITICUS EN VERDEDIGER VAN DE HANDELSBELANGEN (TORHOUT, 1754 - BRUSSEL, 1833)

L. FRANÇOIS°

Gedurende verscheidene decennia van de negentiende en de twintigste eeuw bezat de familie Serruys een invloedrijke positie in het politieke leven van Oostende en West-Vlaanderen. Gedurende vier opeenvolgende generaties zetelden leden van die familie in gemeenteraad, provincieraad en parlement. Hun politieke macht steunde op het aanzien en de rijkdom die ze verworven hadden als handelaars, reders en eigenaars. De geschiedenis van die politieke dynastie begon toen de zonen van de Torhoutse handelaar Joannes Serruys naar Oostende afzakten in het begin van de jaren tachtig van de achttiende eeuw. Die stad kende toen een merkwaardige expansie. De havenactiviteit bloeide sterk op nadat Jozef II Oostende had uitgeroepen tot vrijhaven. Schepen van uiteenlopende nationaliteiten konden er probleemloos lossen en laden, wat in concurrerende havens niet mogelijk was als gevolg van de Amerikaanse Vrijheidsoorlog. Voor Oostende waren de gevolgen duidelijk : een plotse toename van de commerciële en industriële activiteit en een sterke aangroei van de bevolking. Twee van de drie zonen van Joannes zagen toekomstkansen in die nieuwe groeipool : Jacques vestigde zich als handelaar en Jean Baptiste rekende als kersvers advocaat op talrijke te beslechten conflicten¹. Op 4 juli 1778 en op 19 april 1779 had hij aan de Leuvense universiteit zijn theses in de rechten

° Assistent R.U.G., Seminarie voor Nieuwste Geschiedenis, p/a Blandijnberg 2, 9000 Gent.

1. Genealogie : zie bijlagen 1 en 2.

Nagenoeg alle bestaande biografieën gaan terug op J. VERCOULLIE, *Jean Baptiste Serruys*, Biographie Nationale, XII, Bruxelles, 1914-1920, col. 279-280.

verdedigd². Als advocaat, ingeschreven bij de Raad van Vlaanderen, legde hij zich toe op commerciële kwesties. Hij zou vrij spoedig een zekere faam verworven hebben als juridisch raadgever. Ook toen de economische hoogconjunctuur voor Oostende voorbij was, bleven Jean Baptiste Serruys en zijn broer er verder werkzaam. In 1786 stond hij in voor de publikatie van het zesde deel van het "Placcaetboek van Vlaanderen". Naast die wetenschappelijke activiteit werkte hij ook aan zijn integratie in het sociale leven van Oostende. Op 1 mei 1787 was hij medestichter van de Oostendse "Société littéraire". In verscheidene Zuidnederlandse steden waren dergelijke verenigingen ontstaan. Ze gaven aan personen met uiteenlopende opvattingen en van verschillende status de kans om met elkaar in contact te komen, om de nieuwste publikaties door te nemen en te bespreken en om via de pers op de hoogte te blijven van de aktualiteit. In de meeste gevallen droeg de "Société littéraire" bij tot de verspreiding van progressieve ideeën in de stad, hoewel niet alle leden automatisch die opvattingen aanhingen. Er is niets bekend over de concrete rol die Jean Baptiste Serruys in die vereniging speelde³.

Op 19 augustus 1788 verwierf Serruys zijn eerste ambt in overheidsdienst: door de Staten van Vlaanderen werd hij aangesteld tot commissaris voor de nationale visvangst. Logischerwijze was Oostende zijn ambtsgebied⁴. De Brabantse Revolutie opende voor Serruys nieuwe perspectieven. Hij behoorde tot dat gedeelte van de nieuwe en jonge burgerij dat mogelijkheden zag om, met behulp van een zeker familiekapitaal en dank zij een vorming in het hoger onderwijs, op de maatschappelijke ladder een doorbraak te forceren. Voor hen stonden zowel de remmende reglementeringen van het Ancien Régime als het machtsstreven van de vorst in de weg. Concreet konden zij zich het best vereenzelvigen met de democratische ideeën zoals die vooral door Vonck en zijn medestanders werden vertolkt. De handelaar Jacques Serruys trok de aandacht het meest op zich. Hij stond in nauw contact met de democraten die na hun nederlaag tegen de statisten naar Rijsel gevlucht waren. In de

2. U.B.G., *Vliegende Bladen*, klassement 3, J.B.H. Serruys de Tourouth (sic), Thèse 1778; J.B.H. Serruys de Thourout, Thèse 1779.

3. J. VERCOULLIE, *op. cit.*, col. 279-280.

4. R. COPPIETERS, *Journal d'événements divers et remarquables, 1767-1797*, Bruges, 1907, p. 124.

J. B. Serruys. Posthuum geschilderd portret door Emile Bulcke (1875-1963), deel uitmakend van de portrettengalerij der Oostendse burgemeesters (stadhuis).

tweespalt tussen de democraten onderling koos Jacques Serruys eerder voor de groep rond Vonck, Verlooy, Weemaels,... dan voor de royalistische fractie⁵. Jean Baptiste Serruys werd tijdens de revolutie door de magistraat van Oostende aangesteld tot griffier van de wezen en de consignaties en in 1790 tot raadslid-pensionaris van de stad. Hij stelde zich veel diplomatischer op dan zijn broer. Hoewel hij in grote lijnen dezelfde opinie was toegedaan, kon hij zich in zijn functies handhaven tot het einde van de revolutie. Pas onder de eerste Oostenrijkse restauratie kwam hij meer naar voren. Hij hoopte een zekere democratisering van het politieke leven te bewerken met de hulp van het Oostenrijkse gezag. Hij was daarover nogal optimistisch. "Tout le monde se fait gloire d'être Vonckiste... Il y a une société ou une espèce de comité de meilleurs avocats qui travaillent journellement au projet de l'adresse à présenter ainsi qu'au moiens d'éclairer le peuple..." schreef hij in januari 1791 aan Vonck. Een min of meer ontgoochelde Verlooy meende dat het optimisme van Serruys nogal voorbarig was: "Ik zou hem raeden van zig niet meer in last te stellen voor 't ondankbaar publiek" schreef hij aan Vonck over Serruys⁶.

In diezelfde periode moet Serruys ook de tegenstrijdigheid aangevoeld hebben waarin hij leefde. Enerzijds ijverde hij voor meer openheid van het politieke bestel en las hij gretig daarover alle nieuwe brochures en pamfletten. Anderzijds dankte hij een gedeelte van zijn inkomsten aan de instandhouding van de feodaliteit. Van voor 1789 trad Jean Baptiste Serruys op als rentmeester van de goederen, gelegen in Torhout en omgeving, van de cisterciënzerabdij van Marquete en van de Benediktijnerabdij van Marchiennes. Als gevolg van de Franse Revolutie werden de bezittingen van die Franse orden genationaliseerd. De beheerder van die domeinen van die orden die in de Zuidelijke Nederlanden waren gelegen, hielden vanaf dat ogenblik de geïnde sommen bij zich, zolang niet duidelijk

5. L. DHONDT, *Revolutionaire bewegingen in Vlaanderen. Inleiding tot de studie van de crisis van het Ancien Regime*, Gent, R.U.G. (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 1972, pp. 469, 471, bijlage p. 18/6; E.J. SOUBRY, *Kortrijk tijdens de Brabantse Revolutie (1787-1790)*, Gent, R.U.G. (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 1973, p. 196

6. J. VAN DEN BROECK, *J.B.C. Verlooy. Vooruitstrevend jurist en politicus uit de 18e eeuw, 1746-1797*, Antwerpen-Amsterdam, 1980, pp. 206, 213.

was aan wie ze uiteindelijk gestort moesten worden. Op 14 september 1791 besliste de regering in Brussel die bedoelde gronden onder sekwestre te plaatsen. De beheerders werden om twee redenen in dienst gehouden. Ten eerste hoopte Brussel op die manier beslag te kunnen leggen op de sommen die ze reeds sinds 1789 in hun bezit hadden en ten tweede waren die beheerders de enigen die alle inlichtingen over de omvang en de ligging van die domeinen konden verschaffen. Aan de beheerders werd wel gevraagd een eed van trouw af te leggen in de handen van de provinciale advocaat-fiscaal en een borgsom te betalen die van 1.000 tot 20.000 gulden kon variëren, naargelang van de omvang van het gebied waarin de beheerder optrad. Jean Baptiste Serruys voldeed aan beide voorwaarden en kon zijn functie dus verder zetten. Naarmate de Franse inval in 1792 waarschijnlijker werd, kreeg dit ambt een steeds minder populair karakter. De Franse overheid zou zich immers ook als rechtmatige eigenaar van de achterstallige sommen kunnen opwerpen, terwijl de zekere afschaffing van de feodaliteit voor de beheerders voor verlies van inkomen zou zorgen. Die eerste Franse inval was te kortstondig om een oplossing voor die kwestie te kunnen uitlokken. De landvoogden en de gevolmachtigde minister waren naar Duitsland gevlucht en gaven aan hun vroegere onderdanen geen advies over het al dan niet afleggen van de eed van trouw aan de Franse republiek. De nieuwe Franse overheid zag zich niet bij machte om in een tijdsspanne van vijf maanden alle administratieve problemen een oplossing te bezorgen. Jean Baptiste Serruys verkeerde dus in volslagen onzekerheid over de verdere uitoefening van zijn rentmeesterschap. Vanaf maart 1793, na de terugtrekking van de Franse troepen, werd de situatie op dat punt weer duidelijker. Wie onder het Franse bewind een functie had aanvaard werd verzocht zijn eed van trouw aan Oostenrijk te vernieuwen. Jean Baptiste Serruys verkeerde in dat geval. Van 23 januari 1793 tot het einde van maart van hetzelfde jaar was hij thesaurier van Oostende in Franse dienst geweest. Als rentmeester van de gesekwestreerde kloostergronden bleef hij nagenoeg onafhankelijk optreden. De rekenmeesters van het overkoepelende sekwestreerkomitee probeerden alle rentmeesters op te zoeken om hen tot stipte doorbetaling van de geïnde sommen aan te sporen. Negentien beheerders, onder wie Serruys, kregen geen bezoek van een rekenmeester. Sommigen onder hen waren afwezig uit hun domicilie, maar anderen beheerden een gebied waarin de rekenmeester zich niet waagde als gevolg van

de bijna permanente Franse dreiging⁷.

De tweede Franse inval maakte een einde aan de feodaliteit en de gronden die Serruys en anderen hadden beheerd werden genationaliseerd en later als nationale goederen te koop gesteld. Voor Jean Baptiste Serruys betekende dit een financiële aderlating. Niet alleen verloor hij zijn regelmatige bron van inkomsten, maar het was van meetaf aan zeer twijfelachtig of hij ooit zijn borgsom zou kunnen recupereren. Wellicht ligt in die verbittering de reden dat Serruys tijdelijk afzag van enig politiek mandaat en zich tot zijn Oostendse advocatenpraktijk beperkte.

Zodra het nieuwe Franse regime zich stabiliseerde zag Serruys in dat medewerking in zijn positie de enige mogelijkheid was om zijn status te kunnen behouden. Reeds in 1796 aanvaardde hij zijn benoeming tot thesaurier van de stad Oostende en tot vrederechter. Korte tijd later werd hij ook tot griffier van de handelsrechtbank aangesteld. Onder het Directoire, Consulaat en Keizerrijk werkte hij zijn lokale positie verder uit. In 1810 trad hij af als vrederechter en werd hij notaris, eveneens in Oostende. Op het einde van het Keizerrijk werd hij in de gemeenteraad opgenomen en werd hij lid van de plaatselijke Kamer van Koophandel⁸. Met het oog op de verkiezingen van 1807 werd hij als kandidaat voor het Corps Législatif voorgedragen, maar doordat hij op een onverkiesbare plaats stond moest hij met die eervolle vermelding genoegen nemen⁹.

De lokale maar toch beperkte machtspositie van Jean Baptiste Serruys in Oostende in de Franse periode kan niet los gezien worden van de sterke economische activiteit van geheel zijn familie. Hijzelf hield zich buiten elke directe commerciële activiteit, want in die

7. M. GEERTS, *Geschiedenis en werking van het comité voor het sekwesteren van de franse kerkelijke bezittingen gelegen in de Oostenrijkse Nederlanden, 1791-1794*, Leuven, K.U.L. (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 1963, pp. 133-168.

8. Jean Baptiste Hubert Serruys, *Le Carillon*, 29.10.1901, p. 1/A, B, C ; L. BERTRAND, *Biographie générale des Belges morts ou vivants*, Bruxelles, 1850, p. 241 ; C.F.A. PIRON, *Algemeene Levensbeschrijving der mannen en vrouwen van België, ...*, Mechelen, 1860, I, p. 353 ; M. MAGITS, *De Volksraad en de opstelling van de Belgische grondwet van 7 februari 1831. Een bijdrage tot de wordingsgeschiedenis van de Belgische konstitutie*, Brussel, V.U.B. (onuitgegeven doctoraatsverhandeling), 1977, II, p. 197.

9. A.N., CC, *Sénat Conservateur*, b. 29, Liste des Candidats pour le Corps Législatif... département de la Lys, 1806.

jaren betaalde hij geen patentbelastingen. Zijn broer en, naar het einde van het Keizerrijk toe, ook zijn zonen en zijn talrijke neven, werkten zich op als handelaars en reders. Vooral de handel op Zuid-Amerika trok hun belangstelling. Oostende werd voor die uitgebreide familie al snel te klein, zodat ze ook in Antwerpen en later in Rotterdam commerciële activiteiten op het getouw zette. Jean Baptiste Serruys was als oudste van die familie de man die in het politieke leven de belangen van de Oostendse en later Zuidnederlandse handelaars probeerde te verdedigen. Dit had hem geen windeieren gelegd. Vanaf 1803 behoorde hij tot de honderd hoogst aangeslagenen van Oostende en in 1814 behoorde hij reeds tot de zestig hoogst aangeslagenen van het Leiedepartement¹⁰.

Jean Baptiste Serruys stond positief tegenover de oprichting van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden in 1815. De oriëntatie op de internationale handel en het bezit van koloniën, twee elementen die het Noorden in de vereniging inbracht, waren voor Serruys voldoende argumenten om een verdere voorspoedige ontwikkeling van de havens van Oostende en Antwerpen te verwachten. In augustus 1815 verleende hij bijgevolg zijn goedkeuring aan het grondwetsproject dat ter stemming aan de Zuidnederlandse notabelen werd voorgelegd. Voor zover politieke motieven voor Serruys nog meespeelden, kon hij ook met de voorgestelde grondwet instemmen. Ze hield immers geen terugkeer naar het Ancien Régime in¹¹.

De steun van Serruys aan het grondwetsproject van 1815 was, naast het aanzien dat hij in Oostende genoot, ongetwijfeld de meest doorslaggevende reden waarom hij in september 1815 door Willem I benoemd werd tot lid van de Tweede Kamer van de Staten-

10. A.N., CC, *Sénat Conservateur*, b. 28, Liste de notables... département de la Lys, An IX ; R.A. Brugge, *Archief van de Franse Hoofdbesturen in West-Vlaanderen, 1794-1814*, nr. 2092, Lijst van de hoogst belaste inwoners, 19.12.1803, 1812-1813 ; F. SIMON, *De stemming van de Grondwet van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden in het Arrondissement Brugge (14.8.1815)*, Standen en Landen, XLIV, 1968, p. 204 ; F.G.C. BETERAMS, *The high society Belgo-Luxembourgeoise (avec celle des arrondissements de Bréda, de Maestricht et de Ruremonde), au début du Gouvernement de Guillaume Ier, roi des Pays-Bas (1814-1815)*, Wetteren, 1973, p. 208.

11. A.R.A.H., *Staatssecretarie-geheim*, b. 6545, Lijsten van stemmingen..., F. SIMON, *op. cit.*, p. 186.

Generaal¹². Hij nam er van meetaf aan een aparte positie in. Zelden of nooit voerde hij het woord over de politieke thema's die de andere Tweede Kamerleden intensief bezighielden. Hij beperkte zich tot thema's van financiële en commerciële aard. Zijn mandaat viel uiteen in twee periodes. De eerste duurde van september 1815 tot september 1820. De tweede periode liep van oktober 1821 tot het einde van het Verenigd Koninkrijk. Enkel in het parlementaire jaar 1820-1821 zetelde Serruys niet in de Tweede Kamer. Er kon geen verklaring gevonden worden voor het feit dat hij niet herkozen werd in de zomer van 1820. Een kwantitatieve benadering van zijn parlementaire activiteit werpt nochtans enig licht op dit probleem. Tussen 1815 en 1820 werden 44 belangrijke politieke stemmingen gehouden, voorafgegaan door een openbaar debat. Jean Baptiste Serruys behaalde een zeer hoge score inzake aanwezigheid. Op die 44 gevallen was hij maar drie maal afwezig. In gemiddeld drie stemmingen op vijf werd het regeringsvoorstel aanvaard ; in twee op vijf verworpen. Globaal gezien kwam het stemgedrag van Serruys daarmee overeen. Dat betekent niet dat hij slaafs de meerderheid volgde : een aantal voorstellen die hij steunde werden verworpen en omgekeerd. Tussen 1821 en 1830 was er qua stemgedrag weinig verandering bij Serruys op te merken. Hij was nagenoeg even stipt aanwezig en stemde opnieuw met ongeveer 60 % van de voorgestelde maatregelen in. Het parlement in zijn geheel was qua stemgedrag, maar niet qua sfeer, volgzamer geworden en keurde in de tweede periode ongeveer 80 % van de behandelde voorstellen goed. Over het algemeen waren de debatten vinniger geworden, zeker na 1825, en werd meer in blokken voor of tegen de regering gestemd. Door de aard van de materies waarmee Serruys zich inliet, volgde hij die evolutie niet. Als we hem enkel op zijn stemgedrag beoordelen werd hij daardoor en zonder dat hij zelf van positie veranderde, minder regeringsgezind. Het belangrijkste onderscheid tussen zijn eerste en tweede periode lag echter vooral in het aantal keren dat hij

12. K.H.A., *Archief koning Willem I, XVIII*, Binnenlandsche aangelegenheden van den Staat, nrs. 62 & 63, Lijsten van leden van de eerste en tweede kamer van de Staten-Generaal ; J. DE BOSCH KEMPER, *De staatskundige geschiedenis van Nederland tot 1830*, Amsterdam, 1868, p. 526 ; P. BERGMANS, *Etude sur l'éloquence parlementaire belge sous le régime hollandais (1815-1830)*, Mémoires de l'Académie royale de Belgique, XLVI, 1891, pp. 3, 9, 24, 47-56.

het woord voerde. Tussen 1815 en 1820 sprak hij in 27 gevallen op 44 ; in de tweede periode in 21 gevallen op 91. Hij was dus opvallend meer afzijdig dan voorheen. Hield hij zich opzettelijk op de vlakte om zijn herverkiezingen niet opnieuw in gevaar te brengen ? Of volgde hij een evolutie tegengesteld aan die van zijn Zuidnederlandse collega's ? Als vertegenwoordiger van de handels- en havenbelangen van het Zuiden was dit best mogelijk. Traditioneel, maar blijkbaar te eenvoudig, worden de handelsbelangen met het Noorden en de landbouw- en industriële belangen met het Zuiden vereenzelvigd. Jean Baptiste Serruys was op dit punt beslist een uitzondering¹³.

Heel vlug verwierf Serruys in de Tweede Kamer faam als "onafhankelijk" parlementair. Daarmee werden die schaarse kamerleden omschreven die niet per definitie voor of tegen de regeringsvoorstellen stemden, maar die een standpunt innamen op basis van een goede dossierkennis, die al dan niet vanop het spreekgestoelte tentoon gespreid werd¹⁴. Het resultaat van die reputatie was dat hij in oktober 1818 na Du Bus als tweede kandidaat voor het voorzitterschap van de kamer werd voorgedragen¹⁵. Bij Noordelijke collega's viel hij op door zijn grondige kennis van de materie waarover hij sprak, door zijn gematigde toon maar evenzeer door zijn onverzettelijke karakter¹⁶. Was het om dat laatste dat de uitvoerende macht hem liever niet herkozen zag in 1820 ?

Jean Baptiste Serruys intervenieerde in zijn eerste parlementaire loopbaan bijna elk jaar in het begrotingsdebat. In december 1816 somde hij een aantal tekorten en gebreken in de begroting voor 1817

13. Het overzicht van de parlementaire activiteit van J.B. Serruys werd opgesteld aan de hand van J.J.F. NOORDZIEK, *Verslag der handelingen van de Staten-Generaal 1814/1815 - 1830/1831*, 's Gravenhage, 1862-1889, 19 dln.

14. A.R.A.B., *Correspondentie de Stassart*, nr. 1827, J. Tarte cadet, Uittreksel uit de *Journal de la Belgique*, 29.6.1818 ; W.F. PRINS, *Tien jaren uit onze parlementaire geschiedenis*, De Gids, XI, 1937, 4, p. 48 ; P.W. MEERTS, *Kamerleden, 1815-1830. Een onderzoek naar de sociale en politieke achtergrond van de personen die zitting hadden in de Staten-Generaal van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden (1815-1830)*, Leiden, 1977, p. 23.

15. J.J.F. NOORDZIEK, *op. cit.*, 1818-1819, IV, pp. 3-4 ; H.T. COLENBRANDER, *Gedenkstukken der algemeene geschiedenis van Nederland, 1795-1840*, 's Gravenhage, 1905, VIII, p. 389.

16. J. DE BOSCH KEMPER, *op. cit.*, p. 530.

op. Hij meende dat de patentwet overhaast en ondoordacht aanvaard was en dus niet opbracht wat verondersteld werd. Hij stelde vast dat sommige landbouwprodukten wel en andere niet belast werden. Wie in het Noorden twee beroepen cumuleerde werd enkel op het meest lucratieve belast, terwijl iemand uit het Zuiden op allebei moest betalen. Bovendien ging hij niet akkoord met het feit dat een belastingplichtige niet in beroep kon gaan tegen een beslissing van de administratie, dat het binnenlands gedistilleerd zo hoog belast werd als de waarde van het produkt zelf en dat de invoer via vreemde schepen niet meer belast werd om de eigen scheepvaart te stimuleren. Om al die redenen onthield Serruys zich bij de stemming van 24 december 1816¹⁷. Het jaar daarop (januari 1818) legde hij niet meer dezelfde toegeeflijkheid aan de dag. Hij betreurde dat de regering de spaarzaamheid die ze predikte niet in haar cijfers liet blijken en dat ze door haar maatregelen de fraude in de hand werkte. Hij keurde de begroting af omdat de principes voor een goed stelsel van indirecte belastingen niet gerespecteerd werden, omdat de belasting op het binnenlands gedistilleerd te hoog was, omdat de dubbele administratie (douane en accijnzen) remmend werkte voor de handel en omdat de dubbele douanelinie langs de kust niet behoorlijk functioneerde en een overbodige administratie in het leven had geroepen¹⁸. De begroting voor 1820 en de eerste tienjaarlijkse begroting (1820-1830) werden door Serruys in al hun onderdelen bestreden (december 1819). Naast de klassieke bezwaren struikelde hij vooral over het feit dat zo vroeg een zo hoog bedrag in werkelijke schuld werd omgezet, dat er sommige lasten, in tegenspraak met de grondwet, naar de provinciale begrotingen werden doorverwezen en dat de begrotingstekorten nu voor tien jaar zouden vastliggen. Alleen een drastische vermindering van de overheidsuitgaven leek hem een goede oplossing. In het voorjaar van 1820 diende de regering een tweede versie van haar begrotingen in. Serruys stemde dit keer telkens pro, hoewel hij toch nog bezwaren had. De wet op de juridische organisatie had eerder aanvaard moeten worden en de besparingen hadden nog verder moeten gaan. Maar toch vond hij het positief dat de uitgaven beter verdeeld waren, dat de belastingverhoging bij openbare werken

17. J.J.F. NOORDZIEK, *op. cit.*, 1816-1817, II, p. 82.

18. J.J.F. NOORDZIEK, *op. cit.*, 1817-1818, III, pp. 180-185.

ingetrokken was en dat sommige administraties vereenvoudigd of afgeschaft waren¹⁹.

Nog vaker dan bij de begrotingen mengde Serruys zich in de debatten die betrekking hadden op de internationale handel. In september 1816 stemde Serruys in met de eerste wet omtrent de tolrechten. Hij vond het positief dat het systeem van interne vrijhandel, dat het Zuiden reeds 60 jaar kende, veralgemeend werd en dat het Noorden zijn binnenlandse "paspoorten" (ingevoerd door het plakkaat van 1725) had moeten prijsgeven. De voorgestelde tarieven vond hij een compromis tussen de vraag naar protectionisme vanwege de fabrikanten en de vraag naar vrijhandel vanwege de handelaars. Hij vond dit compromis verdedigbaar : laat de tijd maar beslissen in welke richting die rechten zouden moeten evolueren²⁰. In december 1817 stemde hij in met het wetsontwerp dat de handel op de Middellandse Zee en de Levant regelde, hoewel hij meende dat de nationale scheepvaart nog onvoldoende gesteund werd. Bij de bespreking van het wetsontwerp in verband met de theehandel op China drukte hij zijn voldoening uit over de afschaffing van het vroegere monopoliesysteem en het herstel van de vrije concurrentie²¹. In april 1819 tenslotte stemde hij in met de voorgestelde wijzigingen aan de in- en uitgaande rechten en accijnzen. Hij pleitte bij die gelegenheid voor het afschaffen van de dubbele douanelinie, voor lagere doorvoerrechten en voor vrije wederuitvoer²².

In nauwe relatie met de begrotingen en de wetten in verband met de handel stonden de besprekingen over de indirecte belastingen. In de zomer van 1816 behoorde Serruys, samen met Reyphins, tot de voornaamste tegenstanders van het voorgestelde systeem. Volgens hem drukten die lasten zwaarder op het Zuiden dan op het Noorden en moesten ook luxeproducten belast worden ook als de Noordnederlandse handel daar nadeel van zou ondervinden. Tenslotte vond hij de voorgestelde inningswijze ook gebrekkig. Een goed stelsel van indirecte belastingen moest aan vier voorwaarden voldoen : de lasten moeten over zoveel mogelijk producten verdeeld worden, de

19. J.J.F. NOORDZIEK, *op. cit.*, 1819-1820, V, pp. 71-72, 146-147.

20. J.J.F. NOORDZIEK, *op. cit.*, 1815-1816, I, pp. 292-294.

21. J.J.F. NOORDZIEK, *op. cit.*, 1817-1818, III, pp. 60, 89-91.

22. J.J.F. NOORDZIEK, *op. cit.*, 1818-1819, IV, pp. 278-279.

elementaire produkten moeten zoveel mogelijk gespaard blijven, buitenlandse produkten moeten vóór binnenlandse belast worden en het globale belastingsniveau mag niet te hoog liggen²³. In april 1819 ging Serruys uitvoerig in op het probleem van de lasten op het binnenlands gedistilleerd. Hij stelde vast dat er nu vijf maal hogere belastingen op geheven werden, maar dat de totale opbrengst gelijk was gebleven. Dit betekende dat die industriesector minder graan afnam van de landbouw en dus ook minder residu afleverde als veevoeder. De gevolgen van die gedaalde produktie waren dus veel vérstrekkender dan op het eerste gezicht bleek²⁴. In januari en december 1817 kante Serruys zich tegen de twee versies van de wet op de successierechten. De regering hield vast aan het belasten van het totale bezit van de overledene en niet aan het belasten van percelen die ten gevolge van overlijden van eigenaar veranderden. Ze maakte van de successierechten dus een “droit personnel” en geen “droit réel”. Dat was volgens Serruys juridisch niet alleen aanvechtbaar, maar in de praktijk ook onuitvoerbaar. Vooral met onroerende bezittingen in het buitenland zouder er moeilijkheden rijzen²⁵.

In een aantal gevallen van uiteenlopende aard liet Serruys zich af en toe een uitspraak ontvallen waaruit zijn opvattingen over de uitoefening en de verdeling van de politieke macht naar voren kwamen. Hij bleek voorstander te zijn van een strikte toepassing van de grondwettelijke principes. Dat betekent dat hij de koning niet meer macht wilde toekennen dan voorzien was, dat hij op het respecteren van de scheiding der machten stond en dat hij de rechten van het parlement ten volle wilde uitspelen. In de bespreking van de wet op het jachtrecht (maart 1818) stelde hij dat de vraag of dit recht vroeger een koninklijk prerogatief was niet meer ter zake deed ; in de

23. J.J.F. NOORDZIEK, *op. cit.*, 1815-1816, I, pp. 213-215 ; 1818-1819, IV, pp. 415-416 ; J. VLAMINCK, *De publieke opinie te Gent (1814-1819)*, Gent, R.U.G. (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 1964, p. 68 ; F. SIMON, *Reacties der Bruggelingen tijdens het Voorlopig Bewind en de eerste jaren van het Verenigd Koninkrijk (1814-1820)*, Gent, R.U.G. (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 1965, p. 340 ; E. VANACKER, *De tolpolitiek van koning Willem I. Reacties in de Belgische pers, 1815-1830*, Gent, R.U.G. (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 1970, pp. 50-51.

24. J.J.F. NOORDZIEK, *op. cit.*, 1818-1819, IV, pp. 337-338, 355-357.

25. J.J.F. NOORDZIEK, *op. cit.*, 1816-1817, II, pp. 155-156 ; 1817-1818, III, p. 112.

grondwet was daar niets over bepaald. Het Verenigd Koninkrijk was immers “une *Monarchie tempérée*, un Etat représentatif, constitué par une Loi Fondamentale, dont l’art. 12 défère la Couronne à S.M., notre auguste monarque, et héréditairement à ses descendants légitimes, conformément, y est-il dit, aux dispositions que cette même Constitution renferme”²⁶. Dat de administratie in bepaalde geschillen zou kunnen beslissen mocht volgens Serruys niet: “La division des pouvoirs est un point essentiel dans la Loi Fondamentale, dont j’espère que nous ne déflorons jamais”²⁷. De indeling van de polders en de schorren in klassen en de verplicht opgelegde onderlinge solidariteit was volgens Serruys het gevolg van een Napoleontisch decreet. Hij noemde dit een staaltje van wetgevende usurpatie uit het Franse keizerrijk²⁸. In februari 1818 stemde hij tegen het opleggen van straffen op “overtredingen van algemene maatregelen van inwendig bestuur”, nadat hij de maand ervoor het verzoekschrift van Guyet en Cauchois-Lemaire om vervolging van een ambtenaar had gesteund. In januari 1817 stemde hij tegen het wetsvoorstel dat de paardenposterij regelde omdat de postmeesters een te grote bevoegdheid kregen²⁹. De stellingname van Serruys in verband met die laatste maatregelen wijzen telkens op een poging om de invloed van de uitvoerende macht en de ambtenarij te beperken.

De potentiële kiezers van Jean Baptiste Serruys konden in hem enkel de ijverige en bekwame verdediger van hun belangen zien. Een verlenging van zijn mandaat was ook voor hen gunstig. Vermoedelijk werd Serruys dus als gevolg van min of meer verdoken overheidsdruk niet herkozen in 1820. Met zijn kennis over de begrotingen en de belastingopbrengsten had hij meermaals de regering in verlegenheid gebracht, waardoor hij al vlug de faam van onafhankelijk of oppositioneel parlementair had verworven³⁰.

26. J.J.F. NOORDZIEK, *op. cit.*, 1817-1818, III, pp. 279-280; H.T. COLENBRANDER, *op. cit.*, VIII, 2, p. 177.

27. J.J.F. NOORDZIEK, *op. cit.*, 1818-1819, IV, pp. 54-55.

28. J.J.F. NOORDZIEK, *op. cit.*, 1818-1819, IV, pp. 443-444.

29. J.J.F. NOORDZIEK, *op. cit.*, 1816-1817, II, pp. 167-169; 1817-1818, III, pp. 233-234; W.F. PRINS, *op. cit.*, pp. 62-65.

30. A.R.A.H., *Staatssecretarie*, b. 1028, 9.7.1820, nr. 103; O.W. HORA SICCAM, *Brieven van A.R. Falck, 1795-1843*, 's Gravenhage, 1861, pp. 247-250; W.F. PRINS, *op. cit.*, p. 78; F. SIMON, *Reacties...*, pp. 20-25.

Toen Serruys uit de Tweede Kamer geëlimineerd was, had hij niet al zijn politieke mandaten verloren. Zijn politieke macht in Oostende bleef stevig uitgebouwd. In juli 1816 werd hij lid van de commissie die belast was met het ontwerpen van het reglement voor het gemeentebestuur van Oostende. Bijna automatisch volgde daaruit zijn benoeming tot gemeenteraadslid (juli 1817). Vier jaar later werd hij tot burgemeester benoemd. Op dat ogenblik gaf hij zijn ambt van notaris op³¹. Hij bleef lid en secretaris van de Kamer van Koophandel en plaatsvervangend rechter bij de rechtbank van Koophandel. Bovendien was hij nog altijd als advocaat ingeschreven bij de rechtbank van eerste aanleg in Brugge³². In januari 1823 werd Serruys benoemd tot lid van het amortisatiesyndicaat. Die instelling had tot taak de overheidsschuld te verminderen, maar werd zeer vlug gebruikt om projecten te financieren die de koning liever niet aan de parlementaire controle onderwierp. Het college, waar Serruys van 1823 tot 1830 in zetelde, vergaderde één maal per jaar en kon enkel de algemene rekeningen goedkeuren. Van een efficiënte controle op de grote financiële transacties was geen sprake³³. Merkwaardig is wel dat Serruys daar nooit over struikelde en later in het parlement die praktijk niet hekelde, hoewel hij voor het overige de parlementaire prerogatieven verdedigde. In 1829 keurde hij het onderdeel van de begroting dat op het amortisatiesyndicaat betrekking had in eerste versie af en in tweede versie goed. In geen van beide gevallen gaf hij daarvoor zijn motieven op³⁴.

Voor Jean Baptiste Serruys was een politiek mandaat op nationaal niveau belangrijk als middel om gunstige voorwaarden te bepleiten voor de handel, waar hij via zijn familie zo nauw mee verbonden was. Zo'n mandaat was voor hem geen doel op zichzelf. Hij probeerde niet in de gunst van de koning te komen en hij verscheen

31. A.R.A.B., *Staatssecretarie voor België, 1814-1816*, nr. 6805 ; A.R.A.H., *Staatssecretarie*, b.261, 5.7.1816, nr. 66 ; b. 452, 25.7.1817, nr. 50 ; b. 1234, 20.7.1821, nr. 138.

32. A.R.A.B., *Staatssecretarie voor België, 1814-1816*, nr. 6805 ; A.R.A.H., *Staatssecretarie*, b. 341, 5.7.1816, nr. 64 ; b. 930, 14.1.1820, nr. 48 ; b. 1117, 19.12.1820, nr. 64.

33. A.R.A.H., *Staatssecretarie*, b. 1575, 10.1.1823, nr. 70 ; H. RIEMENS, *Het amortisatie syndicaat. Een studie over de staatsfinanciën onder Willem I*, Amsterdam, 1935, p. 239.

34. J.J.F. NOORDZIEK, *op. cit.*, 1828-1829, XIV, p. 69 ; 1829-1830, XV, p. 219.

enkel op audiënties als hij daar als parlementair op uitgenodigd werd. Hij kwam nooit meer dan 1 à 2 maal per jaar aan het koninklijk hof³⁵. Toch slaagde hij erin om na één jaar afwezigheid opnieuw een plaats in het parlement te veroveren³⁶. Vermoedelijk zal hij zichzelf aktiever bij het kiezerspubliek aangeprezen hebben, wat de stemming in zijn voordeel beïnvloed zal hebben.

Zoals eerder gezegd was het een veel zwijgzamer Serruys die het parlementair halfroond betrad. Hij was opnieuw heel vaak aanwezig, maar zelfs over onderwerpen die hem eerder nauw aan het hart lagen, voerde hij bijna nooit het woord. Doordat hij geen interesse opbracht voor de politieke hete hangijzers kwam hij ongewild in een centrumpositie terecht en dat was voor de regering al meer dan wat zij van Serruys ooit had durven verwachten. De Westvlaamse gouverneur de Baillet wist bijgevolg niet goed of hij tevreden mocht zijn over de herverkiezing van Serruys in 1827. Van Gobbelschroy, minister van binnenlandse zaken, stelde hem nochtans vlug gerust : in West-Vlaanderen mocht de gouverneur “laisser aller le cours naturel des choses”³⁷. Ook in de zomer van 1830 werd het mandaat van Serruys probleemloos verlengd³⁸.

Voor zover Serruys nog in de begrotingsdebatten tussenkwam, beperkte hij zich tot enkele punten van kritiek. Zijn voornaamste bezwaar gold nog steeds de wetten van 1816 en 1822 die de distilleries in categorieën en klassen indeelden en ze forfaitair en zwaar belastten. Het gevolg was volgens Serruys dat velen hun produktie inkrompen en dat sommigen hun aktiviteit zelfs staakten.

35. K.H.A., *Archief koning Willem I*, X, 12, Stukken betreffende uitnodigingen ten Hove, 1816-1828 en z.d. ; *Archief Hofcommissie Brussel*, Registers van verleende audiënties, maart 1816 - januari 1823 ; Registers vermeldende de personen welke ten Hove zijn geïnviteerd, 1819-1820, 1826 ; Audiëntiën, oktober 1820-oktober 1821 en 1826-1829 ; Lijsten Bals en Audiëntiën, ± 1815-1829 ; DK13°, Lijsten en kaarten voor uitnodigingen voor bals en diners, 1818-1823.

36. A.R.A.H., *Staatssecretarie*, b. 1227, 9.7.1821, nr. 168 ; W.F. PRINS, *op. cit.*, p. 87.

37. A.R.A.B., *Papieren Van Gobbelschroy*, VIII, p. 162 r°, F. de Baillet aan Van Gobbelschroy, 3.6.1827.

38. A.R.A.H., *Staatssecretarie*, b. 3430, 12.7.1830, nr. 32 ; *Binnenlandse Zaken na 1823*, 2e afdeling, *Binnenlands Bestuur*, b. 1016^b, 9.7.1830, nr. 10A ; b. 1260a, index 1830, p. 546, 9.7.1830, nr. 10A.

Beter zou het geweest zijn de distillerieën te belasten op de grootte van hun ketels³⁹.

De goedkeuring van de zogenaamde “stelselwet”, die het belastingswezen grondig reorganiseerde, was gebeurd tijdens het parlementaire jaar dat Serruys geen kamerlid was. Hij kon zich bijgevolg nog enkel uitspreken over de wetsontwerpen die de indirecte belastingen op verscheidene verbruiksgoederen vastlegden. Hij verwierp ze bijna allemaal (zomer 1822) omdat het handhaven van het principe van consumptierecht de burger onnodig in contact bracht met de fiscus of omdat het niveau van de rechten te hoog lag⁴⁰. In april 1827 verleende hij wel zijn goedkeuring aan het wetsontwerp dat een evenrediger verdeling van de grondlasten probeerde te bewerken. Hij riep de regering op om de invoering van het kadaster te bespoedigen en om zo snel mogelijk van het repartitie- naar het quotiteitssysteem over te stappen. Sommige Zuidnederlandse provincies kloegen al sinds de Franse tijd over de hoge “assiette” die hen was opgelegd⁴¹.

Tijdens de bespreking van de wetten die handelden over de internationale handel was Jean Baptiste Serruys een oplettende toehoorder. Alle wetsontwerpen die de tarieven van in-, uit- en doorvoer regelden (maart 1826, februari 1827, maart 1828, december 1828) keurde hij goed omdat ze op gematigde wijze in de richting van vrijhandel gingen zonder dat ze de eigen economie schaadden. In maart 1828 steunde hij ook de oprichting van “entrepôts” als stimulans voor de internationale doorvoerhandel. In het Zuiden had dit systeem reeds onder Jozef II en tijdens het Consulaat zijn nut bewezen⁴².

Ook in zijn tweede parlementaire periode deed Serruys enkele uitspraken omtrent de scheiding van de machten en de bevoegdhe-

39. K.H.A., *Archief koning Willem I, XVIII, Binnenlandsche aangelegenheden van den Staat*, nr. 65, Stemming over de buitengewoone begroting 1822; J.J.F. NOORDZIEK, *op. cit.*, 1826-1827, XII, pp. 64-66, 232-233.

40. K.H.A., *Archief koning Willem I, VIII e*, nr. 53, *Brieven met ministers, enz.*; Appelius aan Willem I (19.7., 28.7., 5.8. en 8.8.1822).

41. J.J.F. NOORDZIEK, *op. cit.*, 1826-1827, XII, pp. 445-447.

42. J.J.F. NOORDZIEK, *op. cit.*, 1825-1826, XI, pp. 350-351; 1826-1827, XII, p. 185; 1827-1828, XIII, pp. 276-278, 302-303; 1828-1829, XIV, pp. 145-146; 1829-1830, XV, pp. 455, 548, 551; E. VANACKER, *op. cit.*, pp. 76-77, 80.

den ervan. In april 1827 sloot hij zich aan bij de minderheid van parlementairen die het wetsontwerp over de organisatie van de rechterlijke macht verwierp. Het hoofdargument was voor hem dat er te veel conflictmogelijkheden bestonden tussen de administratieve en juridische macht, wat in het Zuiden zelfs in het Ancien Régime niet het geval was geweest. Hoewel de Oostenrijkse Nederlanden in die tijd geen vertegenwoordigende regering kenden en bvb. schepensbanken juridische en administratieve bevoegdheid hadden waren de bevoegdheden veel duidelijker afgelijnd dan in het voorgestelde ontwerp voorzien was⁴³. In december 1828 pleitte Serruys voor de afschaffing van de wetten van 10 april 1815 en 6 maart 1818 en van het besluit van 20 april 1815, die de persmisdrijven wilden beteugelen. De tegenstanders van de afschaffing wezen vooral op het ontbreken van een alternatief. Voor Serruys was dit geen geldig argument. Het uitwerken van een goede wet was een werk van lange adem, maar ondertussen mocht een wet die gebreken vertoonde niet langer gehandhaafd blijven⁴⁴.

Tijdens zijn tweede parlementair mandaat nam Jean Baptiste Serruys een relatief gematigde positie in. Bovendien verdedigde hij zijn standpunten veel minder vaak dan voorheen. De eventuele vrees om nogmaals de steun van het kiezerskorps te verspelen was daar wellicht niet vreemd aan. Want Jean Baptiste Serruys was ondanks zijn leeftijd zeer gehecht aan zijn parlamentszetel. In het voorjaar van 1827, toen hij 73 jaar oud was, ondernam zijn echtgenote een opvallend initiatief. Zij richtte een verzoek aan de koning om haar man tot lid van de Eerste Kamer te benoemen. Zij haalde daarvoor de volgende argumenten aan. Als gevolg van zijn hoge leeftijd en de daarmee gepaard gaande lichamelijke ongemakken vergde een mandaat in de Tweede Kamer te veel inspanningen. Bovendien had haar man een gedeelte van zijn fortuin verloren in de Franse Revolutie (waarmee ze doelde op de nog nooit terugbetaalde borgsom als rentmeester van kerkelijke goederen) en had hij zich grote financiële opofferingen getroost voor de opvoeding van zijn kinderen. De echtgenote van Serruys beriep zich ook op de diensten die hij jaren lang aan het land geleverd had, op zijn gehechtheid aan

43. J.J.F. NOORDZIEK, *op. cit.*, 1826-1827, XII, pp. 285-287.

44. J.J.F. NOORDZIEK, *op. cit.*, 1828-1829, XIV, p. 92.

de persoon van de koning en aan de dynastie en op zijn verlangen het land nog meer diensten te bewijzen. Het ministerie van Binnenlandse Zaken twijfelde niet aan de oprechtheid en de waarde van die motieven, maar vond ze toch te algemeen om het verzoek in te willigen. Serruys was immers niet de enige die deze argumenten kon voorleggen. De afwijzing van dit verzoek had geen invloed op het parlementaire werk van Jean Baptiste Serruys⁴⁵.

In de periode 1828-1830 kon Serruys zeker niet tot de tenoren van de oppositie gerekend worden, maar hij was ook geen slaafs navolger van de regering. De overwegend liberaal gezinde kooplui die het in Oostende voor het zeggen hadden konden beletten dat de petitiebeweging er een succes werd. De handel was immers niet gebaat met politieke troebelen. Serruys was een typische exponent van die opvatting. Hij uitte in de Staten-Generaal nooit een klacht over de klassieke grieven, tenzij ze een economisch karakter hadden. In de zomer van 1829 werden de Westvlaamse politieke gemoederen grondig beroerd door de eliminatie van kamerlid de Muelenaere. Gouverneur de Baillet had via druk op afzetbare mandatarissen die eveneens in de Provinciale Staten zetelden, de verkiezing van de regeringsgezinde Sandelin kunnen bewerken. Op het patriottisch banket dat ter ere van de Muelenaere in Brugge werd georganiseerd (9 juli 1829) was Serruys aanwezig. Als ouderdomsdeken van de Westvlaamse parlementairen loofde hij de inzet van de Muelenaere en hekelde hij het optreden van de overheid in de geslaagde eliminatie⁴⁶. Vanaf dat ogenblik was Serruys in de ogen van de regering min of meer verdacht. In november 1829 vond Groen van Prinsterer het "alleronbetamelijkt" dat sommige leden van de Staten-Generaal de begroting voor 1830 en zeker de tweede tienjarige begroting voor 1830-1840 niet wilden goedkeuren zolang hun eisen inzake taal, onderwijs en ministeriële verantwoordelijkheid

45. A.R.A.H., *Staatssecretarie*, b. 2725, 5.5.1827, nr. 91 ; *Binnenlandse Zaken na 1823*, 2e Afdeling, *Binnenlands Bestuur*, b. 1102, 4.4.1827, nr. 39B ; b. 1253, index 1827A, p. 1014, 28.3.1827, nr. 18A ; 14.4.1827, nr. 8B.

46. C. RODENBACH, *Episodes de la Révolution dans les Flandres, 1829, 1830, 1831*, Bruxelles, 1833, pp. 68-73, 82-83 ; L. RYELANDT, *La révolution de 1830 à Bruges*, Annales de la Société d'Emulation de Bruges, LV, 1905, pp. 250-251 ; F. DIDIER, *De publieke opinie in West-Vlaanderen vóór en na de revolutiemaanden (december 1828-21 juli 1831)*, Gent, R.U.G. (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 1963, pp. 83-84.

niet werden ingewilligd. Volgens Groen van Prinsterer zou Serruys zich in de commissievergaderingen bij dit standpunt hebben aangesloten, maar tijdens de openbare bespreking mengde hij zich niet in het debat⁴⁷. In maart 1830 werd Serruys door de Haagse politiecommissaris gesignaleerd in het "Franse koffiehuis" waar de parlementaire oppositie geregeld bijeenkwam⁴⁸. Maar in de zomer van 1830 vond de regering hem dan toch nog gematigd genoeg om zijn herverkiezing te steunen. Hij profiteerde wellicht een beetje van het grote duel dat tussen Reyphins en de Muelenaere werd uitgevochten en dat in het voordeel van eerstgenoemde eindigde. Door de "gematigde opposant" Serruys te steunen hoopte de regering de radicale en gematigde fracties van de oppositie, die al verdeeld waren over steun aan de Muelenaere, nog verder uit elkaar te drijven⁴⁹.

De behoefte van de internationale handel aan politieke stabiliteit bracht mee dat de Oostendse notabelen niet geneigd waren om de revolutie van augustus 1830 vanaf het begin en met veel vuur te verdedigen. Geen van beide partijen kon zich bijgevolg van de steun van Jean Baptiste Serruys verzekeren. Typerend daarvoor was het besluit waarbij de toegang tot de stad ontzegd werd aan alle gewapende korpsen⁵⁰. Serruys zag nochtans in dat de instandhouding van de politieke structuren van het Verenigd Koninkrijk ook de politieke rust in gevaar brachten. Vandaar dat hij op 6 september 1830 in Brussel de oproep tot alle Zuidnederlandse parlementairen ondertekende om in die stad de politieke toekomst te komen bespreken. Op 8 september 1830 onderschreef hij ook de proclamatie van de prins van Oranje en van de burgerwacht. Daarin werd het idee van de administratieve scheiding aanvaard. Terwijl de kroonprins dit standpunt bij zijn vader ging verdedigen, engageerden de

47. C. GERRETSON, *Groen van Prinsterer, Schriftelijke nalatenschap, 2e deel, Briefwisseling, 1e deel, 1808-1833*, 's Gravenhage, 1925, pp. 214-215.

48. A.R.A.H., *Justitie geheim*, nr. 4601, december 1830, map : publieke geest 1830, Ampt aan Justitie, 28.3.1830.

49. F. DIDIER, *op. cit.*, pp. 106-109.

50. E. WITTE, *Politieke machtsstrijd in en om de voornaamste Belgische steden, 1830-1848*, Brussel, 1973, I, p. 20.

ondertekenaars zich wel om het dynastieke status-quo te behouden⁵¹. Serruys huldigde hetzelfde standpunt in de speciale zitting van de Tweede Kamer van de Staten-Generaal in Den Haag. Hij bracht er geen eigen standpunt naar voren, maar antwoordde positief op de vraag of de beginselen van de staatsinrichting al dan niet gewijzigd moesten worden⁵².

Door de uitroeping van de Belgische onafhankelijkheid en het uitschrijven van verkiezingen op lokaal en nationaal vlak veranderde de situatie voor Serruys grondig. De handel van en naar de Oostendse haven leek nu meer gediend met een sterk Belgisch regime dan met een onzeker Verenigd Koninkrijk. De hoop van de koning dat de terugkeer van Serruys naar Oostende tot een contra-revolutie aanleiding zou geven, was dan ook op zijn minst voorbarig⁵³. In de havenstad ging alle aandacht naar de verkiezingen voor het Nationaal Congres. Noch van orangistische, noch van patriottische zijde werden veel bijeenkomsten belegd. De klinkende namen van de Staten-Generaal waren haast zeker van hun verkiezing. De Muelenaere en Serruys haalden reeds in de eerste ronde de absolute meerderheid, maar doordat de Muelenaere voor Brugge opteerde werd Oostende in het Nationaal Congres door Serruys en eerste plaatsvervanger Maclagan vertegenwoordigd⁵⁴. Nog voor Serruys naar Brussel afreisde werd hij door het Voorlopig Bewind in zijn ambt als burgemeester bevestigd. In de gemeenteraad verschenen enkele nieuwe gezichten die, hoewel van liberale signatuur, meer pragmatisch dan principieel optraden. Ze werden wel min of meer als orangisten beschouwd, maar waren realistisch genoeg om niet tegen de Belgische stroom in te varen⁵⁵.

51. C. BUFFIN, *Documents inédits sur la révolution belge*, Bruxelles, 1910, p. 95 ; C. TERLINDEN, *La révolution de 1830, racontée par les affiches*, Bruxelles, 1944, pp. 85-86 ; A. SMITS, *1830 : Scheuring in de Nederlanden*, Brugge, 1950, I, p. 220.

52. J.J.F. NOORDZIEK, *op. cit.*, extra zitting september 1830, pp. 74-75 ; C. BUFFIN, *op. cit.*, p. 142.

53. C. GERRETSON, *Muiterij en Scheuring, 1830*, Leiden, 1936, I, p. 24 ; F. DIDIER, *op. cit.*, p. 123.

54. E. DE GERLACHE, *Histoire du royaume des Pays-Bas depuis 1814 jusqu'en 1830, ...*, Bruxelles, 1842, p. 309 ; Th. JUSTE, *Le Congrès National de Belgique 1830-1831, ...*, Bruxelles, 1880, p. XX ; C. BUFFIN, *op. cit.*, p. 415 ; F. DIDIER, *op. cit.*, pp. 138, 144, 150 ; M. MAGITS, *op. cit.*, I, pp. 268, 271, 337 ; II, pp. 240-241, 244.

55. F. DIDIER, *op. cit.*, p. 154 ; M. MAGITS, *op. cit.*, I, pp. 221-222.

Op 28 oktober 1830 publiceerde Serruys in Oostende een brochure getiteld “Notice historique du commerce des Pays-Bas, depuis la domination de la maison de Bourgogne, jusqu’à nos jours”⁵⁶. Dit werkje is in meer dan één opzicht merkwaardig. Het eigenlijke corpus (25 bladzijden) zou geschreven zijn in 1827 en schetst de historische evolutie van de handel, vooral in de Zuidelijke Nederlanden. De inleiding (10 bladzijden) dateert van oktober 1830 zelf en is haast een politieke geloofsbelijdenis. Het merkwaardige eraan is dat de auteur plots in zeer scherpe bewoordingen het voorbije regime afkeurt : “Quand je fis ces notices, de causes graves de mécontentement et de justes plaintes existaient déjà contre les mesures du gouvernement ; dans la Belgique, la presse et le langage étaient asservis, l’enseignement un monopole entre les mains du gouvernement, et dans plusieurs circonstances l’arbitraire et le régime des arrêtés avaient pris la place de la loi ; tout tendait à faire de la Belgique une colonie hollandaise...”. Hij gaf zelf toe dat hij daar als Tweede Kamerlid nooit over sprak (waarschijnlijk om zich tegenover zijn kiezers te rechtvaardigen) maar beweerde al lang te hebben voorzien dat een gewelddadige scheiding onvermijdelijk was. De regering “... n’a pas tenu compte de ces prévisions, le mépris qu’il a fait de nos réclamations les plus justes, présentées respectueusement et par les voies légales, a exaspéré les esprits, et la patience, poussée à bout, a fait éclore une explosion et la révolution s’est faite ; le gouvernement seul en est la cause”⁵⁷. Vanaf 1821, met de invoering van de stelselwet, begon het Verenigd Koninkrijk aan een nefaste evolutie. Het bombardement van Antwerpen, vlak vóór Serruys die regels neerschreef, was volgens hem het toppunt van Noordnederlandse jaloersheid over de snel toenemende Zuidnederlandse welvaart.

We kunnen moeilijk aannemen dat de kwesties van de taal, het onderwijs, de verdeling van de ambten, ... Serruys nauw aan het hart lagen. Het is natuurlijk best mogelijk dat de sterk gewijzigde omstandigheden hem hebben aangezet om zo openlijk kleur te bekennen, maar waarschijnlijker is dat het motief voor de publicatie te zoeken is in de naderende verkiezingen voor het Nationaal

56. J.B.H. SERRUYS, *Notice historique du commerce des Pays-Bas, depuis la domination de la Maison de Bourgogne jusqu’à nos jours*, Ostende, 1830, X, 25 p.

57. J.B.H. SERRUYS, *op. cit.*, p. II.

Congres op 3 november 1830. Die hypothese wordt nog kracht bijgezet door de vaststelling dat Serruys in die grondwetgevende vergadering helemaal niet de stoere taal sprak die hij in zijn brochure had gehanteerd. Integendeel, hij speelde er een zeer bescheiden rol, en steunend op zijn gedrag bij de voornaamste politieke stemmingen kreeg hij al vlug het imago van een gematigd orangist. Op 16 november 1830 stemde hij tegen het verlenen van prioriteit aan het voorstel om de Nassaus voor eeuwig van de Belgische troon te stoten⁵⁸. Acht dagen later stemde hij wel voor de uitsluiting zelf, maar zijn broer noteerde daarbij: "Je ne connais pas ses motifs, il est parti de suite après la séance, pour Ostende, mais sa femme m'a dit qu'il a voté contre son opinion, par peur. C'est là l'effet du vote à haute voix. C'était la même chose, lors du procès de Louis XVI - et on appelle cela liberté. Je l'appelle moi terreur"⁵⁹. In de ogen van de harde patriottische kernen werd zijn orangistische reputatie nog versterkt door het feit dat hij als burgemeester van Oostende de burgerwacht liet ontwapenen en de controle over de stad door het geregelde garnizoen liet overnemen⁶⁰. In het voorjaar van 1831, vlak voor de poging tot staatsgreep van Ernsest Grégoire, werd het vermoeden nog sterker dat Serruys de zijde van het orangisme zou kiezen mochten de ondernemingen van die kant succes kennen. Waarschijnlijk was dit vermoeden correct, hoewel Serruys in de eerste plaats die macht steunde die het best de politieke stabiliteit kon garanderen. De Belgische orangisten van 1831 wensten ook geen simpele terugkeer naar de situatie van voor 25 augustus 1830. De kwalen waar het Verenigd Koninkrijk aan geleden had moesten ook voor hen door duidelijker afspraken vermeden worden. In die zin zou Serruys het met hen hebben kunnen vinden als ze de voordelen van een groter en vooral stabiel rijk konden garanderen⁶¹.

58. A. BARTELS, *Les Flandres et la Révolution belge*, Bruxelles, 1834, p. 393 ; E. HUYTTENS, *Discussions du Congrès national de Belgique (1830-1831)*, Bruxelles, 1844, I, p. 159.

59. M. NOTHOMB, *Essai Historique et Politique sur la Révolution belge*, Bruxelles, 1833, p. 45 ; E. HUYTTENS, *op. cit.*, I, p. 319 ; A. CORDEWIENER, *La naissance de l'Etat belge à travers une correspondance privée (octobre 1830-décembre 1831)*, Bulletin de la Commission royale d'histoire, CXXXIII, 1967, 2-4, p. 190 ; E. WITTE, *op. cit.*, II, p. 21 ; M. MAGITS, *op. cit.*, I, p. 281.

60. E. HUYTTENS, *op. cit.*, I, p. 348 ; F. DIDIER, *op. cit.*, p. 167.

61. F. DIDIER, *op. cit.*, pp. 175-176, 184-185.

Zolang de nieuwe Belgische staat stand hield werkte Serruys loyaal mee aan zijn uitbouw. Daarbij stonden hem tamelijk conservatieve denkbeelden voor ogen. In december 1830 stemde hij voor de invoering van een tweekamerstelsel en voor de toekenning aan de koning van het recht om de senatoren te benoemen en de senaat te ontbinden⁶². Zijn voorkeur voor een sterke uitvoerende macht bleek ook uit de steun die hij tevergeefs verleende aan de kandidatuur van de bonapartistische hertog van Leuchtenberg (februari 1831)⁶³. Dit standpunt was niet noodzakelijk in tegenspraak met zijn opvattingen van 1789-1791. Toen wilde hij dat de burgerij een gedeelte van de politieke macht zou verkrijgen. In 1830-1831 was dit ten dele gebeurd en bovendien was Serruys in die jaren een flink eind opgeklommen binnen de burgerij. Een verdere verdeling van de politieke macht ten gunste van sociale groepen beneden hem wilde hij liever vermijden. Het verlangen naar een sterke uitvoerende macht was ook niet noodzakelijk in tegenspraak met zijn uitspraken in de Tweede Kamer. Die waren gericht tegen het streven van de koning en de regering naar meer macht dan de grondwet hen toekende.

In dezelfde lijn lag de wens van Serruys om de verkiezing van een staatshoofd niet langer uit te stellen (31 mei 1831), om Leopold van Saksen-Coburg tot eerste koning der Belgen te kiezen (4 juni 1831) en om de voorwaarden van de verkozen vorst en de Conferentie van Londen onder de vorm van de achttien artikelen te aanvaarden (9 juli 1831). Dit alles was de enige mogelijkheid om een einde te maken aan de "tourmens révolutionnaires". De Belgische handel was zich volgens hem al aan het aanpassen aan de nieuwe situatie. De Nederlandse kolonies mochten voor de Belgische schepen dan al gesloten zijn, het Belgische katoen zou op Nederlandse schepen zijn bestemming op Java wel bereiken. Bovendien lagen de afzetmarkten van China, Noord- en Zuid-Amerika, de Middellandse Zee- en de Baltische staten nu voor de Belgische produkten open⁶⁴.

62. A. BARTELS, *op. cit.*, p. 396 ; E. HUYTTENS, *op. cit.*, I, pp. 501, 523, 537, 552-553.

63. M. NOTHOMB, *op. cit.*, p. 85 ; A. BARTELS, *op. cit.*, p. 475 ; E. HUYTTENS, *op. cit.*, II, p. 453.

64. M. NOTHOMB, *op. cit.*, pp. 113, 142 ; A. BARTELS, *op. cit.*, pp. 504, 512 ; E. HUYTTENS, *op. cit.*, III, pp. 136, 206, 267, 515-517, 563, 569 ; TH. JUSTE, *op. cit.*, II, p. 227 ; F. DIDIER, *op. cit.*, pp. 205-206.

In de loop van het voorjaar van 1831 had Jean Baptiste Serruys zich volledig met de nieuwe Belgische staat verzoend. Op het einde van augustus 1831 werd hij verkozen tot lid van de Kamer van Volksvertegenwoordigers en op 8 september zat hij als ouderdomsdeken de openingszitting voor. Zijn rol in die wetgevende kamer was eveneens zeer bescheiden. Vermelden we enkel dat hij, in logische navolging van eerder ingenomen standpunten, voor het aanvaarden van het verdrag van de 24 artikelen stemde (november 1831)⁶⁵.

De talrijke patriottische advocaten wisten na 1830 een reorganisatie van de rechterlijke macht te verwezenlijken (oktober 1832). Er kwamen niet alleen nieuwe benoemingen, er werden ook veel nieuw te begeven betrekkingen gecreëerd⁶⁶. Jean Baptiste Serruys werd op 78-jarige leeftijd tot raadsheer van het Hof van Cassatie in Brussel benoemd⁶⁷, het orgelpunt van zijn carrière. Het noopte hem wel tot ontslag als kamerlid. Het burgemeesterschap van Oostende had hij al een jaar eerder overgelaten. Toen hij op 6 november 1833 aan een beroerte overleed stonden verscheidene van zijn verwanten al lang klaar om de politieke en commerciële belangen van de familie in diverse milieus verder te verdedigen.

65. M. NOTHOMB, *op. cit.*, p. 194 ; CH. POPLIMONT, *Révolution belge. La Belgique depuis 1830 (1830-1848)*, Bruxelles, 1852, p. 385 ; L. HYMANS, *Bruxelles à travers les âges*, Bruxelles, s.d., I, p. 66.

66. L. FRANCOIS, *Intellectuel en revolutionaire bedrijvigheid : een elitewijziging ? Casus : de Oostvlaamse advocaten van 1830*, Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis, XII, 1981, 3, pp. 535-580.

67. A. D'HOFFSCHMIDT, *La représentation nationale en Belgique (1830-1880)*, Arlon, 1880, p. 32 ; J. LINCLAU, *De "Journal des Flandres" in de verkiezingscampagnes, 1831-1839. Bijdrage tot de studie van het belgisch liberaal-katholicisme*, Leuven, K.U.L. (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 1966, p. 35 ; PH. VAN HILLE, *Het Hof van Beroep te Brussel en de Rechtbanken van Eerste Aanleg in Oost- en West-Vlaanderen onder het Nederlands Bewind en sinds de Omwenteling van 1830 tot 4 oktober 1832*, Tielt, 1981, pp. 157, 163, 251.

BIJLAGEN

1

Genealogie Serruys.

Serruys Joannes Antonius, handelaar, † Torhout, 4.7.1789, gehuwd met Pol Maria Joanna, † Torhout, 14.3.1796.

- a. Serruys Jean Baptiste Hubert, ° Torhout, 3.11.1754 - † Brussel, 6.11.1833, gehuwd op 25.5.1787 met Maertens Marguerite Thérèse, ° Gent, dochter van Maertens Ivan Benoit en van de Meulenaere Anne Thérèse.
 1. Serruys Auguste Benoit Marie, ° 1790 - † Oostende, 19.1.1862, gehuwd met Valcke Rosalie Marie.
 - 1°. Serruys Auguste Jean Baptiste, ° Oostende, 30.1.1845, advocaat, rechter, directeur van de "Société Générale" vanaf 1904, liberaal senator van 1919 tot 1925, gehuwd met Terwagne Mathilde.
 - 2°. Serruys Georges, ° 1851 - † ?, handelaar, reder, liberaal gemeenteraadslid van Oostende, gehuwd te Oostende op 7.5.1881 met Bach Emma Mathilde.
 2. Serruys Jean, † 3.2.1850, gemeenteraadslid van Oostende, reder, commissaris van de "Nederlandse Handelsmaatschappij" en van de "Banque de Belgique", gehuwd met Vanderheyde Charlotte, kinderloos.
 3. Serruys Charles Théodore, † Eernegem, diplomaat, ongehuwd.
 4. Serruys ?
- b. Serruys Jacques, ° Torhout, ± 1760 - † Koekelare, handelaar in Oostende, gehuwd met Hertoghe Julienne Francisca, ° Doornik, ± 1762 - † Oostende, 7.6.1847.
 1. Serruys Pierre Jean, ° Oostende, 1785 - † Antwerpen, 1841, gehuwd met Dierckxens.
:
 8. Serruys Henri François, ° Oostende, 9.10.1796 - † Oostende, 12.11.1883, eigenaar, handelaar, burgemeester van Oostende van 1836 tot 1860, gehuwd met Declerck Mélanie Virginie, ° Oostende, 20.10.1801.
 - 1°. Serruys Clémence Juliette Eugénie, ° Oostende, 4.2.1829 - † Oostende, 4.4.1877, gehuwd in Oostende in 1851 met Jean Edouard Louis, ° Oostende, 3.10.1820, brouwer.

- c. Serruys Désiré Basil, handelaar, ° Torhout, 1774 - † Gistel, 12.6.1840, gehuwd te Moere op 9.9.1812 met Inghelbrecht Isabelle Thérèse, ° Moere, 1790 - † Gistel, 21.12.1865.
1. Serruys Désiré Charles Marie, ° Gistel, 24.4.1824 - † 1897, liberaal gemeenteraadslid en schepen van Oostende, gehuwd te Oostende op 5.1.1853 met de Barse Anne, ° Oostende, 6.2.1823.
 - 1°. Serruys Isidore, ° Oostende, 19.7.1856 - † Gistel, 19.5.1912, liberaal gemeenteraadslid (1891-1900) van Oostende, notaris, gehuwd 1) met Everaerd Mélanie en 2) te Oostende op 9.10.1906 met Van Merhaeghe Louise.
 - 2°. Serruys Désiré Charles, ° Oostende, 3.9.1859 - † Oostende, 14.1.1922, liberaal volksvertegenwoordiger, ingenieur, rentenier, gehuwd te Oostende op 20.6.1885 met Jean Louise Julie, ° Oostende 18.3.1856, dochter van Jean Edouard, gemeenteraadslid en provincieraadslid.
 - Serruys Henri Louis, ° Oostende, 25.4.1888 - † Oostende, 25.1.1952, mijnningenieur, burgemeester van Oostende, gehuwd met Van Sieleghem Blanche Hélène.

Bron : A.N., BB, *Ministère de la Justice*, b. 8, nr. 6, Liste des candidats pour les Places de Juges de Paix du Département de la Lys, 1811, 1813 ; Jean Baptiste Hubert Serruys, *Le Carillon*, 29.10.1901, p. 1/A, B, C ; L. AMEYÉ, *Inleiding tot de studie van het parlementaire korps in België van 1831 tot 1914*, Gent, R.U.G. (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 1956, II, p. 74 ; J. LAUREYSSENS, *Bijdrage tot de geschiedenis der Naamloze Vennootschappen in België (1830-1840)*, Gent, R.U.G. (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 1963, II, pp. 274-278, R. DE VULDERE, *Biografisch repertorium, der Belgische Parlementairen 1830 - 1.8.1965*, Gent R.U.G. (onuitgegeven licentiaatsverhandeling) 1965, pp. 1755, 4149-4151 ; W. MAERVOET, *De politieke evolutie in het arrondissement Oostende, 1830-1914*, Gent, R.U.G. (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 1965, pp. 183-185, 216 ; J. STENGERS, e.a., *Index des Eligibles au Sénat (1831-1893)*, Bruxelles, 1975, p. 403.

Genealogisch overzicht van de naar Rotterdam uitgeweken leden van de familie Serruys.

Serruys Charles Philippe Henri (zoon van Jacques of Désiré ?) gehuwd met Verbeecke Theresia Maria.

- a. Serruys Eugénie Justine Marie, ° Oostende, 5.8.1821 - † Rotterdam, 20.12.1891, gehuwd te Rotterdam op 18.10.1843 met Jacob van der Kun, heer van Aalst, ° Rotterdam, 13.2.1813 - † Rijswijk, 29.8.1878, wijnkooper, gemeenteraadslid van Rotterdam en vice-consul van Brazilië, zoon van Joannes van der Kun en van de Vogel Marie Thérèse, vrouwe van Aalst.
- b. Serruys Alexis Antonius Emilius Marie, ° Oostende, 1827, vice-consul van België te Rotterdam, gehuwd te Rotterdam op 12.9.1855 met De Kuyper Philippina Wilhelmina, ° Rotterdam, 19.4.183?, dochter van De Kuyper Cornelis en Blankenheym Maria.
 - 1°. Serruys Maria Carolina, ° Rotterdam, 17.6.1858, gehuwd te Rotterdam op 30.4.1899 met Louis Goossens, ° Venlo, 11.12.1858 - † Rotterdam, 2.10.1921, arts, zoon van Arnold Goossens, arts, en Ariens Johanna.
- c. Serruys Charles Jean Jacques, gehuwd met De Bruyn Antoinetta, ° 1811 - † Rotterdam, 19.6.1885.

Bron : Centraal Bureau voor de Genealogie Den Haag, *Manuscript Serruys*.

BOEKBESPREKINGEN

P. VANDEWALLE, De geschiedenis van de landbouw in de kasselrij Veurne (1550-1645). Brussel, Gemeentekrediet, 1986, 415 blz. + 2 microfiches (Historische Uitgaven, reeks in -8°, nr. 66).

Afgezien van de intrinsieke waarde van de publicatie, kan ik moeilijk anders dan positief staan tegenover het werk van dr. P. Vandewalle. In ruime mate vind ik er immers de structuur van mijn eigen proefschrift in terug : een driedeling, die behelst : 1. land en volk, als primaire gegevens in de opbouw van een maatschappijmodel ; 2. de landbouw als centraal studieobject van het proefschrift ; 3. de levensstandaard van de mensen, gesteund op, of tenminste beïnvloed door de landbouw. Dat de auteur zich niet heeft laten verleiden om slechts een deel van zijn proefschrift te publiceren, is toe te juichen. De publicatie van slechts een deel houdt immers het gevaar in dat de gaafheid van de constructie als geheel wordt geschaad. In alle geval heb ik er de auteur voor gewaarschuwd en ik vlei mij met de gedachte dat hij met mijn waarschuwing heeft rekening gehouden.

Alles bij elkaar hebben wij te maken met een meer dan voorbeeldige studie, die onder de deskundige leiding van Prof. dr. A. Verhulst met een grootste onderscheiding bekroond werd. Dit waardevol boek leert ons accuraat de landbouw- en maatschappelijke situatie in de Westhoek kennen tussen ca. 1550 en 1645. Deze *termini* brengen ons terzelfdertijd tot een eerste punt van kritiek : waarom werd 1645 als eindpunt voor deze studie gekozen ? Volgens de auteur brak in dit jaar opnieuw oorlog uit “en werd de Kasselrij Veurne zwaar getroffen door het oorlogsgeweld, anderzijds zien wij in alle bronnen vanaf 1645 een grote informatieleemte zodat wij *noodgedwongen* (cursivering door ons) deze studie met 1645 moeten afsluiten” (blz. 10). Met deze verantwoording kunnen wij ons niet akkoord verklaren, vooral als wij rekening houden met het belang dat de “staten van goed”, de “wettelijke passeringen” en “rekeningen” allerhande in het bronnenmateriaal hebben. Die groepen bronnen vertonen geen leemte na 1645 ! De reden voor de “*terminus ad quem*” is dus ofwel onjuist ofwel onverantwoord.

De tekst van het boek is doorspekt met tabellen, procenten en indices,

terwijl bovendien nog twee microfiches met gelijkaardige bijlagen het boek vergezellen. Het is de aanpak waar ik van houd : feiten en gegevens opzoeken, bundelen, rangschikken, interpreteren. Een aanpak waardoor de "objectiviteit" van de interpretatie m.i. slechts kan bevorderd worden. Toch zou ik dr. Vandewalle willen waarschuwen voor een zekere schijn-nauwkeurigheid. Vaak trekt Vandewalle besluiten uit een verschuiving van enkele procenten (zie bvb. blz. 272), terwijl dan op andere plaatsen weer minder nauw toegekeken wordt op gelijkaardige gegevens of in alle geval de interpretatie onnauwkeurig of op zijn minst onduidelijk is. Dit lijkt mij het geval te zijn bij de studie van het kerkelijk grondbezit (blz. 131-132). Eversam, Sint-Niklaas en Ter Duinen bezaten samen 2905 ha grond in eigendom. Wij moeten concluderen dat het hier niet alleen om landbouwgrond gaat, want als percentage t.o.v. de kasselrij Veurne wordt 6,3 % opgegeven, terwijl de kasselrij slechts 19.840,8 ha landbouwgrond telt (tabel 43 blz. 130). Gaat het dan om het percentage in de totale oppervlakte van de kasselrij (38.346 ha in 1569 : tabel 6, blz. 54) ? Maar in dat geval komen wij tot 7,58 %. Wellicht is er een verklaring voor deze afwijkende cijfers, maar o.i. ware hier meer duidelijkheid gewenst.

De bewijsvoering van de auteur is niet steeds even sluitend. Zo durf ik een aantal vraagtekens plaatsen bij de toename van het adellijk grondbezit, waarover het gaat op blz. 140-143. De cijfers die aldaar voor de kasselrij Veurne gegeven worden, zijn in geen geval vergelijkbaar met de gegevens op blz. 122, die zijn afgeleid uit de penningkohieren, maar veeleer gebaseerd op een indruk die is gewekt door het aantal aankopen en verkopen van gronden. Als het juist is, dat de adel in 1612-13 en 1621-22 24,6 en 23 % van de aankopen verricht, dan is het evenzeer juist dat die groep voor dezelfde jaren 13,8 en 42 % van de verkopen voor zijn rekening neemt. Hieruit kan men wel concluderen dat de adel zeer actief is inzake grondverhandelingen en -speculaties ; er dringen zich uit deze gegevens evenwel geen besluiten op voor wat de omvang van het adellijk grondbezit betreft.

In verband met de pachtcontracten hebben wij tevergeefs gezocht naar het totaal van het aantal onderzochte pachtcontracten. Zoals de gegevens nu in het boek verschijnen, kan men zich geen idee geven van de representativiteit van de meegedeelde cijfers. Tevens kan men zich de vraag stellen of er voor sommige - voor welke ? voor de kleinere ? - percelen of bedrijven geen stilzwingende mondelinge overeenkomsten bestonden. Daarom zou het ook nuttig geweest zijn de grootte van de goederen waarvoor pachtcontracten werden onderzocht, te kennen.

Op blz. 161 verdedigt de auteur een verruiming van zijn onderzoeksgebied tot de kasselrij Sint-Winoksbergen en tot het deel van het Brugse Vrije tussen Oostende en de IJzer en haalt daarvoor goede argumenten aan. Toch moet men zich afvragen hoever men met dergelijke "analogieën" wel kan gaan. Ook hadden wij graag geweten of een grote gelijkheid of parallellisme

in de “Costuymen” van deze verschillende gebieden als argument voor de gebruikte werkwijze mag aangehaald worden.

Er moet ernstig nota genomen worden van het disparaat karakter van de bronnen voor de periode 1550-1610 – in hoofdzaak penningkohieren – en voor de periode 1610-1645 – in hoofdzaak “staten van goed” –. Voor laatstgenoemde groep bronnen wekt het verwondering dat de auteur stilzwijgend voorbijgaat aan het feit dat de onderzochte “staten van goed” betrekking hebben op bedrijven die gemiddeld (iets) meer dan 25 ha groot zijn.

Tabel 57 (blz. 165) maakt nauwkeurig onderscheid tussen kleine, middelgrote en grote (veeteelt)bedrijven, terwijl voor de graanteelthoeven dit onderscheid niet wordt gemaakt. Loonde het niet de moeite om te onderzoeken of ook voor deze bedrijven geen karakteristieken naar voren kwamen, die met de uitgestrektheid van het bedrijf verband houden? Een (andere) vermenigving van bedrijfstvormen (bvb. “schapenhoeven” en “bedrijven in de polders”) vinden wij in tabel 60, alhoewel de auteur in het algemeen zeer nauwkeurig indeelt in groepen en soorten.

Is de auteur wel voldoende ver gegaan in de heuristiek van de iconografische bronnen, waar hij beweert (blz. 174) dat er geen materiaal is voor de 16de en 17de eeuw? Verder hadden wij graag in de tabellen m.b.t. de bezaaiing (tabel 75, blz. 203; tabel 80, blz. 211 en andere) de verhouding van de bezaaide oppervlakte t.o.v. de totale bedrijfsoppervlakte vermeld gezien.

Op blz. 256 heeft de auteur het over zaaizaad/opbrengstverhouding. Het lijkt ons verwonderlijk dat hij hiervoor B. Slicher van Bath, *Yield-ratios 810-1820* (A.A.G. Bijdragen 10) niet heeft geraadpleegd – ook al dateert het werk van 1964 –, vooral omdat hij bij vele andere gelegenheden graag vergelijkt met verder afgelegen gebieden.

Zonder moeite kunnen wij de besluiten van Vandewalle onderschrijven: dat de kasselrij Veurne een gebied was waarin de landbouw – ook al was de evolutie van die aard “dat de meeste landbouwers er tijdens hun leven niet veel zullen van gemerkt hebben” (blz. 386) – een hoge vlucht kende en waarbij de tarweteelt en vooral de rundveeteelt de hechte basis van een relatieve welstand en hoog rendement van de bedrijven vormde. Hetzelfde geldt voor de indeling in drie perioden (1550-1583; 1584-1608; 1610-1645), alhoewel niet onvermeld mag blijven dat het bronnenmateriaal voor de periode 1584-1608 eerder schaars te noemen valt in vergelijking met beide andere perioden.

Ook na kritische lektuur kan men zonder moeite een positief oordeel over het boek van dr. P. Vandewalle aanhouden. Het bevat een schat van concrete gegevens, cijfers, tabellen en indices, die met zin voor nuance zijn geïnterpreteerd. Toch moet de lezer, zoals wij het reeds signaleerden, oog blijven hebben voor de relativiteit die achter de vermeende strakheid van de

cijfers schuilgaat. Het bronnenmateriaal noopt de auteur immers af en toe “de overschatting in het model” op te vangen “door de onderschatting van de gegevens uit de statistieken” (blz. 326) en omgekeerd.

J. MERTENS

A. VERHULST, Het ontstaan van de steden in Noordwest-Europa : een poging tot verklarende synthese, in *Academiae Analecta. Mededelingen van de AWLsK, Klasse der Letteren*, jg. 49, 1987, nr. 1, p. 57-83.

Na het overlijden van H. Pirenne (1935) werden door Edith Ennen, in verband met het ontstaan en de vroegste geschiedenis van de middeleeuwse steden in West-Europa, algemene syntheses gepubliceerd die in min of meer belangrijke mate afweken van de opvattingen van Pirenne. In eigen land had H. Van Werveke twijfels aangaande de algemene geldigheid van het dualistische (burg-handelsnederzetting) ontwikkelingsschema van Pirenne. In de hier besproken bijdrage poogt A. Verhulst een synthese te geven van de in België en Frankrijk verschenen studies en toetst hij de meer algemene conclusies die eruit kunnen worden afgeleid aan de algemene verklaringen die vooral door Duitse historici werden opgesteld. Verhulst vestigt er de aandacht op dat in de Duitse syntheses meer rekening gehouden is met gegevens uit de steden aan Rijn en Donau en met gegevens betreffende steden in Scandinavië en aan de Oostzeekusten. Verhulst bouwt zijn betoog op aan de hand van de voornaamste problemen die in de moderne stadshistorische literatuur aan de orde zijn.

Het continuïteitsprobleem oudheid-middeleeuwen.

Dit probleem wordt zowel door Pirenne als door de moderne Duitse stadshistorici toegespitst op de civitates van Romeinse oorsprong die in de loop van de vroege middeleeuwen evolueerden tot de zgn. Bischofstadt. Dergelijke civitates komen bij ons alleen voor in Tongeren en Noord-Frankrijk. J. Hubert, Vercauteren en J. Dhondt beschouwden de civitates als economisch passieve consumentencentra. J. Schneider in Frankrijk en E. Ennen in Duitsland kennen ze enige economische betekenis toe. Het blijkt evenwel dat in de Zuidelijke Nederlanden, met uitzondering van het Maasgebied, de meeste plaatsen van Romeinse oorsprong alleen een centrale functie hadden en dat deze functie niet kerkelijk was. De bewoning was er zeer dun en onbelangrijk als factor voor het ontstaan van de middeleeuwse stad. Wegens de aanwezigheid van Romeinse bouwresten kunnen bedoelde plaatsen enkel als aanknopingspunten gefungeerd hebben voor de *portus* en *vicus* die ten laatste in de loop van de 9de eeuw langsheen de Schelde en de Maas verschenen.

Vroegmiddeleeuwse handelsplaatsen (8ste-9de eeuw).

De niet-agrarische nederzettingen, meestal van Romeinse oorsprong, die in de loop van de 9de eeuw in de Maasstreek, langsheen de Schelde en haar monding en langs de Noordzeekust verschenen, moeten vergeleken worden met de door Ennen beschreven "Handelsemporien" die in Nederland, Noord-Duitsland en de landen rond de Oostzee, langs een op Scandinavië gerichte scheepsvaartroute lagen. Ze vervulden politiek, militair of kerkelijk geen centrale functie en in de Karolingische tijd waren ze overwegend op lange afstandshandel met luxewaren gericht. Topografisch bevatten ze geen marktplaatsen, maar wel kaden en aanlegplaatsen. De Karolingische handelsplaatsen stonden zoals het omringende platteland, onder het gezag van een heer, die in vele gevallen de koning was. Ze werden in de 8ste-9de eeuw niet beschermd. Als er dan nog in de omgeving een versterking was, zoals te Gent en te Antwerpen, dan was deze versterking vóór de 10de eeuw geen essentieel element voor het voortbestaan van deze handelsplaatsen doorheen de Noormanneninvallen van de 9de eeuw. In tegenstelling tot de meer noordelijke emporia (Dorestad, Haitabu) en de dichterbij gelegen handelsplaatsen aan de Maasmonding (Witla), aan de Scheldemonding (Domburg) en aan de monding van de Canche (Quentowic) verdwenen de langs de Maas en Schelde gelegen nederzettingen niet definitief in de loop van de 9de-10de eeuw. Zoals Schlesinger opmerkte verdwenen de langs de kust gelegen handelsplaatsen tengevolge morfologische veranderingen van de kusten en van de riviermondingen. Verhulst kan de mening van Ennen niet bijtreden, die in de verdwijning van vrij talrijke en belangrijke 9de eeuwse handelsplaatsen een zekere "Existenzschwäche" zag en zich afvroeg of het voortbouwen van bepaalde handelsplaatsen op Romeinse antecedenten geen grotere waarborg is geweest voor hun voortbestaan na de 9de eeuw. Hij kan Ennen wel volgen waar ze erop wijst dat meerdere 9de eeuwse handelsnederzettingen te afhankelijk waren van grote internationale wegen en hun verlengingen en dat ze anderzijds te zeer op één soort activiteit waren ingesteld. Van Es, de archeoloog die Dorestad opgroef, zit volgens Verhulst dichterbij de waarheid waar hij zich afvraagt of de bloei van genoemde stad niet al te zeer geboden was aan de bijzondere koninklijke bescherming, zodat na de verovering van de stad door de Noormannen, de handelsplaats ten onder ging. Wellicht, meent Verhulst, kan de ondergang van Quentowic eveneens door het wegvallen van de koninklijke bescherming verklaard worden.

Verhulst vestigt verder de aandacht op de grote bestendigheid van kleinere en jongere handelsplaatsen langs Maas, Schelde, Waal en IJssel, die misschien konden profiteren van de bescherming van regionale vorsten die het centrale gezag meer en meer usurpeerden. Ook het verplaatsen van het zwaartepunt van de handel, weg van de rijksgrenzen naar het binnenland toe, kan een rol gespeeld hebben.

De rol van de burcht in de stadsontwikkeling van de 10de-11de eeuw.

Pirenne en zijn volgelingen meenden dat prestedelijke burchten opgericht werden ter verdediging tegen de Noormannen en andere invallers. In de jongste decennia hebben Schlesinger in Duitsland, Fournier en Fossier in Frankrijk, er op gewezen dat de vermeerdering van burchten en versterkingen in de 10de-11de eeuw een algemeen verschijnsel is. Ze brengen die vermeerdering in verband met de toename van het private gezag van de vorsten en heren ten gevolge de verzwakking van het koninklijk gezag. Er werden inderdaad in Vlaanderen in de 9de eeuw op last van de koning, van de vorst of van een plaatselijke heer versterkingen aangelegd tegen de Noormannen, maar de burchten die in de 9de eeuw gebouwd werden langs de Vlaamse en Zeeuwse Noordzeekust (Bourbourg, Sint-Winoksbergen, Veurne, Oostburg, Souburg en Middelburg) hebben zich pas in de 11de eeuw tot stadjes ontwikkeld. Ook langs de Schelde o.m. te Antwerpen en Gent, werden op last van de koning versterkingen aangelegd tegen de Noormannen, maar zegt Verhulst, deze versterkingen, alhoewel ze in de nabijheid van handelsplaatsen waren gelegen, waren niet van essentiële betekenis voor de ontwikkeling van de 9de eeuwse handelsplaatsen die trouwens weinig te lijden hadden van de vernietiging van bedoelde versterkingen. Belangrijker meent Verhulst, is het feit dat de handelsnederzettingen te Antwerpen en te Gent, zeer waarschijnlijk op eigen initiatief en los van de Noormanneninvallen, in de tweede helft van de 10de eeuw een eigen verdediging gebouwd hebben. Met nadruk wijst hij er op dat deze nieuwe burchten geen enkele rol gespeeld hebben t.o.v. de verdere ontwikkeling en continuïteit naar de 10de eeuw, van de 9de eeuwse handelsnederzettingen. Ze speelden wel een niet geringe rol in het ontstaan en de ontwikkeling van een nieuwe handelsnederzetting in de onmiddellijke omgeving van de nieuwe burcht, te Gent kort voor het midden van de 10de eeuw, te Antwerpen in het begin van de 11de eeuw. Te Brugge had de burcht die uit de Noormannentijd dateert, wel betekenis voor de stadsontwikkeling in de 10de-11de eeuw.

De betekenis van de nieuwe burchten ligt niet zoals Pirenne en zijn volgelingen meenden, in hun defensieve en militaire rol. Wat Pirenne niet heeft gezien is dat binnen het burchtcomplex, handwerkers woonden die zeer waarschijnlijk in een verhouding van afhankelijkheid stonden t.o.v. de burchtheer. Dit was althans het geval te Gent, te Brugge, te Namen en te Hoi. In Antwerpen werd de 9de eeuwse handelsnederzetting binnen de nieuwe burcht opgenomen.

De oorsprong van de oudste Vlaamse en Maaslandse steden ligt evenwel niet in de binnen de *castra* vastgestelde bevolkingsnederzetting, maar in een eigenlijke handelsnederzetting met inbegrip van een markt, die zich naast genoemde *castra* ontwikkeld had. Te Gent kwam in de omgeving van de 10de eeuwse *novum castellum* (Gravensteen) en de daarnaast gelegen

bevolkingsnederzetting (Oudburg), ongeveer tegelijkertijd, langs beide oevers van de Leie, ten zuiden van het burchtcomplex, een handelsnederzetting met markt (Vismarkt) tot stand. Te Brugge meent Verhulst *portus Brugge* (kort na het jaar 1000 ontstaan) in de "Oudburg" te mogen situeren. Het burchtstadje zou zich tot handelsnederzetting ontwikkeld hebben; tegenover de hoofdingang van de burcht lag de markt.

Voor Pirenne en zijn volgelingen waren de burchten in economisch opzicht volkomen passief en zou de activiteit van de nieuwe handelsnederzettingen te danken geweest zijn aan de heropleving van de internationale handel in de 10de-11de eeuw. Pirenne zag deze heropleving als een gevolg van het feit dat de Noormannen in de 10de eeuw "zeevarende handelaars" geworden waren. Tegenwoordig wordt de positieve economische rol van de Noormannen reeds ten tijde van de Vikingentocht (9de-10de eeuw) gesitueerd. Hiervan profiteerden de oudere 9de eeuwse handelsnederzettingen langs de Schelde. De nieuwe handelsnederzettingen in de 10de-11de eeuw daarentegen hebben hun ontstaan in de eerste plaats te danken aan het lokale marktverkeer met de handwerkers van de burcht.

De ontwikkeling tot eigenlijke stad door markt en industrie (10de-11de eeuw).

Verhulst stelt dat de wolproductie op de tussen de 8ste en de 11de eeuw gevormde schorren langs de Vlaamse en Zeeuwse kusten, zo aanzienlijk was dat zij op de landelijke domeinen aan de rand van de kustvlakte niet kon verwerkt worden. De wol werd daarom waarschijnlijk grotendeels naar het binnenland vervoerd. Hierdoor ontstond in steden zoals Gent en Brugge een geconcentreerde, sterk kwaliteitsgerichte, voor de export producerende wolindustrie. Deze verplaatsing zou z.i. plaats gegrepen hebben vóór de inpoldering van de schorren en niet in de 11de-12de eeuw zoals Pirenne en zijn volgelingen vooropstelden.

G. DALLE.

CYRIEL VERSCHAEVE en de Tweede Wereldoorlog. (Verschaeviana, Jaarboek 1987), Brugge, 1988, 326 p.

Verschaeviana, Jaarboek 1987 van het Jozef Lootensfonds, heeft zoals heel wat van zijn voorgangers (Verschaeve en de barok, en Rodenbach, en de Vlaamse meisjesbeweging, en zijn religieus werk) een thema meegekregen nl. Cyriel Verschaeve en de tweede wereldoorlog.

Het thema verwijst naar het gelijknamige colloquium (het vijfde in de reeks) dat het J. Lootensfonds in 1986 in Tielt organiseerde. Het Jaarboek brengt eerst de drie referaten van dit colloquium :

- Renaat De Deygere : De beweegredenen van Verschaeves houding tijdens de bezetting (p. 73-122) ;

Boekbesprekingen

- Romain Vanlandschoot : Beschouwingen bij de 55 stellingen van Dr. Hens over Europa und der neuen Glaube (1942). Een studie over Christendom en Nationaal-socialisme (p. 73-122).
- Bruno De Wever : Verschaeve en het Oostfront. Bijdrage tot de studie van Verschaeves houding ten overstaan van de SS. (p. 131-171).

Erg interessant is het feit dat na elk referaat de reacties en de tussenkomsten van het aanwezige colloquiumpubliek in extenso zijn opgenomen. Delen ervan krijgen de waarde van bronnenmateriaal, bruikbaar bij de verdere studie van het behandelde thema.

Met de drie bijdragen is de studie van Verschaeves houding tijdens de tweede wereldbrand noch gestart, noch beëindigd. Het onderwerp kwam o.m. reeds ter sprake in vorige jaarboeken. Dat die houding van Verschaeve niet éénduidig kan geformuleerd worden, is intussen duidelijk geworden en wordt hier nog eens bewezen.

Verder bevat het jaarboek :

- Frank Seberechts : Jef Van de Wiele (1903-1979). Een biografische schets. Deel 1 : Jef Van de Wiele voor de Tweede wereldoorlog (p. 181-203) ;
- Greta Pollers : Het DeVlag-weekblad BALMING over Cyriel Verschaeve en de Vlaamse beweging (p. 205-213) ;
- Romain Vanlandschoot : Chronologie van de tweede wereldoorlog omtrent Cyriel Verschaeve (p. 215-284).

Deze bijdrage behandelt de periode van 1 september 1939, d.i. het begin van de tweede wereldoorlog, tot 7 november 1940, d.i. de installatie van de Vlaamse Cultuurraad. De periode 8 november 1940 - 19 mei 1941 wordt beloofd voor het volgend jaarboek.

- Romain Vanlandschoot : Bibliografie van Cyriel Verschaeve en de tweede wereldoorlog, 1984-86 (p. 285-299).
- Toon Van Moerbeke : De briefwisseling van Cyriel Verschaeve, bewaard in het Verschaeve-archief. Deel 4 (p. 301-311). De delen 1-3 verschenen in de jaarboeken 1984, 1985 en 1986.

Het Jaarboek sluit met de slottoespraak die Dom Eligius Dekkers hield op het reeds genoemde colloquium. De redactie tenslotte weet nog mee te delen dat de integrale uitgave van de "Oorlogsgedenkschriften" eind 1988 mag verwacht worden.

Het Jaarboek kost 750 fr. (inclusief verzendingskosten), wordt bezorgd aan de leden en kan afzonderlijk besteld worden p.a. Jozef Lootensfonds VZW, Baron Ruzettelaan 433, 8320 Brugge.

L. VALCKE

W. J. VAN DER DUSSEN, **Filosofie van de geschiedwetenschappen**. Leiden, Martinus Nijhoff, 1988, 126 pp., ISBN 90 6890 097 8, 22,50 fl.

In een brief van 9 februari 1951, gericht aan uitgever A.M.H. Schepman, moest Jan Romein – enigszins verbitterd – toegeven dat de theoretische geschiedenis waarvoor hij vanaf 1945 op de bres had gestaan, in Nederland niet van de grond kwam: “De zaak der theoretische geschiedenis als universitair leervak is ... in de vijf jaar sinds ik in '46 mijn eerste rede (*Theoretische geschiedenis*) er over hield, niet veel of eigenlijk voorzover ik kan nagaan helemaal niet opgeschoten ...” Ruim dertig jaar later zou hij ongetwijfeld anders hebben gesproken. Niet alleen is de theoretische geschiedenis aan elke Nederlandse universiteit een verplicht onderdeel van het curriculum van de geschiedenisstudent geworden. Sinds 1974 is het geschiedtheoretische bulletin van het Amsterdamse Historisch Seminarium ook uitgegroeid tot een volwaardig en kwalitatief hoogstaand tijdschrift (onder dezelfde titel als Romeins rede: *Theoretische geschiedenis*). Bovendien – en dat is wel het meest treffende symptoom van de opgang van deze discipline – verschijnen er met de regelmaat van de klok belangwekkende studies op dit vlak: in 1979 redigeerde P.B.M. Blaas een bundel essays over de *Geschiedenis als wetenschap*, in 1982 publiceerde H.W. von der Dunk *De organisatie van het verleden*, in 1984 volgde F.R. Ankersmits *Denken over geschiedenis*, in 1985 een *Theorie van de maatschappijgeschiedenis* van A.A. Van der Braembussche en in 1987 tenslotte de dissertatie van Chr. Lorenz, *De constructie van het verleden*.

W. J. van der Dussen, wetenschappelijk hoofdmedewerker aan de Centrale Interfaculteit van de K.U.Nijmegen, heeft dit rijtje uitgebreid met een *Filosofie van de geschiedwetenschappen*. De auteur is hiermee overigens niet aan zijn proefstuk toe: in 1980 promoveerde hij op een diepgaande analyse van het gedachtengoed van R.G. Collingwood en twee jaar geleden – in 1986 – verscheen bij uitgeverij Coutinho een inleiding tot de *Filosofie van de geschiedenis* van zijn hand. De hier besproken studie maakt deel uit van de *Serie Wetenschapsfilosofie* en overeenkomstig de opzet van deze reeks, bestaat zij uit drie luiken: filosofische grondslagen (p. 9-57), methodologie (p. 58-96) en ethische aspecten (p. 97-118) van de geschiedwetenschap. Deze opgelegde structuur is veel evenwichtiger dan de structuur van de genoemde inleiding uit 1986, die uiteenviel in twee ongelijkwaardige onderdelen (een wat geforceerde apologie van de filosofie van de geschiedenis en een exemplarische behandeling van de geschiedfilosofie in Duitsland tot de Tweede Wereldoorlog en van Popper en Collingwood). Bovendien heeft de auteur in elk luik de aandacht welbewust op één vraagstuk toegespitst, een keuze die de compositie duidelijk ten goede is gekomen.

In het eerste luik, de filosofische grondslagen van de geschiedwetenschap,

staat het probleem van de relatie tussen de historicus en de “werkelijkheid” van het verleden centraal. Via een precieze omschrijving van de geschiedwetenschap en van haar object en een onderzoek van het statuut van de historische kennis (empirisme versus rationalisme), belandt de auteur bij deze klassieke epistemologische vraag : hoe kan een werkelijkheid die er per definitie niet meer is, gekend worden ?, of : hoe moet zo’n werkelijkheid begrepen worden ? Uiteindelijk poogt hij het dilemma tussen het historisch realisme en het scepticisme te omzeilen door het fictionalisme van H. Vaihinger. Deze Duitse filosoof stelde in zijn *Die Philosophie des Als-ob* (1911) dat een groot aantal in de wetenschappen gehanteerde begrippen eigenlijk ficties zijn, dit wil zeggen : of er iets in de realiteit aan deze begrippen beantwoordt, is niet aantoonbaar, maar in de wetenschapspraktijk worden ze behouden omdat ze het denken samenhang en richting geven. Zo is het ook niet duidelijk wat er aan een concept als de “historische werkelijkheid” zou beantwoorden ; de historicus doet echter “alsof” dit begrip een pendant in de zijns wereld heeft en geeft zijn werk daardoor coherentie. Het is een merkwaardige combinatie van (Kantiaans) idealisme en pragmatisme.

De methodologie van de geschiedwetenschap en in het bijzonder het rationele karakter daarvan vormt de thematiek van het tweede luik. De auteur onderscheidt in deze methodologie drie grote stappen : het kritische bronnenonderzoek, de interpretatie van het bewijsmateriaal en het zoeken naar verklaringen. Met name in de laatste twee stappen speelt de rationaliteit een belangrijke rol, zij het op een verschillende manier : de interpretatie van het bewijsmateriaal vindt plaats doorheen een redelijke discussie tussen historici, terwijl het geven van verklaringen gebonden is aan logische regels. De manier waarop historici de door hen beschreven fenomenen verklaren, is overigens altijd een *crux* voor de geschiedfilosofen geweest. Ook Van der Dussen erkent de complexiteit van dit probleem. Hij toont een sterke voorkeur voor het rationele verklaringsmodel van Dray, zij het dat hij de rigiditeit van dit model door een pleidooi voor een contextualistische benadering van de te verklaren verschijnselen (“regelgeleide context”, “logica van de situatie”) enigszins tracht af te zwakken. Maar uiteindelijk moet ook hij toegeven dat het onmogelijk is een uniform historisch verklaringsmodel op te stellen.

In het derde en laatste gedeelte van dit boek worden enkele ethische aspecten van de geschiedwetenschap besproken. Zoals in de meeste geschiedfilosofische inleidingen en handboeken gaat het daarbij vooral over de rol van waarden en de toelaatbaarheid van morele oordelen in de geschiedschrijving. Wat het eerste aspect betreft, vertrekt de auteur van Webers klassieke onderscheid tussen *Wertbeziehungen* en *Wertungen* en bespreekt hij achtereenvolgens de rol van waarden in de selectie van de feiten, het vraagstuk van de partijdigheid (en van wetenschappelijke waarden) en de

waardengeladenheid van de historische taal en van historische verklaringen (met name van het “abnormalistische” model). Het laatste thema van dit geschiedfilosofische overzicht is de vraag naar de legitimiteit van morele oordelen in de geschiedschrijving. Zowel voor- als tegenstanders van dergelijke oordelen stellen zich – aldus de conclusie van de auteur – bloot aan ernstige gevaren indien ze een te exclusief standpunt innemen : de voorstanders maken zich schuldig aan een hodiecentrisme, terwijl de tegenstanders zich verstrikken in een vermenging van Recht en Macht. Het boek sluit met een selectieve bibliografie.

Door deze evenwichtige compositie én door een heldere en zakelijke stijl is Van der Dussen erin geslaagd van dit boek een waardevolle inleiding tot de geschiedfilosofie te maken. Dat wil natuurlijk niet zeggen dat er niet hier en daar enige opmerkingen kunnen gemaakt worden of vraagtekens geplaatst worden. In de eerste plaats dit : de auteur betitelt deze studie als een *Filosofie van de geschiedwetenschappen*. Het originele zit hem in het staartje : het gaat niet om de *geschiedwetenschap*, maar om de *geschiedwetenschappen*. De laatste decennia is de historiografie inderdaad steeds meer verkaveld. Door de professionalisering en de daarmee samenhangende specialisatie is het niet meer mogelijk te spreken over de geschiedwetenschap als één monolithisch blok. Dat geldt trouwens ook voor de andere wetenschappen. De mentaliteitshistoricus, de sociaal-economische historicus, de psycho-historicus hebben een uiteenlopende werkwijze. Het ligt voor de hand zich af te vragen of één geschiedtheoretisch *discours* (monistisch van aard) nog een adequate legitimatie en beschrijving kan leveren van deze gediversifieerde praktijk (pluralistisch van aard). Daarom is het jammer dat Van der Dussen, die blijkens de titel van zijn boek oog heeft voor dit pluralistische karakter van de hedendaagse geschiedschrijving, deze vraag uit de weg gaat en zonder veel argumentatie vasthoudt aan een geschiedfilosofie waarin slechts de “algemene” (dit wil zeggen : voor alle vormen van geschiedschrijving geldende) vraagstukken aan de orde worden gesteld (cfr. p. 7). Dat is een gemiste kans.

Verder dient te worden opgemerkt dat de toch essentiële bijdrage van de Romantiek aan de ontwikkeling van de geschiedbeoefening (het verre en het vreemde !) door Van der Dussen in zijn schets van deze ontwikkeling niet vermeld wordt (p. 21-23). Daarnaast kan de vraag worden gesteld of iedereen zich zo gemakkelijk zal laten overtuigen door Collingwood als Van der Dussen veronderstelt. Precies de bladzijden die aan diens geschiedfilosofische ideeën worden gewijd (p. 45-48 en p. 55-57), blijven – wellicht mede door de gedwongen bondigheid – duister. Ook de kritiek op de coherentietheorie van de waarheid klinkt niet overtuigend (p. 55). Aan de bibliografie tenslotte, zou ik nog E.H. Carr's *What is History ?* (1961) hebben toegevoegd. Hoewel van oudere datum (zoals de wel vernoemde inleidingen van W.H. Walsh en H.I. Marrou), zijn deze *Trevelyan Lectures* nog steeds het lezen waard.

Maar ik wil geen spijkers op laag water zoeken. De belangrijkste verdienste van dit nieuwe geschiedfilosofische overzicht is de toegankelijkheid ervan (dat geldt speciaal voor de passages over historische redeneringen en verklaringen, p. 79-96). Dat is geen geringe verdienste. Het is bekend hoe geprikkeld historici reageren op geschiedtheoretici en op het “gefilosofer” dat naar hun smaak meestal te ver van de historische praktijk staat. Op een in mei 1987 te Amsterdam gehouden symposium *Over nut en nadeel van geschiedtheorie voor de historicus* luchtte Pim den Boer nog zijn hart: “Theorie moet in het atelier, maar wel met inachtneming van omgangsvormen”. Die inschikkelijkheid heeft Van der Dussen ongetwijfeld getoond. Dat maakt dit boek – meer nog dan Ankersmits *Denken over geschiedenis* – bijzonder “bruikbaar” voor studenten geschiedenis.

JO TOLLEBEEK

(Nationaal Fonds voor
Wetenschappelijk Onderzoek)

Walter SIMONS, **Stad en apostolaat. De vestiging van de bedelorden in het graafschap Vlaanderen (ca. 1225 - ca. 1350)**. (Verhandelingen van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, klasse der Letteren, jg. 49, 1987, nr. 121), Brussel, 1987, 291 blz. ; ID., **Bedelordekloosters in het graafschap Vlaanderen. Chronologie en topografie van de bedelordeverspreiding voor 1350**, Brugge, 1987, Stichting Jan Cobbaut, Sint-Pietersabdij Steenbrugge, 208 blz.

Deze twee boeken vullen elkaar aan. *Stad en apostolaat...* steunt op het eerste deel van de doctoraatsverhandeling door de auteur in 1985 aan de Rijksuniversiteit te Gent verdedigd. Het brengt een synthese van de opzoekingen in verband met de wederzijdse betrekkingen tussen het Vlaamse stadswezen en de oudste stichtingen van de bedelorden tussen 1225 en 1350 binnen de grenzen van het toenmalige graafschap, met bijvoeging van Doornik. De enorme hoeveelheid concrete feiten, die steeds met accurate verwijzingen naar de bronnen aangehaald worden maken deze verhandeling tot een summa, in drie delen onderscheiden : *Deel 1 : Bronnen en werken ; Deel 2 : De stichting van bedelordekloosters in Vlaanderen ; Deel 3 : De bedelorden in de stadsgemeenschap*. De wijze waarop het overvloedige feitenmateriaal voorgesteld, geordend en in verantwoorde gevolgtrekkingen samengevat wordt is eveneens merkwaardig. Meteen konden traditionele opvattingen over het ontstaan en de eerste ontwikkeling van de gemeenschappen van bedelbroeders en van geassocieerde kloosterzusters gecorrigeerd worden.

De daartoe noodzakelijke detailstudies zijn gebundeld in een afzonderlijke

publikatie : *Bedelordekloosters ...* Deze overzichtelijke bundeling is als naslagwerk bijzonder nuttig om de menigvuldige kloosters te situeren in tijd en ruimte. De ontleding is overal gericht op een juiste bepaling van de stichtingsomstandigheden, de chronologie, de stichtingsfiguren, de voormalige eigenaars, de ligging van de kloostergebouwen ten aanzien van wereldlijke en kerkelijke trefpunten in het stedelijk landschap. De ligging van de kloosters, ook van de aangesloten vrouwenorden en derde-ordeconventen voor mannen en voor vrouwen, is uitgetekend op de stadsplattegronden (Brugge, Doornik, Dowaaï, Gent, Ieper, Oudenaarde, Rijsel, Sint-Winoksbergen), die een algemene situatieschets per stad omstreeks 1350 mogelijk maken (Inleiding, blz. 17). Het hoofdstuk III, 4. *Onzekere en foutieve identificaties*, is een uitnodiging tot verdere opzoekingen over het ontstaan en de vestiging van begijnen, begarden, derde-ordelingen, celledroeders en -zusters, zakkbroeders, zusters "willige armen" en minderbroeders, die soms met elkaar verward worden (p. 164, nr. 3). Een uitstekende aanvullende studie in dit verband verscheen in onze *Handelingen* : C. D'HOOGHE, *De zwartzusters te Brugge. Ontstaan en situering van 1356 tot 1580*, jg. 124, 1987, p. 35-46.

B. JANSSENS de BISTHOVEN

W. TILLIE, P. DE KNOCK, A. MALFAIT, Vlaamse haardtegels met slijversiering. Brugge, M. Van de Wiele, 1987, 142 blz., ill.

De tegels die in het hier besproken boek bestudeerd zijn, werden vanaf ca. 1700 tot in de 20ste eeuw in West- en Frans-Vlaanderen vervaardigd, hoofdzakelijk om schouwen in hoefwoningen te versieren. Het is eenvoudige, "huiselijke" volkskunst voor "rond den heerd". W. Tillie, stadsarchivaris van Poperinge, katalogeerde de onderwerpen van de tegels (261 variëteiten) en lokaliseerde de tegels ; daarbij kon hij steunen op de technische hulp en raad van P. De Knock, zelf tegelbakker.

De auteurs beginnen hun boek met een nogal verwarde en weinig systematische *inleiding* over etymologie en benaming. Zo leest men op blz. 14 : "In de Nederlanden is het woord [tegel] dan ook pas in gebruik gekomen op het ogenblik dat dakpannen (= tegels) als dakbedekking werden aangewend. De oudste vermelding wordt aangetroffen in een oorkonde van Graaf Ferrand van Portugal aan de gemeente Aardenbrug (Ned.) ten jare 1232 (42. Oorkonde nr. 9)". Men moet wel voor ogen houden dat de romeinse *later* (baksteen) in Middeleeuwse teksten als daktegel dient verstaan te worden en dat onder de romeinse *tegula* (daktegel) in de Middeleeuwen alle gebakken steen kan schuil gaan. In Galbertus' bekende kroniek uit 1127 wordt het met *ollis et lateribus* gedekte dak van de Brugse Sint-Donaaskerk

aanzien als een bedekking met bolle pannen en tegels. Daktegels zijn in Vlaanderen dus ouder dan bakstenen die eerst vanaf ca. 1200 voorkomen. In de hierboven vermelde latijnse grafelijke oorkonde uit 1232, waarvan de studie ervan door W. Dezutter en M. Ryckaert diende vermeld te worden, wordt het woord *later* voor daktegel gebruikt.

Dat (*h*)*eerdt*eghel gewoon een aarden tegel zou zijn (blz. 16) is in tegenpraak met de gegevens uit bijv. de Brugse stadsrekeningen waar naast *herdt*eghelen, nog *dect*eghelen, *pavement*teghelen, *maet*steghelen vermeld worden. Deze haardtégels zijn tegels die op hun kant in de vloer of in de achterwand van de haard gemetseld werden.

Na een kort historisch overzicht in het 1ste hoofdstuk wordt in het 2de het bakken behandeld waarin grondstoffen, werkwijze en versiering aan bod komen. Het zou goed geweest zijn bij het beschrijven van de decoratietechniek te verwijzen naar afbeeldingen (bijv. op blz. 95) die de uitleg konden illustreren.

Voor het toeschrijven van tegels aan bepaalde productiecentra worden verscheidene criteria gebruikt. Het criterium van de oorspronkelijke bewaarplaats lijkt ons zeer aanvaardbaar. Daarom is het van belang bij de afbeelding telkens aan te duiden of het een tegel betreft waarvan de herkomst met zekerheid gekend is, dan wel of het een tegel is die, bijv. in de antiekhandel gekocht, na stijlvergelijking aan een bepaalde stad toegeschreven wordt. Men mag immers niet vergeten dat alle centra maar enkele km. van elkaar gelegen waren en dat stijlbeïnvloeding en verhuis van tegelbakkers geen zeldzaamheid waren. Waarop is het vraagteken gesteund dat dikwijls na de naam van een productiecentrum geplaatst is (bijv. 6 tegels met leeuw en schild op blz. 134 : Poperinge ? Brugge ? In de katalogus "Keramik" van het Museum te Kortrijk, waar deze tegels blijken bewaard te zijn, staat op blz. 384 : "Poperinge"). De techniek van de Middeleeuwse inlegtegel (als vloertegel) werd in de 18de en 19de eeuw in West- en Frans-Vlaanderen voortgezet, maar ditmaal hoofdzakelijk als haardtegel. Dat de Cisterciënsers de uitvinders en verspreiders zouden zijn van de inlegtechniek, laten we voor rekening van de schrijvers die daarin ook niet erg klaar zien als ze schrijven dat het ontstaan van deze kloosterorde samen valt met het ontstaan van de inlegtechniek die ze enkele lijnen verder ca. 1200 laten ontstaan, d.w.z. een eeuw na de stichting van de Cisterciënsen-*orde*.

In het 3de hoofdstuk komen o.a. de productiecentra ter sprake. Het belangrijkste centrum blijkt Poperinge te zijn ; in de hoppestreek zijn trouwens de meeste tegels bewaard. Andere centra zijn Diksmuide, Kortrijk, Roeselare, Izegem, Torhout, Cassel, Belle, Hazebroek e.a.

Dat de haardtégels het brandgevaar zouden verminderd hebben, zoals te lezen staat in het hoofdstuk over de functie van de tegels, lijkt ons niet zeker ; o.i. staat de decoratieve functie voorop. Verder lezen we dat "in de

loop van de laatste 500 jaar” drie grote haardtypes kunnen onderscheiden worden. De centrale “vierstede” in het midden van de woonkamer was in de 15de eeuw echter reeds lang verdwenen. De wandhaard die in de 19de eeuw aangepast werd om een kachel te herbergen, vormt geen eigen type.

Uit het 5de hoofdstuk “dekoratie van de haardtegel” vernemen we dat 2/3 van de haardtegels leeuwetegels zijn ; dit gaat volgens de auteurs terug op de heraldiek, maar ze leggen eigenaardig genoeg geen verband met de Vlaamse leeuw. (Voor de lelietegels wordt wel genoteerd dat de lelie het voornaamste embleem van de Franse koningen is). Verder worden nog besproken : radertegels (Roeselare, Izegem, Kortrijk), palmettetegels (Westhoek, Frans-Vlaanderen), punttegels (Kortrijk), wafel- of ruittegels (overal), Sint-Joristegel (Poperinge, Frans-Vlaanderen) e.a.

Het 6de hoofdstuk situeert de tegels in tijd en ruimte. Als dateringselement komen in aanmerking de ouderdom van het gebouw waarin de tegels geplaatst zijn, een jaartal op de tegels (1765 en 1776 in Roeselare, 1780 in Izegem), afmetingen van de tegels. Moeilijker te gebruiken zijn de siermotieven en de stijl die dikwijls gedurende lange tijd traditioneel blijven.

De auteurs komt de grote verdienste toe dat ze gepoogd hebben herkomst en ouderdom van de tegels volgens objectieve normen te bepalen, waardoor (te) oude dateringen en verkeerde lokalisaties (hoofdzakelijk Torhout) nu wel definitief tot het verleden zullen behoren. De talrijke afgebeelde tegels vormen een dokumentatie op zichzelf. Jammer dat van geen enkele tegel de huidige bewaarplaats aangegeven is. Er zijn toch musea die dergelijke tegels in hun bezit hebben ? Het Museum van Oudheidkunde en Sierkunst te Kortrijk, bijv. Een systematischer aanpak ware wenselijk. Dit kan echter in de toekomst nog gebeuren. W. Tillie is immers de persoon die deze tegels het best kent en er een overzichtelijke kennis van heeft. Dan zal hij zelf kunnen bewijzen dat zijn besluit onjuist is waar hij schrijft dat een streng wetenschappelijk boek over Vlaamse haardtegels niet mogelijk is, ook niet in de toekomst (blz. 135).

L. DEVLIEGHER

KRONIEK

ALGEMENE GESCHIEDENIS EN OUDHEIDKUNDE

Licentiaatsverhandelingen geschiedenis betreffende het oude graafschap Vlaanderen en de provincies West- en Oost-Vlaanderen.

Rijksuniversiteit Gent (1988).

BOCHER Sabine, *Opsluiting op verzoek te Brugge in de 18de eeuw (1740-1789)* (Baelde).

CLEMENT Julie, *Armenzorg op het Gentse platteland : 1750-1850* (De Belder).

CROMBE Isabelle, *Studie van 18de-eeuwse plattelandsinterieurs te Evergem* (Vandenbroeke).

DECLERCQ Johan, *Het fortificatielandschap van Ieper onder het bewind van Lodewijk XIV (1678-1713) : een methodologische bronnenstudie* (Verhulst).

DE COCK Laurent, *De Oostendse havenbeweging (1830-1914). Bijdrage tot een kwantitatief onderzoek* (Everaert).

DELOS Filip, *Herbergen en hun betekenis te Brugge, 1830-1914* (Van Eenoo).

DENUT Peter, *Historische stedenatlas van Poperinge* (Verhulst).

DE SMET Els, *Historiografische studie van de kroniek van pseudo Jan van Dixmude. Dits de cronike ende genealogie van den prinsen ende graeven van den foreeste van Buc dat heet Vlaenderlant van 863 tot 1436* (Prevenier).

DE WILDE Bas, *Molenbestand in het Meestjesland rond 1570 en het midden van de 19de eeuw. Molinologie en haar sociaal-ekonomische aspecten doorheen de nieuwe tijden* (Vandenbroeke).

ENGELRELST Kurt, *Gent en de Gentse schepenbank onder de regering van Karel II van Spanje (1665-1700)* (Baelde).

GARDIN Emmy, *De contrareformatie te Gent, 1584-1633* (Baelde).

HEIRBAUT Dirk, *Graaf en vazallen. Een institutionele analyse van enkele aspecten van de feodo-vazallitische relaties tussen de graaf van Vlaanderen en zijn vazallen van de meerderjarigheid van Boudewijn IV tot Boudewijn IX (ca. 990 - aanvang 1206)* (Van Caenegem).

HMITTOU Karim, *Bannelingen en gijzelaars in laat-middeleeuws Vlaanderen, XIVde-XVde eeuw. Een historisch onderzoek naar de sociale implicaties van twee vrijheidsbeperkende straffen* (Prevenier).

- JACOBS Eric, *De militaire bezetting in het Land van Waas tijdens de periode 1576-1648* (Baelde).
- JANSSENS Herman, *De arbeiders in de ontstaansperiode van de gemechaniseerde textielindustrie te Gent. Toetsing van de thesis van Professor Dr. J. Dhondt* (De Belder).
- KINT An, *Het gevangeniswezen in het graafschap Vlaanderen tijdens de late middeleeuwen (14de-15de eeuw)* (Prevenier).
- LAMBERT Véronique, *De Kronieken van Vlaanderen 1164-1520 : een overzicht, met bijzondere aandacht voor hun basis, de "Genealogia comitum Flandriae" (Flandria Generosa)* (Milis).
- LUYCX Marijke, *Archeologisch onderzoek in de gemeente Sint-Gillis-bij-Dendermonde* (Nenquin).
- MESTDAGH Leen, *Aspecten van het cultureel leven te Gent. Kontraspunten en vergelijkingen tussen 1937 en 1947* (Balthazar).
- POPELIER Hadewych, *Verandering en continuïteit van het politieke personeel. Burgemeesters en schepenen in het arrondissement Gent van 1938 tot 1946* (Balthazar).
- VALCKE Tony, *Van gemeenschapsregime naar celsysteem. De gevangenis van Veurne in de 19de eeuw* (De Belder).
- VAN DER BORGHT Adinda, *Verhalende bronnen ontstaan in Vlaanderen tussen 1200 en 1520 : Genealogieën van de graven van Vlaanderen en Gesta van Vlaamse bisschoppen en abten* (Milis).
- VANDEWALLE Hilde, *Armenzorg te Kortrijk, 1774-1850. Een bijdrage tot de sociale politiek* (De Belder).
- VANHULLE Caroline, *Bibliotheekwezen te Brugge (1890-1940). Structuur en betekenis. Repertorium* (Van Eenoo).
- VAN MOORHEM Tania, *Sociaal economisch survey van een aantal nieuwe nijverheden te Gent, 170-1830, inzonderheid de suiker-, tabaks-, zeep- en zout-, papierindustrie, de speelkaartenfabricatie en de jeneverstokerijen* (De Belder).
- VAN OYEN Martina, *Mentaliteitstrekken van de Sintniklase textielabrikanten : 1850-1914* (Van Eenoo).
- VERBEKE Claudine, *De penningcohiere als sociaal-economische en demografische bron. De Roede van Tielt rond 1571-'72* (Vandebroeke).
- VERBRUGGHE Geert, *Archeologisch onderzoek in de stad Gistel. Prospectie, analyse, synthese* (Nenquin).
- VEREecke Lieve, *De politieke elite te Evergem (1830-1900)* (Van Eenoo).
- VERLAECKT Koen, *Archeologisch onderzoek in de gemeente Waasmunster-Sombeke. Prospectie, analyse, synthese* (Nenquin).
- VERSTRAETE Eddy, *Gelovig, maar niet meer goedgegelovig. Een poging tot analyse van het religieus leven van de tusseoorlogse generatie. Casus Hansbeke* (Art).
- WALTNIEL Hilde, *Historische stedenatlas van Aalst* (Verhulst).

M. Ryckaert

Katholieke Universiteit Leuven (1988)

- BOURDON Beatrix, *Agrarische reconstructie van de gemeente Oedelem in het begin van de 19de eeuw* (Van der Haegen).
- CARNIER Marc, *Parochievorming in de stad Ieper tot 1300* (Verhelst).
- CARTON Claudine, *Het Volk (1901-1905). Een periode van belangrijke verschuivingen op beheers- en op redactioneel vlak. Een kwantitatieve en kwalitatieve analyse* (Lamberts).
- CRAENINCKX Gonda, *De kroniek van Boudewijn van Ninove. Bijdrage tot de geschiedschrijving van het middeleeuwse graafschap Vlaanderen* (Goossens).
- DE WILDE Bart, *Criminaliteit in de stad en het Land van Dendermonde in de zestiende eeuw. Een onderzoek gesteund op de baljuwrekeningen* (Monballyu).
- GEBRUERS Ann, *Leven en werk van Rombout de Doppere († 1501). Een bijdrage tot de geschiedschrijving van het graafschap Vlaanderen* (Goossens).
- GHYSSELS Guy, *Het Rijke Klarenklooster van Gentbrugge (1285-1450) : een prosopografische benadering van de familia* (Verhelst).
- JANSSENS Hilde, *Het Sint-Janshospitaal te Damme 1249 (n.s.) - 1795* (Cloet).
- KUMPS Marc, *Een streekverkennde beschrijving : Baasrode en Buggenhout van de Romeinse periode tot de late middeleeuwen* (Van Doorselaer).
- LEMEY Koenraad, *La vertu de nos ancêtres : mythe of realiteit ? Illegitimité en prenuptialiteit in West-Vlaanderen tijdens de 17e en 18e eeuw* (Cloet).
- MOENS Ria, *Lebbeke in de 18de eeuw. Een historisch-demografisch onderzoek van een plattelandsparochie in het Land van Dendermonde* (Cloet).
- NEFORS Patrick, *Goswin de Fierlant (1735-1804) en de problematiek van gevangeniswezen, landloperij en bedelarij* (Van den Auweele).
- NEIRYNCK Liesbet, *De "Algemeene Toneelboekerij" en haar stimulerende rol in het katholieke toneel in Vlaanderen (1909-1920)* (Lamberts).
- PEETERS Sigrid, *Studie van de dierenresten uit het voorhof van de "Hoge Andjoen" motte te Werken (West-Vlaanderen ; Romeinse periode tot late middeleeuwen)* (Vermeersch).
- RUYSSSEN Marie-Laure, *De familie della Faille d'Huyse. Een sociaal-economische bijdrage tot de studie van de Vlaamse adel in de 17de en de 18de eeuw* (Van Buyten).
- RYCKEBOER Hilde, *Het Brugse "Groot Privilegie" van 1304* (Van den Auweele).
- SAVELKOUL Dominique, *"Uncle Sam was here !" Het beeld van de Verenigde Staten in de Vlaamse geïllustreerde weekbladpers 1944-1952* (De Schryver).
- STEVENS Lieve, *Een stad in oorlog : Kortrijk tijdens de Spaanse successieoorlog* (Cloet).

- STRUYVE Peter, *Differentiële sterfte in de achttiende eeuw, Casus Meulebeke (1740-1796)* (Cloet).
- THOMAS Werner, *Spelen met vuur. Vlamingen voor de inquisitie in Spanje 1578-1834* (Stols).
- VANDEN BOSCH Gerrit, *Hel en vagevuur in de catechismus- en sermoenliteratuur van de XVIIIde en XVIIIde eeuw* (Cloet).
- VANDEVENNE Greta, Karel Van Wynendaele (1882-1961), *de pionier van de Vlaamse sportjournalistiek, en "Sportwereld" (1912-1939)* (Lamberts).
- VAN DUYSE Maria-Pia, *Polderprivileges en landbouwkapitaal. De sociaal-economische leefwereld in een marktgerichte agrarische regio : De Wase Polders in de 18de eeuw* (Van der Wee).
- VAN LEEUWEN Philippe, *Het ontstaan en de ontwikkeling van de Franciscaanse derde orde (1200-1520). Met specifieke aandacht voor de Brugse gemeenschappen* (Verhelst).
- VAN NERUM Veerle, *Het volksonderwijs in het bisdom Gent tijdens de 17de eeuw* (Cloet).
- VAN OSTADE Annick, *Stad en burgerij in beeld. Een historisch- iconografisch onderzoek naar de laat-middeleeuwse stedelijke samenleving in de Zuidelijke Nederlanden* (De Keyser).
- VANRESPAILLE Paul, *Grondgebruik en bezitsstructuur tussen Leie en Schelde in Oost-Vlaanderen (16e-17e eeuw). Methodologische studie over de dorpen Asper, Eke, Huise, Ouwegem en Zingem* (Van Cauwenberghhe).
- VAN TUERENHOUT Ann, *De fibulae uit twee sakrale kuilen te Velzeke. Een typologische studie* (Van Doorselaer).
- VAN WEGENS Inge, *Een godshuis voor arme knechtjes. Studie van een Oudenaardse armenschool (1647-1796)* (Cloet).

M. Cloet

De Etienne Sabbeprijs voor geschiedenis. — De driejaarlijkse Etienne Sabbeprijs voor een historische studie wordt door de vzw De Gulden Sporen te Kortrijk voor 1989 uitgeschreven. De inzending mag een al dan niet gepubliceerd werk omvatten, maar een gepubliceerd werk mag niet vóór 1 januari 1986 verschenen zijn.

Belangrijk handschrift aangekocht : Italiaanse kroniek van Vlaanderen met kaart van het graafschap, 1452. — Op 25 oktober 1988 keurde de Brugse Gemeenteraad de aankoop goed van een tot nu toe onbekend handschrift, dat zal bewaard worden in het handschriftenfonds van de Stadsbibliotheek onder het nr. 685. Het betreft een in 1452 gedateerde kroniek van Vlaanderen (621-1440), in het Italiaans, met als belangrijkste illustratie een

met inkt getekende en ingekleurde kaart van het graafschap. Het handschrift bestaat uit 215 papieren bladen, voorzien van een eigentijdse inktfoliëring in romeinse cijfers van dezelfde hand als het handschrift. Het handschrift meet ca. 30 × 20 cm, met een bladspiegel van 13,5 × 20 cm, waarop 27 à 29 lijnen geschreven zijn. De halfleren band op eiken borden is niet oorspronkelijk, maar afkomstig van een moderne restauratie, toen ook het papier werd gerestaureerd.

Het handschrift is geschreven in een Italiaanse *littera cursiva currens*, met al enige invloed van het humanistisch schrift, van één hand. Het is gelokaliseerd en gedateerd te Brugge in 1452 (f. 3r. : “In nomine domini Amen, et ab eius inchnacione M^oCCCC^oLIJ die XXV^a in sepulcro vivorum Brugis” met nog een aanvulling uit 1452 op f. 205v.). Hoofdletters, lombarden en initialen zijn versierd in Italiaanse stijl. De tekst, die volledig in het Italiaans is, bestaat uit een proloog (f. 3r.-6r.), een inhoudsopgave (f. 6r.-8v.), en de eigenlijke kroniek van Vlaanderen die loopt van 621 tot 11 december 1440 (f. 9r.-213). Op deze laatste datum wordt het eerste bezoek van hertog Filips de Goede aan Brugge sinds de opstand van de stad in 1436-1438 beschreven. Het handschrift berustte vóór de aankoop nog steeds, naar alle waarschijnlijkheid sinds zijn ontstaan, in Italiaans privébezit.

Een te Brugge in het Italiaans geschreven kroniek van Vlaanderen was tot nu toe niet bekend. Het is niet onmogelijk dat het hier gaat om een autograaf, d.w.z. het netexemplaar van de auteur, door hem, of in zijn opdracht geschreven. Deze auteur moet dan worden gezocht bij de vrij talrijke groep Italiaanse kooplieden en bankiers die rond 1450 in Brugge verbleven. Zijn werk is een uniek getuigenis van de belangstelling in dergelijke kringen voor de Vlaamse geschiedenis. Deze belangstelling ging overigens niet gepaard met bewondering voor Brugge. In de aanhef wordt de stad als een “sepulcrum vivorum”, een graf voor levenden, omschreven !

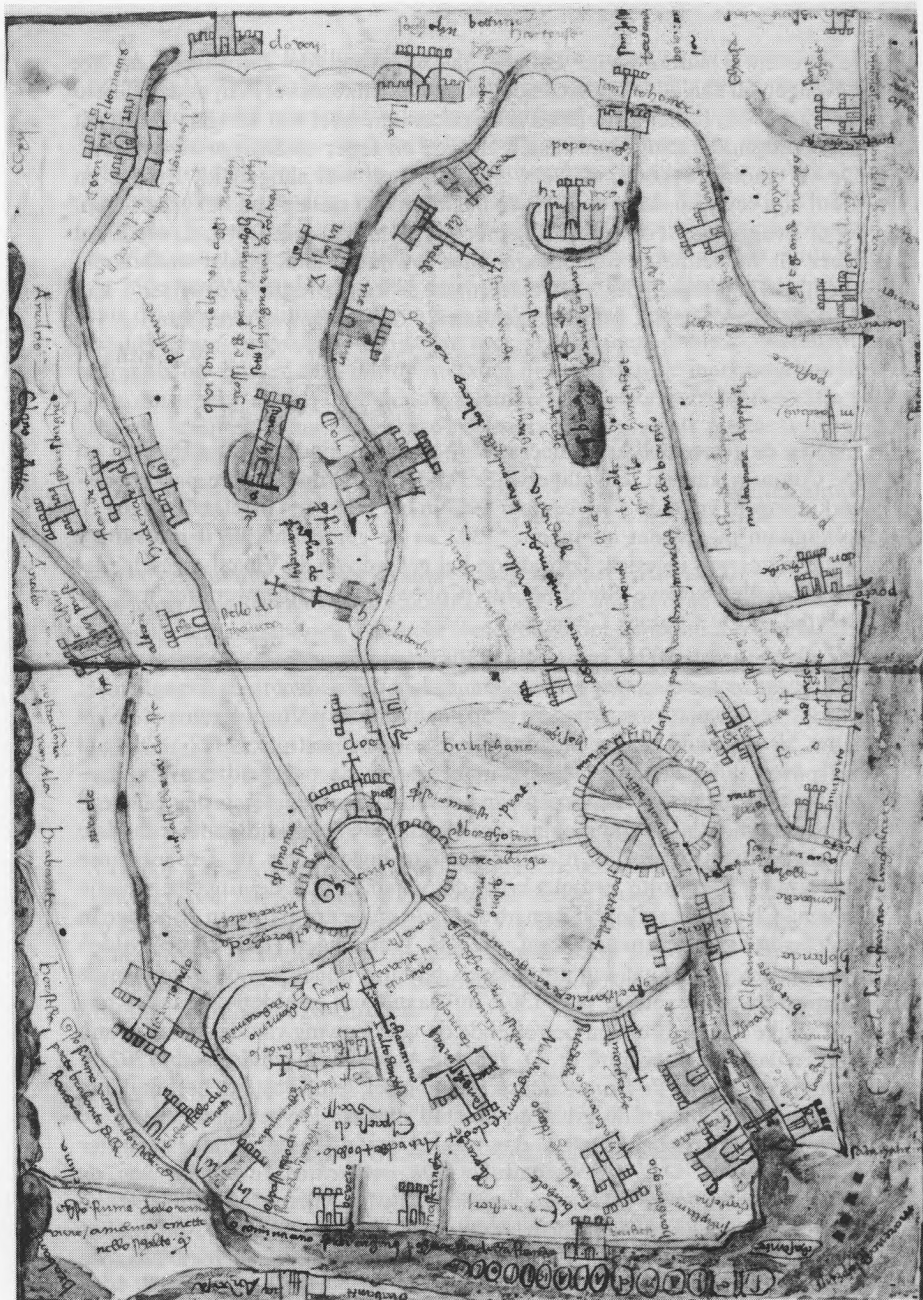
Het is duidelijk dat de hier beschreven kroniek een Italiaanse vertaling is uit het Nederlands. In het werk komen verscheidene Middelnederlandse chronogrammen voor, zij het in enigszins gewijzigde vorm (bv. f. 176r., 180v., 182v.). Verder wordt hertogin Isabella van Portugal, de vrouw van Filips de Goede betiteld als “madama la duchesa nostra signiora”, wat men in een oorspronkelijke Italiaanse kroniek niet zou verwachten. In de meeste gevallen zijn dergelijke teksten een compilatie van bekende gegevens, en ook voor deze kroniek kan worden vastgesteld dat zij deel uitmaakt van een bekende tekstoverlevering binnen de Vlaamse kronieken : de zogenaamde kroniek van de “Forestiers van Vlaanderen” die doorgaans aanvangt met de legendarische eerste forestier Liederick de Buck. Deze kroniek is overgeleverd in verscheidene plaatselijke varianten (Gent, Brugge, of minder belangrijke centra). De Brugse variant is in het Middelnederlands bekend uit enkele handschriften (BRUGGE, Stadsbibliotheek, hs. 436 en 437 ; BRUSSEL, Koninklijke Bibliotheek Albert I, hs. 13073-74 ; DOUAI,

Bibliothèque Municipale, hs. 1110 ; NEW YORK, Pierpont Morgan Library, M. 435) en één postincunabel nl. *Dits die excellente Cronike van Vlaenderen*, gedrukt te Antwerpen in 1531 door Willem Vorsterman (zie : C. L(EMAIRE) in : P. COCKSHAW, C. LEMAIRE en A. ROUZET, *Karel de Stoute. Tentoonstelling georganiseerd naar aanleiding van de vijfhonderdste verjaring van zijn dood*, Brussel, 1977, p. 138-143 (nr. 46), 154-155 (nr. 54), 165-167 (nr. 62) ; A. D(EWITTE), in : *Vlaamse kunst op perkament. Handschriften en miniaturen te Brugge van de 12de tot de 16de eeuw*. Brugge, 1981, p. 81-82, nr. 10). De einddatum, 11 december 1440 van de Italiaanse kroniek is trouwens ook in andere kroniekhandschriften gemarkeerd, zo bv. in hs. BRUGGE, S.B., 436, f. 214v^a, met een colofon "Danct Gode van al", waarna de kroniekttekst weer verder gaat.

De kroniek verdient zeker de aandacht van de onderzoekers van de laat-middeleeuwse internationaal gerichte cultuur in het Bourgondische Brugge. Voor de studie van de paleografie en de codicologie is het thans opgedoken handschrift een uiterst zeldzaam voorbeeld van een in Brugge gelokaliseerd en gedateerd Italiaans handschrift, net voor de doorbraak van het nieuwe humanistische schrift.

Dé ontdekking in het handschrift betreft echter de kaart van Vlaanderen (ca. 41 × 30 cm) op f. 211v.-212r. De kaart is duidelijk oorspronkelijk bedoeld als illustratie bij het handschrift en is zeker niet later bijgevoegd. Ze wordt vermeld in de inhoudsopgave (f. 6r.-8v., zie f. 8v.) en de plaatsnamen zijn van dezelfde hand als de rest van het handschrift. De kaart kan dus met zekerheid ook in 1452 worden gedateerd. Tot nu toe waren alleen 16de-eeuwse kaarten van het graafschap bekend (vgl. *Kaart van Vlaanderen van 1538 te Gent uitgegeven door Pieter van der Beke*, ed. F. VAN ORTROY, Gent, 1897, zie ook ID., art. *Torrentinus (Pierre)*, in : *Biographie Nationale*, XXV, 1930-1932, kol. 459-461, (met dank aan dhr. L. Callaert) en J. BOSSU, *Vlaanderen in oude kaarten. Drie Eeuwen Cartografie*, Tielt/Brussel/Knokke, 1982 ; p. 18-19 : vanaf ca. 1540). De kaart in dit handschrift is dus verreweg het oudste cartografische document dat het hele graafschap Vlaanderen behelst. Een dergelijke vondst is dan ook zeer uitzonderlijk.

De kaart van het graafschap Vlaanderen is ingekleurd met geel (landstroken), groen (zeeën en rivieren), rood (steden en vestingen) en vermeldt de (Italiaanse of "geïtalianiseerde") namen van steden, dorpen, streken, voornaamste land- en waterwegen in de hand van de schrijver van het handschrift. Het gaat wel om een zeer schematische kaart, die qua uitwerking veraf staat van de perfectie die de 16de-eeuwse kaartmakers hebben bereikt. Men heeft overigens de indruk dat de voornaamste bedoeling van de tekenaar erin bestond de bestaande belangrijkste commerciële verbindingswegen (via land en water) en de stedelijke centra (met nadruk op Gent en Brugge) aan te duiden, eerder dan een landmeetkundig juiste weergave na

te streven. Daardoor zijn Brugge en omgeving, de Zwinstreek en het havengebied aan de Westerschelde (vooral de linkeroever) vrij gedetailleerd weergegeven. In het achterland is de informatie heel wat kariger. Zo wordt geen verbinding aangeduid tussen Brugge en Ieper en Brugge en Kortrijk. De verbindingswegen met Gent zijn dan weer wel aangeduid. Brugge en Gent zijn centraal aangeduid als de belangrijkste steden van het graafschap. Voor Brugge wordt de verbinding met het Zwin geaccentueerd, terwijl Gent meer als binnenlands wegenknooppunt is voorgesteld. Nader onderzoek, eventueel in vergelijking met teksten als de zg. "Brugse Wegwijzer", kan wellicht meer aan het licht brengen inzake de functie van deze kaart.

N. Geirnaert

1302 en de gemeentelijke democratie. — Aan het einde van het Breydel en De Coninck-jaar, en toevalligerwijze op de vooravond van de parlementsverkiezingen, vond op 12 december 1987 in het Hof van Gistel te Brugge een colloquium plaats met als thema "1302 en de gemeentelijke democratie". Het congres was ingericht door de op het gebied van de Vlaamse geschiedenis bijzonder actieve Stichting Jan Cobbaut, in samenwerking met de Breydel en De Coninck Commissie.

Als eerste spreker stelde prof. dr. R.C. van Caenegem (*Democratie en rechtsstaat in het twaalfde-eeuwse graafschap Vlaanderen*) de vraag of het begrip "rechtsstaat" toe te passen is op het graafschap Vlaanderen in de 12de eeuw. Vooral in de analyse van de gebeurtenissen omstreeks 1127-1128 vond hij sporen terug van een beeldvorming waarin de overheid een ondergeschikte positie innam ten aanzien van het recht ; voor de oorsprong van deze zienswijze moet naar zijn mening niet alleen verwezen worden naar feodale opvattingen, maar ook naar een mogelijke invloed van de Gregoriaanse hervorming ; tenslotte vergeleek hij de Vlaamse met de Engelse situatie (*Magna Charta*), waarbij hij de nadruk legde op de grote rol van de steden in de Vlaamse gebeurtenissen. Prof. dr. J.F. Verbruggen (*1302 en de middel-eeuwse democratie*) gaf een grotendeels feitelijk relaas van de zogenaamde "democratische revolutie" van 1302, in Vlaanderen en elders. De tekstkritische studie van de bronnen betreffende de vernieuwing van de schepenenbank voor en na 1302, door prof. dr. D. van den Auweele (*De invloed van 1302 op de vernieuwing van de Brugse stadsschepenenbank*), leidde tot het besluit dat in de verhouding tussen de graaf en de stad niet zozeer het aandeel van de ambachten in de schepenzetels, dan wel het grafelijke benoemingsrecht ter discussie stond. Dr. A. Vandewalle (*De ambachten, exponent van de democratisering in de 14de eeuw*) onderzocht de wijze waarop de Brugse ambachten hun politieke macht verwierven en bestendigden ; hij onderstreepte de noodzaak van een verder doorgedreven onderzoek naar de precieze onderlinge machtsverhoudingen in de eerste helft van de 14de

eeuw. Prof. dr. W.P. Blockmans (*De Brugse privileges na de opstanden van 1438 en 1477*) toonde aan dat de 15de-eeuwse spanningen in de relatie vorst/stad gezien moeten worden in samenhang met de interne machtsverhoudingen te Brugge ; de hier behandelde momentopnamen noodzaakten hem bovendien tot enkele sterk relativiserende kanttekeningen bij het hanteren van het begrip “democratie” in deze context. Tenslotte belichtte prof. dr. Y. vanden Berghe (*Democratiseringstendensen bij de ambachten in de 18de eeuw*) de machtspolitiek van de Brugse ambachten aan het einde van de 18de eeuw, ten dele gevoed door een verkeerde en ideële interpretatie van de sociaal-politieke rol van het middeleeuwse ambachtswezen. In de einddiscussie, voor een talrijk en zeer verscheiden publiek, waren alle sprekers het erover eens dat de mutaties in de stedelijke machtsverhoudingen omstreeks en na 1302 geen aanleiding gaven tot een “democratisch” regime, maar enkel tot een zekere “democratisering”, welk proces trouwens geenszins een lineair verloop kende.

Walter Simons

Kunst en cultuur aan het Praagse Hof van keizer Rudolf II. — Aan de kunstverzameling van keizer Rudolf II (1552-1612), neef van koning Filips II en broer van aarsthertog Albrecht (landvoogd der Zuidelijke Nederlanden) werd een opmerkelijke tentoonstelling “Prag um 1600” gewijd in de Villa Hügel te Essen. Aangevuld met andere kunstwerken, verhuisde deze tentoonstelling nadien naar Wenen. De veelzijdige verzameling van deze Habsburgkeizer die te Praag resideerde, en zowel de kunst als de wetenschap betreft, is één van de grootste die ooit bijeengebracht werd. In de traditie van de Habsburgers moest ook zijn verzameling ten dienste staan van de verheerlijking van zijn dynastie.

Talrijke kunstenaars uit de Nederlanden hebben aan het keizerlijk hof gewerkt, o.m. B. Spranger, J. Hoefnagel, A. de Vries, P. van Vianen en de in Kortrijk geboren Roelant Saverij (1576-1639) van wie 17 tekeningen en 9 schilderijen getoond werden. Saverij was sterk beïnvloed door Pieter Breugel, wat o.a. te zien is in de tekeningen *naer het leven* die vroeger aan Breugel werden toegeschreven.

L.D.

PLAATSELIJKE GESCHIEDENIS EN OUDHEIDKUNDE

Jaarvergadering. — Op voorstel van dr. A. Vandewalle, hoofdarchivaris van het Brugse Stadsarchief, vond de jaarvergadering van het Genootschap op 12 november 1988 plaats in de vroegere Vierschaar van het Brugse Vrije, die thans deel uitmaakt van het Stadsarchief.

Na een welkomwoord door de voorzitter B. Janssens de Bisthoven, overhandigde de h. Duvillers namens de h. Provinciegouverneur het in 1988 toegekende diploma van "Koninklijk Genootschap". Schepen H. Stevens wenste het Genootschap geluk met deze titel die een blijk is van hoge waardering voor de 150-jarige geschiedkundige werking. Verder wees hij nog op de jarenlange samenwerking Stad-Genootschap.

Prof. J. Monballyu, promotor van het werk van Dries Vanysacker over de hekserij te Brugge in de 16^e-17^e eeuw, situeerde deze studie in zijn historische context. Aangezien de tekst van prof. Monballyu hierna afgedrukt wordt, gaan we niet verder in op zijn aandachtig beluisterde lezing. Daarna stelde lic. Vanysacker zelf zijn boek voor. Inleidend maakte ook hij een onderscheid tussen populaire hekserij – waar geen duivel bij te pas komt, maar wel het geloof in bovennatuurlijke krachten aanwezig is – en de demonologische hekserij waarbij het verbond met de duivel centraal staat, met als uiteindelijk doel het rijk van de duivel uit te breiden. De auteur ging dan verder in op de vijf punten die hij in het "besluit" van zijn werk besproken heeft. Aansluitend bij de ondertitel van zijn boek, "de magische leefwereld van een stadsbevolking", merkte hij nog op dat de mensen in de 16de-17de eeuw actief wilden ingrijpen in het magisch evenwicht en dat op die manier iedereen een soort tovenaar was.

Na dit boeiend betoog dat hopelijk velen zal aangespoord hebben het boek ter hand te nemen, gaf secretaris L. Valcke een verslag over de werking tijdens het verlopen jaar. Achtereenvolgens kwamen de Handelingen, de VHS en de geschiedenisprijs 1987 van het Gemeentekrediet aan bod. Daarna werden de plannen voor de viering van het 150-jarig bestaan van het Genootschap in 1989 uit de doeken gedaan.

Na het dankwoord van de voorzitter werd door de aanwezigen nog nagekaart tijdens de receptie die door de Stad en de firma Van den Abeele aangeboden werd. Tevens kon men nog de Schepenkamer met de Keizer Karelschouw van het Brugse Vrije bezoeken, alsmede de kleine tentoonstelling die het Stadsarchief i.v.m. de hekserij opgezet had.

L. Devliegher

Inleiding op het boek "Hekserij in Brugge" van Dries Vanysacker (lezing op 12 november 1988 te Brugge). — Voor alles wat met toverij of hekserij te maken heeft bestaat er momenteel *een laaiende belangstelling*. Het occulte, de witte en de zwarte magie, het demonische beroeren de fantasie van miljoenen. De boeken en films met paraferalia zoals vervloekingen, bezweringen, exorcismen, betoveringen, het bovennatuurlijk veroorzaken van natuurrampen, beslapingen door de duivel, metamorfosen in weerwolven of vampieren, kennen gegarandeerd succes. Op TV en in de kranten

vindt men regelmatig afleveringen waarin moderne heksensekten en hun geloof in niet-goddelijke bovennatuurlijke krachten centraal staan. “Alternatieve” kruidendokters, spiritisten, krakers en belezers bezitten bloeiende praktijken die vele specialisten in de geneeskunde hen benijden, en dit zonder een tussenkomst van een ziekenfonds. Sportlui, zoals wielrenners en voetballers, hechten enorme waarde aan bepaalde attributen en volgen een vast ritueel bij het aantrekken van hun kousen of andere sportkledij. Geen enkel fatsoenlijk damesblad kan het nog stellen zonder een horoscoop. En indien wij de vele “kiss and tell” boeken van vroegere Witte Huis-medewerkers mogen geloven, bepaalt Nancy Reagan de data van de presidentiële reizen en persconferenties na influistering door haar astrologe. Nog deze week verscheen er in “De Standaard” een bericht over een exorcistenproces voor de rechtbank van Konstanz in de West-Duitse deelstaat Baden-Württemberg.

Het spreekt vanzelf dat deze moderne verschijnselen – die aansluiten bij wat er bij de mensen leeft aan angsten en geheime verlangens – niet het onderwerp zijn van de historicus. Deze laat zich per definitie in met het verleden, zij het om er lessen uit te trekken voor het heden. Wel heeft de geschiedschrijving in binnen- en vooral buitenland zich steeds intensief beziggehouden met de verschrikkelijke heksenprocessen die zich vooral in Centraal- en Zuidwest-Duitsland, Zwitserland, het Noordoosten van Frankrijk, Engeland, Schotland, Polen en Scandinavische landen en in onze gewesten tijdens de 16de en 17de eeuw, en soms nog in de 18de eeuw hebben voorgedaan. Toen werden in een vlag van collectieve zinsverbijstering duizenden personen, vooral oudere vrouwen, maar soms ook mannen en kinderen, letterlijk in brand gestoken ter vergelding van hun “malificia” of hemeltergende misdaden. Vele anderen werden levenslang uit hun vertrouwde omgeving verbannen, soms na dagenlange fanatieke foltering om hen tot bekentenissen te dwingen. Zo maakte men het in 1566 te Kasterlee mee dat de tachtigjarige Elisabeth Selffs tijdens haar ondervraging op de pijnbank vooreerst met een katrol werd uitgerokken, vervolgens werd gegeseld, dan een arm werd gebroken en ten slotte de verwarmde urine van een koe in de mond moest uitdrinken. De dag nadien maakten de beulen zich klaar om de teen- en vingernagels uit te trekken. Gelukkig overleed zij aan haar verwondingen in de tussenliggende nacht. Deze waar gebeurde feiten inspireerden later Charles de Coster bij het beschrijven van de foltering van Katelijne de vroedvrouw, moeder van Nele in “De legende van Tyl Ulenspieghel en Lamme Goedzak”. Recent onderzoek wijst uit dat Elisabeth Selffs verre van de enige patiënte was die dit “scherp examen” niet overleefde. Ondermeer in Brugge was men niet schuw van dergelijke praktijken.

Bij het zoeken naar een verklaring voor deze verschrikkelijke heksenvervolgingen, die velen automatisch aan de nazipraktijken doet denken, worden

alle historici geconfronteerd met twee cruciale vragen :

- 1) Hoe konden deze vreselijke heksenprocessen voorvallen, en zelfs hun hoogtepunt kennen in de 16de en 17de eeuw, juist die eeuwen die in vergelijking met de vorige uitmuntten door het rationalisme eigen aan het opkomend humanisme en positivisme, verwekt door de vooruitgang van de exacte wetenschappen.

In tegenstelling met wat men op het eerste zicht denkt, is het niet gedurende de – soms als duister en primitief afgeschilderde – Middeleeuwen dat in een groot deel van Europa de brandstapels rookten, maar wel in de jaren dat figuren zoals een Erasmus, Vesalius, Dodoens, Galilei, Pascal, Descartes, Montaigne, Hugo de Groot en vele anderen de basis legden voor onze moderne maatschappij en zijn mechanistisch-technocratisch denken. Meer nog, een aantal grote geleerden uit die tijd, als Jean Bodin en Martin del Rio, steunden in hun geschriften voluit de strijd tegen Satan en zijn trawanten, en zijn dus medeverantwoordelijk voor de toenmalige gerechtelijke moorden.

- 2) Een andere cruciale vraag gaat na waarom *vooral vrouwen het slachtoffer zijn geweest* van het heksenjacht. Dit staat immers in fel contrast met de sterk verwante en gelijktijdig voorkomende ketterprocessen, waar de verdeling tussen de geslachten overeenkwam met de maatschappelijke realiteit. Indien wij inderdaad een robotfoto maken van het typische slachtoffer van de heksenvervolgingen dan kan die er als volgt uitzien : een oude alleenstaande vrouw die slechts over karige financiële middelen beschikte zonder daarom tot de allerarmsten te behoren. Dit betekent niet dat er nooit mannen, jongeren of welstellende vrouwen vervolgd zijn. Toch zijn deze laatsten duidelijk uitzonderingen die de algemene regel bevestigen. Het feit dat het woord heks nu spontaan het beeld van een oude verwaarloosde vrouw oproept, heeft onbetwistbaar een historische achtergrond.

Om deze twee cruciale vragen op te lossen maken de historici onder invloed van de sociologie en de antropologie, een onderscheid tussen een volks en een geleerd hekserijconcept (fr. “sorcellerie populaire” versus “sorcellerie savante”).

Het *volkse hekserijconcept* is een begrip dat van alle tijden en van alle plaatsen is. Men vindt het reeds bij de Egyptenaren, Romeinen, Germanen en andere historische bevolkingsgroepen. Maar ook de dag van vandaag komt het vooral voor, zowel bij ons als in de Chinese, Japanse, Indonesische beschaving, de Zuid-Amerikaanse culturen enz... Men treft het zowel aan op het platteland als bij tal van religieuoede stedelingen.

Dit volks hekserijconcept kan men het best omschrijven als : het geloof bij sommige mensen dat het leven van mens, dier of plant en de werking van alle andere natuurelementen, in gunstige of ongunstige zin kan worden

beïnvloed door een aantal onbepaalde, niet-goddelijke bovennatuurlijke krachten die men via allerlei technieken kan beheersen.

Belangrijk in dit cognitief systeem is :

- 1) Dat hekserij of toverij *zowel ten goede als ten kwade* kan worden aangewend. Hekserij is in dit concept niet noodzakelijk negatief. Men kan er ook mee genezen, een schat vinden, de toekomst voorspellen, geluk in spel of liefde forceren, financieel gewin bewerkstelligen... Tussen de goede en kwade hekserij bestaat er een soort magisch evenwicht : wat door een bezwering werd verwekt kan door een anti-bezwering worden weggenomen.
- 2) Vervolgens zoekt men in dit volkse hekserijconcept *geenszins naar een gerationaliseerde verklaring* voor de oorsprong en het wezen van deze – goed of kwaad bewerkstellende – bovennatuurlijke krachten. Hekserij sluit in dit concept duidelijk meer aan bij de menselijke gevoels- dan denkwereld, meer bij het irrationele dan het rationele handelen.
- 3) Ten derde gelooft men in dit volkse concept onvoorwaardelijk dat *de mens de geheimzinnige bovennatuurlijke krachten uiteindelijk kan beheersen*. Voor zover er in deze animistische mentaliteit sprake is van een duivel of geest, gelooft men deze uiteindelijk te kunnen dwingen tot het stellen van goede of kwade daden. De magiër is in dit concept de heerser, de geest of duivel vervult een dienaarsrol.

Hekserij is dan ook eerder *een technologie* ter bevrediging van allerlei ad-hoc behoeften. Door bepaalde geluks- en ongelukstekens op een correcte wijze te interpreteren en op een adequate wijze de aangewezen middelen aan te wenden, kan men de geheimzinnige krachten bepaalde goede of slechte opdrachten laten uitvoeren.

Het *doel* van die technieken is zeer divers : het voorkomen, wegnemen of verwekken van ziekte en dood bij mens, dier of plant, het veroorzaken van goed of slecht weer, het forceren van (on)geluk in het spel of de liefde, financieel gewin, het vinden van schatten of verloren voorwerpen, het voorspellen van de toekomst enz..., kortom het realiseren van de diepste mogelijke menselijke verlangens.

De *aangewende technieken* verschillen naargelang men wil onttoveren of betoveren :

- a) Om te *onttoveren* kon en kan men bidden, missen laten lezen, op bedevaart gaan, kaarsen offeren, het getroffen individu of dier met wijwater besprenkelen, gewijd water of gewijd brood innemen, aalmoezen uitdelen, bezweringsformules uitspreken of bepaalde rituele handelingen stellen. Voorbeelden van dit laatste zijn het begraven van voorwerpen onder de deurdorpel, het trekken van magische cirkels, het koken van nagels en naalden in een pot melk, het

bestrijken met kruidenaftreksels, roet, schelpen enz..., het boren van gaatjes in de koehorens om ze met gewijd was op te vullen, het dragen van amuletten (o.a. met een stukje tekst van het Sint-Jansevangelie), het wegnemen van een voorwerp bij de vermeende heks of het zich laten belezen door geestelijken.

- b) Om te *betoveren* volstonden eenvoudige alledaagse handelingen zoals iemand op de rug kloppen of een stoot geven, iemand strelen of kussen, op iemand blazen, iemand een appel, koek, kers of ander voedingsmiddel aanbieden. Meer gesofisticeerde werkwijzen waren het bestrijken van dieren met zalven, het bestrooien van eetwaren met poeders, het roeren met een stokje in een putje gevuld met water of urine, het onder de deurdorpel begraven van een pakje met drek, haren en bladeren, het deponeren van een “*uutgecacte*” muscaatnoot in de zakken van diegene die men wenste te verleiden, het steken van spelden in een wassen of houten popje.

De meeste van die middelen werden in een animistische leefwereld door zowat iedereen aangewend. Zodoende was iedereen een beetje heks of tovenaar. Sommige handelingen golden evenwel als specialistenwerk. Het waren van vader op zoon of van moeder op dochter overgeleverde, streng geheim gehouden middelen die tegen betaling aan anderen ter beschikking werden gesteld.

De ontoereikendheid van de geneeskunde en de harde materiële omstandigheden waarin de meeste mensen toen leefden, vormen slechts een gedeeltelijke verklaring voor het bestaan en de instandhouding van dit volkse toverijbegrip. De verklaring dient vooral gezocht in wat de cultuurfilosoof Max Weber het magisch-religieuze wereldbeeld noemde, zijnde een wereldbeeld dat zich van ons natuurwetenschappelijk-mathematisch wereldbeeld onderscheidt door :

- a) Vooreerst *een grote innerlijke verbondenheid van de mens met alles wat hij rondom zich in de natuur aantreft*. De grond, de bomen, de planten, de zon, de maan, de sterren, de zee, enz... zijn sterk met de mens verbonden in één kosmisch geheel en oefenen op elkaar een wisselwerking uit.
- b) Voorts kent men er een *zeer sterk ordebewustzijn*. Niets of bijna niets is in dit wereldbeeld toeval. Alles heeft een verklaring, zelfs het ogenschijnlijk meest onbegrijpelijke voorval. Voor ziekte, veepest, impotentie, krankzinnigheid, het vergaan van een schip bestaat een oorzaak, zo niet van natuurlijke dan toch van bovennatuurlijke aard. Wanneer het magische evenwicht om één of andere reden in een bepaalde richting is verbroken, kan het steeds door de gepaste tegenremedie worden hersteld.
- c) Ten derde *ontbreekt in dit wereldbeeld vrijwel elk abstract denken*.

Natuur en bovennatuur liggen in hetzelfde vlak, heiligen en duivels hebben een reële gestalte, aan ziekte of ziektesymptomen wordt een eigen wezen toegekend.

De meeste Europeanen leefden in dit wereldbeeld tot in de 20ste eeuw. Sommigen zijn er zelfs nog niet volledig van losgeraakt, terwijl anderen menen dat dit denkbeeld aan een revival toe is.

Naast, of beter bovenop dit volkse hekserijconcept ontstond er in de late Middeleeuwen *een geleerd hekserijconcept* als een typisch product van de Westerse christelijke beschaving. Het komt dan ook alleen voor in de gebieden waar die godsdienst wordt beleden.

Dit concept kan het best omschreven worden als : het geloof dat er tussen bepaalde mensen en de duivel een samenwerkingsverbond kan worden afgesloten waarin de mens in ruil voor allerlei materiële voordelen zich ertoe verbindt om de duivel te aanbidden en hem te helpen in het verstoren van Gods plan tot gelukzaligheid van de mensheid.

In dit denkbeeld worden heksen ervan verdacht met de duivel een contract of pact te hebben afgesloten, waarin zij God, zijn heiligen en zijn sacramenten afzweren en beloven de duivel te aanbidden. Hierdoor worden zij lid van een satanistische sekte, die regelmatig op een afgelegen plaats bijeenkomt om er de duivel te vereren en van hem instructies te ontvangen om de medemens te beschadigen. Als vijanden van Gods kerk waren zij er tevens op uit om het in zijn naam gevestigde wereldlijke gezag te ondermijnen. Kerk en staat hebben er alle belang bij om deze sekte zo grondig mogelijk door het vuur uit te roeien.

De grondslag voor deze duivelsleer of demonologie was reeds te vinden in de werken van Augustinus, Albertus Magnus en Thomas van Aquino, maar een systematische uitwerking gebeurde pas in de 15de eeuw door een aantal dominicanen zoals Johannes Nider en vooral Jacobus Sprenger en Heinrich Institoris die in 1487 hun “Heksenhamer” (*Malleus malificarum*) op de markt brachten. Dit werk, dat op een zeer gedetailleerde wijze uiteenzette waaruit duivelse hekserij nu precies bestond en hoe deze kon worden opgespoord, werd een echte bestseller. In de 16de eeuw werd de aldaar geformuleerde theorie verscherpt en verfijnd door een aantal demonologen zoals Jean Bodin, Martin Del Rio, Peter Binsfeld, Nicolas Rémy en vele anderen. Hun werken werden ijverig door de toenmalige kapitaalkrachtige en culturele elite doorgenomen. Deze geraakte er volledig van in de ban, met alle gevolgen van dien.

Het geleerde hekserijbegrip heeft met het volkse hekserijbegrip *gemeen* dat zijn aanhangers evenzeer geloven in bovennatuurlijke krachten die het leven van mens, dier, plant en de wereld rondom beheersen. In tegenstelling met dit volkse begrip zocht en vond men er *een generationaliseerde verklaring* voor het wezen van deze krachten. Men verklaarde ze van duivelse oorsprong en

paste ze daarmee in het christelijke wereldbeeld in.

Verder zijn er in dit geleerde begrip enkele belangrijke accentverschuivingen vast te stellen :

- a) Vooreerst werd er in dit concept vooral *de nadruk gelegd op de omgang met de duivel* in al zijn vormen. De op bevel van de duivel uitgevoerde handelingen zijn slechts één van de vele elementen in de omgang met de duivel en komen zelfs op de achtergrond ervan te staan.
- b) Ten tweede werd hekserij in dit concept *in feite verengd tot kwaadwillige hekserij (maleficium)*. Alhoewel de demonologen het er over eens waren dat heksen ook konden genezen en geluk veroorzaken, wijzen zij er steeds op dat dit slechts schijn en bedrog was en gebeurde om hun ware identiteit verborgen te houden.
- c) Ten slotte was *de duivel* in dat concept niet langer een dienaar die door de mens kon worden beheerst, maar *een sterk dominante kracht* die kwaad inblaast en zijn dienaars of dienaressen onverbiddeijk als slaven behandelt.

Dit duivels hekserijbegrip noemen wij het geleerd hekserijbegrip omdat het door en voor geleerden was uitgewerkt in de in het Latijn opgestelde tractaten. Uit de processen blijkt dat de meeste getuigen, en soms ook een deel van de rechters, die toen nog uit het volk werden gerecruteerd, met dit geleerde gedachtengoed niet vertrouwd waren. Damhouder vertelt hoe in 1538 één van de Brugse burgemeesters nog aan een heks die op de pijnbank was vastgebonden, vroeg om hem van zijn jicht te genezen. Ternaauwernood konden Damhouder en zijn collega-pensionaris hem van het duivelse van die praktijken overtuigen. Om deze achterlijkheid bij de lagere rechters te verhelpen bepaalden diverse verordeningen van het centraal gezag (1595, 1606, 1608, 1660) dat de lagere schepenbanken en leenhoven – die toen grotendeels de strafrechtspraak in handen hadden – in heksenprocessen een aantal demonologisch gespecialiseerde advocaten bij de provinciale justitieraden moesten raadplegen. Gezien hun autoriteit volgden de lagere rechters blindelings hun advies. Deze geleerde advocaten zijn dan ook verantwoordelijk voor de afloop van vele heksenprocessen. Zij waren het die de lagere rechters op een demonologisch spoor zetten en hen overtuigden van de noodzaak om onverbiddeijk toe te slaan. Hun fanatieke bezetenheid is de directe oorzaak van veel ellende. Post factum bekeken zijn zij een prachtig historisch voorbeeld van de regel dat geleerdheid niet altijd met wijsheid overeenstemt. Wie veel in universitaire middens rondwaalt, geraakt hier trouwens vlug op een andere manier van overtuigd.

Vertrekkende van dit dubbel hekserijconcept zoeken vele hedendaagse historici naar een adekwate oplossing voor eerder genoemde cruciale vragen. Allerlei theorieën werden reeds naar voor geschoven, gaande van meer romantische bespiegelingen, zoals het geloof in een verhoogde werk-

zaamheid van de duivel in deze periode of het bestaan van een aloude voor-christelijke vruchtbaarheidsritus die toen definitief door het christendom werd uitgeroeid, over een cynische orkestratie door de katholieke of protestantse kerk in samenwerking met de staat om haar ideologie op te leggen, tot de klassieke sociologische interpretatie van het zoeken naar zondebokken om er allerlei politieke, religieuze, morele, culturele en sociaal-economische spanningen in de samenleving op af te reageren.

Hoewel vele van die theorieën zeer verdienstelijk zijn en totaal nieuwe inzichten hebben verschaft, slaagde tot nog toe geen enkele erin om de mysterieuze sluier van de heksenprocessen op te lichten. Wat een verklaring voor een paar gevallen biedt, blijkt in andere dan weer niet meer op te gaan. Dit heeft de historici opnieuw zeer nederig gemaakt. Meer dan ooit beseffen zij dat alle beschikbare bronnen in het licht van de recent geformuleerde verklaringsmodellen opnieuw moeten onderzocht worden, en dat het er momenteel vooral op aan komt om zoveel mogelijk nieuw bronnenmateriaal in zijn juiste context te presenteren.

In dit verband kan het werk van Dries Vanysacker over de heksenprocessen van Brugge als zeer geslaagd beschouwd worden. Voor een periode van ongeveer twee eeuwen heeft de auteur al het beschikbare materiaal met betrekking tot hekserij in de stad Brugge in een overzichtelijke studie bijeengebracht en aan de hand van de bestaande verklaringsmodellen voorgesteld. De keuze van de stad Brugge was niet toevallig. Al te vaak wordt het hekserijfenomeen door bepaalde auteurs als een plattelandsfenomeen afgedaan. Dat ook steden als Brugge hun heksenprocessen hebben gekend, relativeert in sterke mate de tegenstelling tussen stadscultuur en plattelandscultuur waarvan sommige historici alle heil verwachten. Meer nog, de zogenaamde vooruitstrevende humanisten die in Brugge op het einde van de 16de en het begin van de 17de eeuw aan het bewind waren, stonden zoals de auteur het uitstekend aantoonde, aan de spits van de vervolgingen.

Interessant zijn voorts de beschouwingen die de auteur wijdt aan *de mentaliteit van de rechters*. Meer dan wie ook toont hij aan dat de rechters tot de hoofdrolspelers van het toenmalige drama moeten gerekend worden. Hun overtuiging, of beter hun al dan niet demonologische vorming, was van beslissende aard bij de uiteindelijke transformatie van sommige eenvoudige voorvallen tot bovennatuurlijke verschijnselen. Zij waren diegene die de toverijverschijnselen al dan niet in een demonologische vorm goten. Bovendien moet men er rekening mee houden dat de rechters in die tijd volksmagistraten waren die regelmatig werden vernieuwd en hierdoor niet altijd dezelfde opvattingen omtrent het hekserijfenomeen hadden. Ook evolueerde hun mentaliteit in de loop van de tijden niet altijd lineair in eenzelfde richting. Periodes van demonologische bezetenheid werden afgewisseld met periodes van onbegrip of scepticisme. Alleen toevallige om-

standigheden spelen aldus in de heksenprocessen een veel grotere rol dan sommigen hen willen toebedelen. Uiteindelijk kunnen hieruit twee lessen worden getrokken. Vooreerst dat alle instellingen, hoe rationeel zij ook zijn opgebouwd, uiteindelijk door mensen worden bemand, en dat menselijke vooroordelen hoe dan ook van beslissende aard blijven. Ten tweede dat de menselijke beschaving niet altijd rechtlijnig naar meer menselijkheid en rechtvaardigheid evolueert, maar nu en dan opgezweept door allerlei theorieën soms een belangrijke terugtred doet naar meer barbaarse praktijken. Moge dit een blijvende waarschuwing zijn voor al diegenen die verantwoordelijkheid dragen.

Vooraleer de auteur zelf het woord te geven, zou ik hem als zijn vroegere leermeester, en derhalve ook diegene die hem heeft aangemoedigd om heksen op te sporen ... althans in de archieven, nogmaals willen gelukwensen met de prachtige prestatie die hij heeft geleverd en meteen ook al diegenen danken die hem hierin hebben bijgestaan : collega Prof. M. Cloet en Dr. A. Vandewalle die de publikatie hielpen voorbereiden, het bestuur en de leden van het Genootschap voor Geschiedenis te Brugge die de financiële last van de publicatie op zich heeft genomen en ten slotte de uitgever Marc Van de Wiele die zijn reputatie alle eer aan deed, door tegen een betaalbare prijs een mooi geïllustreerd werk op de markt te brengen.

J. Monballyu

Brugge en de Hanze. — Van 26 tot 29 mei 1988 hield de “Hansischer Geschichtsverein”, waarvan de zetel in Lübeck (BRD) gevestigd is, een internationaal wetenschappelijk colloquium in Brugge. Het thema was “Brügge als Weltmarkt des spätmittelalterlichen Westeuropas”. De stad Brugge en het Stadsarchief waren nauw bij de organisatie van dit colloquium betrokken.

Wetenschappelijke inleidingen werden van Brugse en Vlaamse zijde gegeven door prof. J.A. Van Houtte, RUG-medewerker M. Ryckaert, hoofdarchivaris A. Vandewalle, en prof. W. Blockmans. Uiteraard kwamen hierbij voornamelijk de betekenis van Brugge in de Hanze-wereld, de stadstopografie en de haven aan bod, alsook het geldverkeer. De Duitse sprekers spitsten hun referaten vooral toe op de organisatie van de handel, de personen erbij betrokken, en de metrologische, filologische en artistieke aspecten ermee verbonden. Hierbij kwam ook de betekenis van de Scandinaviërs in de Nederlanden (prof. T. Nyberg) uitgebreid aan bod. Merkwaardig was vast te stellen dat de reeds oudere studie van R. Häpke, “Brüggens Entwicklung zum mittelalterlichen Weltmarkt” (Berlijn, 1908), nog steeds als een soort bijbel blijft gelden, alle voorbehoud voor achterhaalde of bij te werken passages ten spijt. Over de betrekkingen tussen Lübeck en Brugge legde prof. W.

Paravicini een interessant onderzoeksschema voor, dat in de komende jaren ongetwijfeld nog tot interessante studieresultaten zal leiden.

De publikatie van de referaten en de discussiethema's mag in 1989 worden verwacht.

A. Vandewalle

De vroege boekdrukkunst in Brugge. — De uitvinding en de verspreiding van de boekdrukkunst in de tweede helft van de 15de eeuw is een uiterst belangrijke ontwikkeling in onze cultuurgeschiedenis. Na eeuwenlang moeizaam schrijfwerk met telkens één exemplaar als resultaat, dat vaak nog minitius werd verlucht, opende de typografie, d.i. de techniek van het drukken met losse metalen letters die steeds opnieuw konden gebruikt worden, totaal nieuwe mogelijkheden. In combinatie met het gebruik van papier en van het houtblok als illustratiemiddel kon toen een boek snel en met honderdtallen ineens de wereld ingezonden worden. Pas nu, vijf eeuwen later, blijkt deze revolutie in de informatieverbreiding te worden opgevolgd door een andere, die van de moderne informatica, waarbij de drukker-letterzetter naar het museum verwezen wordt en de informatie vaak niet eens meer op papier wordt vastgelegd.

Dat te Brugge niet de wieg van de boekdrukkunst heeft gestaan en dat Jan Brito niet de vader was, zoals de achtbare stadsarchivaris Gilliodts-van Severen even vóór de eeuwwisseling met zoveel klem poogde aan te tonen, is inmiddels wel duidelijk. Het is evenmin zo dat het laatmiddeleeuwse Brugge, in de nadagen van zijn economische bloeitijd maar nog in volle culturele glansperiode, als een van de grootste produktiecentra van incunabels kan worden beschouwd. Toch is het niet overdreven te stellen, zoals prof. Van Houtte het doet in zijn "De Geschiedenis van Brugge", dat Brugge "naast vele andere centra van onze gewesten, een eervolle plaats bekleedde in de eerste ontwikkeling van de boekdrukkunst in de Nederlanden" (p. 389). Inderdaad reeds in hetzelfde jaar als Johan van Westfalen en Dirk Martens begonnen te drukken in Aalst, verscheen ook in Brugge het eerste gedrukte boek (1473). De "Recuyell of the Histories of Troye" van William Caxton was meteen ook het eerste Engelstalige boek in de wereld. Colard Mansion en Jan Brito drukten kort daarna, de eerstgenoemde voornamelijk Franstalige luxe-uitgaven, de tweede meer volkse werken van bescheidener allure. Dit driemanschap, waarvan de onderlinge relatie overigens nog niet is opgehelderd, was verantwoordelijk voor de Brugse incunabelproductie in de jaren 1473-1484.

Van W. Caxton is te Brugge geen enkel origineel werk bewaard, en van J. Brito's werken slechts wat fragmenten. Daarentegen bewaart de stedelijke bibliotheek niet minder dan 16 Mansion-drukken, wat een onschatbaar bezit mag genoemd worden. Deze drukken vormden dan ook de kern van de

tentoonstelling "Schatten uit de Biekerf : incunabels" (Centrale Openbare Bibliotheek te Brugge, 3 sept.-12 nov. 1988). In totaal werden 37 wiegedrukken geëxposeerd, dit is nauwelijks de helft van het volledige incunabelbezit van de stadbibliotheek. De lijst van dit bezit, gepubliceerd in de catalogus (78 blz., talrijke ill.) omvat 63 titels, wat met de 7 titels waarvan ook een dubbel of een licht gewijzigd exemplaar aanwezig is, het totaal op 70 boeken brengt.

Blikvangers onder de tentoongestelde Mansion-drukken waren de "Métamorphoses" van Ovidius (1484), "De la ruïne des nobles hommes et femmes" van Boccaccio (1476) en "De consolatione philosophiae" van Boëtius (1477). Onder de niet te Brugge gedrukte werken zijn te vermelden een Boëtius gedrukt bij Arend de Keyser in Gent, de "kroniek van Nürenberg" gedrukt bij A. Koberger en voorzien van prachtige stadsgezichten, de "Cosmographia" van Ptolemaeus met een afbeelding van Brugge, een druk van Pieter van Os uit Zwolle, en diverse andere incunabels gedrukt te Gouda, Keulen, Lyon, Venetië, Ulm, Straatsburg en Ferrara. Uit didactisch oogpunt werden daar ook twee handschriften en twee blokboekfragmenten bijgevoegd, o.m. het merkwaardige blad uit een "Ars moriendi". Hiermee werd de aanloop tot de boekdrukkunst geïllustreerd, terwijl ook de overgang naar de post-incunabelperiode met een tweetal 16de-eeuwse drukken aanschouwelijk gemaakt werd.

Dergelijke niet groots opgevatte maar niettemin goed voorbereide en degelijk begeleide tentoonstelling draagt in niet geringe mate bij tot een betere kennis van ons stedelijk cultuurbezit. Andere tentoonstellingen gewijd aan thema's uit het bezit van het "Historisch Fonds" van de bibliotheek zijn aangekondigd.

A. Vandewalle

De vroege boekdrukkunst in Bretagne en Jan Brito. — Begin 1985 werd in de Bibliothèque municipale te Rennes (Bretagne, Frankrijk) een tentoonstelling gehouden met bijhorende catalogus onder de titel "500 ans d'imprimerie en Bretagne 1484-1985" (Rennes, 1985, 78 blz., ill.). Het oudst gekende Bretoens incunabel dateert inderdaad uit 1484. In de catalogus wordt – blijkbaar met enige spijt – verwezen naar de uitwijking van de in het Bretoense stadje Pipriac geboren Jan Brito, die in het buitenland en meer bepaald in Brugge als een der eersten de drukkunst ging beoefenen, jaren vroeger dan men er in zijn geboortestreek zelf toe gekomen is. Dit heeft in Pipriac een vernieuwde belangstelling gewekt voor de verloren zoon Brito, en enkele mensen van de plaatselijke culturele kring Kistinnen (Bretoens voor "châtaine", kastanje) zijn aan de studie geslagen. Hoewel hun onderzoekswerk niet tot echt nieuwe resultaten heeft geleid is het toch niet

zonder belang te vernemen wat daar ter plaatse i.v.m. de figuur Brito leeft en hoe men er vanuit de eigen gezichtshoek de hele problematiek heeft herdacht.

De grote belangstelling voor Jan Brito staat in schrille tegenstelling tot de secundaire rang die hem als drukker nu toch algemeen toegekend wordt. De oorsprong van dit verschijnsel is te zoeken in het mysterieuze colofon dat Brito in een van zijn werken heeft achtergelaten en waarin hij beweert dat hij drukte "inveniens artem nullo monstrante". Reeds in 1777 leidde men hier de verre gaande conclusie uit af dat hij de uitvinder van de kunst was, wat Gilliodts-van Severen 120 jaar later in een ophefmakende studie kracht poogde bij te zetten. Het wetenschappelijk onderzoek heeft inmiddels uitgewezen dat de geciteerde zinsnede dient geïnterpreteerd te worden als een publiciteitstekst van Jan Brito in het licht van zijn rivaliteit met Colard Mansion. In het werk van Gilliodts werden echter ook alle beschikbare drukfragmenten van en archivalia over Brito uitgegeven. Hierbij bevinden zich o.m. de teksten uit het Brugse Stadsarchief die zijn geboorteplaats Pipriac aangeven. Wellicht is het pas sinds deze publikatie, die door de erop volgende polemieken ruim in de belangstelling gekomen is, dat men er in het Bretoense stadje van op de hoogte geraakt is op welke belangrijke voorzaat men er kon bogen.

Merkwaaardig is wel dat Jan Brito in Pipriac heden ten dage als een soort plaatselijke heilige vereerd wordt. Ondergetekende heeft zich daar ter plaatse kunnen van vergewissen, en werd er ook a.h.w. als een afgezant uit de hemel verwelkomd. De jonge vorsers van Kistinnen houden wel hun voeten op de (wetenschappelijke) grond, maar de plaatselijke bevolking weet er een paar borstbeelden van Brito te voorschijn te halen die sinds jaar en dag in de plaatselijke karnavalstoet worden meegedragen. Meer nog, op het gehuchtje "Ville-aux-Greniers" toont men er zonder aarzelen de resterende muur van het huis waar Jan geboren is. Een vrouw van rond de 75 jaar wist er te vertellen dat ook de vorige generatie daarvan op de hoogte was. De overlevering is, gezien in het licht van wat hierboven is gezegd, wellicht niet veel ouder.

Hetzelfde geldt voor de legende die er verteld wordt over de omstandigheden waarin Brito er de drukkunst heeft uitgevonden (zie de Franse tekst hiervan in bijlage). Naar verluidt wordt een gelijkaardig verhaal verteld over Laurens Coster in Haarlem. Men heeft echter in Pipriac nog niet kunnen achterhalen of het om een puur lokale vinding gaat ofwel om een ingevoerd verhaal, noch sinds wanneer het er gemeengoed is. De plaatselijke vorsers weten wel dat het om een legende gaat, maar vinden niets van wat wetenschappelijk gekend is ermee in tegenspraak. Ze weten zelfs de resten van een oud domein in de omgeving aan te wijzen, meer bepaald "le Fragon" dat eertijds toebehoorde aan de heren van Bossac, waar de moeder van de jonge uitvinder best in dienst kan geweest zijn om er o.m. de inkt

voor de scribenten van de heer te bereiden.

Jammer dat die vorsers er niet in geslaagd zijn om iets concreets op te diepen uit de archieven i.v.m. de geboorte en de afkomst van Jan Brito of beter Jan Brulelou. Want dit was waarschijnlijk zijn oorspronkelijke naam, zoals door P.F.J. Obbema uit Leiden nog niet zo lang geleden is aangetoond (cfr. Hellinga Feestbundel, 1980). Een heel interessante bevinding van de Bretoenen is wel dat de naam “Brulelou” volstrekt aanvaardbaar is in de plaatselijke naamkunde. Er is ook een “Brulefer” bekend. Tevens wijst men er op het bestaan van handelsbetrekkingen tussen dit gebied en Vlaanderen, waarvoor dan als voorbeeld de invoer van vensterglas, tapijten e.a. produkten door handelaars uit Vitré in 1473 wordt aangehaald. Aan de uitwijking van Brulelou naar Vlaanderen is dus niets vreemds. Moeilijker te achterhalen zijn de motieven waarom hij dit deed. Mogelijks was hij een avonturier die in een welvend land fortuin wilde maken. Aannemelijker lijkt wel dat het vertrek te maken had met het beginnen van een nieuw leven na een mislukte aanvang van zijn loopbaan in de geestelijkheid. Het is eveneens door de bevindingen van Obbema dat geweten is dat de jonge Brulelou “clericus” was van het bisdom Saint-Malo en dat hij het handschrift waarin dit staat, beëindigde in 1437 in Saint-Seglin. Dit laatste is een buurgemeente van Pipriac. Ook hier past de puzzel weer goed in elkaar. Maar opnieuw valt het te betreuren dat archiefonderzoek naar de geestelijke opleiding van de latere kalligraaf en drukker geen resultaat heeft opgeleverd. In elk geval kan het uittreden uit de geestelijke stand, om welke duistere reden dan ook, een voldoende motief zijn geweest om zijn geboorteland te verlaten en zelfs om zijn eigenlijke naam niet meer te gebruiken. Zo kwam eerst in Doornik en daarna in Brugge “een Bretoen” terecht, die er de Brito werd die we kennen. Maar hij droeg – misschien onbewust – nog sporen mee van zijn vroeger leven in het handschrift dat hij had meegebracht.

Bijlage. La Légende de Jean Brito

A la Ville-aux-Greniers, ce jour-là, le petit Jean gravait ses initiales dans un morceau de chêne. Sa mère préparait de l'encre pour les moines des environs.

Le mélange était prêt. Elle appela son fils pour qu'il l'aide à descendre le chaudron. Jean accourut, tenant toujours son couteau et son morceau de bois.

L'anse trop chaude lui brûla la main : le bout de bois tomba dans l'encre. Voulant le récupérer, il se brûla de nouveau les doigts. La douleur lui fit lâcher le morceau de chêne, noir d'encre, qui s'en alla retomber sur un drap bien blanc.

La fessée qui s'ensuivit le fit moins souffrir que ses doigts brûlés. Il attendit un moment avant de ramasser son bout de bois gravé. Et fut très étonné de voir ses initiales reproduites sur le linge.

A l'envers.

Par la suite, il devait quitter Pipriac pour la Flandre où il allait tirer parti de son expérience... cuisante.

(Uit : J.-F. GAUTIER, *Jean Brito de Bretagne en Flandre 1417-1484*, Rennes, 1986, 32 blz., ill. ; aanwezig in het Stadsarchief van Brugge).

A. Vandewalle

8 eeuwen ziekenzorg in het Brugse Sint-Janshospitaal. — 30 juni 1988 was een heugelijke dag voor de conservatrice van de OCMW-musea, lic. H. Lobelle ; op die dag immers werd in de middeleeuwse ziekenzalen van het Sint-Janshospitaal de museumafdeling "Pelgrims, zieken, armen in het Sint-Janshospitaal" geopend. Aangezien de oudst bewaarde archieftekst, het huishoudelijke reglement, uit 1188 stamt, is de tentoonstelling een overzicht geworden van 8 eeuwen ziekenzorg te Brugge. Dit gebeurt aan de hand van verscheidene thema's : ikonografie van het hospitaalcomplex, beheer en inkomsten, inrichting van het hospitaal en het leven aldaar, ziekte, verzorging en dood. Het is duidelijk hoe er een evolutie geweest is van "gastenhuis" naar "ziekenhuis" waar geneeskunde op de eerste plaats kwam te staan.

Archiefstukken, gebruiksvoorwerpen en kunstwerken roepen een gevarieerd beeld van het vroegere hospitaalleven op. De houten silhouetvormen, gemaakt naar de voorstellingen op het bekende schilderij van Jan Beerblock uit het einde van de 18de eeuw, brengen dit schilderij a.h.w. tot leven.

Vele bezoekers hebben de wens uitgedrukt dat deze tentoonstelling zou mogen uitgroeien tot een volwaardig museum van het Brugse hospitaalwezen en dit op de plaats waar ziekenzorg zoveel eeuwen uitgeoefend werd. Museummateriaal is immers in overvloed aanwezig bij de hospitaalzusters en bij het O.C.M.W. Zo zou dan toch een stuk sociale geschiedenis van Brugge uitgebeeld worden, een stad die nog altijd geen museum voor stadsgeschiedenis bezit.

"Kunstige herstellingen" te Brugge, 1877-1988. — "Stenen herleven" was de titel van de tentoonstelling gewijd aan ruim een eeuw restauraties en restauratiebeleid te Brugge ; ze vond van 30 september tot 20 november plaats in de Middeleeuwse ziekenzalen van het Sint-Janshospitaal die daartoe op een weinig esthetische wijze aangepast werden en waardoor eens te meer een gedeelte van de vaste collectie moest wijken.

In 1877 verleende de Stad Brugge een subsidie voor de restauratie van de voorgevel van het huis Jan van Eyckplaats 8. En nu, 111 jaar later, worden – na advies van de stedelijke Commissie voor Stedeschoon – nog altijd

subsidies voor “kunstige herstellingen” verleend. Geïllustreerd met tekeningen en foto's kon de gehele restauratiepolitiek gevolgd worden vanaf de harde aanpak ten tijde van stadsarchitect L. Delacenserie en opvolgers, een methode die nu wel overal veroordeeld wordt maar nog niet verdwenen is. En tot wat uiteindelijk het goed bedoelde structuurplan zal geleid hebben, zal de toekomst moeten uitwijzen. Naast goede bedoelingen en wetenschappelijk onderzoek is er immers nog altijd de politiek, en samen zitten ze niet altijd op dezelfde golflengte.

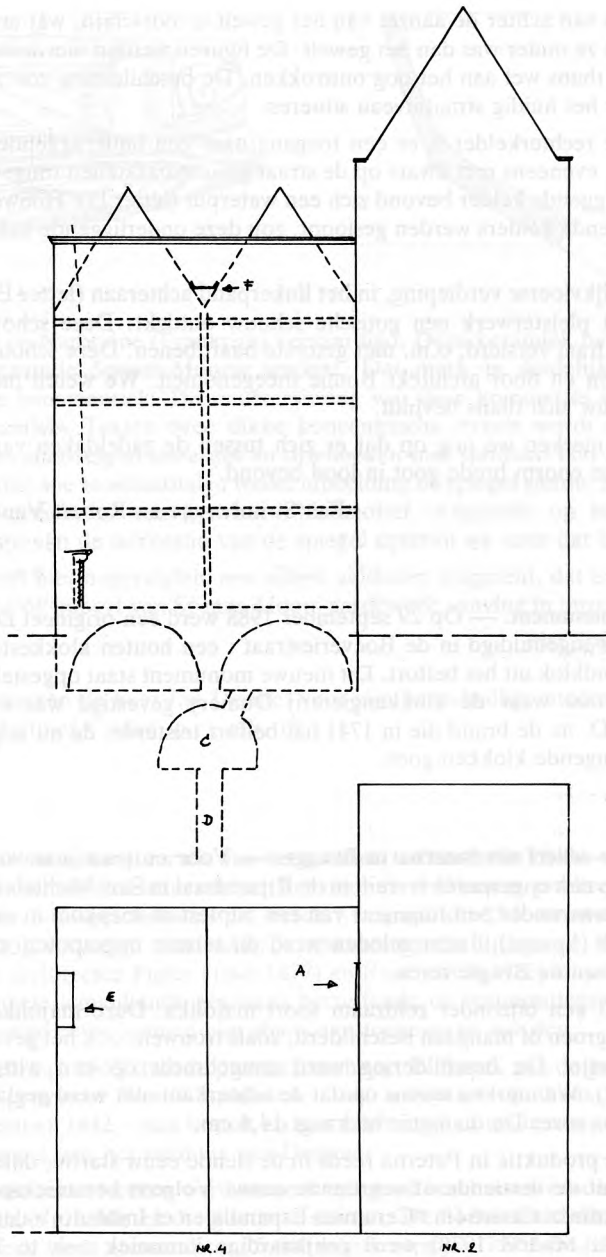
De Dienst voor Monumentenzorg en Stadsvernieuwing heeft o.l.v. ir. L. Constandt niet enkel de tentoonstelling uitgewerkt ; dezelfde ploeg heeft ook een boek samengesteld *Stenen herleven. 111 jaar “Kunstige Herstellingen” in Brugge, 1877-1988*, dat werd uitgegeven door M. Van de Wiele (260 blz., ill.). In het boek wordt de restauratieproblematiek van alle kanten belicht en uitvoerig gedocumenteerd. In een eerste deel worden de opvattingen over architectuur te Brugge vanaf de 2de helft van de 19de eeuw tot op heden uitvoerig belicht, en met vele toepassingen geïllustreerd. Deze geschiedenis zit verweven in de socio-politieke geschiedenis van de stad en is als dusdanig voor het eerst wetenschappelijk behandeld. In het tweede hoofdstuk worden afzonderlijk 100 restauraties beschreven. Het derde deel bevat korte biografieën van 100 architecten. Deel 4 is een lijst met alle “kunstige herstellingen” van 1877 tot 1988, met vermelding van de aard van de ingreep en van het bedrag van de toelage. Als naslagwerk zal het boek een blijvende waarde behouden.

L. Devliegheer

Muurschilderingen in Wijnzakstraat. — Bij verbouwwerken aan het huis Wijnzakstraat nr. 4 (naast het vijftiende-eeuwse hoekhuis) in 1947-'48 werden enkele interessante vondsten gedaan. Deze werken werden uitgevoerd door de aannemer, de gebroeders Vandewalle en begeleid door architect Bonne uit Wenduine.

Het huis nummer 4 bestaat uit twee verbouwde panden. Deze panden dateren misschien nog uit de late vijftiende of zestiende eeuw. Daarvan worden ondermeer ook gedeelten van de dakkonstruktie bewaard. Hun twee zadeldaken verschuilen zich achter de lijstgevel.

De verbouwwerken in 1947-'48 waren vrij grondig. Zo werden alle niveau's gewijzigd. De gelijkvloerse verdieping werd verlaagd tot op het straatniveau. Daarvoor werd het keldergewelf (met dwars op de straat gericht bakstenen tongewelf) gesloopt. Bij de sloping van dit gewelf kwamen er tegen de zijmuur vier of vijf polychroom beschilderde figuren tevoorschijn (grondplan, letter A), waarschijnlijk uitbeeldingen van heiligenfiguren. De figuren stonden op een rij naast elkaar afgebeeld. De beschildering

kwam dus van achter de aanzet van het gewelf tevoorschijn, wat er op zou wijzen dat ze ouder was dan het gewelf. De figuren werden niet verwijderd, maar zijn thans wel aan het oog onttrokken. De beschildering zou zich dus iets onder het huidig straatniveau situeren.

Vanuit de rechterkelder is er een toegang naar een onderliggende kelder (letter C), eveneens met dwars op de straat gericht bakstenen tongewelf. In de onderliggende kelder bevond zich een waterput (letter D). Hoewel beide bovenliggende kelders werden gesloopt, zou deze onderliggende kelder zijn bewaard.

Op de gelijkvloerse verdieping, in het linkerpand achteraan (letter E), werd achter het pleisterwerk een gotische schouw ontdekt. Deze schouw was bijzonder fraai versierd, o.m. met getorste haardbenen. Deze schouw werd uitgebroken en door architect Bonne meegenomen. We weten niet waar deze schouw zich thans bevindt.

Tenslotte merken we nog op dat er zich tussen de zadeldaken van beide panden een enorm brede goot in lood bevond.

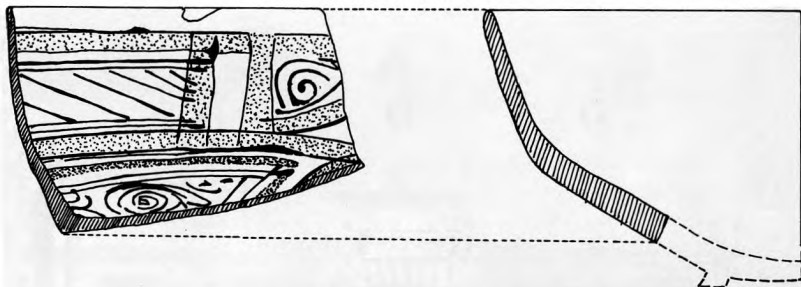
Piet Swimberghe en Robert Vandewalle

Dumery-monument. — Op 29 september 1988 werd een origineel Dumery-monument ingehuldigd in de Boeveriestraat : een houten klokkestoel met de zg. brandklok uit het belfort. Dit nieuwe monument staat opgesteld nabij de Klokstraat waar de klokkengieterij Dumery gevestigd was en waar Georgius D. na de brand die in 1741 het belfort teisterde, de nu nog in het belfort hangende klokken goot.

Een unieke scherf uit Paterna in Brugge. — Voor en paar jaar vond Jan Desmet¹ op een opgespoten terrein in de Rijselstraat in Sint-Michiels talrijke scherven, waaronder een fragment van een paptest of soepkom in majolica uit Paterna (Spanje). Jaren geleden werd dit terrein opgespoten met slib afkomstig van de Brugse reien.

Het betreft een bijzonder zeldzaam soort majolika. Deze majolika werd zowel met groen of mangaan beschilderd, zoals trouwens ook het geval is bij dit kommetje. De beschildering werd aangebracht op een witte fond (tinglazuur). We merken tevens op dat de achterkant niet werd geglazuurd. De scherf is roze. De diameter bedraagt 14,6 cm.

Hoewel de produktie in Paterna reeds in de tiende eeuw startte, dateert dit fragment uit de dertiende of veertiende eeuw. Volgens keramiekspecialist Balbina Matínez Caviro (in "Ceramica Espanola en el Instituto Valencia de Don Juan", Madrid 1978) werd gelijkaardige keramiek ook te Teruel,

Manresa en Narbonne (Frankrijk) vervaardigd. Deze keramiek behoort tot de zogenaamde Spaans-Moorse traditie. Dat merk je duidelijk aan de gebruikte ornamentiek. De randversiering van deze kommetjes is vrijwel altijd dezelfde. Tussen twee dikke concentrische cirkels wordt een fries gevat met afwisselend streepjes en driehoeken met spiralen. Het fragment laat ons niet toe te achterhalen welke afbeelding de spiegel sierde. Soms was dat een gezicht of een gestileerd bladmotief. Afgaande op het kleine fragmentje van de decoratie van de spiegel opteren we voor dat laatste.²

Het betreft hier ongetwijfeld een uiterst zeldzaam fragment, dat er op wijst hoe vroeg de import van Spaans-Moors aardewerk aanving in onze streken.

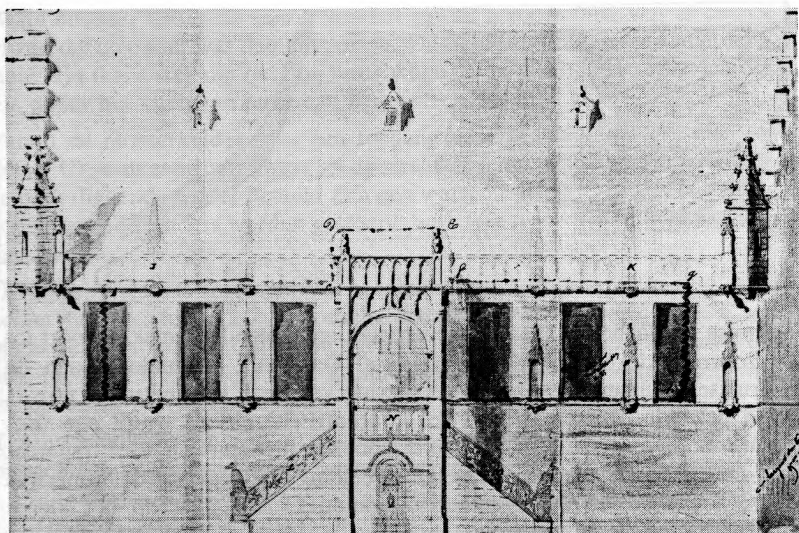
Piet Swimberghe

1. We danken de heer Jan Desmet voor zijn bereidwillige medewerking.
2. B. Martínez Caviro, *o.c.*, afb. 16.

Ontwerp voor een restauratie van het stadhuis te Damme in 1843. — In 1982, na de pas voltooide restauratie van het stadhuis te Damme, publiceerden we een kleine bouwgeschiedenis en -beschrijving van dit 15de-eeuwse gebouw waarin ook verwezen werd naar de restauraties die tijdens de 19de eeuw o.l.v. de architecten Pieter (1805-1877) en René (1850-1923) Buyck gebeurden.¹ Enkele aanvullende gegevens betreffende de restauratiegeschiedenis uit de vorige eeuw kunnen hier thans aan toegevoegd worden.²

Op 11 februari 1843 stuurde provinciearchitect P. Buyck aan de gouverneur van de provincie West-Vlaanderen – als antwoord op diens brief van 26 september 1842 – een bestek en een tekening van uit te voeren werken aan de gevel van het stadhuis van Damme.

Een eerste reeks werken werd als zeer dringend beschreven omdat de gevel naar voor overhelde en dreigde in te storten. De hoeveelheid uit te voeren metselwerk werd geraamd op 75,840 m³ ; kostprijs : 7.952 fr. (inbegrepen

Ontwerp voor de restauratie van de gevel van het stadhuis van Damme, 1843.

r.o. staat in potlood : "la partie supérieure de la façade comprise entre le filet bleu a, b, c, d, e, f, g et h est à renouveler ; le tout penche en dehors et menace d'écrouler, la pierre blanche peut être réemployée.

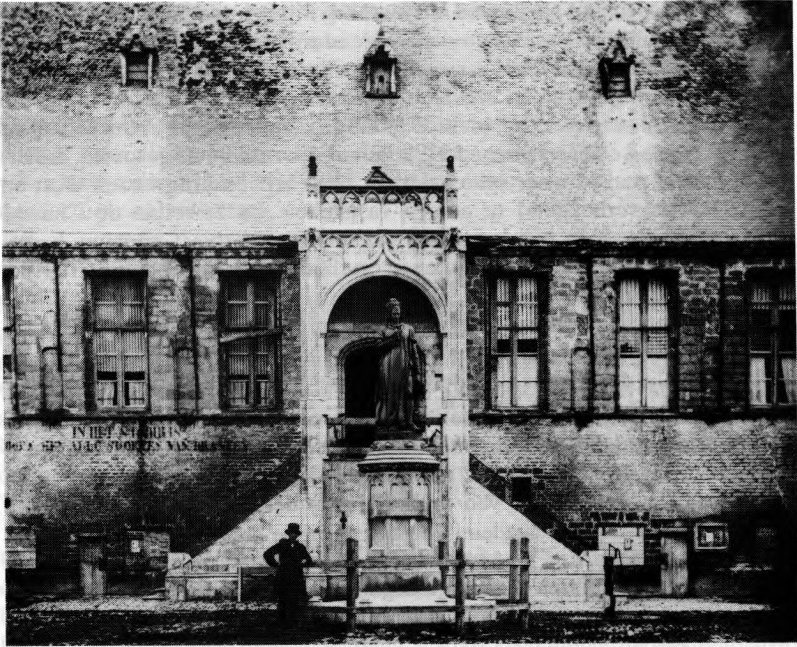
le jaune indique les parties des ornements qui sont disparus.

la niche en rouge indique le monument à van Maerlant projectté antérieurement ; la balustrade en rouge a aussi existée".

de ankeringen en het herleggen van het lood). Deze werken zijn op de bijgevoegde tekening binnen een blauwe lijn en de letters a-h aangeduid. Het ging om het verbouwen van de gevel van de bijna volledige bovenverdieping met inbegrip van het bordes (met zijn borstwering). De Brabantse natuursteen van het parement zou gedeeltelijk opnieuw gebruikt worden. Het gewelf van het bordes zou ook herbouwd worden ; daarvoor voorzagen men baksteen, evenals voor de binnenkant van de gevel.

Interessant lijkt ons dat van het bordes de nissen boven de opengewerkte rondboog en de borstwering bovenaan nog bewaard gebleven waren. Van de andere onderdelen (borstwering van de gevel, trapleuningen, borstwering van het bordes beneden) wordt uitdrukkelijk gezegd dat ze niet meer aanwezig waren ; ze zijn trouwens op de tekening maar schematisch weergegeven.

Een tweede reeks werken werd geschat op 4.578 fr. (met lood en haken : 5.000 fr.). Dit gedeelte – op het plan geel gekleurd – werd echter niet als dringend beschouwd en betrof de trapleuning (LM), de zes nisbaldakijnen

Het stadhuis van Damme in 1864 (met het in 1860 geplaatste standbeeld van Jacob van Maerlant door H. Pickery).

en de borstwering (IK) met vier spuers en vier pinakels. Als voorzien materiaal werd steen van Rochefort genoemd.

Vóór het bordes is in rood het ontworpen Van Maerlantmonument getekend ; dezelfde kleur heeft de – verdwenen – borstwering van het bordes die er boven staat.

Het heeft nog enkele jaren geduurd vooraleer de restauratie een aanvang nam : in 1855 maakte architect P. Buyck het ontwerp op, maar verder dan de restauratie van het bordes in 1859-1860 geraakte hij niet. Het was zijn zoon René die in 1890 een nieuw ontwerp opstelde voor de restauratie die uiteindelijk in 1895-1896 plaats vond.

De “onuitstelbare herstellingswerken” en de minder dringende werken uit 1843 hebben meer dan een halve eeuw op uitvoering moeten wachten !

Luc Devliegher

1. L. Devliegher, *Het stadhuis te Damme*, Damme, 1982.
2. Brugge, Rijksarchief, *Provincie*, nr. 3202.

Nationale herdenking Ferdinand Verbiest. — Pittems grootste zoon werd op 24, 25 en 26 juni 1988 op een grootse wijze in zijn geboortedorp herdacht, en dit n.a.v. de driehonderdste verjaring van zijn overlijden te Peking in 1688. Aan deze viering werd een nationale dimensie gegeven omdat “Verbiest in de geschiedenis van ons land en volk, in de geschiedenis van China en van de missionerende kerk een uitzonderlijk belangrijke rol heeft gespeeld. Inderdaad, nu net zoals drie eeuwen geleden, blijft hij een brug tussen Oost en West. Het is verheugend te mogen vaststellen dat zowel in de Chinese Volksrepubliek als in ons land de betekenis van Verbiest opnieuw bestudeerd wordt aan de universiteiten en in erudiete genootschappen. In talrijke en recente publicaties wordt de boeiende en rijke persoonlijkheid van onze beroemde dorpsgenoot steeds duidelijker geprofileerd tegen de achtergronden van zijn tijd, van zijn orde en van de geschiedenis van Europa, China en de kerk.” (Uit de Inleiding op de Catalogus).

Pittem had al eens eerder grote Verbiest-feestelijkheden meegemaakt, in 1913 bij de onthulling van het standbeeld van de “Vlaamse mandarijn” op het kerkplein. Ook toen, net als nu, was het een bij uitstek Vlaamse manifestatie met deelname van topfiguren uit de politieke en de culturele wereld. Aan de huidige academische zitting en de gelegenheidstentoonstelling – de op historisch gebied belangrijkste evenementen uit het uitgebreide herdenkingsprogramma – werd meegewerkt door eminente China- en Verbiestkenners als Marcel Van Nieuwenborgh en Nicole Halsberghe. De drijvende kracht achter dit alles was evenwel Valère Arickx, in de historische wereld bekend als jarenlang boekenrecensent in BRT West-Vlaanderen en als auteur van de vermaarde dorpsmonografieën over Pittem en Egem.

In de Catalogus (Verbiestcomité Pittem, 1988, 80 blz.) heeft Arickx het nuttig geoordeeld een “leer- en eerschrift” voor Ferdinand Verbiest te schrijven. Deze was immers reeds tijdens zijn leven en ook nog heden ten dage een “teken van tegenspraak” bij zijn vrienden en zijn belagers. Arickx betoogt dat Verbiest geen mislukkeling is geweest als missionaris noch als diplomaat en geleerde, maar een grote persoonlijkheid die van zijn eenzame hoogte in Peking, samen met zijn confraters Ricci en Schall, langs de wetenschap voor de kerk een weg heeft geopend in het Chinese culturele en godsdienstige landschap. Hij verdient te worden geëerd als Vlaming, als missionaris en als geleerde.

Het meest vernieuwende in de catalogus is wel de genealogische studie van Arickx die uitwijst dat Verbiest zomaar geen plattelandsjongen was uit een Vlaams boerendorp, die het als bij wonder tot vertrouwensman van de Chinese Keizer kon brengen. De eruditie van de jezuïet-missionaris, die hij eens tot volle ontplooiing gekomen kon aanwenden ten dienste van zijn missie-ideaal, vindt haar wortels in de afkomst en de opvoeding van de jonge Pittemse knaap. De familiale achtergrond van de Verbiests was niet

agrarisch, en vangt aan bij zijn grootouders in Brugge en aan de leiding van de Bogardenschool aldaar. Vader Verbiest werd "magister in artibus" aan de universiteit van Douai, notaris bij de Raad van Vlaanderen in Gent, en baljuw van de heerlijkheid Pittem. Hij werd ook vrijschepen van de kasselrij Kortrijk en kreeg tal van andere administratieve functies in de omgeving van Pittem. Ook de dooppeter van Ferdinand was geschoold in de rechten. Dit voorname milieu bood de jonge Verbiest dan ook ruime kansen voor intellectuele ontwikkeling.

A. Vandewalle

Nog pater F. Verbiest. — De geleerde Jezuïet werd evenmin vergeten in de prestigieuze tentoonstelling *China. Hemel en aarde. 5000 jaar uitvindingen en ontdekkingen* die dit najaar in de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis te zien was. In de afdeling "Introductie van Westerse wetenschap in China" hebben de nrs. 258, 272-279 en 286 betrekking op hem. Van het beroemde stoomwagentje (nr. 258) wordt in vertaling de beschrijving door Verbiest opgenomen. Een afzonderlijk artikel behandelt "Ferdinand Verbiests hemelglobe" (blz. 424-429).

Berger-orgel te Heule. — In de vroege ochtend van 10 december 1988 werd de in restauratie zijnde Sint-Godelievekerk te Heule-Watermolen door een brand zwaar geteisterd. De uit 1868 stammende kerk bevatte enkele oudere kunstwerken die gered konden worden ; het bekende orgel echter werd zwaar beschadigd door instortende muren. Dit orgel – in 1743 door Andreas Berger gebouwd – werd in 1868 gekocht aan de kerkfabriek van Loppem, waar het voor de neogotiek moest wijken.

L.D.

BOEKENSCHOUW

lopende bibliografie van de geschiedenis van het oude graafschap Vlaanderen en de provincie West-Vlaanderen 1987

door N. Geirnaert, W. Muylaert, M. Ryckaert en W. Vanderpijpen. Met de medewerking van L. Casier, L. Danhieux, J. De Grendele, J. De Groote, A. Delva, A. de Schietere de Lophem, L. Devliegher, H. De Witte, J. D'hondt, J.-M. Duvosquel, J. Houwen, D. Marechal, H. Platelle, J. Six, L. Stockman, L. Valcke, L. Vandamme, S. Vandenbergh, C. Vandenbroeke, M. Vandermaesen, P. Vandermeersch en A. Vandewalle.

Voor de criteria die gevolgd werden bij de keuze zie HEM., 88 (1951) 172. We vestigen er de aandacht op dat de rubriek *Genealogie, Biografie* (I,7) nu gesplitst is in een deel *Algemeen* en een deel *Bijzonder*. In het tweede deel van deze rubriek zijn de titels niet meer volgens de auteursnaam geklasseerd maar in alfabetische volgorde volgens de behandelde familienaam, waarbij in afwijking van het internationale systeem rekening gehouden wordt met Van en De.

I. HULPWETENSCHAPPEN

1. Bibliografieën, Inventarissen en Catalogi

1. *Academie. 275 jaar onderwijs aan de Koninklijke Academie voor Schone Kunsten van Brussel*. Brussel, Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België, 1987, 486 blz., ill.
Tentoonstellingscatalogus, met vermelding van o.a. Westvlaamse kunstenaars.
2. Adriaens-Pannier Anne, *Aanwinsten 1984-1985. Brussel Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België. Departement Moderne Kunst*. - ML., 13 (1986) 144-161, ill.
o.a. twee pastels van L. Spilliaert (Oostende 1881 - Brussel 1946), twee tekeningen door J.B. Van Moer (1819-1884) met Oostendse gezichten, twee schilderijen en een schetsboek door J. Ensor (Oostende 1860-1949).
3. Adriaens-Pannier Anne, *Een keuze uit de aanwinsten 1986. Brussel Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België. Departement Moderne Kunst*. - ML., 14 (1987) 97-106, ill.
o.a. werk van Luc Peire (°1916).
4. *Beeldig Brugge. Foto's en prentbriefkaarten, 1875-1900. Tentoonstellingscatalogus*. Brugge, Stadsarchief, 1987, 52 blz., ill.

5. Boijen R., *Inventaris van het Archiefonds "Belgische Marine, 1809-1945/46"*. Brussel, Koninklijk legermuseum, 1987, 30 blz. (Centrum voor militaire geschiedenis - Inventarissen 32).
6. Boijen R., *Inventaris van het Archiefonds "Officierendossiers 4001 tot 5000"*. Brussel, Koninklijk legermuseum, 1987, 100 blz. (Centrum voor militaire geschiedenis - Inventarissen 33).
7. Broeckaert J.D., *De abdijbibliotheek van Zevenkerken en haar boekenbezit*. - Zilleghem, 8 (1987) 142-152.
8. Coeckelberghs D. en Loze P., *Autour de David. Le Néo-Classicisme en Belgique. 1770-1830*. Parijs, Pavillon des Arts, 1987. Tentoonstellingscatalogus.
9. De Bodt S. en Koldewey J., *Museumaanwinsten. Slot Zuylen te Oud Zuylen aan de Vecht*. - Antiek, (1986), 41, ill.
o.a. werk van R. Savery.
10. Debrabandere Paul en Bauwens-De Jaegere Isabelle, *Kortrijkse dierenschilders van de 19de eeuw*. Kortrijk, 1987. Tentoonstellingscatalogus.
11. Degrande Valentin, *Bibliografie van de Eerste Wereldoorlog. Geannoteerde inventaris van de Westvlaamse Heemkundige Tijdschriften (...1986)*. Roeselare, Westvlaams Verbond van Kringen voor Heemkunde, 1987, 138 blz.
12. De Gryse P., *Aanwinsten 1984-1985, Brussel Koninklijke Musea van het Leger en van Krijgsgeschiedenis*. - ML., 13 (1986) 162-170, ill.
o.a. 50 steendrukken en een album karikaturen van René De Pauw (°Pittem 1887 - †Brussel 1946).
13. Delmarcel Guy, *Een keuze uit de aanwinsten 1984 en 1985. Brussel Kon. Musea voor Kunst en Geschiedenis. Textiel*. - ML., 13 (1986) 134, ill.
Wandtapijt afkomstig uit ateliers van Ingelmunster, ca. 1900.
14. Demeyer Filip m.m.v. Vanhoutryve André, *Catalogus*. - Breydel en De Coninck herdacht. 1887-1987, Brugge, 1987, 49-71.
15. De Vos Dirk, *Catalogus van de belangrijkste aanwinsten Groeningemuseum*. - Jaarboek van de Stedelijke Musea 1985-86, Brugge, 1987, 23-49, ill.
16. De Vos Dirk, *Groeningemuseum Brugge*. Brussel, Musea Nostra, 1987, 136 blz., ill.
17. De Vos Dirk, *Een keuze uit de aanwinsten 1984 en 1985. Brugge Groeningemuseum*. - ML., 13 (1986) 111-126, ill.
18. De Vos Dirk, *Een keuze uit de aanwinsten 1986, Brugge Groeningemuseum*. - ML., 14 (1987) 74-81, ill.
19. Dezutter Willy P., *Catalogus van de belangrijkste aanwinsten Volkskunde*. - Jaarboek van de Stedelijke Musea 1985-86, Brugge, 1987, 75-91, ill.
20. Dezutter Willy P., *Een keuze uit de aanwinsten 1984 en 1985. Brugge Stedelijk Museum voor Volkskunde*. - ML., 13 (1986) 131-133, ill.
21. Dezutter Willy P., *Een keuze uit de aanwinsten 1986. Brugge Stedelijk Museum voor Volkskunde*. - ML., 14 (1987) 88-89, ill.
22. Dezutter W.P. & Ryckaert M. (red.), m.m.v. D'hondt J., Duyck R., Geirnaert N., Vandewalle A., *Kroniek en korte berichten (20)*. - BO., 27 (1987) 49-64.
Met o.a. : In memoriam Antoine Michiels. (zie nr. 400).
23. Dezutter W.P. & Ryckaert M. (red.), m.m.v. Boone M., Danneel M., De Witte H., Dombrecht O., Dusauchoit R., Geirnaert N., Rau J., Vandewalle A., *Kroniek en korte berichten (21)*. - BO., 27 (1987) 217-247, ill.
Met o.a. : Archeologisch onderzoek te Brugge in 1986-1987 ; In memoriam Emile Buysse, Georges Claeys, Luc Schepens (zie nrs. 329, 332, 429).
24. *Fernand Khnopff et ses rapports avec la Sécession viennoise*. Brussel, Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België, 1987. Tentoonstellingscatalogus.
Met o.a. Brugse stadsgezichten ; gedeeltelijk vertaald in het Nederlands.
25. Folie J., m.m.v. Colaert M., Dogaer G., Dumortier C., Gaier C., Leuxe F.,

- Serck L., *Bibliografie van de nationale kunstgeschiedenis 1986*. - BTOK., 56 (1987) 181-209.
26. Geirnaert N., *Het archief van de familie Adornes en de Jeruzalemstichting te Brugge. I : Inventaris*. Brugge, Stadsarchief, 1987, 203 blz. (Brugse Geschiedbronnen uitgegeven door het Gemeentebestuur van Brugge, XIX).
27. Geirnaert N., *Inventarisatie van handschriften en studie van handschriftfragmenten in het Stadsarchief van Brugge*. - Ontsluiting van middeleeuwse handschriften in de Nederlanden. Verslag van de studiedagen gehouden te Nijmegen, 30-31 maart 1984. Nijmegen/Grave, Uitg. Alfa, 1987, 27-32.
28. Geirnaert N., Muylaert W., Ryckaert M., Vanderpijpen W., m.m.v. Casier L., Danhieux L., De Grendele J., De Groote J., Devliegheer L., De Witte H., D'hondt J., Duvoisquiel J.-M., Janssens de Bisthoven B., Marechal D., Platelle H., de Schietere de Lophem A., Six J., Stockman L., Vandamme L., Vandenberghes S., Vandenbroeke C., Vandermaesen M., Vandermeersch P., Vandewalle A., Valcke L., *Boekenschouw, lopende bibliografie van de geschiedenis van het oude graafschap Vlaanderen en de provincie West-Vlaanderen 1986*. - HEm., 124 (1987) 297-366.
29. Hendrickx Frans, *De Middelnederlandse handschriften van het Ruusbroecgenootschap te Antwerpen. (Eerste deel)*. - Miscellanea Neerlandica. Opstellen voor dr. Jan Deschamps ter gelegenheid van zijn zeventigste verjaardag, I, Leuven, 1987, 63-103.
Met o.m. een Westvlaams gebedenboek, de geestelijke brieven van Fr. Amelry in Westvlaams (Iepers ?) hs., en een prekenhandschrift uit het kartuizerinnenklooster Sint-Anna-ter-Woestijne (Sint-Andries).
30. Hostyn Norbert, *Een keuze uit de aanwinsten 1984-1985. Oostende Museum voor Schone Kunsten*. - ML., 13 (1986) 182-183, ill.
31. Hostyn Norbert, *Een keuze uit de aanwinsten 1986. Oostende Stedelijke Musea*. - ML., 14 (1987) 119-120, ill.
32. Kimpe W., *Aanvullende lijst H. Stalpaert-Fonds III (1)*. - Arsbroek, 4 (1987) 109-112.
zie Boekenschouw 1985, nr. 11.
33. Laureyssens W., *Een keuze uit de aanwinsten 1984 en 1985. Brussel Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België. Departement Oude Kunst. Schilderijen*. - ML., 13 (1986) 139.
Schilderij *Johannes op Patmos* door Kerstiaen De Keuninck (°Kortrijk - † Antwerpen 1635)
34. Marechal Dominique, *Catalogus Collectie Frank Brangwyn. Catalogue Frank Brangwyn Collection*. Brugge, Stedelijke Musea, 1987, 304 blz., ill.
35. Marechal Dominique, *Een keuze uit de aanwinsten 1986. Brugge Stedelijk Brangwynmuseum*. - ML., 14 (1987) 87, ill.
36. Nazet Jacques, *Les archives disparues de la famille d'Egmont : les surprises d'une enquête*. - Album Carlos Wyffels, Brussel 1987, 351-359.
37. *Nieuwe aanwinsten van de musea Groeninge, Gruuthuse en Brangwyn*. - Informatiebulletin Stedelijke Musea, 7 (1987) nr. 4, ill.
38. Pauwels A.G., *Een keuze uit de aanwinsten 1984-1985. Kortrijk Museum voor Oudheidkunde en Sierkunst*. - ML., 13 (1986) 178-179, ill.
39. Pauwels A.G., *Een keuze uit de aanwinsten 1986. Kortrijk Museum voor Oudheidkunde en Sierkunst*. - ML., 14 (1987) 118, ill.
40. Paridaens Marie-Anne, *Inventaire du Fonds d'Archives. "Habillement, équipement et harnachement"*. Brussel, Koninklijk Legermuseum, 1987, 108 blz. (Centrum voor militaire geschiedenis - Inventarissen 34).
Met o.a. "sub-intendant" te Brugge.
41. *Publicaties over de minderbroeders in de Nederlanden 1986*. - F., 42 (1987) 197-223.

42. Reinquin A., Van Bockstaele G., Wynants M., *De reis van Jozef II door de Oostenrijkse Nederlanden in 1781. Catalogoog van de tentoonstelling*. Brussel, Algemeen Rijksarchief, 1987, 171 blz., krtn.
43. *Retrospective Henri-Victor Wolvens, 1896-1977, Médiatine-Malou, 17 nov.-21 dec. 1986*. Woluwe-Saint-Lambert, 1986, 148 blz., ill.
44. Ryckaert M., *Bibliografie betreffende de Reformatie in Vlaanderen tijdens de 16de eeuw (1982-1987)*. - Opstand en verval. Aspecten van het dagelijks leven in het Brugse tijdens de laatste decennia van de 16de eeuw, Brugge, 1987, 155-160.
45. R[yckaert] Marc, *Bibliografie van Jozef Penninck*. - BO., 27 (1987) 9-11.
46. Ryckaert M. en Cloet M., *Licentiaatsverhandelingen geschiedenis met betrekking tot het oude graafschap Vlaanderen en de provincies Oost- en West-Vlaanderen. R.U. Gent (1987) en K.U. Leuven (1987)*. - HEm., 124 (1987) 277-281.
47. Tahon-Van Roose M., *Een keuze uit de aanwinsten 1986. Gent Museum voor Schone Kunsten*. - ML., 14 (1987) 110-111, ill.
o.a. werk van James Ensor.
48. Vandenberghe Stéphane, *Een keuze uit de aanwinsten 1984-1985. Brugge Gruuthusemuseum*. - ML., 13 (1986) 127-130, ill.
49. Vandenberghe Stéphane, *Een keuze uit de aanwinsten van 1986. Brugge Gruuthusemuseum*. - ML., 14 (1987) 82-86, ill.
50. Vandenberghe Stéphane en Marechal Dominique, *Catalogus van de belangrijkste aanwinsten toegepaste kunst*. - Jaarboek van de Stedelijke Musea 1985-86, Brugge, 1987, 51-74, ill.
51. Vandenbroeck P., *Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen. Catalogus schilderijen 14de en 15de eeuw*. Antwerpen, Kon. Museum voor Schone Kunsten, 1985, 187 blz., ill.
52. Van den Bussche Willy, *Een keuze uit de aanwinsten 1984 en 1985. Oostende Provinciaal Museum voor Moderne Kunst*. - ML., 13 (1986) 184-189, ill.
53. Vandenhole F., *Inventaris van veilingscatalogi 1615-1914 met topografische, alfabetische en inhoudsindexen. Deel I : 1615-1897*. Gent, RUG, 1987, 419 blz. (Bijdragen tot de bibliotheekwetenschap, V, Inventaris van veilingscatalogi).
54. Vandenhole F., *Inventaris van veilingscatalogi 1615-1914 met topografische, alfabetische en inhoudsindexen. Deel II : 1898-1914. Indexen*. Gent, RUG, 1987, 181 blz. (Bijdragen tot de bibliotheekwetenschap, V, Inventaris van veilingscatalogi).
55. Vandepitte Germain, *Bibliografie [Jos. Rau]*. - RP., 29 (1987) 126-128.
56. Van Eenoo Romain, m.m.v. Scufflaire A., Bovesse J., Dumont M.-E., Hélin E., Petit R., Van Derveeghe D., Prevenier W., Triaille-Closset C., Tits-Dieuaide M.-J., Verhelst J., Vermeulen U., Gaus H., Witte E., Lis C., De Belder J., Cauchies J.-M., Haesenne-Peremans N., Maréchal G., François L., Meyers W., Art J., *Bibliographie de l'histoire de Belgique - Bibliografie van de geschiedenis van België, 1985*. - BTFG., 65 (1987), 313-415.
57. Van Gelder E., *Bibliografie van Veurne*. Veurne, E. Van Gelder, 1987, II-236 blz.
58. Van Maele Roger, *Bibliografie [Jos. Rau]*. - RP., 29 (1987) 124-125.
59. Verbeke W., Janssens J., Smeyers M., *Arturus Rex - Volumen I : Catalogus. Koning Artur en de Nederlanden. La matière de Bretagne et les anciens Pays-Bas*. Leuven, 1987, 322 blz., ill. (Mediaevalia Lovaniensia, Series II Studia XVI).

Zie ook nrs. 288, 543, 544, 625, 799, 1017, 1187.

2. Paleografie, Diplomatiek, Codicologie en Epigrafie

60. Beyen J., *Grafstenen van Toortelboom*. - VS., 23 (1987) 79-81, ill.
61. Biemans Jos A.A.M., *Lithografische facsimilés van twee Spiegel Historiael-fragmenten. Enkele opmerkingen over de vervaardiging en betrouwbaarheid van vroege steendruk-reproducties van Middelnederlandse handschriften*. - Miscellanea Neerlandica. Opstellen voor dr. Jan Deschamps ter gelegenheid van zijn zeventigste verjaardag, I, 1987, 145-165, ill.
62. Cardon Bert, *Jean Miélot als ontwerper van verluchte handschriften : de "Miroir de la Salvation Humaine" uit 1449 in de Koninklijke Bibliotheek te Brussel*. - GP., 64 (1986) 15-46, ill.
Dit handschrift (Brussel, KB, hs. 9249-50) werd deels in Brugge vervaardigd.
63. De Baere Guido, *Een opvallende tekstgetuige van Ruusbroecs Kersten Ghelove : het handschrift Brussel, Koninklijke Bibliotheek Albert I*. - Miscellanea Neerlandica. Opstellen voor dr. Jan Deschamps ter gelegenheid van zijn zeventigste verjaardag, I, Leuven, 1987, 199-205.
Heeft toebehoord aan Lod. van Gruuthuse.
64. Derolez Albert, *Nieuwe gegevens in verband met de ateliers van Raphaël de Mercatellis*. - Miscellanea Neerlandica. Opstellen voor dr. Jan Deschamps ter gelegenheid van zijn zeventigste verjaardag, I, Leuven, 1987, 479-503, ill.
65. Eeckeman W., *Graf- en Gedenkschriften in de kerk van Sint-Pietersbanden te Oostkamp*. S.l., Westvlaams Genootschap voor Familie- en Wapenkunde, 1987, 75 blz.
66. Eeckeman Willy, Dewulf-Heus R.L., *Grafschriften te Brugge. Deel III : De Sint-Gilliskerk*. S.l., Westvlaams Verbond voor Familie- en Wapenkunde, 1987, 90 blz., ill.
67. Geirnaert Dirk en Noël, *Membra disiecta Brugensia. Een fragment van een onbekend Middelnederlands Lectionarium*. - Miscellanea Neerlandica. Opstellen voor dr. Jan Deschamps ter gelegenheid van zijn zeventigste verjaardag, I, Leuven, 1987, 207-228, ill.
Bewaard in het Stadsarchief te Brugge.
68. Goetinck M., *Bourgondische pracht in een Oudenburgs handschrift*. - Schr., 17 (1987) 7, 4-12.
69. Hissette Roland, Van Parys Johan, *Le missel manuscrit de Ter Doest ; Bruges, Grand Sémin. 49/18, et ses deux Regimina Sanitatis*. - S., XLI (1987) 58-77.
70. Irblich Eva, *Ergänzungen zur Geschichte des schwarzen Gebetbuches (cod. 1856 der Oesterreichischen Nationalbibliothek)*. - Miscellanea Neerlandica. Opstellen voor dr. Jan Deschamps ter gelegenheid van zijn zeventigste verjaardag, I, Leuven, 1987, 241-250, ill.
Ca. 1470-1475 in Brugge vervaardigd.
71. Lingier Carine, *Middeleeuwse handschriften van Sint-Bernardus uit Belgische cisterciënzerabdijen. Het getuigenis van de oude bibliotheekcatalogi*. - Miscellanea Neerlandica. Opstellen voor dr. Jan Deschamps ter gelegenheid van zijn zeventigste verjaardag, III, Leuven, 1987, 3-30.
72. Naber Antoinette, *Jean de Wavrin, un bibliophile du XVe s.* - RN., 69 (1987) 281-294.
73. Smeyers Maurits, *Onbekende fragmenten van een antifonarium (Maasland, derde kwart 14de eeuw en Kanalstil, ca 1400) in de verzameling baron Jean van Caloen te Loppem*. - Miscellanea Neerlandica. Opstellen voor dr. Jan Deschamps ter gelegenheid van zijn zeventigste verjaardag, I, Leuven, 1987, 397-417, ill.
74. Vandenberghé S., *Drie herbruikte grafzerken uit de Onze-Lieve-Vrouwekerk te Brugge*. - HEm., 124 (1987) 259-265, ill.

75. Van Elslander Antonin, *Drie onuitgegeven fragmenten van de historie van Troyen van Jacob van Maerlant*. - *Miscellanea Neerlandica*. Opstellen voor dr. Jan Deschamps ter gelegenheid van zijn zeventigste verjaardag, II, Leuven, 1987, 175-197.
 76. Wyffels Carlos, *Diplomatische nota (over schepenregisters en -akten in de 12de-14de eeuw)*. - *Miscellanea Archivistica et Historica*, 1987, 563-574.
Herdruk van artikel uit 1963.
 77. Wyffels Carlos, *Is de Brugse keure betreffende het "poortersgeding", gedagtekend van 1229, in werkelijkheid zestig jaar jonger ?* - *Miscellanea Archivistica et Historica*, 1987, 547-556.
Herdruk van artikel uit 1968.
- Zie ook nrs. 29, 59, 112, 243, 568, 883, 895, 947, 950, 1032.

3. Aardrijkskunde

78. Adriaenssens G., Vogelaers D. & Strobbe M., *De historische polders tussen Damme en Sluis*. - *Westvlaamse Archaeologica*, 3 (1987) 19-28.
 79. Bijmens Bert, *1377-1379 - Gegevens met betrekking tot de Duinenabdij te Koksijde*. - *BdK.*, 29 (1987) 29-31.
Bevaarbaar maken van waterwegen van Veurne tot de Duinenabdij.
 80. Deschrijver D., *De Westhoek - Land en Volk*. - *BdK.*, 28 (1986) 57-66.
 81. Mattelaer P., *Orkanen boven Vlaanderen*. - *LG.*, 29 (1987) 485-490.
 82. Vlamynck J., *De "Broeken" van Woumen*. - *BdK.*, 29 (1987) 17-29 ; 90-96, ill. ; 123-128, ill. ; 151-159, ill. ; 190-192.
Vervolg. Zie Boekenschouw 1986, nr. 58.
- Zie ook nr. 917.

4. Onomastiek en taalkunde

83. Beele W., *Nog eens de familienaam Buta(e)yeu*. - *VS.*, 23 (1987) 73-78.
84. Bols Lucien, *Brugse volksmensen en hun dialogen*. - *BS.* 8 (1987) 1, 7, ill. ; 2, 10, ill. ; 3, 16.
85. Byttebier Freddy, *Hier klapt men Deerlijks*. - *Derlike*, 10 (1987) 11, 40, 80, 109.
86. Debrabandere F., *De familie Cathenis - Poblome*. - *Sieuw(s)*. - *LG.*, 29 (1987) 386.
87. Debrabandere F., *De familienaam Geld(h)of*. - *LG.*, 29 (1987) 378-379.
88. Debrabandere F., *De familienamen Masquelier, Messelier, Messely en Muss(e)ly*. - *LG.*, 29 (1987) 383-385.
89. Debrabandere F., *Een krabbe verjuus*. - *LG.*, 29 (1987) 375-377.
90. Debrabandere F., *Lathioor, Lotthioor en Lodrioor*. - *LG.*, 29 (1987) 380-382.
91. Debrabandere Frans, *Namen van Bruggelingen. Jan Borluut. Willem van Gulik*. - *BS.*, 8 (1987) 4, 14.
92. Debrabandere Frans, *Namen van Bruggelingen. Jan Breidel*. - *BS.*, 8 (1987) 1, 7.
93. Debrabandere Frans, *Namen van Bruggelingen. Pieter de Coninc*. - *BS.*, 8 (1987) 2, 10.
94. Debrabandere Frans, *Namen van Bruggelingen. Jan van Renesse*. - *BS.*, 8 (1987) 3, 7.
95. de Busschere K., *Taalaantekeningen. Naoogst uit het Westland, 1986*. - *B.*, 87 (1987) 80-85.
96. De Langhe J.E., *Beukemare*. - *B.*, 87 (1987) 281-284.
97. De Langhe J.E., *Kolleke*. - *B.*, 87 (1987) 318-319.
98. De Langhe J.E., *Ontpitten*. - *B.*, 87 (1987) 175.
99. De Langhe J.E., *Over de plaatsnamen Kruisabeele en Pisabeele te Dudzele*. - *B.*, 87 (1987) 372-374.

100. De Langhe J.E., *De plaatsnaam Vate*. - B., 87 (1987) 178.
101. De Langhe J.E., *Riool-toponiemen*. - B., 87 (1987) 262.
102. De Langhe J.E., *Wat betekent de naam Beisbroek ?*. - B., 87 (1987) 269-270.
103. De Langhe J.E., *Wat betekent de naam Lissewege ?*. - B., 87 (1987) 97-99.
104. Deldique H. e.a., *Chronique patoisante*. - MSHC., 17 (1987) 581-592.
Zie Boekenschouw 1986, nr. 74.
105. Demeyere Rik, *Het Deerlijks dialect onder de loupe genomen*. - Derlike, 10 (1987) 12-17, 55-63, 81-89, 110-116.
106. De Tollenaere Felicien, *Was Mnl. gemelic ook Vlaams ?* - Miscellanea Neerlandica. Opstellen voor dr. Jan Deschamps ter gelegenheid van zijn zeventigste verjaardag, II, Leuven, 1987, 401-410.
107. Devos M., *Dialektverlies en dialektbehoud in de agrarische woordenschat*. - LG., 29 (1987) 93-100.
108. Devos Magda, *Een grensoverschrijdend Vlaams dialectwoordenboek*. - ZT., 37 (1987) 41-55, ill.
Bespreking van het "Woordenboek van de Vlaamse Dialecten", gesitueerd binnen het historisch kader van de Vlaamse lexicografie.
109. Dupas Georges, *Les patronymes flamands et français à Dunkerque*. - RSDHA., n° 21 (nov. 1987) 5-38.
110. Goeminne Luc, *Molentermen te Brugge in de 14de en 15de eeuw*. - HEm., 124 (1987) 87-110.
111. Gournay Denis, *La correspondance en flamand de la ville de Dunkerque*. - RSDHA., n° 21 (nov. 1987) 55-60.
112. Hoebeke Marcel, *Kanttekeningen bij de taal van de Enaamse codex*. - Miscellanea Neerlandica. Opstellen voor dr. Jan Deschamps ter gelegenheid van zijn zeventigste verjaardag, II, Leuven, 1987, 419-439.
113. Huyghebaert J., *Kort rijk in Kortrijk en elders*. - B., 87 (1987) 299.
114. Jore J., *De Ryole*. - B., 87 (1987) 204.
Over riooltoponiemen in Veurne-Ambacht.
115. Moeyaert C., *De schrijftaal van de Westhoek in Frankrijk. Nederlandse teksten van Alexander van de Walle, Wormhout, XVIIIe eeuw*. - FN., 12 (1987) 232-242.
116. Neyrinck G., *Dialektevolutes aan de ooststrand van West-Vlaanderen*. - LG., 29 (1987) 195-200.
117. Pijnenburg W., *De zondagen in de 13e eeuw. Naar een atlas van Vroegmiddelnederlandse Taalvarianten*. - TT., 39 (1987) 54-70.
Met bibliografie en drie kaarten. Onderzoek naar de geografische verspreiding van 13e-eeuwse taalvarianten van "zondag" (met o.a. typisch Brugse variant).
118. Pottie G., *Gaan zanten*. - B., 87 (1987) 280.
119. Pottie G., *Teure*. - B., 87 (1987) 412.
120. Ryckeboer H., *De rijksgrens als dialektgrens in de Westhoek*. - LG., 29 (1987) 219-226.
121. Ryckeboer H. & Maeckelberghe F., *Dialect en standaardtaal aan weerszijden van de Rijksgrens in de Westhoek*. - FN., 12 (1987) 129-151.
122. Seys Raf, *De Bisschopshoek*. - Coc., 2 (1987) 9-10.
In Koekelare.
123. Seys Raf, *Wat schuilt er in de nieuwe straatnamen ? II. De Utfanc. Woonwijken Zurelande en De Brakke Grond*. - Coc., 2 (1987) 15-17, 31-32, ill.
In Koekelare.
124. Seys Raf, *Wat schuilt er in de nieuwe straatnamen ? III. De Negengemete*. - Coc., 2 (1987) 72-73
In Koekelare.
125. Soete J., Debrabandere F., *'t Vertelselke van de vos en de kraaie*. - LG., 29 (1987) 360-364.
126. Van Acker L., *Opstoppen met een stopdoek*. - B., 87 (1987) 175.

127. Van Devyvere Filip, "Lichterfelde" (West-Berlijn) en Lichtervelde. - JKVDP., 3 (1987) 54-62, ill.
 128. Vanhulle A., *Trul*. - B., 87 (1987) 359.
 129. Vanhuysse A., *Konfijtematrul*. - B., 87 (1987) 256.
 130. Vanhuysse A., *De naam Oostkerke*. - B., 87 (1987) 297.
 131. Vanhuysse A., *Riool-toponiemen*. - B., 87 (1987) 405-406.
 132. Vanhuysse A., *Teure*. - B., 87 (1987) 412-413.
 133. Van Keymeulen J., *Dialektologie en Geschiedenis*. - LG., 29 (1987) 293-300.
 134. Van Overstraeten J., *Wat betekent mijn familienaam ?* - VS., 23 (1987) 42-47, 83-86, 228-231, 328-331.
 135. Vanpetegem Roger, *De "Groote Storinghe" van 1755*. - R., 16 (1985-86) 189-192.
Herkomst van de naam van de Roeselaarse studentenopstand in 1875.
 136. Van Scherpenzeel M.A.E., *De benamingen van de oorworm in het Nederlands taalgebied, meer bepaald in Vlaanderen*. - LG., 29 (1987) 309-316.
 137. Verheyde Staf, *Ieperse woordjes en uitdrukkingen*. - IK., 23 (1987) 37-47, 95-101.
Vervolg. Zie Boekenschouw 1986, nr. 88.
 138. Wyffels Carlos, "Voetnoot" bij urbs, suburbium en vetus urbs. - *Miscellanea Archivistica et Historica*, 1987, 557-561.
Herdruk van artikel uit 1972.
- Zie ook nrs. 494, 568, 713, 789, 851, 950, 953.

5. Archeologie

139. Beauchamp Yves, *Résultat des fouilles archéologiques dans l'église Saint-Eloi*. - RSDHA., n° 21 (nov. 1987) 227-242.
Sint-Elooiskerk van Duinkerke.
140. Beausart Philippe, *Patrimoine archéologique du Valenciennois*, Valenciennes, Musée des Beaux-Arts, 1987, 165 blz.
141. Becuwe F., *Van ruïne tot mondvoorraad. Bijdrage tot de geschiedenis van de Duinenabdij*. - *De Duinen*, 17 (1987) 69-76.
142. Blicq Gilles, *Les fouilles de la collégiale Saint-Pierre de Lille. II. Le matériel. L'interprétation historique*. - RN., 69 (1987) 59-86.
143. Bourgeois J., *Un aspect de l'agriculture médiévale à Ploegsteert : les labours en planches*. - MSHC., 17 (1987) 71-82.
144. Bourgeois J., *Bewoning uit de vroege ijzertijd in Sint-Denijs-Westrem*. - LG., 29 (1987) 11-20, ill.
145. Bourgeois J., *Habitat romain et nécropole à Ploegsteert*. - *L'archéologie en Wallonie 1980-1985. Découvertes des Cercles archéologiques*, Namur, 1987, 102-104.
146. Bourgeois J., *Puits médiéval avec étrier des XIe-XIIe siècles à Ploegsteert*. - *L'archéologie en Wallonie 1980-1985. Découvertes des Cercles archéologiques*, Namur, 1987, 107-108.
147. Bourgeois J., *Sites fossoyés du bas Moyen Age à Comines-Warneton*. - *L'archéologie en Wallonie 1980-1985. Découvertes des Cercles archéologiques*, Namur, 1987, 114-117.
148. Bourgeois J., *Voie romaine au Touquet (Warneton) ?* - MSHC., 17 (1987) 571.
149. Bourgeois J. en De Simpel F., *La montagne du château à Warneton : fouilles 1986*. - MSHC., 17 (1987) 573-579.
Kasteel, 14de eeuw.
150. Bourgeois J., De Simpel F., Roelens P., *L'archéologie à Comines-Warneton et dans la région en 1986-1987*. - MSHC., 17 (1987) 565-580.
151. Bourgeois J. en Roelens P., *Recherches le long de la route express à Warneton : découvertes préhistoriques, gallo-romaines et médiévales*. - MSHC., 17 (1987) 567- 569.

152. Bourgeois J., Semey J. & Vanmoerkerke J., *Ursel (Knesselare, O.-Vl.) : Rozestraat*. - Archeologie, (1987) 30-32.
Sporen uit de vroege Bronstijd, de late IJzertijd en de Romeinse periode.
153. Bungeners J., Delcourt A. & Rommelaere J., *Excavations at Ursel (East Flanders) 1985-1986. Prehistoric occupation and Roman Cemetery*. Gent, 1987, 65 blz. (Scholae Archaeologicae, 7).
154. Cameron H.K., *Flemish brasses of the fourteenth century in Northern Germany and their use by merchants of the Hanse*. - The Archaeological Journal, 143 (1986) 331-351.
155. Cools E., *Ik ben een oestervorkje kwijt...* - Westvlaamse Archaeologica, 3 (1987) 103.
I.v.m. Romeins bronzes oestervorkje.
156. Cools E., *In de kuil van de korre : archeologische vondsten uit de Noordzee*. - Westvlaamse Archaeologica, 3 (1987) 17-18, 54-55.
157. Cools E. & Pyck M., *Sporen van middeleeuwse aardewerkproductie te Ichtegem*. - Westvlaamse Archaeologica, 3 (1987) 101-103.
158. De Ceunynck R. & Termote J., *Een zoutwinningsite uit de Midden- Laat- La Tène-periode te Veurne*. - Westvlaamse Archaeologica, 3 (1987) 73-82.
159. De Cock S., *Het archeologisch onderzoek te Kooigem - Kortrijk*. - Westvlaamse Archaeologica, 3 (1987) 3-15.
Nederzettingssporen uit de late Hallstatt - Vroeg La Tène-tijd.
160. De Cock S., *Kerkhove (W.-Vl.) : baanpost*. - Archeologie, (1987) 149.
Romeinse nederzetting.
161. De Cock S., Rogge M. & Van Doorselaer A., *Het archeologisch onderzoek te Zerkegem-Jabbek*. - Westvlaamse Archaeologica, 3 (1987) 37-54.
Sporen uit de Romeinse en vroegmiddeleeuwse periode.
162. De Meulemeester J., *De kerk en het monnikengravelveld van de Onze-Lieve-Vrouw ten Duinenabdij te Koksijde*. - Archaeologia Belgica, 3 (1987) 269-270.
163. De Meulemeester J., *De kerk en het monnikengravelveld van de Onze-Lieve-Vrouw ten Duinenabdij*. - De Duinen, 17 (1987) 77-80.
164. De Meulemeester J., *De O.-L.-Vrouw ten Duinenabdij te Koksijde (W.-Vl.)*. - Archaeologia Mediaevalis, 10 (1987) 32.
165. De Meulemeester J. & Dewilde M., *Romeinse en middeleeuwse landelijke bewoning langs de Zeeweg te Roksem*. - De Duinen, 17 (1987) 81-90.
166. De Meulemeester J. & Dewilde M., *Romeinse en middeleeuwse landelijke bewoning langs de Zeeweg te Roksem (gem. Oudenburg)*. - Archaeologia Belgica, 3 (1987) 225-231.
167. De Meulemeester J. & Dewilde M., *Romeinse en middeleeuwse sporen te Roksem (W.-Vl.)*. - Archaeologia Mediaevalis, 10 (1987) 67-69.
168. De Meulemeester J., Dewilde M. & Devliegher L., *De Godelievemotte te Gistel (W.-Vl.)*. - Archeologie, (1987) 175.
169. De Meulemeester J., Matthys A. & Van Strydonck M., *De radiocarbondatering van de Karolingische Sint-Donaaskerk op de Burg te Brugge*. - Archaeologia Belgica, 3 (1987) 203-204.
170. Despriet Ph., *Artisanale Gallo - Romeinse bedrijfsresten te Spiere*. - JGOKW., 15 (1987) 81-100.
171. Despriet Ph., *Kortrijks aardewerk 1300-1800*. Kortrijk, 1987, 43 blz., 19 ill. (Archeologische en Historische Monografieën, van Zuid-West-Vlaanderen, 14).
172. Despriet Ph., *Noodopgravingen in de Kortrijkse stadskern. Noodopgravingen in de Sint-Niklaaskerk van Rekkem*. Kortrijk, 1987, 35 blz., 16 ill. (Archeologische en Historische Monografieën van Zuid-West-Vlaanderen, 15).
173. Despriet Ph., *Onderzoek in de Kortrijkse stadskern (W.-Vl.)*. - Archaeologia Mediaevalis, 10 (1987) 54-55.

174. Despriet Ph., *De Romaanse kerk van Rekkem (W.-Vl.)*. - *Archaeologia Mediaevalis*, 10 (1987) 32-34.
175. Dewilde Marc, *Archeologische waarnemingen te Diksmuide*. - DD., 6 (1987) 83-86, ill. ; 118-122, ill., plan.
In het Begijnhof en langsheen de Breyne- Peelaertstraat.
176. Dewilde M., *Archeologische waarnemingen te Diksmuide (W.-Vl.)*. - *Archaeologia Mediaevalis*, 10 (1987) 66.
177. Dewilde M., *Het grafveld van de Duinenabdij te Koksijde (W.-Vl.)*. - *Archeologie*, (1987) 179.
178. Dewilde M., *Oostduinkerke (W.-Vl.) : slootjessysteem*. - *Archeologie*, (1987) 162.
179. Dewilde M., *De vondst van een metalen grape in Koekelare (W.-Vl.)*. - *Archeologie*, (1987) 164-165.
180. Dewilde M., *Waarnemingen in Diksmuide (W.-Vl.)*. - *Archeologie*, (1987) 40-41.
14de-eeuwse vondsten in het Begijnhof en 12de-13de-eeuwse vondsten in de Breyne-Peelaertstraat.
181. Dewilde M. & Vandamme P., *Prospectie in Lampernisse (Diksmuide) (W.-Vl.)*. - *Archeologie*, (1987) 41.
11de- tot 17de-eeuwse vondsten.
182. De Witte Hubert, *Archeologisch Jaarrapport 1985-86*. - Jaarboek van de Stedelijke Musea 1985-86, Brugge, 1987, 95-111, ill.
183. De Witte Hubert, *Brugge (W.-Vl.) : stadsarcheologisch onderzoek*. - *Archeologie*, (1987) 131-132.
Onderzoeken a.d. Wulpenstraat, Augustijnenrei en Burg.
184. De Witte Hubert, *Sint-Kruis (Brugge) : Gepolijste vuurstenen bijl.* - *Westvlaamse Archaeologica*, 3 (1987) 103.
185. De Witte Hubert, *Stadsarcheologisch onderzoek te Brugge (W.-Vl.)*. - *Archaeologia Mediaevalis*, 10 (1987) 52-53.
186. De Witte Hubert & Mars Alexandra, *Geïmporteerd Spaanse aardewerk in Brugge*. - Jaarboek 1985-86. Brugge. Stedelijke Musea, Brugge, 1987, 112-135.
187. Gheysens J., *Haringe : Wat met de laatste oudheidkundige vondsten ?* - AdS., 17 (1987) 2, 2-6, ill., krt.
Romeinse en post-Romeinse tijd.
188. Goderis Jozef, *Onder de vloer van de vroegere bibliotheek van het Klein Seminarie*. - Eertijds, Oud-leerlingenbond Klein Seminarie, Roeselare, 19 (1987) 2, 35-40.
189. Goderis Jozef & Termote J., *Archeologisch onderzoek op het bedrijventerrein "Haven" te Roeselare*. - Rollarius. Bulletin van het Geschied- en Oudheidkundig Genootschap van Roeselare en Ommeland, 15 (1986) 77-81.
190. Goderis Jozef & Termote J., *Prospectie en vooronderzoek te Roeselare, Bedrijventerrein Haven*. - *Westvlaamse Archaeologica*, 3 (1987) 29-36.
Prehistorische, Romeinse, middeleeuwse en post-middeleeuwse vondsten.
191. Goderis Jozef & Termote J., *Roeselare (W.-Vl.) : stadsarcheologisch onderzoek*. - *Archeologie*, (1987) 159.
192. Hanoune R., *Recherches archéologiques à Cassel (Nord)*. - RN., 69 (1987) 87-108.
193. Hillewaert B. & Hollevoet Y., *Brugge (W.-Vl.) : de Zeebrugse achterhaven*. - *Archeologie*, (1987) 136-137.
Romeinse bewoning (met o.m. sporen van zoutwinning) en middeleeuwse sporen.
194. Hillewaert B., *Heist (W.-Vl.) : laat-middeleeuwse tonneputten*. - *Archeologie*, (1987) 40.

195. Hillewaert B., *Heist (Knokke, W.-VI.)*. - Archeologie, (1987) 156-157.
Laat-middeleeuwse mest-, beer- en waterputten.
196. Hillewaert B., *La petite ville de Monnikerede : analyse du relief et étude microtopographique*. Gent, 1986, 48 blz. (Scholae Archaeologicae, 4).
197. Hillewaert B., *Zuienkerke (W.-VI.) : bewoningssporen uit de volle middeleeuwen*. - Archeologie, (1987) 39.
198. Hillewaert B. & Hollevoet Y., *Brugge - Sint-Pieters (W.-VI.)*. - Archeologie, (1987) 35-36.
2de-3de eeuwse materiaal in tijdjengoul.
199. Hillewaert B. & Hollevoet Y., *Dudzele (W.-VI.) : nederzettingssporen uit de 2de-3de eeuw*. - Archeologie, (1987) 35.
200. Hillewaert B. & Hollevoet Y., *Het middeleeuwse archeologisch onderzoek ten noorden van Brugge (W.-VI.)*. - Archaeologia Mediaevalis, 10 (1987) 72-74.
201. Hillewaert B. & Hollevoet Y., *Prospecties en noodonderzoek in het gebied ten noorden van Brugge : activiteitenverslag 1986*. - Westvlaamse Archaeologica, 3 (1987) 16.
202. Hillewaert B. & Hollevoet Y., *Recent archeologisch noodonderzoek in het Brugse havengebied*. - Jaarboek van de Stedelijke Musea 1985-86, Brugge, 1987, 136-149, ill.
203. Hollevoet Y., *Ettelgem (Oudenburg, W.-VI.) : bewoningssporen uit de volle middeleeuwen*. - Archeologie, (1987) 38-39.
204. Hollevoet Y., *Moerkerke (Damme, W.-VI.) : Romeins grachtensysteem*. - Archeologie, (1987) 36.
205. Hollevoet Y., *Oudenburg (W.-VI.)*. - Archeologie, (1987) 137.
Sporen uit de prehistorie, de Romeinse tijd en de vroege middeleeuwen.
206. Hollevoet Y., *Ruilverkaveling en archeologie in West-Vlaanderen*. - Archeologie, (1987) 33.
Ruilverkavelingsgebied Houtave. Sites uit de Romeinse tijd en de middeleeuwen.
207. Hollevoet Y., *Stene (Oostende, W.-VI.) : Clarafort*. - Archeologie, (1987) 161.
208. Hollevoet Y., *Zoutwinning in het ruilverkavelingsgebied Houtave (Zuienkerke, W.-VI.)*. - Archeologie, (1987) 154-155.
209. Jansseune G., *Het Groot-Tempelhof te Slijpe - Middelkerke (W.-VI.)*. - Archaeologia Mediaevalis, 10 (1987) 72.
210. Koldewey J., *Een aan het Zwin verdwaald fjordenpaard. Een middeleeuws Noors gewichtje*. - Antiek, 21 (1987) 388-391, 6 afb.
211. Laleman M.C., *Archeologie en Monumentenzorg*. - LG., 29 (1987) 159-166.
212. Laleman M.C. & Raveschot P., *Gent (O.-VI.) : stadsarcheologisch onderzoek*. - Archeologie, (1987) 132-134.
213. Laleman M.C. & Raveschot P., *Middeleeuwse bewoning in de Gentse Hoogpoort*. - LG., 29 (1987) 167-172, ill.
214. Laleman M.C. & Raveschot P., *Stadsarcheologisch onderzoek in Gent (O.-VI.)*. - Archaeologia Mediaevalis, 10 (1987) 55-56.
215. Mars A. & Termote J., *Spaanse majolica in het museum van het Sint-Janshospitaal te Damme*. - Westvlaamse Archaeologica, 3 (1987) 93-100.
216. Mertens J., *Het Rijksarchief in het algemeen en de relatie tot de archeologie in het bijzonder*. - Westvlaamse Archaeologica, 3 (1987) 57-60.
217. Parmentier F. & Rommelaere J., *Evergem (O.-VI.) : sporen uit de vroege La Tène- en de Romeinse periode*. - Archeologie, (1987) 30.
218. Roelens P. & Bourgeois J., *Découverte d'une clochette en bronze à Warneton*. - MSHC., 17 (1987) 579-580.
219. Semey J., Delcourt A., Parmentier F. & Rommelaere J., *Adegem (Maldegem, O.-VI.) : waterputten*. - Archeologie (1987) 153-154.
Vondst van Romeinse waterputten.

220. Semey J. & Vanmoerkerke J., *Adegem-Berlaar (Maldegem, O.-VI.)*. - Archeologie, (1987) 34.
Mesolithische vondsten.
221. Semey J. & Vanmoerkerke J., *Archeologische luchtverkenning (tweede semester 1987)*. - Archeologie, (1987) 120.
O.m. sites te Eeklo, Aalter en Adegem.
222. Semey J. & Vanmoerkerke J., *Luchtfotografische prospectie*. - Archeologie, (1987) 16-17.
Antieke wegen rond Aardenburg, vierkante structuur te Maldegem e.a.
223. Semey J. & Vanmoerkerke J., *Maldegem (O.-VI.) : Prinsenveld*. - Archeologie, (1987) 29-30.
Klokbekerscherf en middeleeuwse vondsten.
224. Swimberghe Piet, "*Sint-Katharina in de Krog*" herontdekt. - HEM., 124 (1987) 287-290, ill.
Sint-Pieterskapel te Brugge.
225. Termote J., *Damme : Stadsarcheologisch onderzoek (W.-VI.)*. - Archaeologia Mediaevalis, 10 (1987) 54.
226. Termote J., *Hoeve met walgracht te Leffinge (W.-VI.)*. - Archaeologia Mediaevalis, 10 (1987) 70-71.
227. Termote J., *Ieper (W.-VI.) : de Leeuwentoren*. - Archeologie, (1987) 159-160.
228. Termote J., *De Keltische hoogtenederzetting van Kooigem Bos. De opgravingscampagne 1986*. - Westvlaamse Archaeologica, 3 (1987) 61-72.
229. Termote J., *Noodonderzoek in en om de Sint-Andreaskerk te Woumen (W.-VI.)*. - Archaeologia Mediaevalis, 10 (1987) 34-35.
230. Termote J., *Site met walgracht te Oostduinkerke (W.-VI.)*. - Archaeologia Mediaevalis, 10 (1987) 71.
231. Termote J., *De verdwenen dorpskern van 's Heerwillemskapelle (Veurne) (W.-VI.)*. - Archaeologia Mediaevalis, 10 (1987) 69-70.
232. Termote J. & Notebaert E., *Ieper (W.-VI.) : stadsarcheologisch onderzoek*. - Archeologie, (1987) 158-159.
233. Termote J. & Vandamme P., *Nieuwpoort (W.-VI.) : de site van de Sint-Laurentiuskerk*. - Archeologie, (1987) 162.
234. Termote J. & Vandamme P., *Nieuwpoort (W.-VI.) : stadsarcheologisch onderzoek*. - Archeologie, (1987) 158.
235. Termote J. & Van Doorselaer A., *Kooigem (W.-VI.) : Keltische hoogtenederzetting*. - Archeologie, (1987) 135-136.
236. Thoen H., *Sint-Michiels (Brugge, W.-VI.) : gepolijste bijl.* - Archeologie, (1987) 144.
237. Thoen H. & Vandermoere N., *Maldegem (O.-VI.) : versterkte site*. - Archeologie (1987) 155.
I.v.m. onderzoek van Romeins versterkt site.
238. Thoen H. & Vandermoere N., *The Roman fortified site at Maldegem (East-Flanders). 1984 Excavation Report*. Gent, 1985, 53 blz. (Scholae Archaeologicae, 2).
239. Thoen H. & Vandermoere N., *The Roman fortified Site at Maldegem (East-Flanders). 1985 excavation Report*. Gent, 1986, 58 blz. (Scholae Archaeologicae, 6).
240. Thys M., *De Romeinse pannenoven in Marilles en de dakpannenproductie in Noord-West Gallië*. - LG., 29 (1987) 227-236.
241. Ulrix-Closset M., Otte M. & Gob A., *Midden-Paleolithicum op de Kemmelberg*. - Westvlaamse Archaeologica, 3 (1987) 83-92.
242. Vallin Luc & Bostyn Françoise, *L'outillage préhistorique en os de la région Nord-Pas-de-Calais dans les collections des musées de la région*. - Gallia-Préhistoire, 1986, 193-215.

243. Van Belle Ronald & De Witte Hubert, *Twee grafzerken uit de kapel van het oud St.-Janshospitaal 14de en 15de eeuw.* - Jaarboek van de Stedelijke Musea 1985-86, Brugge, 1987, 150-158, ill.
244. Van der Haeghen G.X., *Drongen-Heilig Huizeken, een mesolithische en neolithische site aan de oever van de Leie.* - Jaarboek van de Heemkundige Kring Dronghine, (1987) 51-74, 10 figs.
245. Van der Haeghen G.X., *Fluitje in witte pijpaaarde te Aalter.* - LvdW., 10 (1987) 1, 27-29.
246. Van Doorselaer A., Putman Robert, Vander Gucht Katrien en Janssens Francine, *De Kemmelberg, een Keltische bergvesting.* Kortrijk, 1987, 203 blz., ill. + krt. (Westvlaamse Archaeologica, Monografieën II).
Het site van de Kemmelberg en het archeologisch onderzoek. Voorstelling van het aarden vaatwerk.
247. Van Heeringen R.M., *Archeologische kroniek van Zeeland over 1986.* - ZT., 37 (1987) 183-195, ill.
Vondsten van de prehistorie tot en met de late middeleeuwen ; o.a. de Commerswerve bij Oostburg.
248. Van Heeringen R.M., Koldewij A.M., Gaalman A.A.G., *Heiligen uit de modder. In Zeeland gevonden pelgrimstekens.* Utrecht, De Walburg Pers, 1987, 152 blz., ill. (Clavis kunsthistorische monografieën, IV).
249. Van Hooreweder M., *Archeologisch onderzoek in Ingelmunster.* - DH., 7 (1986) 25-53.
250. Van Nerom-De Bue Cl., *Carreaux à décor en relief et motif incrusté correspondant à l'abbaye des Dunes.* - De Duinen, 17 (1987) 33-39, 3 figs.
251. Van Noten F., *Nieuwe methodes bij het onderzoek van prehistorische woonplaatsen.* - LG., 29 (1987) 301-308.
252. Vanthournout C., *De abdij Hemelsdale te Werken (W.-VI.).* - Archaeologia Mediaevalis, 10 (1987) 36-37.
253. Vanthournout C. & De Meulemeester J., *De Hoge Andjoen-motte te Werken (W.-VI.).* - Archeologie, (1987) 175-176.
254. Vanysacker C., *Het kasteelsite van Gistel (W.-VI.).* - Archaeologia Mediaevalis, 10 (1987) 14-15.
255. Verbeeck H., *De Gallo-Romeinse nederzetting in Kontich-Kazerne.* - LG., 29 (1987) 317-320.
256. Verbruggen C., *Archeobotanisch onderzoek te Gent (O.-VI.).* - Archaeologia Mediaevalis, 10 (1987) 12.
257. Vermeulen F., *Ontdekking van een grote nederzetting met begraafplaats uit de Romeinse tijd op het voormalig vliegveld van Sint-Denijs-Westrem.* - JHKS., 16 (1987) 19-35, krt., ill.
258. Viérin Jacques, *Vijf en twintig jaar "Pro Cortoriaco".* *Prospektie - Ontdekkingen - Vondsten.* - HGOK., 53 (1987) 5-101, ill.
Beschrijvend en geïllustreerd repertorium van de oudheidkundige vondsten.
Betreft : Aalbeke, Avelgem, Bavikhove, Bellegem, Beveren Leie, Bissegem, Deerlijk, Gullegem, Harelbeke, Heule, Izegem, Kaster, Kortrijk, Kurne, Lauwe, Marke, Menen, Moen, Moeskroen, Moor-sele, Outrijve, Oostrozebeke, Passendale, Rekkem, Rumbeke, Sint-Denijs, Waregem, Wevelgem, Zwevegem.

Zie ook nrs. 23, 74, 78, 269, 544, 636, 665, 666, 863, 995, 1049, 1171.

6. Numismatiek, Metrologie, Sigillografie, Heraldiek, Iconografie, Chronologie

259. De Brouwer J., *Kerkelijke Heraldiek*. - VS., 23 (1987) 431-437.
260. Delgrange D., *Een document van de rekenkamer van Vlaanderen en Artesië betreffende een rekenpenning van 1529*. - Europees Genootschap voor Munt- en Penningkunde, Jaarboek 1987, 145-149.
261. Demeyer Filip, *De Guldensporenslag. Jan Breydel en Pieter de Coninck iconografisch bekeken*. - Breydel en De Coninck herdacht 1887-1987, Brugge, 1987, 39-48.
262. Duvosquel J.-M., *De Albums van hertog Karel van Croÿ*. - TGB., 156 (1986) 53-56 en in : *Een stad en een geslacht : Leuven en Croÿ*, 1987, 7-8.
263. Duvosquel J.-M., *En marge des Albums de Croÿ : les vues de quelques propriétés de la famille illustrant une histoire généalogique des Croÿ réalisée en 1606*. - Académie royale de Belgique, Bulletin de la Classe des lettres et des Sciences morales et politiques, 5e série, t.LXXII (1986) 469-489 + 17 pl.
264. Eeckeman Willy, Shipley Derek, *De Heraldiek van de Ridders van het Gulden Vlies*. Deel 2-3. S.I., Westvlaams Genootschap voor Familie- en Wapenkunde, 1987, I-136 en V-121 blz., ill.
265. Ghyssens J., *Les doubles gros "leliaert" de Philippe le Hardi*. - Bulletin du Cercle d'Etudes Numismatiques, 24 (1987), 94-95.
266. Ghyssens J., *Un petit trésor de monnaies flamandes*. - Belgisch Tijdschrift voor Numismatiek en Zegelkunde, 133 (1987) 193-195.
267. Ghyssens J., *Les trésors d'Aalbeke et d'Asper*. - Belgisch Tijdschrift voor Numismatiek en Zegelkunde, 133 (1987) 109-119, pl. XXII.
268. Ghyssens J., *Vragen bij de munten van Ieper onder Filips van de Elzas (1168-69) en Robrecht van Bethune (1305-22)*. - Europees Genootschap voor Munt- en Penningkunde, Jaarboek 1987, 157-158.
269. Gricourt D. & Deroeux D., *Trouvailles monétaires gallo-romaines en Calais (I)*. - BSAM., 23 (1987) 309-315.
270. Laurent René, *De zegels en de zee. De evolutie van de scheepsbouwkunde aan de hand van zegels van de XIIIde tot de XVde eeuw*. Brussel, Algemeen Rijksarchief, 1987, 91 blz., ill.
271. Lietard Edwin, *Oostendse numismatiek*. - Pl., 16 (1987) 72-75, 259-263, 306-307.
272. Meulemeester J.L., *Iconografische mijmeringen rond de H. Arnoldus*. - V., 36 (1987) 140-147, ill.
273. Nuyttens Marcel, *Duitse katinemunten uit de Eerste Wereldoorlog*. - TM., 27 (1987) 139-142.
274. Nuyttens Marcel, *Izegemse heemkundige penningen. Deel II*. - TM., 27 (1987) 209-220, ill.
275. Nuyttens Marcel, *Het noodgeld van Groot Izegem*. - TM., 27 (1987) 131-138, ill.
276. Termont Marc, *Beeldenstorm duurt voort, of hoe Sint-Leo zijn heiligen de deur uitzet*. - Contact, St.-Leocollege, Brugge, 40 (1987) 2, 6-11.
277. Van Acker L., *Gebroken en begraven wapenschilden in Vlaanderen*. - B., 87 (1987) 5-32.
278. Van den Broeke L., *Een vuurijzer van 1477 uit het munthuis Brugge*. - Europees Genootschap voor Munt- en Penningkunde, Jaarboek 1987, 189-190.
279. Vandepitte G., *Valsmunterij te Brugge anno 1654*. - RP., 29 (1987) 287-299.
280. Vandewalle A., *"Breydelt uw tonghe". Een heraldisch dispuut rond het monument voor Breydel en De Coninck, 1880-1887*. - Breydel en De Coninck herdacht. 1887-1987, Brugge, 1987, 21-26.
281. Van Gansbeke-Grothausen M., *La collection numismatique de l'abbaye des Dunes à Coxyde (I)*. - De Duinen, 17 (1987) 41-67.

282. Van Laere R. & Baetens J., *Zegelmatrijzen bewaard in het Instituut voor Franciscaanse Geschiedenis te Sint-Truiden*. - F., 42 (1987) 3-48, ill.
Met o.m. zegelmatrijzen van de minderbroeders van Brugge, Diksmuide, Eeklo, Gent, Gravelines, Hondshoote, Ieper, Tielt en van het mutseredersambacht van Brugge.
283. Warlop E., *De kist van Oxford, een banier die in 1302 nog niet bestond, en het wapen van Ieper*. - LG., 29(1987) 321-331, ill.
284. Warlop E., *Het wapen van het klooster van de H. Vincentius à Paulo te Werken*. - Klooster St.-Vincentius Werken. Tentoonstellingscatalogus, Kortemark-Werken, 1987, 88-92, ill.
285. Wyffels Carlos, *Note sur les marcs monétaires utilisés en Flandre et en Artois avant 1300*. - Miscellanea Archivistica et Historica, 1987, 505-525.
Herdruk van artikel uit 1967.
- Zie ook nrs. 4, 210, 413, 691, 939, 1032.

7. Genealogie, Biografie

7.1. Algemeen

286. Bonneure F., Schepens J., Seys J., van der Hoeven J., *Lexicon van Westvlaamse schrijvers*. Torhout, Vereniging van Westvlaamse schrijvers, 1984-1987, 4 dln.
287. Cailliau J., *Elverdinge*. - VS., 23 (1987) 409-410.
288. Debroux A., *Actes de succession et contrats de mariage à Comines-Belgique d'après les archives de l'Enregistrement 1796-1887*. Comines-Warneton, 1986, 223 blz. (Etudes et Documents édités par la Société d'Histoire de Comines-Warneton et de la Région, t. VI).
289. Deprez A., *Rondom het plaatjesalbum "De Vlaamse Koppen" van 1931*. - WT., 46 (1987) 148-154.
290. Dewulf-Heus R.L., *Boeck van alle de laeten van Wijnendaele*. S.I., Westvlaams Genootschap voor Familie- en Wapenkunde, 1987, 221 blz.
291. Dewulf-Heus R.L., *Staten van goed "der Stede ende Port van Blanckenberghe"*. S.I., Westvlaams Genootschap voor Familie- en Wapenkunde, 1987, 249 blz.
292. Dewulf-Heus R.L., Dewulf Marleen, *Volkstelling 1748. Beernem. Sint-Joristen-Distel*. S.I., Westvlaams Genootschap voor Familie- en Wapenkunde, 1987, 37 blz.
293. Dewulf-Heus R.L., *Wezerijakten van de parochie Gits en de heerlijkheden Ogierlande, Kringen, Hagebroek*. S.I., Westvlaams Genootschap voor Familie- en Wapenkunde, 1987, 140 blz.
294. Haeghebaert K., Coghe P., Waeyaert H., *Volkstelling 1814. Deel XXV*. Brugge, Vlaamse Vereniging voor Familiekunde. Afdeling Brugge, 1987, 123 blz.
Betreft : Lo, Reninge, Noordschote, Pollinkhove.
295. Impe P., *Poperingse "Doodzantjes" uit het einde van de vorige eeuw*. - AdS., 17 (1987) 4, 23-27, ill.
296. Vergriete Thérèse, *De Poortery van Cassel, deel X - XIII*. Brugge, Westvlaams Genootschap voor Familie- en Wapenkunde i.s.m. Vlaamse Vereniging voor Familiekunde - afdeling Brugge, 1987, 1072-1475.
Trefwoorden Poort tot Vercoutter.
297. Verhaeghe J., *Wezerijen Klerken (1610-1675)*. - VS., 23 (1987) 312-318.
- Zie ook nrs. 26, 66, 656, 657, 730, 739, 812, 1218.

7.2. Bijzonder. Alfabetisch volgens de behandelde familienaam.

298. Geirnaert N., *Adornes, Anselm, Brugs patriciër, internationaal handelaar, diplomaat en vorstelijk raadsheer*. - Nationaal Biografisch Woordenboek, Brussel, 1987, dl. 12, 2-13.
299. Geirnaert N., *Adornes, Jacob, Brugs patriciër en internationaal handelaar*. - Nationaal Biografisch Woordenboek, Brussel, 1987, dl. 12, 13-15.
300. Geirnaert N., *Adornes, Jan, geestelijke uit Brugs patriciërsgelacht*. - Nationaal Biografisch Woordenboek, Brussel, 1987, dl. 12, 15-19.
301. Geirnaert N., *Adornes, Pieter I, Brugs patriciër en ontvanger-generaal van Vlaanderen en Artesië*. - Nationaal Biografisch Woordenboek, Brussel, 1987, dl. 12, 19-21.
302. Geirnaert N., *Adornes, Pieter II, Brugs patriciër en initiatiefnemer van de Jeruzalemstichting*. - Nationaal Biografisch Woordenboek, Brussel, 1987, dl. 12, 21-25.
303. De Laere R., *Floris Aerts, een uitmunten tekenaar*. - HBBO., 18 (1987) 46-48, 54-55.
304. Demeulemeester André, *Notities over Jozef Algar (1819-1881), Engelse leraar aan het Klein Seminarie te Roeselare*. - R., 16 (1985-86) 85-133, ill.
305. Marechal D., *Allincbrod, Joris, schilder*. - Nationaal Biografisch Woordenboek, Brussel, 1987, dl. 12, 25-26.
306. Marechal D., *Allincbrod, Lodewijk, schilder, identiek met de meester van de Encarnación (?)*. - Nationaal Biografisch Woordenboek, Brussel, 1987, dl. 12, 26-27.
307. Gevers L., *Kanunnik Jozef Andries (1796-1886) herdacht*. - HEM., 124 (1987) 111-118, ill.
308. Huyghebaert J., *Angillis, Ange August Eugeen, letterkundige en geschiedschrijver*. - Nationaal Biografisch Woordenboek, Brussel, 1987, dl. 12, 27-32.
309. De Brouwere J., *Voorouders van een Blankenbergse vissersdochter*. - VS., 23 (1987) 326-327.
Joanna Asaert.
310. Declerck L., *Bassery, Willem, dertiende bisschop van Brugge*. - Nationaal Biografisch Woordenboek, Brussel, 1987, dl. 12, 27-32.
311. Berquin H., *De herkomst van de familie "Berquin"*. - BdK., 29 (1987) 166-174, krt.
Oorspronkelijk Berkin, nu Frans-Vlaanderen.
312. Tillie A., *Tovenares actief in Poperinge ?* - AdS., 17 (1987) 4, 21-22.
In 1727, Christine Claere Bervoet.
313. Meulemeester J.L., *Toelating aan J. Bethune om gewijde vaten aan te raken*. - B., 87 (1987) 64.
314. Maes P., *Drukker-uitgever Georges Beyaert uit Kortrijk*. - B., 87 (1987) 95-96.
315. Messiaen Marcel, *Pette Blaevoet ter ziele*. - BdK., 28 (1986) 1-7, ill.
Camille Blaevoet (1888-1985), volksfiguur en -kunstenaar, verbonden met Izenberge.
316. Renier A.M., *Frans Jozef Blicck en de politiek van zijn tijd*. - SOCW., Jaarboek, (1987) 89-116.
317. Goddeeris J., *Alfons Blomme en de prijs van Rome in 1913*. - MD., 12 (1987) 51-54.
318. Schouteet A., *De Brugse schilder Nikolaas Blomme 15. - 1635*. - HEM., 124 (1987) 119-135.
319. Van den Abeele A., *Bogaert, Alphonse, drukker, boeken- en krantenuitgever*. - Nationaal Biografisch Woordenboek, Brussel, 1987, dl. 12, 81-84.
320. Van den Abeele A., *Bogaert, Daniel Joseph, drukker, boekhandelaar, anti-quaar en krantenuitgever*. - Nationaal Biografisch Woordenboek, Brussel, 1987, dl. 12, 84-88.

321. Van den Abeele A., *Bogaert, Jan Frans, drukker, krantenuitgever en griffier verbonden aan het vredegericht te Brugge*. - Nationaal Biografisch Woordenboek, Brussel, 1987, dl. 12, 88-90.
322. Van den Abeele A., *Bogaert Joseph, drukker, uitgever van boeken en kranten, rederijker en taalijveraar*. - Nationaal Biografisch Woordenboek, Brussel, 1987, dl. 12, 90-95.
323. Hostyn N., *Bossuet, François Antoine, kunstschilder*. - Nationaal Biografisch Woordenboek, Brussel, 1987, dl. 12, 102-109.
324. Boucquey Raoul, *Hilarius Boucquey uit Rumbekke. Schets van een dorpsgeneesheer rond de eeuwwisseling*. - NRA., 16 (1985-86) 58-93, ill.
325. Braet Paul, *De geschiedenis van een belangrijke molenaars- en aannemersfamilie "de familie Braet", stam : Ruiselede, tak : Sint-Joris-ten-Distel*. - RP., 29 (1987) 166-173.
326. Marechal D., *Brangwyn, Frank William, schilder, graficus en designer*. - Nationaal Biografisch Woordenboek, Brussel, 1987, dl. 12, 109-116.
327. Marechal D., *Sir Frank Brangwyn. Over een Brits kunstenaar en zijn talrijke banden met Vlaanderen*. - OE., 30 (1987) 439-443.
328. J.B., *Bruggekenners Emile Buysse is niet meer*. - BS., 8 (1987) 3, 5, ill.
329. Dezutter W.P., *In memoriam Emile Buysse (1910-1987)*. - BO., 27 (1987) 242.
330. Van Biervliet L., *Carton, Charles Louis, priester, pedagoog, historicus en bibliofiel*. - Nationaal Biografisch Woordenboek, Brussel, 1987, dl. 12, 133-138.
331. Vanoorenbergh R., *Wie is de hoir van Jan Castele*. - WH., 4 (1987) 175-176, ill.
- Uitgewerkte genealogie in een staat van goed.
332. Geirnaert N., *In memoriam G. Claeys*. - BO., 27 (1987) 242-243.
333. Denys Ronny, *Het overlijden van Hildevert Conscience te Diksmuide*. - DD., 6 (1987) 68-76.
- In 1869. Zoon van Hendrik Conscience.
334. Huyghe Jan, *Achille Coppenolle, de Westvlaamse zanger. Torhout, 1885 - Lichtervelde, 1954*. - JKVDP., 1 (1985) 78-96, ill.
335. Verschaeren J., *Cornette, Henri Arthur Maria (gezegd Arthur), leraar, taal- en letterkundige, publicist en politicus*. - Nationaal Biografisch Woordenboek, Brussel, 1987, dl. 12, 153-160.
- Geboren te Brugge.
336. Bloes Georges, *Verdwenen beroepen : Philippe Counye, laatste bagagedrager te Westende*. - Gr., 7 (1987) 22-26, ill.
337. De Smedt R., *Croon, Petrus IV, kanunnik en schrijver*. - Nationaal Biografisch Woordenboek, Brussel, 1987, dl. 12, 189-197.
- Werkzaam in de Sint-Trudoabdij (Brugge).
338. De Laere Robert, *De Daled's, een familie op weg in de kunst*. - HBBO., 18 (1987) 55-56, 60-61.
339. De Bruyne M., *Davaine, Jan Baptist, generaal*. - Nationaal Biografisch Woordenboek, Brussel, 1987, dl. 12, 203-208.
- Geboren te Roeselare.
340. De Vos D., *David, Gerard, schilder*. - Nationaal Biografisch Woordenboek, Brussel, 1987, dl. 12, 208-220.
341. Mehuys Godfried, *Cyriel Debergh - de laatste frontstrijder van Sint-Pieterskapelle*. - Gr., 7 (1987) 130-134, ill.
342. Lauwers Wilfried, *Frederick De Bleeker, "De Laatste Suisse" van Sint-Joris-ten-Distel*. - JBB., 20 (1987) 88-90.
343. Schoonaert G., *De familie De Buckere te Poperinge in de 16de eeuw*. - AdS., 17 (1987) 3, 20-28.
- Waarvan leden zowel opgingen in de Reformatie als in de Contra-Reformatie.

344. Van den Abeele A., *Busscher, Joseph de, drukker, boekhandelaar en antiquaar*. - Nationaal Biografisch Woordenboek, Brussel, 1987, dl. 12, 127-132.
345. Van Heule Michiel, *Het geslacht van Carnin te Staden*. - GS., 17 (1987) 467-502, ill.
 Geschiedkundig beschrijvende genealogie van het grafelijk geslacht de Carnin-Staden, waarvan de gemeente Staden het wapen nu heeft overgenomen ; evenwel komt in de uitgave geen afbeelding van het wapen voor, waar wel plaats is voor illustraties van ondergeschikte orde, bladspiegel groot !
346. Hostyn Norbert, *Jan De Clerck, Kunstschilder*. - Pl., 16 (1987) 73-78, 108-110, 279-282, 301-304.
347. Van Brusselen M., *Clerck, Petrus Jacobus de, pastoor, stichter van de congregatie van de apostolische annunciaten van Veltem, Berchem (Ant.), Chenois-Waterloo, Huldenberg en Heverlee*. - Nationaal Biografisch Woordenboek, Brussel, 1987, dl. 12, 147-150.
 Geboren te Reninge.
348. Van Mingroot E., *Corte, Pieter de, rector van de universiteit te Leuven, bisschop van Brugge, proost van St.-Donaaskapittel te Brugge en kanselier-zegeelbewaarder van Vlaanderen*. - Nationaal Biografisch Woordenboek, Brussel, 1987, dl. 12, 163-169.
349. Debrouwere M. en Ducatteeuw E., *Joseph de Coster en zijn voetreis naar Rome ten jare 1749 (vervolg)*. - JGOKW., 15 (1987) 205-246.
 Zie Boekenschouw 1986, nr. 272.
350. Vandromme Antoon, *Deken Louis De Costere (1806-1895)*. - TM., 27 (1987) 221-252, ill.
351. Dion Marie-Pierre, *Emmanuel de Croÿ (1718-1784). Itinéraire intellectuel et réussite nobiliaire au siècle des lumières*. Brussel, Editions de l'Université de Bruxelles, 1987, 352 blz.
352. Libon J., *La famille des peintres Charles et Henri Degroux : une lignée franco-belge aux XVIIIe-XXe siècle*. - MSHC., 17 (1987) 111-134.
353. Cappon Géry, *Staat van goed van Joachim de Keyser (1780)*. - Zilleghem, 8 (1987) 132-141.
354. Van den Abeele A., *Delplace, Amand, drukker, krantenuitgever en publicist*. - Nationaal Biografisch Woordenboek, Brussel, 1987, dl. 12, 224-225.
355. Van den Abeele A., *Delplace, Modest Judocus Josephus, drukker en krantenuitgever*. - Nationaal Biografisch Woordenboek, Brussel, 1987, dl. 12, 225-227.
356. Van Devyvere Filip, *Pasterke Denys, aalmoezenier van de Vlaamse seizoenarbeiders*. - JKVDP., 1 (1985) 21-30, ill.
357. Vervenne A., *Zoeaaf Karel-August De Rynck*. - B., 87 (1987) 179-192.
358. Van den Abeele A., *Sloovere, Pieter de, drukker, boekhandelaar en boekbinder*. - Nationaal Biografisch Woordenboek, Brussel, 1987, dl. 12, 684-690.
 Te Brugge.
359. Wyffels C., *Marez, Guillaume Napoléon Henri Léopold des, historicus, archivaris en hoogleraar*. - Nationaal Biografisch Woordenboek, Brussel, 1987, dl. 12, 465-472.
 Geboren te Kortrijk.
360. Pollet Jules, *Ludovicus Hubertus De Vos, pastoor van Zedelgem (1766-1774)*. - Zilleghem, 8 (1987) 63-70.
361. Lindemans Leo, *Geschiedenis van de familie De Waepenaert. Band 2*. Brussel, In eigen beheer, 1987, 315 blz.
362. Vanacker H., *Hulster, Leo d', leraar, taal- en letterkundige*. - Nationaal Biografisch Woordenboek, Brussel, 1987, dl. 12, 391-398.
 Geboren te Tielt.

363. Deelstra H., *Donny, François Marie Louis, natuur- en scheikundig onderzoeker, hoogleraar.* - Nationaal Biografisch Woordenboek, Brussel, 1987, dl. 12, 243-248.
Geboren te Oostende.
364. Van Mingroot E., *Drieux, Remi, elect-bisschop van Leeuwarden, bisschop van Brugge, proost van Sint-Donaaskapittel te Brugge en kanselier-zegelbewaarder van Vlaanderen.* - Nationaal Biografisch Woordenboek, Brussel, 1987, dl. 12, 248-254.
365. Blauwet Jos, *André Dugardyn : prominente "Bruggeling - Buiten-Brugge".* - BS., 8 (1987) 3, 13-14, ill.
366. Hostyn N., *In memoriam Frank Edebau (1915-1987).* - ML., 14 (1987) 143.
367. Bonaert A., *Les Erclé d'Ypres.* - P., 52 (1987) 803-817, ill.
368. Ossieur E., *Fraeys, Louis François, geneesheer en hoogleraar.* - Nationaal Biografisch Woordenboek, Brussel, 1987, dl. 12, 255-259.
Geboren te Torhout.
369. Van Caenegem R., *Ganshof, François Louis, mediëvist en rechtshistoricus, hoogleraar.* - Nationaal Biografisch Woordenboek, Brussel, 1987, dl. 12, 263-273.
Geboren te Brugge.
370. Delva A., *Godelieve van Gistel, heilige.* - Nationaal Biografisch Woordenboek, Brussel, 1987, dl. 12, 296-300.
371. Verstraete D., *William Gold, handelaar te Oostende (einde 17de - begin 18de eeuw).* - Pl., 16 (1987) 324-327.
372. Dhanens E., *Gossaert (genaamd Mabuse), Jan, schilder, graveur en ontwerper voor kunstambachten.* - Nationaal Biografisch Woordenboek, Brussel, 1987, dl. 12, 309-322.
373. Zutterman Henri, *De Govaerts - 300 jaar lang leidende figuren te Oedelem.* - JBB., 20 (1987) 42-61, ill.
374. Devliegheer L., *Guyot de Beaugrant : waarheid en legende.* - B., 87 (1987) 389-392.
375. Arickx V., *Olivier Haeck, reiziger en bedevaarder uit Kortrijk.* - B., 87 (1987) 393-396.
376. Van der Plaetse Roel, *Hariulf. Biograaf van Sint-Arnoldus.* - V., 36 (1987) 135-139, ill.
377. A.B., *Kanunnik Henckel.* - B., 87 (1987) 291.
378. Witdouck R., *Iets over Hugo van Kooigem.* - B., 87 (1987) 54-55.
379. Huysentruyt A., *Poorters aan de uitkant van stad en dorp. Het Kortrijks geslacht Huysentruyt.* - VS., 23 (1987) 443-444.
380. Devos Adrien, *Broeder Isidoorfeesten te Kortrijk ... en over broeder Isidoor zelf.* - Cur., 22 (1987) 114-121, ill.
381. Van Acker L., *Neef van Jansenius in Veurne.* - B., 87 (1987) 388.
382. Verstraete P.J., *Lambrecht, Gaston, priester, Vlaams-nationalist en publicist.* - Nationaal Biografisch Woordenboek, Brussel, 1987, dl. 12, 405-407.
383. Boudens R., *Lamiroy, Henri, bisschop van Brugge.* - Nationaal Biografisch Woordenboek, Brussel, 1987, dl. 12, 407-415.
384. Vanlandschoot R., *Joris Lannoo, drukker en uitgever voor Vlaanderen, 1891-1971.* Tielt, Lannoo, 1984, 237 blz., ill.
385. Vandamme Gerard, *Andreas Lanzweert. De indijking van de Sint Catharina-polder en de bouw van het "Blauw kasteel".* - Pl., 16 (1987) 83-85.
386. Hostyn N., *Legillon, Jean François, kunstschilder.* - Nationaal Biografisch Woordenboek, Brussel, 1987, dl. 12, 434-437.
Geboren te Brugge.
387. Bloes Georges, *E. Leseck uit Lombardsijde werd 100 jaar.* - Gr., 7 (1987) 143-146, ill.

388. de Launois J., *Compléments à la généalogie Libbrecht*. - MGN., 42 (1987) 29-54.
389. Vandermaesen M., *Margareta van Frankrijk, gravin van Vlaanderen, Nevers en Rethel (tot 1346), vanaf 1346 tevens van Artesië en Franche-Comté en vrouwe van Salins*. - Nationaal Biografisch Woordenboek, Brussel, 1987, dl. 12, 472-476.
390. Blockmans W. en Delva A., *Margareta van Oostenrijk, hertogin van Savoïe, landvoogdes van de Nederlanden; gedurende een korte periode achtereenvolgens titulair koningin van Frankrijk en kroonprinses van Spanje*. - Nationaal Biografisch Woordenboek, Brussel, 1987, dl. 12, 476-487.
391. Blockmans W. en Delva A., *Maria van Bourgondië, hertogin van Bourgondië, vorstin over de Nederlandse gewesten en gravin van Franche-Comté*. - Nationaal Biografisch Woordenboek, Brussel, 1987, dl. 12, 487-493.
392. Lenders P., *Maria Elisabeth Lucie Thérèse Josephe van Habsburg, aartshertogin, gouvernante van de Zuidelijke Nederlanden*. - Nationaal Biografisch Woordenboek, Brussel, 1987, dl. 12, 493-498.
393. Hoebeke M., *Torhout, Martijn van, dichter en monnik uit de 13de eeuw*. - Nationaal Biografisch Woordenboek, Brussel, 1987, dl. 12, 746-756.
394. De Hemptinne Th., *Mathilde van Portugal, gravin van Vlaanderen en hertogin van Bourgondië*. - Nationaal Biografisch Woordenboek, Brussel, 1987, dl. 12, 505-514.
395. De Vos D., *Memling, Hans, schilder*. - Nationaal Biografisch Woordenboek, Brussel, 1987, dl. 12, 519-534.
396. De Bruyne M., *Mergaert, Désiré, kunstschilder*. - Nationaal Biografisch Woordenboek, Brussel, 1987, dl. 12, 542-548.
Geboren te Kortemark, o.m. werkzaam in Roeselare.
397. De Bruyne M., *De "Vlaemsche Tael", een hinderpaal voor D. Mergaert, Laureaat van de Prijs van Rome 1854*. - WT., 46 (1987) 204-210.
398. Hostyn N., *Meseure, François Laurent, schilder van maritieme taferelen in achterglastechniek*. - Nationaal Biografisch Woordenboek, Brussel, 1987, dl. 12, 548-549.
Werkte in Oostende.
399. Willaert H., *Mestdagh, Karel, componist en dirigent*. - Nationaal Biografisch Woordenboek, Brussel, 1987, dl. 12, 549-552.
Geboren te Sint-Pieters-op-de-Dijk.
400. Dezutter W.P., *In memoriam Antoine Michiels*. - BO., 27 (1987) 64.
401. Goddeeris John, *Bernard Mioen - Roeselares schildermeester en kunstenaar*. - MD., 12 (1987) 63-69.
402. Cornillie Patrick & Verhelst Luc, *Jules Missine, een groot kunstenaar in een klein dorp*. - JKVDP., 2 (1986) 112-115.
M.b.t. Lichtervelde
403. Varendonck Frans, *Henri Moke (1803-1862). Leven, werk en gedachtenwereld*. Gent, Archief R.U.G., 1987, 191 blz., ill. (Uit het verleden van de R.U.G., nr. 25).
Afkomstig uit Torhout, leraar aan het Brugse atheneum, "van orangist tot loyale Belg", hoogleraar geschiedenis RU Gent, historicus.
404. Simons W., *Neuvreuil (Novirella), Michaël van (de), dominicaan, hebraïst*. - Nationaal Biografisch Woordenboek, Brussel, 1987, dl. 12, 563-567.
Actief in Vlaanderen.
405. Steeghers W., *Genealogische Schets van de familie Moreels te Tiegem*. - VS., 23 (1987) 473-476.
406. Verscheure Albert, *Interview met Alfons Nyffels*. - DH., 8 (1987) 101-109, ill.
407. Schouteet A., *De Brugse schilder Jan Penneville (1681)*. - B., 87 (1987) 384-386.
408. Ryckaert Marc, *In memoriam Jozef Penninck*. - BO., 27 (1987) 5-8, ill.
Gevolgd door een bibliografie (9-11), zie nr. 45.

409. De Bruyne M., *In memoriam Jozef Penninck (1923-1986), Gouwwoorzitter West-Vlaanderen*. - OH., 41 (1987) 113-114.
410. De Bruyne M., *Necrologie Jozef Penninck*. - Westvlaamse Archaeologica, 3 (1987) 2.
411. Hostyn N., *Perier, Emile Jean, violist, dirigent en toondichter*. - Nationaal Biografisch Woordenboek, Brussel, 1987, dl. 12, 593-595.
Geboren te Oostende.
412. Bossuyt I., *Pevenage, Andreas, componist*. - Nationaal Biografisch Woordenboek, Brussel, 1987, dl. 12, 595-600.
Geboren te Harelbeke, actief o.a. in Brugge en Kortrijk.
413. Meulemeester Jean Luc, *Arnout Pluvier, een minder bekende zeventiende-eeuwse Brugse beeldsnijder*. - HEM., 124 (1987) 5-34, ill.
414. De Laere R., *Michel-Jean Poppe, een begenadigd beeldhouwer*. - HBBO., 18 (1987) 61-64.
415. De Laere R., *Lionel Poupaert, een veelzijdig Brugs kunstenaar*. - HBBO., 18 (1987) 4-5, 13-16, 23-24, 30-31.
416. Van Laere J.E. en Delva A., *Quackelbeen, Willem, filosoof, dichter, geneesheer en botanicus*. - Nationaal Biografisch Woordenboek, Brussel, 1987, dl. 12, 601-604.
Geboren te Kortrijk.
417. De Bruyne M., *Kunstschilder Pieter Jacob Questroy (Roeselare, 1764 - Poperinge, 1809)*. - B., 87 (1987) 143-145.
418. De Keyser René, *Biografie Jos. Rau*. - RP., 29 (1987) 121-123.
Zie ook nrs. 55 en 58 (bibliografie).
419. Devoldere W., *Jan Retsin (1737-1801), koster te Pittem*. - RT., 18 (1987) 1, 39-42.
420. Demeulemeester A., *Een degelijk kostergeslacht te Pittem : de Retsins*. - RT., 18 (1987) 1, 36-38.
421. De Bruyne Michiel, *De vreselijke zelfmoord van de Rumbeekse veldwachter Reynaert in 1887*. - NRA., 16 (1985-86) 37-48, ill.
422. De Bruyne Michiel, *Een dokterskonsult voor de hardlijvige Alexander Rodenbach in 1837*. - R., 16 (1985-86) 193-197.
423. De Corte Rik, *Straatnamen in Assebroek. Historische bedenkingen rond het Gaston Roelandsplein*. - Arsbroek, 4 (1987) 97-99.
424. Roets Eugene, *Karel Roets, een verdienstelijk Beernemnaar*. - JBB., 20 (1987) 114-123, ill.
425. Vandromme Antoon, *Mevrouw Abdis Norbertine (Martha) Rommel o.s.b. 20e abdis van de Sint-Godelieveabdij te Brugge (1890-1977)*. - TM., 27 (1987) 253-262, ill.
426. Van Cleven J., *Rudd, Jean Brunon, architect*. - Nationaal Biografisch Woordenboek, Brussel, 1987, dl. 12, 634-640.
Geboren en actief te Brugge.
427. Devadder J., C.F.X., *Rooted in History. The Life and Times of T.J. Ryken. Founder of the Xaverian Brothers. Volume II, The Test*. Brugge, in eigen beheer, 1987, 573 blz., ill.
428. Gerard E., *Sap, Gustave Charles*. - Nationaal Biografisch Woordenboek, Brussel, 1987, dl. 12, 642-656.
Westvlaams politicus.
429. Dezutter W.P., *In memoriam Luc Schepens*. - BO., 27 (1987) 243.
430. Devolder R.A., *Dr. Jan Soete als stadsbibliothekaris*. - LG., 29 (1987) 352-354.
431. Bertelee J.M., *Herinneringen aan Jan Soete*. - LG., 29 (1987) 355-356.
432. Verstraete P.J., *Spruytte, Odiel, priester en Vlaams-nationaal ideoloog*. - Nationaal Biografisch Woordenboek, Brussel, 1987, dl. 12, 690-696.
433. Leloux H.J., *Steenken (Steki(j)n, Petra), Herman (Hermannus Petri) (de),*

- kartuizermonnik en predikant*. - Nationaal Biografisch Woordenboek, Brussel, 1987, dl. 12, 701-703.
- Werkzaam in Sint-Anna-ter-Woestijne (Sint-Andries).
434. De Bruyne M., *Stock, Lodewijk Jozef, drukker en boekdrukker*. - Nationaal Biografisch Woordenboek, Brussel, 1987, dl. 12, 703-706.
- Drukker in Roeselare.
435. Haeghebaert Luc, *De familie Surmont te Lichtervelde*. - JKVDP., 3 (1987) 63-80, ill.
436. Schouteet A., *De Brugse schilder Jozef Benedictus Suvée wordt mondig verklaard (1766)*. - B., 87 (1987) 353-355.
437. Faber J., *Suys, Tillemans François, architect*. - Nationaal Biografisch Woordenboek, Brussel, 1987, dl. 12, 717-724.
- Afkomstig uit Oostende.
438. Vandewalle Georges, *Albert Termote, beeldhouwer*. - JKVDP., 3 (1987) 5-31, ill.
439. Van Haverbeke E.A., *Twee eeuwen familie Valcke te Oostende. De Valckes uit de Kapellestraat*. Oostende, 1983, 81 blz., ill.
- Bedrijfs- en familiegeschiedenis in opdracht van Valcke Frères n.v.
440. Spitaels G. en Van der Vorst P., *Achille van Acker, père de la sécurité sociale ? - 100 ans de droit social belge offerts à Louis Duchatelet*, Brussel, 1986, 119-146.
441. Hostyn N., *Cuyck, Michel Thomas Antonius van, schilder*. - Nationaal Biografisch Woordenboek, Brussel, 1987, dl. 12, 197-200.
442. Vandaele Freddy, *Vandaele(n) te Zedelgem*. - Zilleghem, 8 (1987) 71-76.
443. Blomme Bart., *Nog over de familie Van Den Berghe uit Ingelmunster*. - MD., 12 (1987) 8-10.
444. Van Acker L., *Kunstschilder Augustin Van den Berghe*. - B., 87 (1987) 268.
445. Pissoot J., *Philippe Vanden Berghe : befaamd Meens componist en musicus (1822-1885)*. - W., 11 (1987) 39-42.
446. Van Belle Juliaan, *Bij een lustrum. Prof. Dr. Yvan Vanden Berghe. Vijf jaar voorzitter van de Bruggelingen - buiten - Brugge*. - BS., 8 (1987) 2, 13-14, ill.
447. Schouteet A., *Daele, Hendrik van den, drukker te Brugge van ca. 1500 tot 1530*. - Nationaal Biografisch Woordenboek, Brussel, 1987, dl. 12, 201-203.
448. Houthaeye Robert, *Karel Vandepoele, groot Lichterveldenaar !*. - JKVDP., 1 (1985) 63-66.
449. Van Elslande R., *Jan van der Asselt, de hofschilder van Lodewijk van Male*. - LG., 29 (1987) 419-446.
450. Godderis John, *De stamboom van Monseigneur Vangheluwe*. - JKVDP., 1 (1985) 7-9.
451. Van Haverbeke E.A., *Mijn rode voorouders en hun familieleden. August Roels. Adolph Van Haverbeke. Leo Vanderhaegen. Gustaaf Willaert. Adolph Huys-hauwer*. Oostende, eigen beheer (E.A. Van Haverbeke, Nieuwpoortsesteenweg 20, 8400 Oostende), 1988, 120 blz., colofon, ill.
452. De Bruyne M., *Vanhee, David Augustinus, drukker en uitgever*. - Nationaal Biografisch Woordenboek, Brussel, 1987, dl. 12, 759-763.
- In Roeselare.
453. Maddens N., *Hernighem (Hermelghem), Augustijn van, Iepers notabele en kroniekschrijver*. - Nationaal Biografisch Woordenboek, Brussel, 1987, dl. 12, 337-339.
454. Vandamme L., *Een Brugs edelman in de beginfase van de opstand : Jacob van Heule (1566-1571)*. - Liber amicorum Dr. J. Scheerder. Tijdingen uit Leuven over de Spaanse Nederlanden, de Leuvense universiteit en Historiografie, Leuven, 1987, 29-47.
- Met overzicht (kaart + tabellen) van zijn bezittingen.
455. Huyghebaert J., *Hollebeke, Pieter Frans van, bakker en letterkundige*. -

- Nationaal Biografisch Woordenboek, Brussel, 1987, dl. 12, 359-361.
Brugs rederijker.
456. Depla Wilh., *Seraphine Van Maele, schoolvrouw te Roeselare*. - B., 87 (1987) 416.
457. Meulemeester J.L., *Meunincxhove, Jan Baptist van, kunstschilder*. - Nationaal Biografisch Woordenboek, Brussel, 1987, dl. 12, 552-557.
Werkte te Brugge.
458. Meulemeester J.L., *Oost, Frans van, kunstschilder*. - Nationaal Biografisch Woordenboek, Brussel, 1987, dl. 12, 571.
Lid van Brugse schildersfamilie.
459. Meulemeester J.L., *Oost, Jacob van (de Jongere), kunstschilder*. - Nationaal Biografisch Woordenboek, Brussel, 1987, dl. 12, 571-576.
460. Meulemeester J.L., *Oost, Jacob van (de Oudere), kunstschilder*. - Nationaal Biografisch Woordenboek, Brussel, 1987, dl. 12, 576-584.
461. Meulemeester J.L., *Oost, Willem van, dominicaan en kunstschilder*. - Nationaal Biografisch Woordenboek, Brussel, 1987, dl. 12, 584.
462. Jacobs Alain, *Karel Franciscus Van Poucke (Diksmuide 1740 - Gent 1809)*. - DD., 6 (1987) 95-101, ill.
Classicistisch beeldhouwer.
463. Devloo L., *Een schrijven van J.B. Van Roo (1716-1797) ter gelegenheid van het afsterven van juffrouw Clara van Zuutpeene la Motte (11 dec. 1772)*. - B., 87 (1987) 129-132.
464. Van Severen Antoon, *Jerome Van Severen als dichter*. - OR., (1987) 36-50, ill.
465. Verbanck R., *De laatste vierboeter van Nieuwpoort: Cissen Verbanck en familie*. - BdK., 29 (1987) 14-16.
Een beknopte familiechroniek.
466. Blondeau (Roger-A.), *Ferdinand Verbiest s.j. (1623-1688) als wetenschapsmens*. Roesbrugge, Schoonaert, 1987, 141 blz., ill.
467. Devos Adriën, *Hugo Verriest(laan)* - Cur., 22 (1987) 35-38, ill.
In Kortrijk ; vnl. over het huis waar V. woonde in Heule.
468. De Clercq W., *De jonge Leo Vindevogel*. - WT., 46 (1987) 37-56.
469. Versyck J., *Leo Vindevogel tegenover de Ronsese, Belgische en Europese politiek*. - WT., 46 (1987) 99-119.
470. Dewitte A., *J.L. Vives over zijn schoonmoeder, 1524*. - B., 87 (1987) 105-106.
471. De Laere R., *Arthur-Oscar Vrielynck, een Brugs impressionist*. - HBBO., 18 (1987) 31-32, 40.
472. Simons W., *Brugge, Walter van, franciscaan, theoloog, bisschop van Poitiers*. - Nationaal Biografisch Woordenboek, Brussel, 1987, dl. 12, 119-122.
473. Platelle Henri, *"Elle était belle et bonne ; elle aimait le Christ". Que savons-nous au juste de sainte Waudru (VIIe s.) ?* - Mélanges de science religieuse, 44 (1987) 147-169.
474. Hostyn N., *Weyts, Carolus Ludovicus, schilder van scheepsportretten in achterglastechniek*. - Nationaal Biografisch Woordenboek, Brussel, 1987, dl. 12, 817-818.
Geboren in Oostende.
475. Hostyn N., *Weyts, Petrus Cornelius, schilder van scheepsportretten in achterglastechniek en herbergier*. - Nationaal Biografisch Woordenboek, Brussel, 1987, dl. 12, 819-822.
Geboren te Gistel, actief in Oostende.
476. Hostyn N., *Charles Wildt. Een volks kunstschilder uit Oostende*. - B., 87 (1987) 146-149, ill.
477. Ballegeer Johan, *Willem van Bonem - de Tempeliers - de Slag der Gulden Sporen*. - RP., 29 (1987) 11-23.
478. Van Biervliet Aubert-Tillo, *Steenbrugse figuren in Assebroek. Richard Witte-ryck en zijn zoon Antoon-Jozef Witteryck*. - Arsbroek, 4 (1987) 100-103.

479. Detro-Wybo J. & Wybo R., *De familie Wybo te Ardooe*. - VS., 23 (1987) 570-572.

8. Volkskunde

480. A.V. en A.D., *De folklore van onze uithangborden*. - Cur., 22 (1987) 150-152, ill.
In Kortrijk.
481. Arickx V., *Busseniërs van Lauwe opnieuw aan de slag in 1665*. - B., 87 (1987) 94.
482. Arickx V., *Kruisen aan het sterfhuys te Kortrijk, 1614*. - B., 87 (1987) 317.
483. Arickx V., *Pelgrimages voor overledenen*. - B., 87 (1987) 227-228.
484. Beun J., *O.L.Vrouw van "Lombardie" of "Ster der Zee"*. - Bdk., 29 (1987) 77-83, ill.
Vereerd in Lombardsijde.
485. Bruneel Claude, *Le "Primus" de Louvain au XVIIIe s.* - RN., 69 (1987) 575-590.
486. Brys A., *Uit de Westvlaamse kaasmakerij*. - B., 87 (1987) 203-204.
487. Cauwe R., *Het stedelijk Museum van pijp en tabak te Harelbeke*. - ML., 12 (1984-1985) 65-66, ill.
488. De Gryse Ph., *De Tieltse Velodroom (1909-1912 of 1914)*. - RT., 18 (1987) 1, 2-19, ill.
489. Deguffroy Geert, *Honderdjarige Maria Voet vertelt*. - OR., (1987) 9-14, ill.
490. Demarest H., *Sinterklaas of ... maantje klinkaard in een tabbaard*. - Schr., 16 (1987) 9, 5-12.
Betreffende een herdenkingsboekje van Sint-Sebastiaansgilde n.a.v. het 50-jarig lidmaatschap van W.W. Bolton en B. Deruddere.
491. De Mulder L., *Sint-Anna in de volksdevotie*. - Schr., 16 (1987) 12, 5-11.
492. Depaeuw R., *L'ordinaire du fermier de la région Comines-Warneton-Ploegsteert au XIXe siècle*. - MSHC., 17 (1987) 135-146.
493. Desmet Chr., *Aspekten van het huwelijk in groot Izegem in 1982*. - LG., 29 (1987) 85-92.
494. Desnerck Gaston, *De Djomper*. - MV., 10 (1987) 852-853.
Ook Djumper, korte visserskiel.
495. Devloo L., *De sage van de Carosseput of de Magdalenaput in Poperinge*. - B., 87 (1987) 417.
496. Dezutter Willy P., *Twee kleine tentoonstellingen in het Museum voor Volkskunde*. - Jaarboek van de Stedelijke Musea 1985-86, Brugge, 1987, 235-237, ill.
Devotieprenten van St.-Jozef en 19de-eeuwse kantontwerpen uit de Brugse Nijverheidsschool.
497. Dreesen J.B., *Weer - of donderglazen te Oostende*. - Pl., 16 (1987) 79-82, 152.
Over een soort waterbarometer.
498. Duvosquel J.-M., *Scènes de la vie populaire dans les Pays-Bas méridionaux vers 1600 d'après les Albums du duc Charles de Croÿ*. - Tradition wallonne. Revue annuelle de la Commission royale belge de Folklore, 4 (= Mélanges Albert Doppagne) (1987) 181-219.
499. Gerits J., *"Scherminkelen" in Oost- en West-Vlaanderen : enkele voorbeelden*. - OH., 41 (1987) 221.
Een "volksgericht" dat op agressieve wijze inbreuken symbolisch bestraft.
500. Giraldo Walter, *Wat is er van de sport en de volkskunde ?* - 't Beertje 1988, Brugge 1987, 20-28.
501. Goemaere André, *Bijenkeek in 't Diksmuidse*. - DD., 6 (1987) 63-67, ill.
Overzicht vanaf 1930.

502. Haesaert Guido, *Voetreis naar Santiago de Compostella*. - MD., 12 (1987) 17-18.
503. Hondekijn Dion, *Een soldatenlied*. - DD., 6 (1987) 48-50.
Met het gekende refrein "En we zijn nu van de klas".
504. Huyghebaert J., *Schreibomen van Lamartine*. - B., 87 (1987) 272.
505. Huyghebaert J., *Oud Sintniklaailiegie uit Roeselare*. - B., 87 (1987) 202.
506. Inghelram André, *Over karnaval en wat anders*. - Gr., 7 (1987) 124-129, ill.
507. Jacobs Marc, *Charivari en volksgerichten. Een heemkundig gerichte verkenning*. - OH., 41 (1987) 190-204.
Literatuuroverzicht ; belangrijkste aandachtspunten.
508. Klausing Jef, *Honderd jaar sociale evolutie in het visserslied*. - 't Beertje 1988, Brugge 1987, 29-48.
509. Klausing Jef, *Menslievendheid in de Oostendse revues*. - Pl., 16 (1987) 269-272.
510. Lanszweert Willem, *Taboes en bijgeloof in de visserij*. - MV., 10 (1987) 880-882.
511. Meulemeester J., *Een nieuw bedevaartvaantje voor de Brugse belofte*. - V., 36 (1987) 169-171.
512. Meulemeester J.L., *Enkele aspecten in verband met de Sint-Arnoldusdevotie*. - V., 36 (1987) 151-155, ill.
513. Meulemeester J.L., *Twee nieuwe Mariale bedevaartvaantjes in Brugge*. - OH., 4 (1987) 130-132.
514. Meulemeester Jean Luc, *Een nieuw Sint-Godelievemuseum in Gistel*. - ML., 14 (1987) 52-54, ill.
515. Mocq J.M., *A propos de quelques pratiques et thérapeutiques populaires anciennes*. - Le corps humain dans l'Histoire du Nord, Villeneuve d'Ascq, 1985, 53-76.
516. Moeyaert C., *Melodieën op vinkeniersliederen*. - B., 87 (1987) 205.
517. Moeyaert C., *Zuidvlaamse recapitulerende liederen*. - B., 87 (1987) 195-198.
518. Parez R. en Heugebaert A., *Loisirs à la campagne. Jeux de rue et jeux d'école à Warneton jusqu'au milieu du XXe siècle*. - MSHC., 17 (1987) 347-380.
519. Potteau A. en Stragier L., *Wondersprookjes in Wervik*. - SOCW., Jaarboek (1987) 45-66.
520. Smits Arnoldus, *Arnoldus en de brouwers*. - V., 36 (1987) 156-159, ill.
521. Stroo Cyriel, *De Heilige Walburga en het wonder van de olievloeiing : iconografische analyse van een 17de-eeuwse "Brugse" devotieprent*. - 't Beertje 1988, Brugge 1987, 59-80, ill.
522. Trénard Louis, *Lille en fête durant la Révolution 1789-1799*. - RN. (69) 591-604.
523. Trénard Louis, *Remèdes populaires dans la châtellenie de Lille au XVIIe siècle*. - Le corps humain dans l'histoire du Nord, Villeneuve d'Ascq 1985, blz. 97-116.
524. Van Autryve B., *Portraits de rituel et de folklore : Comines-Warneton 1984-1985. Photos de Bernard Lepercq*. - MSHC., 17 (1987) 495-508.
525. Vandenberghe Raf, *De beroemde laarzen in ons schoeiselsmuseum : tegenpraak*. - TM., 27 (1987) 173-183.
Schoeiselmuseum in Izegem.
526. Vandewalle G., *"Scherminkelen", "blekmuziek" en "krote smijten" te Lichtervelde*. - DH., 41 (1987) 220.
Over ca. 35 jaar geleden.
527. Van Haver Jozef, *De betekenis van West-Vlaanderen in de volkskunde-beoefening in Vlaanderen*. - 't Beertje 1988, Brugge 1987, 8-19.
528. Vermeulen Guido, *Vlaamse snijkunst*. - 't Beertje 1988, Brugge 1987, 81-90, ill.
529. Veys J., *Sainte-Soyette, een eigenaardige benaming voor een heilige aangeroepen tegen de distel*. - Bdk., 29 (1987) 133-142.
Vooral m.b.t. Frans-Vlaanderen (o.a. gehucht Soyecques bij Blendekke)
530. Wemaere J., *Mijmerend bij de hoppepluk*. - AdS., 17 (1987) 3, 2-19, ill.

Vreemde plukkers in Poperinge, het plukkersbedrijf, "de pluk" in het taalgebruik.

531. Zwaenepoel Gilberte, *Rond Sint-Maarten*. - DD., 6 (1987) 77-82.

Viering in Diksmuide.

Zie ook nrs. 19, 20, 21, 32, 84, 125, 248, 312, 315, 334, 336, 342, 409, 560, 566, 591, 601, 604, 673, 674, 684, 687, 688, 689, 694, 749, 754, 784, 794, 823, 842, 895, 899, 902, 909, 1010, 1029, 1049, 1141, 1179, 1183, 1189.

II. ALGEMENE GESCHIEDENIS

1. Geschiedenis van Vlaanderen

532. *Album Carlos Wyffels. Aangeboden door zijn wetenschappelijke medewerkers*. Brussel, 1987, 573 blz.

De artikelen uit deze bundel werden reeds opgenomen in 1987. Zie nrs. 237, 425, 625, 714, 717, 723, 747, 751, 753, 756, 1012, 1043, van de Boekenschouw over 1986.

533. Backhouse M., *Inwoners van het Westkwartier betrokken bij de Beroerten in de kasselrij Kassel tijdens de zomer van 1566*. - WH., 4 (1987) 43-63.

534. Backhouse M., *De Vlaamse vluchtelingen in Sandwich (1561-1603). Voorlopige bevindingen*. Wh., 4 (1987) 139-156, ill.

535. Bethouart B., *Le M.R.P. dans le Nord/Pas-de-Calais*. - FN., 12 (1987) 152-168.

536. Breuillard-Pollet M. & Cliquennois M., *La région Nord/Pas-de-Calais, une collectivité territoriale avant la lettre*. - FN., 12 (1987) 81-96.

537. Dufournet J., *Le prince et ses conseillers d'après Philippe de Comynes*. - MSHC., 17 (1987) 55-70.

538. Jessenne Jean-Pierre, *Pouvoir au village et Révolution. Artois 1760-1848*. Lille, Presses universitaires, 1987, 308 blz.

539. Lexikon des Mittelalters, dl. IV, afl. 1-3 (Erzkanzler - Fossombrone), München-Zürich 1987. Met o.m. bijdragen over :

- *Eulenspiegel, Til(l)*, kol. 94-96 (B.U. Hucker) ;

- *Everaert, Cornelis*, kol. 140-141 (D. Coigneau) ;

- *Eyck, Hubert und Jan, van*, kol. 189-190 (Ch. Klemm) ;

- *Flandern, Grafschaft*, kol. 514-532 (A. Verhulst, W. Prevenier, G. Berings).

540. *Liber Amicorum. Etudes historiques offertes à Pierre Bougard*, Arras 1987, 360 blz.

Met talrijke bijdragen betreffende de geschiedenis van Artesië.

541. Milis L., *Vlaanderen in Europa*. - OE., 30 (1987) 333-340.

542. Ryserhove Alfons, *De geuzenberoerten ten oosten van Brugge*. - JBB., 20 (1987) 9-34.

543. Stallaerts R., Schokkaert L., *Onder dak. Een eeuw volks- en gildehuizen*. Gent, Provinciebestuur Oost-Vlaanderen, 1987, 240 blz., ill.

544. Thoen Hugo (red.), *De Romeinen langs de Vlaamse Kust*. z.p. (Brussel), Gemeentekrediet, 1987, 184 blz., ill., krtn.

Uitgegeven n.a.v. de gelijknamige tentoonstelling in Koksijde en Oudenburg, 27 juni tot 31 oktober 1987. Tevens catalogus (blz. 11-168), 204 nummers.

545. Van de Wiele J., *Het optreden van inquisiteur Pieter Titelmans en zijn inquisitierichtbank in het Westkwartier en Waals-Vlaanderen tussen 1545 en 1566*. - FN., 12 (1987) 67-80.

546. Van Goethem H., *Eén volk, één taal en taalwetgeving in Frankrijk vanaf 1670 en in de geannexeerde Zuidelijke Nederlanden (1795-1813)*. - WT., 46 (1987) 57-86, 129-148.

547. Verrelst W., *Chris Vandenbroeke : kijk op verleden en toekomst van het Vlaamse volk*. - OE., 30 (1987) 9-17.

548. Wyffels Carlos, *Miscellanea archivistica et historica*. Brussel, 1987, 573 blz. (Archief- en Bibliotheekwezen in België, nr. 27).
 Zie nrs. 76, 77, 138, 285, 850, 939, 940, 941, 942, 943, 944, 945, 946.
 Zie ook nrs. 42, 299, 302, 389, 390, 391, 392, 394, 428, 1009, 1111, 1153.

2. Plaatselijke geschiedenis

Aalbeke

Zie nr. 258.

Aalter

549. Bastiaen F., Defruyt R., Stevens W., Stockman L. & Thys M., *Van Aeltere naer Aeltersch Houxken*. - LvdW., 10 (1987) 2-3, 3-48.
 Historische wandeling van Aalter naar Sint-Maria-Aalter.

Aardenburg

Zie nrs. 205, 222, 822.

Adegem

Zie nrs. 219, 220, 221.

Alveringem

Zie nr. 1152.

Anzegem

550. Opsommer R., *Splitsing van de heerlijkheid Hemsrode (Anzegem) anno 1284 : leenrechtelijke bemerkingen*. - JGOKW., 15 (1987) 75-80.
 551. Speleers F., *Anzegem tijdens de Franse revolutie en het Franse bewind, 1792-1815 (vervolg)*. - JGOKW., 15 (1987) 297-314.

Ardoois

Zie nr. 1143.

Assebroek

552. Andries J.O., *Verzameling van documenten in verband met het eigendomsrecht van de Gemene- en Loweiden*. - Arsbroek, 4 (1987) 34-55.
 Franse tekst uit 1879, vertaald door Roland Rotsaert.
 553. Barremaecker Ria, Rau J., Lagast F., *Assebroek. Geschiedenis van de Brugse rand*. Brugge, M. Van de Wiele, 1987, 135 blz. ill.
 554. De Clerck Gustaaf, *Een raadselachtige verdwijning uit Assebroek in 1492. Het tragisch einde van Matheus Rousseel, lekebroeder van Sint-Trudo*. - Arsbroek, 4 (1987) 90-92.
 555. Degrande V., *Gemene en Loweiden 1987*. Tentoonstellingscatalogus, Assebroek, Arsbroek, Kring H. Stalpaert, 1987, 34 blz., ill.
 556. Degrande Valentin, *Laatste episode in het proces van de Gemene- en Loweiden : oorzaak van spanningen tussen Oedelem en Assebroek (1888)*. - Arsbroek, 4 (1987) 69-77.
 557. De Meyer Edgard, *De ommeloper van het Sint-Trudoledeken*. - Arsbroek, 4 (1987) 93-96.
 558. D'Hondt Willy, *De Gemeene Weede. De aanborders te Assebroek van 1515 tot 1703*. - Arsbroek, 4 (1987) 78-84.
 559. Dombrecht Antoine, *De Gemene- en Loweiden, een geschiedkundige schets*. - Arsbroek, 4 (1987), 56-68.

560. Zwaenepoel Arnout, *Historische sagen over het Beverhoutsveld en de Gemeen- en Loweiden*. - Arsbroek, 4 (1987) 85-89.

Zie ook nrs. 32, 423, 478.

Avekapelle

Zie nrs. 846, 1120.

Avelgem

561. Wauters C., *Bijdragen tot de geschiedenis van Wereldoorlog II. De gevechten in het Avelgemse, september 1944*. - JGOKW., 15 (1987) 256-286.

Zie nr. 258.

Bavikhove

Zie nr. 258.

Beernem

562. Devriese R., *Verslag over de uitplundering der magazijnen van het plaatselijk comité van Beernem door het Duitse leger*. - JBB., 20 (1987) 70-72.

563. Vlamynck J., *Kuierend door de St.-Amanduskerk van Beernem*. - JBB., 20 (1987) 62-69, ill.

Zie nrs. 292, 424.

Bellegem

Zie nrs. 258, 834.

Beveren-IJzer

564. De Schrijver D., *De aangeslagen goederen van Beveren-IJzer na de slag van Kassel*. - BdK., 29 (1987) 119-122.

Na de nederlaag van Zannekin (1328).

565. De Schrijver D., *De heerlijkheid van Sint-Elooi te Beveren-IJzer*. Zingem, 1987, 39 blz., ill.

566. Verstappen Jack, *Een eeuwenoude devotie te Beveren ald IJzer*. - IJzb., 17 (1987) 127-128, ill.

Beeld van Onze-Lieve-Vrouw van Mirakel, ontstaan in 1232.

Beveren-Leie

567. Debrouwere M. en Ducatteeuw E., *Beverens laatste huisje met restanten van vakwerkbouw*. - JGOKW., 15 (1987) 411-419.

568. Debrouwere M. en Ducatteeuw E., *Toponymische wandelingen door Beveren-Leie*. - JGOKW., 15 (1987) 11-47.

Zie nrs. 258, 796.

Bissegem

Zie nr. 258.

Blankenberge

Zie nrs. 291, 985, 1040.

Bovekerke

Zie nr. 637.

Bredene

569. Handschoewerker Edgard, *Oude Villawijk-Bredene Duinen*. - JHC., (1987) 71-89, ill.

570. Vanleenhove Frans, *Anderhalve eeuw politiek te Bredene - Gemeenteraad en*

welzijnszorg tussen 1836 en 1987. - JHC., (1987) 3-70.

Brugge

571. Adriansens Willy, Becuwe Marc, Cardinael Patriek, Casier Ludwien, Claeys Marc, Dhaeze Lieve, Maene Luc en Vandebroek Marcella, *Groen Brugge*, Brugge, Stad Brugge, Groendienst en Gemeentekrediet, 1987, 119 blz., ill.
Geschiedenis van de groenzones in Groot-Brugge.
572. Beuckels L., *Brandpreventie - Brandbestrijding door de eeuwen heen*. - KB., 7 (1986) 71-78, 84-91, 97-112, 117-123, 130-138, ill.
573. Beuckels Luc, *Brugge, bakermat van de diamantslijperij*. - KB., 8 (1987) 100-102.
574. Beuckels Luc, *Brugge krijgt een zwembad*. - KB., 8 (1987) 17-27.
575. Beuckels Luc, *Brugge, Sint Dominicusgesticht*. - KB., 8 (1987) 149-150.
576. Beuckels Luc, *Het Koningin Astridpark* (te Brugge). - KB., 8 (1987) 53-62, ill.
577. Beuckels Luc, *Openbare urinoirs in de Brugse binnenstad*. - BS., 8 (1987) 4, 13, ill.
19de en 20ste-eeuwse geschiedenis.
578. Beuckels Luc, *Van het Landhuis het Vrije naar een nieuw gerechtsgebouw* (te Brugge). - KB., 8 (1987) 93-99, ill.
579. Blauwet Jos, *Hoe groen is Brugge ?* - BS., 8 (1987) 3, 10-11, ill.
Geschiedenis van de stedelijke groendienst n.a.v. 75-jarig bestaan.
580. Bols Lucien, *De poermolen bij de Kazernevest*. - BS., 8 (1987) 4, 14.
In Brugge
581. Bouche René, *Er kwamen drie ... wegen door de stad ...* - KB., 7 (1986) 5-12.
Rijkswegen in Brugge.
582. *Brugse burgemeesters 1830-1987. Een stad op weg naar de 21ste eeuw*. Brugge, Komitee voor initiatief, 1987, 111 blz., ill.
583. Cassert W., *60 jaar Gidsenbond*. - KB., 7 (1986) 34-36, ill.
584. de Caluwe Alain, *De Aurorahof aan de Kazernevest* (te Brugge). - KB., 8 (1987) 141-147.
585. De Clerck Gustaaf, *De onverbetelijke geweldenaar*. - BS., 8 (1987) 1, 14.
Criminele sententies te Brugge 1539 en 1545.
586. De Duysche M., *De "Zusters van Liefde van Jezus en Maria" en de Minnewaterkliniek te Brugge*. Brugge, Westvlaamse Gidsenkring, 1986, 56 blz.
587. De Wolf J., *Uittreksels uit een handschrift van Joseph van Huerne*. - KB., 8 (1987) 109-114.
588. Dumery Hubert, *Brugge en Dante*. - KB., 8 (1987) 65-70, ill.
589. Dusauchoit Raf., *Ontstaan Dienst Toerisme* (te Brugge). - KB., 7 (1986) 79.
590. Priem R., *"ZO" begon het !* - KB., 7 (1986) 37-39.
Over de stichting van de Koninklijke Gidsenbond van Brugge en West-Vlaanderen.
591. Rau Jaak, Ryckaert M., *De Brugse Parochies. 1. Het leven in Sint-Anna, H. Familie, H. Magdalena*. Brugge, Marc van de Wiele, 1987, 240 blz., ill.
592. Ryckaert M., *De oorsprong van de Brugse parochies*. - De Brugse parochies. 1. Het leven in Sint-Anna, H.-Familie, H.-Magdalena. Brugge, Marc Van de Wiele, 1987, p. 9-14.
593. Soete Gerard, *Brugge en Pittem*. - KB., 7 (1986) 158-160.
594. Trips Eduard, *Mijlpalen uit de Geschiedenis van het Koninklijk Atheneum te Brugge*. Brugge, J. Herrebout, 1987, 120 blz., ill.
595. Vanden Berghe Y., Casier L., De Grootte J., Engelrelst R., Geirnaert N., Schoutet A., Vandewalle A., *Jozef Van Wallegem. Merckenweerdigste voorvallen en daegelijksche gevallen. Brugge 1791 en 1792*. Brugge, 1987, 222 blz. (Brugse Geschiedbronnen, Gemeentebestuur van Brugge XVIII).
596. Vanheulenbrouck E., *Ontstaan van de Dienst voor Toerisme* (te Brugge). - KB., 7 (1986) 40-43, ill.

597. Vanhoutryve A., *Brugse Beelden. Geschiedenis van standbeelden en andere memorabilia te Brugge. Deel I. Jan Breydel en Pieter de Coninc*. Brugge, J. Herrebout, 1987, 176 blz. ill.
598. Vanhoutryve André, *Het Guido-Gezelle-standbeeld*. - BS., 8 (1987) 4, 3, ill. In Brugge.
599. Vertommen B., *Over "Jacquemarts" of Jaken van de Markt*. - KB., 8 (1987) 41-43.
- Zie ook nrs. 26, 66, 74, 84, 110, 168, 183, 185, 186, 193, 198, 202, 224, 278, 279, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 319, 320, 321, 322, 326, 330, 340, 344, 354, 355, 358, 413, 425, 426, 447, 455, 457, 458, 459, 460, 461, 490, 521, 815, 816, 851, 876, 887, 889, 918, 922, 927, 943, 944, 955, 958, 967, 979, 988, 991, 1008, 1014, 1021, 1026, 1027, 1028, 1030, 1035, 1074, 1075, 1076, 1089, 1090, 1110, 1111, 1121, 1144, 1158, 1160, 1183, 1184, 1189, 1194, 1200.

Damme + Vivenkapelle

Zie nrs. 196, 225, 821, 878, 1009, 1089, 1177.

Deerlijk

600. Bruggeman Albert, *Cinema van vroeger*. - Derlike, 10 (1987) 117-121, ill.
601. Bruggeman Albert, *Sint-Rochusgilde*. - Derlike, 10 (1987) 67-75, 99-108, ill.
602. Bulcaen Romain, *St.-Lodewijk in de Eerste Wereldoorlog*. - Derlike, 10 (1987) 41-45, ill.
603. Buyschaert André, *Het parochiaal St.-Cecilia Koor*. - Derlike, 10 (1987) 46-53, ill.
604. Defraeye Hugo, *Het stakerslied : In 't Rattenkot van Vandenbergh*. - Derlike, 10 (1987) 41-45, ill.
605. Vanaverbeke Paul, *St.-Lodewijk van de Pladijshoek tot S(a)int-Louis*. - Derlike, 10 (1987) 35-39, 76-79.
606. Vermeulen M., *De heerlijkheid "ten Diependale" in Deerlijk tot 1517*. - JGOKW., 15 (1987) 67-73.
- Zie ook nrs. 85, 105, 258, 991.

De Panne

607. Beun Jacques, *Te De Panne, daar staat mijn huis*. - MV., 10 (1987) 789-794, 818-824, 844-848, 877-879.
De schuilhaven die er niet kwam (789-794), Vissersliederen (818-824), Visserij van De Panne in benamingen, literatuur en schilderkunst (818-824). Levenslot van de Pannese visser Jan Van Tielcke (877-879).
608. Dalle Godgaf, *100 jaar Sint-Pieters De Panne 1887-1987*. Sl., Sint-Pieterscomitee De Panne, 1987, 125 blz., ill.
609. Dawyndt A., *De Panne-Schuilhaven*. - Bdk., 29 (1987) 83-84.
Begin deze eeuw vergeefs betracht.

Desselgem

610. Debrouwere M. en Ducatteeuw E., *Van woonsteden en mensen in Desselgem : het Munkenhof*. - JGOKW., 15 (1987) 101-167.
- Zie ook nr. 796.

Diksmuide

611. De Bruyne Michiel, *Prelude op de Diksmuidse Academie voor Schone Kunsten 1859*. - DD., 6 (1987) 44-47.
612. Denys Ronny, *Wijken en straten in het Oud-Diksmuide*. - DD., 6 (1987) 114-116.
Uit de stadsrekeningen van 1559-1560.

613. Vandemoortele W., *Herinnering aan het Sint-Aloysiuscollege te Diksmuide voor de oorlog '14-'18*. - DD., 6 (1987) 52-58, ill.
614. Vanthournout Claudine, *De abdij Hemelsdale te Diksmuide*. - DD., 6 (1987) 16-22, ill.

Vestiging in Diksmuide, 1607-1671.

Zie ook nrs. 175, 176, 180, 501, 531, 891, 991, 1219, 1234.

Dottenijs

615. D'Hondt M., *Les négociations de 1319 à Saint-Léger et la "Main" de Dottignies*. - Dot., 14 (1987) 13-18.
616. Lagage S., *Concours d'étalages, d'éclairage et de lettres-étalages du Jeudi-Saint 1926*. - Dot., 14 (1987) 19-25.
617. Terryn F., *"Honneur et Patrie". La Société d'Anciens militaires de Dottignies*. - Dot., 14 (1987) 3-13.
618. Windels R., *La ducasse de la Loupe*. - Dot., 14 (1987) 26-37.

Te Dottenijs.

Dudzele

Zie nrs. 99, 199, 1049.

Duinkerke

619. Dams Jean, *La correspondance de Jean Pennincq, greffier du siège d'Amirauté de Dunkerque (suite)*. - RSDHA., n° 21 (nov. 1987) 85-102.
620. Merck André, *L'église Saint-Eloi, miroir de l'histoire de Dunkerque*. - Plein-Nord, n° 130, 1987, blz. 21-24.

Zie ook nrs. 139, 937, 1003.

Eeklo

Zie nr. 221.

Eggewaartskapelle

Zie nr. 846.

Esen

Zie nrs. 1234, 1235.

Ettelgem

Zie nr. 203.

Fenain

621. Machut Robert, *Fenain, Fenain, Mairie, 1987, 215 blz.*

Een bundel met uitstekende bijdragen over deze gemeente uit het oude Ostrevant.

Gistel

Zie nrs. 168, 254.

Gits

Zie nr. 293.

Gullegem

622. Aricckx V., *Tumult rond de gebarsten tiendklok te Gullegem, 1737*. - B., 37 (1987) 407-408.

Zie ook nrs. 118, 258, 938.

Harelbeke

Zie nrs. 258, 412.

Haringe

Zie nr. 187.

Heist

623. Van den Heuvel Jozef, *Duinbergen. Geschiedenis van de H. Familieparochie. Brugge*, Uitgeverij Marc Van de Wiele, 1987, 112 blz., ill.

Zie ook nrs. 194, 195, 921.

Heule

Zie nrs. 258, 467.

Hoeke

Zie nr. 1013.

Houtave

Zie nrs. 206, 208.

Houthem

624. Duvosquel C. en Villez A., *Le village d'Houthem par l'image : photographies et cartes postales anciennes.* - MSHC., 17 (1987) 335-346.

Zie ook nr. 1224.

Ichtegem

Zie nr. 157.

Ieper

625. Ghysaert Jozef, *Resten van Ieperse Kloosterbibliotheken in de Stadsbibliotheek van Brugge.* - IK., 23 (1987) 22-24.

Uit de aangeslagen inboedels ingevolge de Wet van 15 Fructidor IV.

626. Verheye Staf, *Een Betwist Legaat.* - IK., 23 (1987) 33-36.

Kapelaan Duhayon van de Sint-Niklaasparochie van Ieper gedenkt in zijn testament van 1826 met een eeuwigdurende rente voor prijzen de toegewijde leerlingen van de godsdienstlessen van zijn parochie, welk legaat door de gemeenteraad herhaald betwist werd.

627. Verheye Staf, *Ieper en de omwenteling van 1830. Gebeurtenissen te Ieper op 5 en 6 april 1831.* - IK., 23 (1987) 1-13.

Vervolg. Zie Boekenschouw 1986, nr. 522.

Zie ook nrs. 227, 232, 268, 453, 861, 923, 935, 968, 991, 1182, 1188, 1218, 1226, 1227.

Ingelmunster

628. De Clercq René, *Ingelmunster 1631-1635 en de oprichting van de duiventoren.* - DH., 8 (1987) 70-100, ill.

629. Verscheure A., *Straatkapelletjes op de St.-Amandsparochie.* - DH., 8 (1987) 38-59, ill.

Zie ook nrs. 249, 406, 443, 832, 1207, 1208, 1233.

Izegem

630. Lermyte Jean-Marie, *Bomen over de geschiedenis van Izegem.* - TM., 27 (1987) 199-208.

Aanvullingen en commentaren op "De geschiedenis van Izegem" van dezelfde auteur.

631. Vandromme Antoon, "Honderdjarigen" uit boos Izegem. - TM., 27 (1987) 79-130, ill.

Zie ook nrs. 258, 273, 274, 275, 493, 525, 813, 977, 1172, 1231.

Kachtem

632. Herreman D., *Kijk op Kachtem*. - MD., 12 (1987) 47-48.

Kassel

Zie nrs. 296, 1190.

Kaster

Zie nr. 258.

Kerkhove

Zie nrs. 160, 788.

Klerken

Zie nr. 1234.

Knesselare

633. Stockman L., *250-jarig bestaan van de O.-L.-Vrouwkapel te Knesselare (1736-1986)*. - LvdW., 10 (1987) 1, 10-11.

Koekelare

634. Arren Raymond, *Vieringen "Septemberdagen 1830" te Koekelare*. - Coc., 2 (1987) 52-53.

Periode 1831-1880.

635. Denewet Lieven, *De Hovaeremolen te Koekelare : een beschrijving en ... het wachten op zijn herstel*. - Molenecho's, XV (1987) 186-191.

636. Heus J. en Vandewalle E., *Opgravingen in Koekelare*. - Coc., 2 (1987) 61-66, ill.

637. Heus J., *Straat- en beekschouwing in Koekelare en Bovekerke (1764-1766)*. - Coc., 2 (1987) 43-47, ill., krt.

638. Seys Raf, *Op 1.10.1437 werd te Koekelare een kasteel in brand gestoken - het Oosthof of het Zuidhof ?* - Coc., 2 (1987) 33-35 en 59-60, ill.

639. Vanhegen Dirk, *De Koekelaarse bevolking anno 1748*. - Coc., 2 (1987), 6-8, krt.

Zie ook nrs. 122, 123, 124, 179, 1015, 1235.

Koksijde

640. Dewaele M., *Flitsen uit het parochiaal leven te Koksijde tijdens de Franse overheersing*. - Bdk., 29 (1987) 59-64, 84-85, 85-89.

Een beëdigd priester van de Ste-Walburgaparochie te Veurne. - Van oktober 1797 tot januari 1803 (59-64, 84-85) ; Koksijde onder de Ste-Walburgaparochie van 1803 tot 1842 (85-89).

641. Dewaele M., *Franse militairen in 1915 gedoopt achter de vuurlinie*. - Bdk., 29 (1987) 160.

Gedoopt in parochiekerk van Koksijde.

Zie ook nrs. 162, 163, 164, 177, 823, 1223.

Komen

642. Beerlandt N., *Les dix ans de la Maison des Jeunes et de la Culture de Comines-Belgique*. - MSHC., 17 (1987) 485-494.

643. Dendoncker P., *Comines-Warneton au fil des mois 1986-1987*. - MSHC., 17 (1987) 509-564.

Boekenschouw

644. Duvosquel J.-M., *La Société d'Histoire de Comines-Warneton et de la Région en 1986-1987*. - MSHC., 17 (1987) 4-34.
645. Huys P., *Bourgeois de Gand originaires de Comines et Warneton du XVe au XVIIIe siècle*. - MSHC., 17 (1987) 91-96.

Zie ook nrs. 104, 147, 288, 917, 1086.

Kooigem

Zie nrs. 159, 228, 235, 849, 1192.

Kortrijk

646. Desiere Dries, *Hoe leefden onze voorouders in de tweede helft van de 19de eeuw ?* - Cur., 22 (1987) 66-74 en 97-105, ill.
In Kortrijk.
647. Devos Adriën, *Korte Steenstraat*. - Cur., 22 (1987) 50-54, ill.
In Kortrijk.
648. Devos Adriën, *Het monument van Koning Leopold II*. - Cur., 21 (1986) 146-150 en 22 (1987) 5-7, ill.
In Kortrijk.
649. Devos A.N., *Ons bouwkundig erfgoed*. - Cur., 22 (1987) 75-78, ill.
De kapel van het St.-Amandscollege te Kortrijk.
650. Pluizer, *Vrijmetselarij in het Kortrijkse*. - Cur., 22 (1987) 17-21, ill.
651. Roegiers W., *Sint-Karolusinstituut*. - Cur., 22 (1987) 88-89, ill.
In Kortrijk.
652. (Verheust Ernest), *Economische en sociale toestand van de stad Kortrijk in 1770 volgens de stadsmagistraat*. - HGOK., 53 (1987) 119-121.
Zie ook nrs. 113, 172, 173, 258, 314, 375, 380, 430, 431, 467, 480, 482, 817, 833, 835, 854, 881, 899, 925, 991, 1132, 1148.

Kuurne

Zie nr. 258.

Lampernisse

Zie nr. 181.

Langemark

653. Decaestecker J., *De bevolking van Langemark in het begin van de 17e eeuw, samenstelling en herkomst*. - WH., 4 (1987) 65-125, ill.
Bevolkingsamenstelling ; beroepen, herkomst. Met de uitgave van de "telling" van 1610 (Brugge, Rijksarchief, Kasselerij Ieper III, 50) en met een index op de persoonsnamen.

Zie ook nr. 504

Lauwe

Zie nrs. 258, 481.

Leffinge

660. Barra Jean-Marie, *De Drie kosters van Leffinge in 1830*. - Gr., 7 (1987) 43-46.
661. Barra Jean-Marie, *Leffinge 988-1988*. - Gr., 7 (1987) 139-142, ill.
662. Barra Jean-Marie, *De Leffingse Brug*. - Gr., 7 (1987) 3-6, ill.

Zie ook nr. 226.

Lichtervelde

654. Coussement Geert, *Luchtaanvallen en bombardementen op Lichtervelde tijdens de Eerste Wereldoorlog*. - JKVDP., 2 (1986) 37-44, ill.

655. Delecluyse Hugo, *Herbergen destijds te Lichtervelde*. - JKVDP., 1 (1985) 56-62, ill.
656. Haeghebaert Luc, *Gemeenteraadsleden in Lichtervelde in de periode 1830-1914*. - JKVDP., 2 (1986) 45-74, ill.
657. Haeghebaert Luc, *Gemeenteraadsleden in Lichtervelde, 1830-1914 (aanvulling)*. - JKVDP., 3 (1987) 92-97, ill.
658. Haeghebaert Luc, *200 jaar brouwersleven te Lichtervelde (aanvulling)*. - JKVDP., 3 (1987) 98-105, ill.
659. Vanwalleghem Anne, *Het woord Gods preekten zij... Een sociografisch en biografisch overzicht van de Lichterveldse zielenherders in de periode 1800-1914*. - JKVDP., 2 (1986) 5-36.
- Zie ook nrs. 127, 402, 438, 526, 890, 896, 910, 1138, 1139, 1212.

Lissewege

Zie nrs. 96, 103, 976, 1166

Lo

Zie nr. 294.

Lombardsijde

Zie nrs. 387, 484, 840.

Loppem

663. Duyck R., *Schilder August Martin in het kasteel van Loppem*. - Schr., 16 (1986-1987) 7-8, 5-12.

Maldegem

Zie nrs. 222, 237, 238, 239.

Marke

Zie nr. 258.

Menen

664. Decraene R., *Omtrent de oude St.-Janskapel*. - W., 11 (1987) 14-19.
665. Despriet Ph., *Menen peilt naar het verleden*. - W., 11 (1987) 31-32.
666. Despriet Ph., Pyncket M. & Pille R., *900 jaar Menen*. Kortrijk, 1987 (Archeologische en Historische Monografieën van Zuid-West-Vlaanderen 16).
667. Detaevornier M., *De geschiedenis van het Volkshuis van Menen*. - W., 11 (1987) 1-17.
668. Loosveld L., *Menen tweede stad van de kasselrij Kortrijk*. - W., 11 (1987) 4-13.
669. Pille R., *Belastingen : een oud zeer*. - W., 11 (1987) 49-52.
670. Pille R., *Nog over "les Hurlus de Menin"*. - W., 11 (1987) 48.
671. Pille R., *Over Meense standbeelden en gedenkplaten*. - W., 11 (1987) 43-47.
672. Pille R., *Taalgebruik in de akten van onze burgerlijke stand*. - W., 11 (1987) 47.
673. Pille R., *Vingen de Menenaren ooit wielen*. - W., 11 (1987) 45-46.
674. Pyncket M., *Drie velodrooms in Menen*. - W., 11 (1987) 34-38, ill.
675. Pyncket M., *Keizer Jozef II op bezoek in Menen tijdens zijn reis door de Nederlanden in 1781*. - W., 11 (1987) 48-55.
676. Pyncket M., *De oorkonde van 1087*. - W., 11 (1987) 20-26.
677. Pyncket M., *Een plan van het oude Capucijnenklooster uit 1843*. - W., 11 (1987) 43-44, ill.
678. Scherpereel G., *De St.-Franciscusparochie, haar priesters en kapellen*. - W., 11 (1987) 36-39.
679. Vindevogel Ph., *150 jaar "Paulientjes" te Menen*. - W., 11 (1987) 18-30, ill.

680. Vindevoghel Ph., *De Koekuit, een hoekje van Menen dat soms verloren dreigt te raken.* - W., 11 (1987) 39-43.

681. Vindevoghel Ph., *The Menin Gate, reeds 60 jaar.* - W., 11 (1987) 53.
Zie ook nrs. 445, 833, 839, 991, 996.

Merkem

682. Barbier P., Verschuren R., Verstele G., Verstraete W., De Roo L., Gekiere M.R. en Vervaeke M., *1837-1987, 150 jaar klooster te Merkem. In dienst van God en de mensen.* Merkem, Heemkring, 1987, 196 blz., ill.

Zusters van Maria. Onderwijs en bejaardenverzorging.
Zie ook nr. 1093.

Meulebeke

683. Baert G., *Een marktoktrooi voor Meulebeke 1784.* - RT., 18 (1987) 1, 20-29.

684. Baert G., *Van auberghien, lantsherberghskens en brandewijnhuysen te Meulebeke van 1600 tot nu.* - RT., 18 (1987) 3, 1-112, ill.

Zie ook nr. 875.

Middelburg

685. van Vooren G., *Middelburg in Vlaanderen tijdens de woelige jaren 1578-1583.* - Opstand en verval. Aspecten van het dagelijks leven in het Brugse tijdens de laatste decennia van de 16de eeuw, Brugge, 1987, 55-66.

Middelkerke

686. Claeys Gerard, *De Middelkerkse Molen.* - Gr., 7 (1987) 7-10, ill.

687. Desseyen Jef, *Hij was van ons - Sissen de garde van Middelkerke.* - Gr., 7 (1987) 147-151, ill.

688. Inghelram André, *De cafeetjes van de dorpskom.* - Gr., 7 (1987) 11-20, ill.

689. Inghelram André, *De Middelkerkse dorpskermissen.* - Gr., 7 (1987) 152-158, ill.

690. Van Troostenberghe Carlo, *De Middelkerkse Veldwachters - deel 2 - Mortier-De Roover.* - Gr., 7 (1987) 82-90, ill.

691. Van Troostenberghe Carlo, *Het nieuwe Middelkerkse Wapenschild.* - Gr., 7 (1987) 91-93, ill.

692. Van Troostenberghe Ronny, *De redding van de Warandeduinen.* - Gr., 7 (1987) 134-138, ill.

Moen

Zie nr. 258.

Moerkerke

Zie nrs. 204, 847.

Moeskroen

Zie nrs. 258, 991.

Moorsele

Zie nr. 258.

Moorslede

Zie nr. 991.

Neerwaasten

693. Bourgeois H., *Le village de Bas-Warneton en 1917.* - MSHC., 17 (1987) 209-218.

Nieuwpoort

694. Beun J., *De dood onder ogen te Nieuwpoort*. - Bdk., 29 (1987) 161-165.
Merkwaardige grafmonumenten en lijkenvervoer.
695. Beun J., *Mosselkultuur te Nieuwpoort*. - Bdk., 29 (1987) 97-101, ill.
696. Demerre G., "Les petits vicaires" te Nieuwpoort. - Bdk., 29 (1987) 143-148.
Vlaamsgezinde priesters bij de eeuwwisseling: Cyriel Delaere en Achiel Dewulf.
697. Van der Bauwhede D., *Vier rebellen voor de Nieuwpoortse schepenbank, april 1573*. - WH., 4 (1987) 7-16.
Over een mislukte geuzenaanval op Nieuwpoort; met uitgave van de procesdocumenten.

Zie ook nrs. 233, 234, 873, 1060, 1207, 1223.

Noordschote

Zie nr. 294.

Oedelem

698. Crappé R., *Een politiereglement uit de vorige eeuw te Oedelem*. - JBB., 20 (1987) 76-84.
699. De Ketelaere Jerome, *Herinneringen aan de Tweede Wereldoorlog*. - JBB., 20 (1987) 85-90, ill.
700. Matthijs Edelhaert, *Een vooroorlogse Oedelemse zaterdagachternoen...* - JBB., 20 (1987) 124-128, ill.
701. Vlamynck J., "Wij schrijven 1815..." - JBB., 20 (1987) 129-131.
702. Zutterman Henri, *Oedelem in de tijd voor en na Napoleon*. - JBB., 20 (1987) 91-96.
703. Zutterman Henri, *Oedelem van toen: Op 't "Hoekske" stonden er ooit elf herbergen!* - JBB., 20 (1987) 97-113, ill.

Zie ook nrs. 373, 556, 560.

Oostduinkerke

Zie nrs. 178, 230.

Oostende

704. Billiet Germain, *Over de exploitatie van het Splendid hotel (1908-1914)*. - Pl., 16 (1987) 136-147.
705. De Groeve A., *De geschiedenis van de kapucijnenkerk te Oostende*. - Pl., 16 (1987) 169-230.
706. Dreesen J.B., *Het Hazegras*. - Pl., 15 (1986) 18-19.
707. Dreesen J.B., *De koninklijke maatschappij van ex-onderofficieren van Oostende*. - Pl., 16 (1987) 162-163.
708. Dreesen J.B., *Meer over het ontstaan van de Sinte-Catharinaparochie*. - Pl., 16 (1987) 277-278.
709. Dreesen J.B., *Militaire kring - Cercle militaire*. - Pl., 15 (1986) 3.
710. Dreesen J.B., *Het monument der zeelieden*. - Pl., 15 (1986) 36.
711. Dreesen J.B., *Het O.L.Vrouwkapelletje te Mariakerke*. - Pl., 16 (1987) 42-43.
712. Dreesen J.B., *Scheepsbouw te Oostende*. - Pl., 16 (1987) 255-258.
Met lijst van schepen.
713. Falise Jean-Pierre, *Straatnamen te Oostende*. - Pl., 16 (1987) 124-126.
714. Farasyn Daniël, *De Oostendse brouwerijen in het jaar 1837*. - Pl., 16 (1987) 294.
715. Farasyn Daniël, *Oostendse milieuproblemen 1775-1825*. - Pl., 16 (1987) 101-107.
716. Gevaert Ferdinand, *Oostende "Ferry Haven"*. Van Lo-Lo tot Ro-Ro. - JHC., (1987) 90-130, ill.
717. Hostyn Norbert, *Orgels in Groot-Oostende. Het verdwenen kursaal-orgel*. - Pl., 16 (1987) 154-155.

Boekenschouw

718. Hostyn Norbert, *De "vier elementen" van Oscar Jespers op de luifel van het kursaal*. - Pl., 16 (1987) 11-12.
719. Lietard Edwin, *Oostendse aandelen*. - Pl., 16 (1987) 15-16, 54-56.
Over N.V. Pêcheries à vapeur en N.V. Société pour l'exploitation d'industries hoteliers.
720. *Oorlogsdagboek 1940-1944*. - Pl., 16 (1987) 314-323.
721. *Oostende in 1791. Uittreksel uit Rudemaere's "journal d'un prêtre Parisien" (1788-1792)*. *Voyage en Belgique en 1791*. - Pl., 15 (1986) 225-256.
722. Vandenaabeele Patrick, *Oostendse drukkers werkzaam tussen 1850-1914*. - Pl., 16 (1987) 5-7, 44-49.

Vervolg op Boekenschouw 1986, nr. 604.

723. Van Hyfte, *De Cercle des Sports*. - Pl., 16 (1987) 305-306.
724. Van Iseghem A., *Overzicht van gebouwen op de zeedijk anno 1904*. - Pl., 16 (1987) 136-147.
725. Vilain Omer, *Oostende, al 250 jaar een vuile stad*. - Pl., 16 (1987) 308.
726. *De zwarte nonnen te Oostende - een historiek*. - Pl., 16 (1987) 60-61, 290-291, 310-311.

Publikatie van een kloosterkroniek.

Zie ook nrs. 271, 323, 346, 363, 371, 385, 398, 411, 439, 441, 476, 497, 509, 919, 1006, 1007, 1041.

Oostkamp

Zie nrs. 65, 557, 560, 1211.

Oostkerke (Damme)

Zie nrs. 196, 858.

Oostkerke (Diksmuide)

Zie nr. 130.

Oostrozebeke

727. Maes P., *Beroepen te Oostrozebeke in 1814*. - JGOKW., 15 (1987) 426-430.
728. Maes P., *De brandweer te Oostrozebeke*. - JGOKW., 15 (1987) 431-435.
729. Maes P., *Chirurgijns, heelmeeesters, doctor-medecinae, geneesheren te Oostrozebeke (1790-heden)*. - RT., 18 (1987) 4, 59.
730. Maes P., *Dorpsnotabelen te Oostrozebeke in de 19de eeuw : de families Tack en Vermeulen*. - RT., 18 (1987) 4, 54-56.
731. Maes P., *Het gemeentebeleid te Oostrozebeke van 1800 tot 1940 Deel II : van 1914-1940*. - RT., 18 (1987) 4, 35-53, ill.
732. Maes P., *Kerkmeesters te Oostrozebeke in de 17de en 18de eeuw*. - VS., 23 (1987) 428-430.
733. Maes P., *De wekelijkse markttag in Oostrozebeke : van woensdag naar vrijdag (1807)*. - RT., 18 (1987) 4, 57-58.

Zie ook nrs. 258, 984.

Oudenburg

734. Meulemeester Jean Luc, *Het boek "Histoire d'Oudenbourg", een standaardwerk voor deze gemeente*. - BO., 27 (1987) 208-216.

Met een bibliografie van J.M.E. Feys en D. van de Castele.

Zie ook nr. 68.

Outrijve

Zie nr. 258.

Passendale

Zie nr. 258.

Pittem

Zie nrs. 419, 420, 593.

Ploegsteert

735. De Witte G., *Les Soeurs de la Divine Providence au Bizet (1926-1986)*. - MSHC., 17 (1987) 285-316.

736. Duvosquel C., *Images du Bizet d'hier et d'aujourd'hui*. - MSHC., 17 (1987) 317-334.

Zie ook nrs. 143, 145, 146, 1232.

Pollinkhove

Zie nr. 294.

Poperinge

737. Cossey S., *14e en 15e eeuwse muurschilderijen in Poperinge*. - AdS., 17 (1987) 4, 28-32, ill.

Voorheen in de St.-Janskerk.

738. Depoorter Ch., Cossey S. en Tillie W., *De oorlog achter het front*. Poperinge, Aan de Schreve, 1987, 207 blz., ill.

1914-1918. Kijkboek, een tijdsbeeld van Poperinge en omgeving.

739. Ronse De Craene H., *De bevolking van Poperinge anno 1695 (II)*. - WH., 4 (1987) 17-41.

Uitgave van de hoofdgeldlijst (Poperinge, Stadsarchief, 54B-1695) ; met een index op de persoonsnamen.

740. Tillie W., *De kroniek van Groot-Poperinge*. Poperinge, Davidsfonds, 1987, 246 blz., ill.

741. Tillie W., *Het oude strafrecht te Poperinge*. - AdS., 17 (1987) 1, 28-29.

742. Tillie W., *De Schipvaarthoeve te Poperinge*. - AdS., 17 (1987) 4, 2-12, ill.

Voorheen al aan de in 1367 gekanaliseerde Vleterbeek, eens blekerij ; het gebouw en zijn bewoners.

743. Tillie W., *Skindles in goede en kwade dagen*. - AdS., 17 (1987) 1, 1-18, ill.

Merkwaardig 18de-eeuws bouwwerk in Poperinge, vanaf 1919 hotel ; zijn aanvankelijke en latere bewoners, de bouwkundige facetten.

Zie ook nrs. 295, 312, 495, 530, 920, 987, 1185.

Proven

Zie nr. 1215.

Quesnoy

744. Delcourt André, *Le duc de Croÿ, maréchal de France, au château de Quesnoy-sur-Deule*. - Bulletin de la Commission historique du Nord, 43 (1987) 45-64.

Ramskapelle (Diksmuide)

745. Van Buggenhout J., *Geschiedenis van onze parochies. Ramskapelle*. - BdK., 29 (1987) ill.

Rekkem

Zie nrs. 172, 174, 258.

Reninge

746. Cailliau Jef, *De appel van pastoor Andries*. - WH., 4 (1987) 177, ill.

"Verluchting" in een parochieregister van Reninge.

Boekenschouw

747. Denewet Lieven, *Het kortstondig bestaan van een poldermolen te Reninge (W.-VI.) en de perikelen bij zijn oprichting in 1775/76.* - Molenecho's, 15 (1987) 168-178, ill.

Zie ook nrs. 294, 347, 1016.

Rijsel

Zie nrs. 142, 819.

Roeselare

748. De Bruyne Michiel, *Roeselare en Kongo, 1885-1914.* - R., 16 (1985-86) 5-26.

749. Deweerdt Antoon, *Een fanfare trok voorbij.* - R., 16 (1985-86) 27-84.

Geschiedenis van het "Fanfaren-Genootschap De Vereenigde Vrienden" te Roeselare, 1853-1872.

Zie ook nrs. 188, 189, 190, 191, 339, 401, 417, 434, 456, 505, 874, 980, 981, 991, 999, 1133, 1225.

Roksem

Zie nrs. 165, 166, 167.

Ronse

Zie nrs. 468, 469.

Ruiselede

750. Braet André, *De onbekende molen van Maalstapel.* - OR., (1987) 15-20, ill.

751. Deguffroy Geert, *Doomkerkenaar in Spanje doodgeschoten.* - OR., (1987) 169-172, ill.

752. Deguffroy Geert, *Ons Doomkerke.* - OR., (1987) 87-92, ill.

753. Gelaude Frank, *Ruiselede en het vlas.* - OR., (1987) 125-136, ill.

754. Mouton Gaby, *Sterrestoeten.* - OR., (1987) 3-7, ill.

755. Nuytten Roland, *Bisschop Triest bezoekt Ruiselede.* - OR., (1987) 151-159, ill.

756. Strobbe Filip, *De bevolking van Ruiselede in de 18de eeuw.* - OR., (1987) 21-28, ill.

757. Van Cauwenberghe Joseph, *Het einde van de broedersschool.* - OR., (1987) 165-168, ill.

758. Vandevoorde Michel, *De oude hoeve Van Oost.* - OR., (1987) 147-150, ill.

759. Van Wongerghem Etienne, *Honderd jaar buurtspoorwegen te Ruiselede.* - OR., (1987) 67-86, ill.

760. Van Wongerghem Etienne & Depredomme Jozef, *Vijftig jaar geleden. Ruiseledes schoonste dag.* - OR., (1987) 99-124, ill.

761. Vyncke Jozef, *Portret van een oudstrijder.* - OR., (1987) 57-60, 137-140, ill.

Rumbeke

762. Boucquey Raoul, *Den Drietuyt te Rumbeke.* - NRA., 16 (1985-86), 50-56, ill.

763. Delbaere Jozef, *De prille historie van het Rumbeeks Pompierkorps 1877-1914, eerste deel.* - NRA., 16 (1985-86) 6-36, ill.

Zie ook nrs. 258, 324, 421.

's-Heerwillemskapelle

Zie nr. 231.

Sint-Andries

Zie nr. 102.

Sint-Anna-ter-Muiden

Zie nr. 772.

Sint-Denijs

Zie nr. 258.

Sint-Eloois-Vijve

764. Benoit F., *Herbergruzie te Sint-Eloois-Vijve anno 1592*. - JGOKW., 15 (1987) 421-424.

765. Benoit F., *De pachters van de windmolen te Vijve (1580-1610)*. - JGOKW., 15 (1987) 424-425.

766. Monballyu J., *Zelfmoord op aanraden van de duivel : een merkwaardig vonnis in Sint-Eloois-Vijve in 1601*. - JGOKW., 15 (1987) 169-173.

Zie ook nr. 796.

Sint-Joris-ten-Distel

767. Lauwers Wilfried, *De H. Hartfeesten te St.-Joris in 1937*. - JBB., 20 (1987), 35-41, ill.

768. Lauwers Wilfried, *Historiek van de K.W.B. St.-Joris*. - JBB., 20 (1987) 73-75.
Zie ook nrs. 292, 342.

Sint-Kruis

769. Duyck R., Rau J., Weymeis C., *Sint-Kruis. Geschiedenis van de Brugse rand*. Brugge, Marc Van de Wiele, 1987, 136 blz., ill.

770. Vanderschaeghe Paul, *Male ende paercke*. Brugge, Male waar wij wonen, 1987, 215 blz., ill., krtn.

Zie ook nr. 184.

Sint-Michiels

Zie nr. 236.

Sint-Omaars

Zie nr. 942.

Sint-Pieterskapelle

Zie nr. 341.

Slijpe

771. Van Troostenberghe Carlo, *Verslag over de toestand van zaken te Slijpe in 1849*. - Gr., 7 (1987) 168-177.

Zie ook nr. 209.

Sluis

772. De Keyser René, *Het Sint-Janshoofd te Sluis en te St.-Anna-ter-Muiden*. - RP., 29 (1987) 89-91.

773. Van der Bauwhede D., *De Reconquista van Sluis, 12 juni - 5 augustus 1587*. - Opstand en verval. Aspecten van het dagelijks leven in het Brugse tijdens de laatste decennia van de 16de eeuw, Brugge, 1987, 85-140.

Zie ook nrs. 936, 1154.

Spiere

Zie nr. 170.

Staden

Zie nr. 345.

Boekenschouw

Stavele

774. Vanacker J., *Enkele aspecten van de geschiedenis van Stavele vóór 1300*. - BdK., 29 (1987) 175-190.

Zie ook nr. 1136.

Steenkerke

Zie nr. 846.

Steenvoorde

775. Sohier R., *Rechten en voorrechten in de aanpalende landstreke*. - AdS., 17 (1987) 1, 26-27.

Afschaffing van de heerlijke rechten in 1790; wat tot dan van toepassing was in Steenvoorde.

Steenwerk

Zie nr. 1062.

Stene

Zie nr. 207.

Tielt

Zie nrs. 362, 488, 931, 932, 991.

Torhout

776. Mestdagh M., *Het brouwerij- en herbergwezen te Torhout, Ancien régime - 2de helft 20ste eeuw*. - JHKH., (1986), 1-70, ill.

777. Mestdagh M., *40 jaar C.V.P.-Torhout*. - Torhout, z.n., 1987, 28 blz., ill.

778. Pyck M., *De historiek van de Torhoutse straten en straatnamen - deel 4. De straten van het stadscentrum na 1800*. - JHKH., (1987) 1-66, ill.

Zie ook nrs. 290, 354, 368, 403, 906, 1072.

Tourcoing

779. Delsalle Paul, *Tourcoing sous l'Ancien Régime (XVIe-XVIIIe s.)*. *Recueil d'études*. Tourcoing 1987, 253 blz.

Ursel

Zie nrs. 152, 153.

Varsenare

780. Franchoo André, *De geschiedenis van een oude capelrie. Het landgoed "Ter Haeuwe" te Varsenare*. - BO., 27 (1987) 13-18.

781. Franchoo André, *Tribulaties rond "De Cleene Them's" te Varsenare*. - BO., 27 (1987) 79-84, krt.

782. Franchoo André, *Van kommuniebank naar altaarbouw in de kerk van Varsenare*. - BO., 27 (1987) 85-92, ill.

783. Franchoo André, *Verpachting van disgoederen. Varsenare 1827*. - BO., 27 (1987) 93-104.

Zie nr. 986.

Veurne

784. Dawyndt A., *De velodroom "Veurne-Vooruit"*. - BdK., 29 (1987) 13-14.

Over de wielervedroom van Veurne (1909-1914), met de uitgave van een programmabladd van 8 mei 1911.

785. Hoornaert Annie, Timperman Maurits en Willaert Rita, *Norbertinessen en*

Annuntiata samen goed voor 300 jaar onderwijs tussen Vleeshouwersstraat en Oude Beestenmarkt. Annuntiata Instituut, Veurne (Schoolblad), 1987, 3de kwartaal, 11-13.

In Veurne.

786. Leune J., *De Klokkenwereld van de St.-Niklaastoren te Veurne.* - Bdk., 29 (1987) 65-77.

787. Vanacker J., *De aanstelling van de klokkeluiders van de St.-Niklaas- en de St.-Denijskerken van Veurne omstreeks 1500.* - Bdk., 29 (1987) 112-119.

Zie ook nrs. 57, 79, 158, 841, 842, 1011, 1045.

Veurne-Ambacht

Zie nrs. 114, 827, 1181.

Waasten

788. Opsommer R., *Un fief lointain du château de Warneton : la Seigneurie du "Nouveau Bien" à Kerkhove aux XVe et XVIe siècles.* - MSHC., 17 (1987) 83-90.

Wakken

789. Maes H., *Wakken - vragen rond naam en ontstaan.* - RT., 18 (1987) 1, 30-35.

Waregem

790. Algoet G., *De eerste apotheker te Waregem.* - JGOKW., 15 (1987) 437-440.

791. Algoet G., *De Sint-Petrusschool te Waregem.* - JGOKW., 15 (1987) 57-66.

792. Benoit F., *Matiging van heerlijke renten.* - JGOKW., 15 (1987) 436.

793. Benoit F., *Nieuw schoolhuis te Waregem anno 1616.* - JGOKW., 15 (1987) 287-296.

794. Bouckaert H., *Het ware verhaal van Waregem Koerse.* - JGOKW., 15 (1987) 315-351.

795. Follens N., *Het klooster der paters Oblaten te Waregem overleeft (1914-1919).* - JGOKW., 15 (1987) 353-409.

796. Vandeputte M., *De monsterring van weerbare mannen te Waregem, Sint-Eloois-Vijve, Desselgem en Beveren anno 1638.* - JGOKW., 15 (1987) 191-204.

797. Wauters C., *Bijdragen tot de geschiedenis van Wereldoorlog II. Het geheim leger in de oorlog, 1940-45.* - JGOKW., 15 (1987) 247-255.

Zie ook nr. 258.

Watou

798. Cossey S., *Deel van Watou overgeheveld naar Frankrijk.* - AdS., 17 (1987) 1, 19-21, krt.

In 1780, naar een ooggetuigeverslag.

Werken

799. Vanthournout Claudine (red.), *Klooster St.-Vincentius Werken. Tentoonstellingscatalogus.* Kortemark, Gemeentebestuur en Klooster St.-Vincentius Werken, 1987, 303 blz., ill.

Catalogus, blz. 93-284.

800. Waegeman Annick, *Geschiedenis van het klooster 1850-1987.* - Klooster St.-Vincentius Werken. Tentoonstellingscatalogus, Kortemark-Werken, 1987, 21-87, ill.

Zie ook nrs. 252, 253.

Wervik

801. Delvoye B., *Wervikse Kroegentocht, dl III : Laag-Vlaanderen.* - SOCW., Jaarboek (1987) 167-198.

Boekenschouw

802. Huys P., *Wervikanen en het Gentse Poorterschap*. - SOCW., Jaarboek (1987) 163-166.

803. Leman W., *Wervikse Kroegentocht, dl. II : Kruiseke*. - SOCW., Jaarboek (1987) 117-162.

Zie ook nrs. 316, 1157, 1206.

Westende

Zie nr. 836.

Westkapelle

804. Lannoy Danny, *Kroniek uit Westkapelle*. - RP., 29 (1987) 267-274, ill.

Wevelgem

Zie nrs. 258, 991, 1162.

Wingene

Zie nr. 1051.

Wilskerke

805. Bloes Georges, *Verdwenen beroepen : De Steenoven Dewulf en Vanwalleghem te Wilskerke*. - Gr., 7 (1987) 94-98, ill.

Woesten

Zie nrs. 149, 151, 218, 518, 989, 991, 1018.

Woumen

Zie nrs. 82, 229.

Zarren

Zie nrs. 934, 1234.

Zedelgem

806. Kyndt Eddy, *Eenighe gewooneijke en buytengewooneijke voorvallen te Zedelgem*. - Zilleghem, 8 (1987) 36-40, 77-80, 155-160.
Anecdotes uit de Hollandse periode.

807. Pollet Jules, *Bevolkingstoestand te Zedelgem*. - Zilleghem, 8 (1987) 25-35.

808. Pollet Jules, *Kerkelijke toestanden te Zedelgem ten jaere 1755*. - Zilleghem, 8 (1987) 43-50.

809. Pollet Jules, *Pastoor Ketels bezoekt zijn parochianen in 1763*. - Zilleghem, 8 (1987) 51-62.

(uittreksel uit status animarum)

810. Pollet Jules, *De "Status Animarum" van pastoor Ludovicus De Vos*. - Zilleghem, 8 (1987) 23-128.

Zie ook nrs. 353, 360, 442, 1149.

Zerkegem

Zie nr. 161.

Zoutenaai

811. Van Buggenhout J., *Geschiedenis van onze parochies. Zoetenaai*. - BdK., 29 (1987) 129-132.

Zonnebeke

812. Donche P., *Nominatieve bevolkingsgegevens betreffende Zonnebeke*. - WH., 4 (1987) 157-174.

Haardentelling, 1469 ; maalrecht, 1618 ; monsteringsrol, 1633 ; weerbare mannen, 1644 ; straatschouwing, 1691 ; straatschouwing, 1764. Met een index op de persoonsnamen.

Zuienkerke

Zie nr. 197, 860.

Zwevegem

Zie nr. 258.

Zwevezele

Zie nr. 844.

III. BIJZONDERE GESCHIEDENIS

1. Recht en instellingen

813. A.B., *Verbanning uit Izegem in 1515*. - B., 87 (1987) 249.
814. Ampe Anne, *Bevoegdheden van de kamerheer ten aanzien van de Duinen (einde 13de, begin 14de eeuw)*. - B., 87 (1987) 257-258.
815. Baelde M., *Benoemingsvoorwaarden voor schepenen in het Brugse Vrije door Keizer Karel genegeerd (1521)*. - B., 87 (1987) 356-359.
816. Baelde M., *Bevoegdheden van baljuw en schepenen in het Brugse Vrije strakker afgebakend*. - B., 87 (1987) 100-103.
817. Baelde M., *Het visitatierecht over het Kortrijkse Overleiehospitaal betwist (1549)*. - LG., 29 (1987) 371-373.
818. Baelde M., *Het weiden van schapen in het Brugse Vrije gereguleerd (1622)*. - B., 87 (1987) 150-153.
819. Clauzel D., *Lille - 1373 : "les libertés en question"*. - FN., 12 (1987) 113-128.
820. Dauchy Serge, *Quelques remarques sur les amendes prononcées par le Parlement de Paris au moyen âge pour "fol appel" provenant de Flandre*. - TRG., 55 (1987) 49-55.
821. De Bruyckere G., *Het kanton Damme. Een realiteit en wat nog meer !!!*. - RP., 29 (1987) 239-253.
822. De Melker B. R., *De ontwikkeling van de stad Aardenburg en haar bestuurlijke instellingen in de Middeleeuwen*. Middelburg 1987, 212 + XII blz., ill. (Scriptie-reeks Commissie Regionale Geschiedbeoefening Zeeland, nr. 3).
823. Dewaele M., *Een drievoudige moord te Koksijde beïnvloedt het inrichten van een rechtbank te Veurne*. - BdK., 29 (1987) 149-151.
Opgericht bij de wet van 27 ventôse an VIII (18 maart 1800).
824. Godding Ph., *Le droit privé dans les Pays-Bas méridionaux du 12e au 18e siècle*. Brussel, Palais des Académies, 1987, 598 blz. (Académie Royale de Belgique. Mémoires de la classe des lettres. Collection de -4° -2° série, T. XIV - fascicule 1 - 1987).
825. Godding Philippe, *La survie du mortgage dans les Pays-Bas méridionaux (12e-18e siècles)*. - TRG., 55 (1987) 365-374.
826. Janssens Gustaaf, *Repertorium van nationale openbare instellingen opgericht tussen 1830 en 1914. Wetgeving en werking tot 1985*. Brussel, Algemeen Rijksarchief, 1987, 275 blz. (Miscellanea Archivistica, XLII).
Voor West-Vlaanderen : Koninklijk Gesticht van Mesen te Lede (1776-).
827. J.V.A., *Een vertaling uit 1398 van het recht van Veurne-Ambacht*. - B., 87 (1987) 206.
828. Lannoy Danny, *Grenspalen*. - CII., 24 (1987) 91-99, ill.

829. Lecomte E., *De griffiers van de vierschaar van het land van Wijndale in de 17de eeuw*. - JHKH., (1987) 1-17.
830. Lenders Piet, *Vorstelijk toezicht op de ondergeschikte besturen in de Spaanse Nederlanden : intendanten en regeringscommissarissen*. - Liber amicorum Dr. J. Scheerder. Tijdingen uit Leuven over de Spaanse Nederlanden, de Leuvense universiteit en Historiografie, Leuven, 1987, 127-144.
831. Maes P., *Parlementsleden in de arrondissementen Roeselare 1831-1900, Tielt 1831-1990 en Roeselare-Tielt 1900-heden*. - RT., 18 (1987) 4, 19-24.
832. Monballyu J., *Een heks op de brandstapel in Ingelmunster in 1607*. - LG., 29 (1987) 365-370.
833. Nuytens M., *Een vechtpartij tussen Meense en Kortrijkse "hoologans" in 1698*. - W., 11 (1987) 27-41.
834. Opsommer R., *Bellegemse heerlijkheden en lenen onder het leenhof van het "Roncevaelsche" 1450-1550*. - LG., 29 (1987) 471-484.
835. Opsommer R., *Kortrijkse lenen en heerlijkheden : Ten Akker, Ter Elst, Steenkiste*. - LG., 29 (1987) 374.
836. Opsommer R., *Een leen in Westende (anno 1527)*. - Gr., 7 (1987) 159-167.
837. Platelle H., *Curiosités du vieux droit germanique. Promenade à travers un recueil de textes*. - Etudes historiques offertes à Pierre Bougard, Arras 1987, 109-114.
838. Pyncket M., *Criminaliteit in de roede van Menen in 1725-1732*. - W., 11 (1987) 6-20.
839. Pyncket M., *Galg en galgeveld te Menen*. - W., 11 (1987) 21-27.
840. Vallaey Frank, *Twee geuzenprocessen te Lombardsijde*. - Gr., 7 (1987) 69-72.
841. Van Acker J., *Een fragment van de Veurnse stadsrekening uit 1388-1389*. - B., 87 (1987) 360-363.
842. Van Acker J., *Jacht op wilde dieren in Veurne-Ambacht*. - B., 87 (1987) 266-268.
843. Vandepitte Germain, *Rechtspraak in het Brugse Vrije*. - RP., 29 (1987) 95-107.
844. Vandewiele A., *250 jaar geleden gebeurde de drievoudige kindermoord te Zwevezele op Driekoningendag 1737*. - RT., 18 (1987) 4, 2-18.
845. Van Dievoet G., *De "Somme rural" van Jehan Bouillier en het Vlaamse recht*. - FN., 12 (1987) 97-112.
846. Van Hille W., *De heerlijkheid Coudenburg*. - VS., 23 (1987) 423-427, ill.
In Eggewaartskapelle, Avekapelle en Steenkerke.
847. Verstraete Daniël, *Lenen te Moerkerke*. - RP., 29 (1987) 300-314.
848. Vleeschouwers-Van Melkebeek M. (ed.), *Documenten uit de Praktijk van de Gedingbeslissende Rechtspraak van de Officialiteit van Doornik. Oorsprong en vroege Ontwikkeling (1192-1300)*. Brussel, Wetenschappelijk Comité voor Rechtsgeschiedenis. Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, 1985, 91 blz. (Juris Scripta Historica I).
Zie boekenschouw 1986, nr. 1013.
849. Witdouck R., *Strafbedevaarten uit Kooigem in 1615 en 1623*. - B., 87 (1987) 226.
850. Wyffels Carlos, *Le controle des Finances urbaines au XIIIe siècle, un abrégé de deux comptes de la ville d'Arras (1241-1244)*. - Miscellanea Archivistica et Historica, 1987, 447-460.
Herdruk van artikel uit Bulletin de la Commission départementale des monuments historiques du Pas-de-Calais, VIII, 230-240.
851. Wyffels Carlos, *"Cracht" en "(veel)voude cracht" als strafbeding in Brugse rechtsteksten*. - Miscellanea Archivistica et Historica, 1987, 541-546.
Herdruk van een artikel uit 1958.
852. Wyffels Carlos, *Gerechtelijk optreden van de baljuw van Geraardsbergen in Henegouwen in de 13e eeuw*. - Miscellanea Archivistica et Historica, 1987, 527-539.
Herdruk van een artikel uit 1981.

Zie ook nrs. 77, 546, 550, 552, 554, 556, 585, 606, 697, 698, 741, 766, 775, 787, 940, 1021, 1189, 1192.

2. Economische en sociale geschiedenis. Historische demografie

853. Arickx V., *Seizoenarbeid in Zeeland*. - B., 87 (1987) 106.
854. Augustyn Ann, *Demografische en economische structuren van het kanton Kortrijk en hun evolutie tussen 1799 en 1816*. - HGOK., 53 (1987) 123-205, grafieken.
855. Baeyens E., *Scheepsrampen aan de Vlaamse Kust, Deel V, 1839-1848*. - CII., 24 (1987) 72-88, ill.
856. Bauwens A., *Schamele passanten "ghelogiert binnen den hospitale van Sinte Janshuus in Ardenburch" begin 1568*. - Opstand en verval. Aspecten van het dagelijkse leven in het Brugse tijdens de laatste decennia van de 16de eeuw, Brugge, 1987, 11-32.
857. Bonte Germain, *Duitse handelsbetrekkingen met het Zwin*. - RP., 29 (1987) 1-9.
858. Bonte Germain, *Duitse handelsbetrekkingen met het Zwin. C. Oostkerke en het zeerecht van Hamburg in de dertiende en veertiende eeuw*. - RP., 29 (1987) 150-165, ill.
859. Braunstein Philippe, *Les forges champenoises de la comtesse de Flandre (1372-1404)*. - AESC., 42 (1987) 747-777, krt., diagr.
860. Boterberge R., *Duitse schapers te Zuienkerke in de jaren 1815-1833*. - B., 87 (1987) 176-178.
861. Breyne Jan, Debruyne Tony en Victoor Jan, *Antony d'Ypres*. Ieper, Stadsbestuur, 1987, z.blz., 4-talig.
 Fotoboek uitgegeven n.a.v. de retrospectieve tentoonstelling "Antony d'Ypres" in de Ieperse Lakenhallen zomer 1987. Maurice Antony, vermaard Iepers fotograaf, 9.6.1883-21.6.1963.
862. Briels J., *De Zuidnederlandse immigratie, 1572-1630*. - TG., 100 (1987) 331-355.
863. Caes W., *Romeinse landbouwtechnologie in Noord-Gallië*. - LG., 29 (1987) 31-38.
864. Callens I., *De evolutie van de bevolking in de kasselrij Kortrijk in de 18de eeuw*. - LG., 29 (1987) 57-66.
865. Carlier M., *De sociale positie van de bastaard in het laatmiddeleeuwse Vlaanderen*. - TSG., 13 (1987) 173-197.
866. Castelain R., *Pachtoverwaarden voor grote bedrijven in de kasselrijen Oude-naarde en Kortrijk (15de en 16de eeuw)*. - JGOKW., 15 (1987) 175-190.
867. Chorley P., *The cloth exports of Flanders and Northern France during the thirteenth century: a luxury trade*. - EHR., XL (1987) 349-379.
868. Clauzel Denis, *Le dépistage de la lèpre dans les villes du Nord à la fin du Moyen Age. - Le corps humain dans l'histoire du Nord*, Villeneuve d'Ascq, 1985, 131-142.
869. Cliquet R.L. en Van de Kaa D.J., *De bevolkingsontwikkeling in Vlaanderen en Nederland*. - OE., 29 (1986) 87-99.
 Belangrijkste aspecten van de recentste bevolkingsontwikkeling in de Nederlanden en de gevolgen hiervan.
870. Coornaert Maurits, *Middeleeuwse vierboeten en vaarbakens*. - RP., 29 (1987) 174-232, ill.
871. Coppieters B., *De statistieken over de arbeidsongevallenverzekering als bron voor de berekening van de totale loonsom der arbeidersklasse in België (1906-1939)*. - TSG., 13 (1987) 94-111.
872. Curveiller St., *La femme à Dunkerque à la fin du Moyen Age*. - FN., 12 (1987) 218-231.

873. Dalle G., *Nieuwpoort 1576-1601. Topografie van armoede en rijkdom.* - HEm., 124 (1987) 191-258, ill.
874. De Bruyne M., *Vals geld te Roeselare in 1862.* - B., 87 (1987) 153.
875. Decroix L., *Systematische bewerking van het archief voor de Meulebeekse bevolking.* - LG., 29 (1987) 67-77, ill.
876. De Duytsche Michel, *Enkele facetten van het Sint-Janshospitaal te Brugge in de negentiende eeuw.* - BO., 27 (1987) 19-32, 131-153, 179-198, ill.
877. De Duytsche Michel, *Het Sint-Niklaashuis als annex van het Sint-Janshospitaal.* - BO., 27 (1987) 199-207.
878. De Keyser René, *De steenbakkerijen langs de Damse Vaart te Damme.* - RP., 29 (1987) 254-266, ill.
879. Delay Valerie, *Compagnies joyeuses et festivités à Lille au XVIe s.* - RN., 69 (1987) 503-514.
880. Delsalle Paul, *Les entreprises textiles de Tourcoing (XVIIe-XIXe s.).* - RN., 69 (1987) 751-766.
881. De Paepe R., *De kommervolle dagen van 1847 en 1848 in land en stad.* - HGOK., 53 (1987) 207-223.
Door werkloosheid, hongersnood en epidemieën diepgaand pauperisme met onlusten, Kortrijk centraal gesteld.
882. Depauw Cl., Duvosquel J.-M. e.a., *Moulins en Hainaut.* Brussel, 1987, 384 blz., ill.
Betreft o.m. de streek van Komen-Moeskroen.
883. Deregnaucourt Jean-Pierre, *Le testament : un reflet de la conjoncture sanitaire, individuelle et collective. L'exemple de Douai au Bas Moyen Age.* - Le corps humain dans l'histoire du Nord, Villeneuve d'Ascq, 1985, blz. 117-130.
884. Derville Alain, *Dîmes, rendements du blé et "révolution agricole" dans le Nord de la France au moyen âge.* - AESC., 42 (1987) 1411-1432.
885. Derville Alain, *Le grenier des Pays-Bas méridionaux.* - RN., 69 (1987) 267-280.
886. Derville Alain, *L'héritage des draperies médiévales.* - RN., 69 (1987) 715-724.
887. Devliegheer L., *De huisbewaarder van het Brugse Vrije in 1785.* - B., 87 (1987) 320-325, ill.
888. Dewicke L., *Arnoldus' tijd : een ommekeer op economisch, sociaal en religieus vlak en een schets van het eremitisme.* - V., 36 (1987) 130-134.
889. Dewitte A., *Pont- en stuckgelden te Brugge 1636... 1664.* - B., 87 (1987) 299-300.
890. D'Heedene Albert & Goegebeur Martin, *Het bakkers-ambacht te Lichtervelde.* - JKVDP., 2 (1986) 84-97, ill.
891. Donche P., *De inwoners van Diksmuide ten jare 1446.* - VS., 23 (1987) 319-324.
892. Ellemers J.E., *Migratie van en naar Nederland in historisch perspectief : een beknopt overzicht.* - TG., 100 (1987) 322-330.
893. Farasyn Daniël, *De eerste stoommachine in West-Vlaanderen stond op het oude Mijplein te Oostende.* - Pl., 16 (1987) 39-42.
894. Fossier Robert, *La chevalerie en Artois.* - Etudes historiques offertes à Pierre Bougard, Arras 1987, 75-78.
895. Geerts Katelijne, *De spelende mens in de Boergondische Nederlanden.* Brugge, Genootschap voor Geschiedenis, 1987, 197 blz., ill. (Vlaamse Historische Studies, 4).
896. Goegebeur Martin, *De Lichterveldse paardenmarkt.* - JKVDP., 2 (1986) 108-111, ill.
897. Huyghebaert J., *Vlaamse boer gevraagd in het Naamse 1780.* - B., 87 (1987) 396.
898. Herpelinck R., *Armenzorg en armenonderwijs in het Bisdom Ieper in de tweede helft van de 18de eeuw.* - LG., 29 (1987) 143-150.
899. Huys P., *De "Gilde van de aartsengel Michaël, gezeid de Ballisten" Kortrijk.* - LG., 29 (1987) 495-496.
900. Journée M., Vanoppen H., Rentmeesters J., *De Belgische emigratie naar de*

- Nieuwe Wereld in de 19de en begin 20ste eeuw.* - VS., 23 (1987) 61-72, 273-276, 307-311, ill.
901. Kruger Hilmar C., *The Genoese Exportation of Northern Cloths to Mediterranean Ports, Twelfth Century.* - BTFG., 65 (1987) 722-750.
Betreft laken vnl. uit Vlaanderen en Champagne.
902. Lanszweert Willem, *Vlaamse Walvisvaart.* - KV., 10 (1987) 795-798.
Geschiedkundig overzicht.
903. Leuridan A., *Een lotelingenhistorie.* - B., 87 (1987) 86-94.
904. Maddens Niklaas, *Een verslag over de toestand in de Kasselrij Ieper in 1589.* - Liber amicorum Dr. J. Scheerder. Tijdingen uit Leuven over de Spaanse Nederlanden, de Leuvense universiteit en Historiografie, Leuven, 1987, 95-105.
Met uitgave van het verzoek tot het herzien van de beden door het kasselrijbestuur aan A. Farnese (februari 1589).
905. Mestayer Monique, *Le marché au blé de Douai au XVe siècle : réglementation, fonctionnement et entraves.* - Publications du centre européen d'études bourguignonnes, n° 27, 1987, 47-62.
906. Mestdagh Michiel, *De huidevettersindustrie in Torhout 1760-1918 - De economische activiteit van de families Van Caille en d'Aussy de Breemeersch de ter Hellen.* - JHKH., (1987) 1-72, ill.
907. Muchembled Robert, *La fête au coeur. Une approche de la sociabilité septentrionale du XIVe au XXe siècle.* - RN., 69 (1987) 473-482.
908. Mulliez J., *Droit et morale conjugale : essai sur l'histoire des relations personnelles entre époux.* - RH. (1987) 35-106.
909. Paresys Isabelle, *L'ordre en jeu : les autorités face aux passions ludiques des Lillois (1400-1668).* - RN., 69 (1987) 535-552.
910. Pattyn Ria, *De accordeonfabriek van de familie Callewaert.* - JKVDP., 1 (1985) 31-32.
911. Prinet Marguerite, *Les tentatives de la France pour imiter le damas de Courtrai.* - HGOK., 53 (1987) 103-117, ill.
Nederlandse samenvatting (blz. 117) van Christine De Brabandere.
912. Quénée I. & Morell-Sampol C., *Crime et société dans la ville et le baillage de Saint-Omer (1493-1598).* - BSAM., 23 (1987) 265-307.
913. Rosselle Dominique, *La situation des industries textiles du Pas-de-Calais sous l'Ancien Régime et au début du XIXe siècle.* - RN., 69 (1987) 737-750.
914. Sivéry Gérard, *Capitiaux et industrie au Moyen Age dans les régions septentrionales.* - RN., 69 (1987) 725-736.
915. Thumerelle P.-J., *La fécondité dans le Nord/Pas-de-Calais : des familles nombreuses d'hier aux petits familles de demain.* - FN., 12 (1987) 11-31.
916. Tits-Dieuaide Marie-Jeanne, *L'évolution du prix du blé dans quelques villes d'Europe occidentale du XVe au XVIIIe siècle.* - AESC., 42 (1987) 529-548, tab., diagr.
917. Toutain P., *Atlas parcellaire et matrice cadastrale de la partie française de la paroisse de Comines de 1718.* Comines-Warneton, 1981, 2 vol., 277 blz., 17 plannen (Etudes et Documents édités par la Société d'Histoire de Comines-Warneton et de la Région, t. I).
(verschenen in 1986)
918. Valvekens P., *Het ambachtswezen en de socio-economische aspecten van de boekverluchting in de Nederlanden, hoofdzakelijk tijdens de tweede helft van de vijftiende eeuw.* - Ontsluiting van middeleeuwse handschriften in de Nederlanden. Verslag van de studiedagen gehouden te Nijmegen, 30-31 maart 1984. Nijmegen/Grave, Uitg. Alfa, 1987, 207-214.
Vooral op basis van Brugse gegevens.

919. V[an] A[cker] L., *Het ontstaan van de Handelskamer te Oostende, 1803.* - B., 87 (1987) 375-383.
920. V[an] A[cker] L., *De pijpenfabriek van Guyson te Poperinge.* - B., 87 (1987) 371.
921. V[an] A[cker] L., *De visserij te Heist in 1810-1837.* - B., 87 (1987) 258.
922. Van den Abeele A., *In Brugge onder de Acacia. De Vrijmetselaarsloge "La Parfaite Egalité (1765-1774), en haar leden.* Brugge, Die Keure, 1987, 283 blz., ill.
923. Vandebussche Paul, *De Ieperse Vrijmetselaarsloge "Amicitia" (1838-1854).* - IK., 23 (1987) 48-95, ill., foto.
924. Vandebussche R., *Régionalisme, tourisme en Nord/Pas-de-Calais entre les deux guerres.* - FN., 12 (1987) 185-200.
925. Vander Stichele M., *De uitgaande migratie uit Kortrijk in de periode 1867-1880.* - LG., 29 (1987) 275-292, 339-350, 447-470.
926. Van der Wee H., *Het antwoord op een industriële uitdaging : de Nederlandse steden tijdens de late middeleeuwen en nieuwe tijd.* - TG., 100 (1987) 169-184.
927. Van Houtte J.A., *De opkomst van een grote middeleeuwse markt : Brugge.* - Academiae Analecta : Mededeling van de Kon. Acad. voor Wet., Letteren en Sch. Kunsten van België, Klasse der Letteren, 47 (1985) nr. 1, 1-15.
928. Vanhove N., *West-Vlaanderen als toeristische en economische aantrekkingspool voor Frans-Vlaanderen.* - FN., 12 (1987) 169-184.
929. Van Moolenbroek J.J., *Seksuele onthouding als norm en waarde in laatmiddeleeuws Nederland. Verkenningen in officiële en niet-officiële cultuur.* - In de schaduw van de eeuwigheid. Tien studies over religie en samenleving in laatmiddeleeuws Nederland aangeboden aan prof. dr. A.H. Bredero, Utrecht, 1986, 109-133.
 Vooral op basis van Dirck van Delf, *Tafel van den Kersten Ghelove ;* terzijde ook op het *Liber Trotula.*
930. van Vooren G.A.C., *Seizoenarbeid naar Zeeland.* - B., 87 (1987) 300-301.
931. Verbrugge J., *De bewoners van de Tieltsse markt in 1866.* - RT., 18 (1987) 4, 25-34.
932. Verbrugge J., *Tielt textielstad (deel I : negentiende eeuw).* - RT., 18 (1987) 2, 46-104, ill.
933. Verduyn Roland, *Ontstaan van de spoorlijn Brugge-Kortrijk over Torhout, Lichtervelde en Ingelmunster ; met twee aftakkingen : nl. Lichtervelde-Diksmuide en Ingelmunster-Tielt.* - JKVDP., 1 (1985) 10-11.
934. Verhaeghe J., *Volkstelling Zarren 1748.* - VS., 23 (1987) 11-20, 49-60.
935. Verheyte Staf, *Voedselschaarste te Ieper 1845-1846.* - IK., 23 (1987) 102-111.
936. Visser W.J., *De steenoven te Sluis.* - RP., 29 (1987) 315-319.
937. Voeten P., *Le commerce anversoïso par Dunkerque pendant la trêve de douze ans.* - RSDHA., n° 21 (nov. 1987) 77-84.
938. Witdouch R., *Uit de boedelbeschrijving van het Hof te Bultkamp in Gullegem.* - B., 87 (1987) 250-256.
939. Wyffels Carlos, *Contribution à l'histoire monétaire de Flandre au XIIe siècle.* - Miscelanea Archivistica et Historica, 1987, 473-503.
 Herdruk van artikel uit 1967.
940. Wyffels Carlos, *Les corporations flamandes et l'origine des communautés de métiers.* - Miscelanea Archivistica et Historica, Brussel, 1987, 185-214.
 Herdruk van artikel uit 1950.
941. Wyffels Carlos, *Deux emprunts de 1288 consentis par des Bourgeois de Liège à Warnier, seigneur de Dave ; agissant pour le compte de Gui de Dampierre, comte de Flandre et Marquis de Namur.* - Miscelanea Archivistica et Historica, 1987, 461-471.
 Herdruk van artikel uit 1966.

942. Wyffels Carlos, *Hanse, Grands Marchands et patriciens de Saint-Omer*. - *Miscellanea Archivistica et Historica*, Brussel, 1987, 241-323.
Herdruk van artikel uit 1962.
943. Wyffels Carlos, *Nieuwe gegevens betreffende een XIIIde eeuwse "Democratische" stedelijke opstand : de Brugse "Moerlemaye"*. - *Miscellanea Archivistica et Historica*, Brussel, 1987, 363-446.
Herdruk van artikel uit 1966.
944. Wyffels Carlos, *Peiling naar de sociale stand van een aantal Brugse groothandelaren, inzonderheid op de Britse eilanden (1270-1292)*. - *Miscellanea Archivistica et Historica*, Brussel, 1987, 325-347.
Herdruk van artikel uit 1974.
945. Wyffels Carlos, *De Vlaamse handel op Engeland voor het Engels-Vlaams konflikt van 1270-1274*. - *Miscellanea Archivistica et Historica*, Brussel 1987, 349-361.
Herdruk van artikel uit 1963.
946. Wyffels Carlos, *De Vlaamse hanze van Londen op het einde van de XIIIe eeuw*. - *Miscellanea Archivistica et historica*, Brussel, 1987, 215-239.
Herdruk van artikel uit 1960.
- Zie ook nrs. 166, 186, 260, 285, 351, 356, 370, 385, 440, 454, 501, 508, 523, 543, 575, 591, 597, 604, 639, 646, 650, 652, 653, 655, 656, 657, 658, 667, 676, 682, 683, 695, 704, 712, 714, 719, 761, 766, 776, 805, 810, 817, 850, 984, 986, 1072, 1089, 1106, 1121, 1151, 1201, 1204, 1206, 1207.

3. Literatuurgeschiedenis

947. Ampe Albert, *Nogmaals Valckenaeres handschriften*. - *Miscellanea Neerlandica*. Opstellen voor dr. Jan Deschamps ter gelegenheid van zijn zeventigste verjaardag, I, Leuven, 1987, 229-239.
Betreft werk van de Westvlaamse priester Juul Valckenaere (+ 1930), op basis van zijn eigen, thans verloren collectie handschriften en oude drukken.
948. Berteloot Amand, *"Waarom zouden wij aan Westvlaanderen denken, wanneer wij alles zo goed in Holland kunnen plaatsen?" Rijmonderzoek in Reynaerts Historie*. - *Miscellanea Neerlandica*. Opstellen voor dr. Jan Deschamps ter gelegenheid van zijn zeventigste verjaardag, II, Leuven, 1987, 389-399.
949. Claes Paul, *Rodenbach-Ciceronianus*. - MD., 12 (1987) 19-23.
950. Cockx-Indestege Elly en Hendrickx Frans (red.), *Miscellanea Neerlandica. Opstellen voor dr. Jan Deschamps ter gelegenheid van zijn zeventigste verjaardag*, Leuven, Peeters, 1987, 3 dln., ill.
951. De Bruin Cebus C., *De Rijmbijbel van Jacob van Maerlant en het Luikse Diatessaron in hun onderlinge verhouding. Proeve van literair-historische stratigrafie*. - *Miscellanea Neerlandica*. Opstellen voor dr. Jan Deschamps ter gelegenheid van zijn zeventigste verjaardag, II, Leuven, 1987, 3-17.
952. De Jongh Annemieke m.m.v. Ben Vaske en Theo Verbey, *Dirc van Delft en zijn lezers*. - Het woord aan de lezer. Zeven literatuurhistorische verkenningen, Groningen, 1987, 49-71.
Receptiegeschiedenis van Dirc van Delfts "Tafel van den kersten ghelove"; o.a. Brugge, Stadsbibliotheek, hs. 408.
953. De Langhe J.E., *Over Gezelle's "pracht der bloemen langs den watergracht"*. - B., 87 (1987) 47-48.
954. De Leeuw B., *Gezelles Engelandreis in september 1888*. - B., 87 (1987) 154-165.
955. Dewitte A., *Erasmus en Brugge, 1515-1536*. - B., 87 (1987) 219-226.
956. Dewitte A., *De tolerantiegedachte bij Bonaventura Vulcanius*. - BG., 70 (1987) 79-85.

957. Dewitte A., *De Waire Jacob uit het A. Ghyselershandschrift (14 april 1518)*. - B., 87 (1987) 263-265.
958. Everaert D., *Prinselijk bezoek voor Cam. Marichal en 1302 op de Breidelfeesten in 1887*. - B., 87 (1987) 243-246.
959. Gerritsen W.P., *Een onbekende prozaversie van Maerlants Aeneis-bewerking*. - *Miscellanea Neerlandica*. Opstellen voor dr. Jan Deschamps ter gelegenheid van zijn zeventigste verjaardag, II, Leuven, 1987, 163-174.
960. Ghysaert J., *Lofdichten in de stedelijke bibliotheek van Brugge*. - VS., 23 (1987) 457-462.
961. Gyseling Maurits, *Nabeschouwingen over de Reinaert*, - *Miscellanea Neerlandica*. Opstellen voor dr. Jan Deschamps ter gelegenheid van zijn zeventigste verjaardag, II, Leuven, 1987, 147-152.
- Datering en localisering in het 12de-eeuwse Vlaanderen.
962. Huybrechts Kr., e.a., o.l.v. Boets J., *Guido Gezelle in 15000 woorden. Een concordantie op het door hem gebundeld dichtwerk*. Antwerpen, UFSIA (Centrum voor Gezellestudie), 1986, 855 blz. (Teksten en studiën uitgegeven door het Centrum voor Gezellestudie, 7 en 8).
963. Huyghebaert J., *Emiel Lauwers en Gezelles "O wilde en onvervalschte pracht"*. - B., 87 (1987) 33-47.
964. Huyghebaert J., *Tweehondervijftig jaar Vaelande*. - B., 87 (1987) 199-202, ill.
965. Janssens Jozef, *Arturstof in de Nederlanden*. - Arturus Rex. Volumen I : Catalogus. Koning Artur en de Nederlanden. La matière de Bretagne et les anciens Pays-Bas, Leuven, 1987, 105-143.
966. Janssens Jozef, *De middeleeuwse Arturroman*. - Arturus Rex. Volumen I : Catalogus. Koning Artur en de Nederlanden. La matière de Bretagne et les anciens Pays-Bas, Leuven, 1987, 263-300.
967. Lagrain R., *Een Brugs gedicht van Guido Gezelle uit het vergeetboek gehaald*. Brugge, K.B., 1987, 16 blz., ill.
968. Lowyck A., *Rederijkers in leper, 1814-1826*. - B., 87 (1987) 366.
969. Maddens N., *Een brief van Benoit over zijn kantate De Leie, 1875*. - B., 87 (1987) 367-371.
970. Muylaert W., *Gezelle en de H. Arnoldus*. - V., 36 (1987) 148-150.
971. Stuij R.E.V., *Le seigneur de Gavre, een heer van stand*. - Gewone mensen in de Middeleeuwen. Bundel studies aangeboden aan F.W.N. Hugenholtz ter gelegenheid van zijn afscheid, Utrecht, 1987, p. 202-218.
- Over "gewone mensen" in een handschrift uit een atelier in Rijsel (tweede helft 15e eeuw).
972. Tournoy G., *De latijnse Artur en de Nederlanden*. - Arturus Rex. Volumen I : Catalogus. Koning Artur en de Nederlanden. La matière de Bretagne et les anciens Pays-Bas, Leuven, 1987, 147-188.
973. Van Buuren A.M.J., "Ay hoor van desen abuze". *Enkele dorpers uit de Middelnederlandse literatuur*. - Gewone mensen in de Middeleeuwen. Bundel studies aangeboden aan F.W.N. Hugenholtz ter gelegenheid van zijn afscheid, Utrecht, 1987, p. 137-159.
- O.a. interpretatie van het "Kerelslied" uit het Gruuthusehandschrift.
974. Van de Perre Rudolf, *Frans-Vlaanderen in het werk van André Demeds*. - FN., 12 (1987) 33-48.
975. Van Hoeck Willy, *La littérature française d'inspiration arthurienne dans les anciens Pays-Bas*. - Arturus Rex. Volumen I : Catalogus. Koning Artur en de Nederlanden. La matière de Bretagne et les anciens Pays-Bas, Leuven, 1987, 189-260.
- Zie ook nrs. 59, 61, 63, 67, 71, 75, 115, 154, 155, 158, 286, 301, 308, 335, 376, 393, 455, 464, 470, 516, 1142, 1197.

4. Geschiedenis van het onderwijs

976. Ballegeer Johan, *Lissewege, een pedagogisch conferentiewerk uit 1911*. - RP., 29 (1987) 129-149.
977. De Maesschalck Edward, *Tuchtproblemen met rechtsstudenten in het 15e eeuwse Leuven. Pogingen tot oplossingen*. - Liber amicorum Dr. J. Scheerder. Tijdingen uit Leuven over de Spaanse Nederlanden, de Leuvense universiteit en Historiografie, Leuven, 1987, (89-109).
Met aandacht voor de stichting van het Sint-Donaascollege door Antonius Haneron.
978. de Muelenaere J., *Boekenrijmpje uit de armenschool van Izegem*. - B., 87 (1987) 392.
979. Dewitte A., *Een opmerkelijk onderwijsinitiatief, Brugge 1777*. - HEM., 124 (1987) 83-86.
Oproep tot kandidaten-leraren voor het op te richten Theresiaans college te Brugge.
980. Goddeeris John, *De oudste school van Roeselare in de Verwerijstraat*. - MD., 12 (1987) 59-62.
981. Goddeeris John, *Een proclamatie in de academie van Roeselare... met gouden médailles*. - MD., 12 (1987) 27-31.
982. Huyghebaert J., *Halve en hele geschriften*. - B., 87 (1987) 259-262.
Over het gebruik van 4 lettertypes o.m. in volksboeken en schoollectuur (17de - 18de eeuw).
983. Lecomte E. en Verkarre R., *Politieke en klerikale achtergronden bij de overplaatsing van de normaalschool uit Roeselare naar Torhout*. - JHKH., (1987) 1-16, ill.
984. Maes P., *Het leerwerkhuis of de weefschool in Oostrozebeke (1849-1914)*. - LG., 29 (1987) 491-494, ill.
985. Poppe P., *Het schoolreglement van Bruno Duysburgh uit Blankenberge (1766)*. - HEM., 124 (1987) 47-70.
986. Rogiers Els, *De alfabetisatiegraad te Varsenare in de periode 1779-1794*. - BO., 27 (1987) 154-160.
987. Schoonaert G., *Onderwijsstructuren te Poperinge in de 16de eeuw. Catechisatie in het sloop en reformatorische opmars (1561-1568)*. - AdS., 17 (1987) 2, 7-16, ill.
988. Trips Eduard, *Mijlpalen uit de Geschiedenis van het Koninklijk Atheneum te Brugge*. Brugge, uitgeverij Jempie Herrebout, 1987, 120 blz., ill.
989. Van Achter G., *L'école des Frères Maristes de Warneton (1902-1947)*. - MSHC., 17 (1987) 147-204.
990. V(an) A(cker) L., *Meters en landmeters onder koning Willem (1825-1828)*. - B., 87 (1987) 165.
991. V(an) A(cker) L., *Westvlaamse kostscholen in 1823*. - B., 87 (1987) 239-242.
992. Vreugde C., *De schoolstrijd in het administratief arrondissement Brugge (1878-1884)*. - HEM., 124 (1987) 157-190.
- Zie ook nrs. 1, 286, 304, 347, 351, 403, 456, 485, 517, 594, 611, 613, 626, 651, 679, 682, 785, 791, 793, 898.

5. Kunstgeschiedenis en monumenten

993. Ainsworth M. W., *Gerard David's Working Methods : Some Preliminary Observations*. - Louvain-la-Neuve, 1985, 53-60, ill. (Le dessin sous-jacent dans la peinture. Colloque V. 29-30 sept. - 1 oct. 1983, U.C.L., Institut supérieur d'Archéologie et d'Histoire de l'Art, Document de travail n° 20)
994. Angrand Pierre, *Ce qu'il convient de voir en 1902 au pays belge (lettre inédite de Théo van Rysselberghe à Charles Angrand)*. - Gazette des Beaux-Arts, 110 (1987) 49-50, ill.

995. *Architecture rurale de Wallonie. Tournaisis*. Luik, 1984, 200 blz.
996. Arickx V., *Jakob van Oost en Arnold Quellin, kunstexperten te Menen, 1686*. - B., 87 (1987) 387-388.
997. Becker J., *Een tropheum zeer groot ? Zu Marcus Gheeraerts Porträt von Willem van Oranje als St. Georg*. - Bulletin Rijksmuseum, 34 (1986) 3-36, ill.
998. Bedeaux J.-B., *The Reality of Symbols : the Question of Disguised Symbolism in Jan Van Eyck's "Arnolfini Portrait"*. - Simiolus, 16 (1986) 5-28, ill.
999. Blomme Bart, *Belgische postzegels ontworpen door Paul Deweerdt*. - MD., 12 (1987) 105-111.
1000. Bossuyt Ignace, *Adriaan Willaert Vlaams Musicus te Venetië*. - Jaarboek van de Stedelijke Musea 1985-86, Brugge, 1987, 200-205, ill.
1001. Brinkman P.W.F., Kockaert L., Masschelein-Kleiner L., Robaszynski F., Thielen E., *Het Lam Godsretabel van Van Eyck. Een heronderzoek naar de materialen en schildermethoden, I. De plamuur, de isolatielaag, de tekening en de grondtonen*. - Bulletin Koninklijk Instituut Kunstpatrimonium 1984-85, Brussel, 20 (1986) 137-166, ill.
1002. Bruggeman J., *Toujours vivants, les moulins. Moulins du Nord-Pas-de-Calais du passé au présent*. z.p., L'Association Régionale des Amis du Nord-Pas-de-Calais, 1986, 94 blz., ill.
1003. Brunel Jean-Bernard, *Reconstruction et embellissement de Saint-Eloi à Dunkerque à travers les comptes de l'église (1559-1595)*. - RSDHA., n° 21 (nov. 1987) 51-54.
1004. Campbell L., *The Art Market in the Southern Netherlands in the fifteenth century*. - The Burlington Magazine, 128 (1986) 188-199.
1005. Campbell Lorne, *Book reviews. Les primitifs flamands, II. Répertoire des peintures flamandes du quinzième siècle, 4. Collections de Tchécoslovaquie*. - The Burlington Magazine, 129 (1987) 401.
- Boekbespreking
1006. Casier Ann, *Oostendse muziekgeschiedenis. Instrumentalisten in het kursaalorkest vóór 1914*. - Pl., 16 (1987) 10-11, 49-51, 69-71, 121-123.
1007. Casier Ann, *De vaste dirigenten van het symphonieorkest*. - Pl., 16 (1987) 156, 273-274, 304.
1008. Coornaert Maurits, *Sluizen en watermolens in Brugge en Damme*. - RP., 29 (1987) 37-54, 59-87, ill.
1009. Crespo Fabião L., *Portugees-Vlaamse betrekkingen op het gebied van de schilderkunst in de 15de en 16de eeuw*. - OE., 30 (1987) 725-734.
1010. De Baere W., Swimberghe P., Vandenberghe S., *Volksaardewerk in Vlaanderen*. Brugge, Van de Wiele, 152 blz., ill.
1011. Degrande E. en Goossens M., *Over een bakstenen topstuk in Veurne*. - M & L., (1987) 2, 45-50.
1012. De Jonghe Hugo, *Fakkeldans. Een Brugs tapijt opnieuw bekeken*. - BS., 8 (1987) 3, 8-9, ill.
1013. De Keyser René, *De molen van Hoeke*. - RP., 29 (1987) 27-36, ill.
1014. Delmarcel Guy, Duverger Erik, *Brugge en de tapijtkunst*. Brugge-Moeskroen, Stedelijke Musea en Ets. Louis de Poortere, 1987, 559 blz., ill.
1015. Denewet L., *De Hovaeremolen te Koekelare : een beschrijving en... het wachten op zijn herstel*. - Molenecho's, 15 (1987) 186-191.
1016. Denewet L., *Het kortstondig bestaan van een poldermolen te Reninge (W.-Vl.) en de perikelen bij zijn oprichting in 1775/76*. - Molenecho's, 15 (1987) 168-178.
1017. Denewet Lieven, *Volmolens voor wol en zeemleder in Vlaanderen en Waals-Brabant. I : Geografische en chronologische inventaris, Zulte, Uitg. Molenecho's, 1987, 157 blz., ill.*
1018. De Simpel F., *La chaire de vérité et les fonts baptismaux de Warneton, chefs-d'oeuvre de la fin du XVIIe siècle*. - MSHC., 17 (1987) 97-110.

1019. De Smedt R., *Franz Hellens over Léon Spilliaert*. - Bulletin Kon. Mus. Schone Kunsten van België, 30-33 (1981-84) 177-204, ill.
1020. Devisscher Hans, De Vos Dirk, Schütz Karl, Van de Velde Carl, e.a., *Flandria Extra Muros. Vlaamse schilderkunst in het Kunsthistorisches Museum te Wenen*. Antwerpen, Mercatorfonds, 1987, 301 blz., ill.
1021. Devliegheer Luc, *De Keizer Karel-schouw van het Brugse Vrije*. Tielt, Lannoo, 1987, 160 blz., ill. (Kunstpatrimonium van West-Vlaanderen. Deel 10).
1022. De Vos D., *Recensie van : The Early Flemish Pictures in the Collection of Her Majesty the Queen by Lorne Campbell*. - The Burlington Magazine, 128 (1986), 292-294.
1023. De Vos Dirk, *Roger Raveel en het visioen van de werkelijkheid*. - Informatiebulletin Stedelijk Musea, 7 (1987) nr. 1, ill.
Aankoop en schenking van twintig werken op papier (1951-1979) door Roger Raveel aan de Stedelijke Musea te Brugge.
1024. De Vos Dirk, *Het verloren damesportret van 1519 uit de Sint-Donaaskathedraal te Brugge*. - Jaarboek van de Stedelijke Musea 1985-86, Brugge, 1987, 244-247, ill.
1025. Devyt C., *Onze windmolens in 1987*. - B., 87 (1987) 417-418.
1026. Dewitte A., *"Wapen"cleeden van Fluerece ca. 1500*. - B., (1987) 271-172.
Over enkele preciosa van het Gilde van de Droge Boom te Brugge.
1027. Dewitte Barbara, *De aanpassing van de stadsvesten te Brugge tussen 1782 en 1785*. - B., 87 (1987) 166-175.
1028. Dewitte Barbara, *Stedebouw in Brugge onder Jozef II (1780-89)*. - BS., 8 (1987) 4, 5, ill.
1029. Dezutter Willy P., *Zeven karikaturen van René De Pauw uit de periode 1918-1920*. - Jaarboek van de Stedelijke Musea 1985-86, Brugge, 1987, 79-91, ill.
1030. D'Hooghe Katharina, *Een 18de-eeuwse siertuin in Groeninge (Brugge). Nieuwe identificatie van een schilderij van Jan Garemijn*. - BO., 27 (1987) 33-48, ill., krtn.
1031. Dixon Lawrinda S., *Portraits and Politics in two Triptychs by Rogier van der Weyden*. - Gazette des Beaux-Arts, 110 (1987) 181-190, ill.
o.a. om het zgn. Bladelin-drieluik, Staatliche Museum te Berlijn.
1032. Dogaer Georges, *Flemish Miniature Painting in the 15th and 16th centuries*. Amsterdam, B.M. Israël B.V., 1987, 192 blz., ill.
1033. Faries M., Heller B., Levine D., *The recently discovered underdrawings of the Master of the Saint Ursula*. - Bulletin of the Detroit Institute of Arts, 62, 4 (1987) 4-19, 21 figs.
1034. Fruhstorfer Martin, *Fiktionssprünge in Van Eycks Bildnis des sogenannten Timotheos*. - Oud Holland, 101 (1987) 277-279, ill.
1035. Goddeeris John, *100 jaar standbeeld van Breydel en De Coninck*. - MD., 12 (1987) 94-98, 115-117.
1036. Goedleven E., *The Courtrai chest, of de kist die zich niet laat kisten*. - M & L., 6 (1987) 3, 33-44.
1037. Goeminne Luc, *De oudste vermelding van een poldermolen in het graafschap Vlaanderen*. - Molenecho's, 15 (1987) 167.
1038. Goetinck M., *Sint-Anna in de Sint-Annakerk*. - Schr., 17 (1987) 1-2, 3-6.
Een rondleiding in de Sint-Annakerk te Brugge.
1039. Goodgal D., *Joos Vijd, donateur de l'Agneau Mystique*. - Le dessin sous-jacent dans la peinture. Colloque V. 29-30 sept. - 1 oct. 1983. Dessin sous-jacent et autres techniques graphiques, U.C.L., Institut supérieur d'Archéologie et d'Histoire de l'Art, Document de travail n° 20, Louvain-la-Neuve, 1985, 25-52, ill.
1040. Goossens M. en Delepierre A.-M., *De pier van Blankenberge*. - M & L., 6 (1987) 6, 36-38.

1041. Gyselen G., *Het beleg van Oostende in een portret van aartshertog Albrecht*. - B., (1987) 49-53, ill.
1042. Hollanders-Favart D. en Del Carmen Garrido M., *Le dessin sous-jacent dans l'oeuvre de Memling. Le triptyque de l'Adoration des Mages au Musée du Prado à Madrid et le triptyque dit de Jan Floreins au Memling Museum à Bruges*. - Le dessin sous-jacent dans la peinture. Colloque V., 29-30 sept. - 1 oct. 1983. Dessin sous-jacent et autres techniques graphiques, U.C.L., Institut supérieur d'Archéologie et d'histoire de l'Art, Document de travail n° 20, Louvain-la-Neuve, 1985, 198-204, ill.
1043. Hostyn N., *Een merkwaardige verzameling portretten van kunstschilder Emile Bulcke op foto*. - VS., 23 (1987) 413-421.
1044. Howell Jolly Penny, *More on the Van Eyck Question : Philip the Good of Burgundy, Isabelle of Portugal, and the Ghent Altarpiece*. - Oud Holland, 101 (1987) 237-253, ill.
1045. J.V.A., *Edelsmeden in Veurne (1435 en 1570)*. - B., 87 (1987) 206.
1046. Janssens de Bisthoven B., *De muurschilderij boven het hoogaltaar van het H. Bloed*. - KB., 8 (1987) 9-10.
1047. Judson J.R.J., *Jan Gossaert, the Antique and the Origins of Mannerism in the Netherlands*. - Netherlandish Mannerism. Papers Given at a Symposium in Nationalmuseum Stockholm, September 21-22 1984, Nationalmusei Skriftserie, N.S. 4, Stockholm, Nationalmuseum, 1985, 15-20, ill.
1048. King Donald, *Exhibition Reviews. Bruges Flemish Tapestries*. - The Burlington Magazine, 129 (1987) 829, ill.
1049. Koldewij A.M., *"Teekenen van Mijnheere St. Leenaert" : pelgrimsinsignes uit Dudzele*. - B., 87 (1987) 305-317, ill.
1050. Kraut G., *Lukas malt die Madonna. Zeugnisse zum künstlerischen Selbstverständnis in der Malerei*. Z.pl., Wernersche Verlagsgesellschaft, 1986, 180 blz., ill.
o.a. over J. Gossaert.
1051. Lams Lieven, *Verdwenen kapellen te Wingene*. - 't Beertje 1988, Brugge 1987, 49-56, ill.
1052. Lannoo Luc, *Een grote reparatie van een groot orgel (1986-1987)*. - BS., 8 (1987) 2, 5, ill.
Barok orgel van St.-Salvators Brugge.
1053. Le Loup Willy, *De Bijbel in de prent- en tekenkunst. Het Oude Testament en het Nieuwe Testament*. - Jaarboek van de Stedelijke Musea 1985-86, Brugge, 1987, 216-221 en 222-227, ill.
Twee tentoonstellingen in het Arentshuis te Brugge, 1986-1987.
1054. Le Loup Willy, *Kantwerk in de prentkunst*. - Jaarboek van de Stedelijke Musea 1985-86, Brugge, 1987, 227-233, ill.
Tentoonstelling in het Arentshuis te Brugge, 1986.
1055. Le Loup Willy, *Muziek in prent- en tekenkunst*. - Jaarboek van de Stedelijke Musea 1985-86, Brugge, 1987, 210-215, ill.
Tentoonstelling in het Arentshuis te Brugge, 1985.
1056. Le Loup Willy, *Vier selectieve Steinmetztentoonstellingen in het Arentshuis*. - Jaarboek van de Stedelijke Musea 1985-86, Brugge, 1987, 208-209, ill.
1057. Lesko D., *James Ensor. The Creative Years*. Princeton University Press, 1985, 190 blz., ill.
1058. Lesko D., *James Ensor and Symbolist Literature*. - Art Journal, 45 (1985), 99-104, ill.
1059. Lievens C., Meulemeester J.L. en Slock W., *"Een restauratie met beperkte middelen"*. *De Sint-Eligiuskerk in Ettelgem*. - M & L., 6 (1987) 4, 42-49.
1060. Lion M., *crombez... tot Nieuwpoort-aan-zee*. - M & L., 6 (1987) 4, 53-61.
1061. Loyer F., *Lille 1900 : Art Nouveau et classes moyennes*. - FN., 12 (1987) 49-66.

1062. Lowyck Antoon, *De St.-Godelievekapel in Steenwerk in de Westhoek van de Nederlanden in Frankrijk*. - 't Beertje 1988, Brugge 1987, 57-58.
1063. Machelart Félicien, *Peintres et sculpteurs de la confrérie Saint-Luc de Valenciennes aux XVIIe et XVIIIe s.*, Valenciennes, Presses universitaires, 1987, 162 blz.
1064. Madigan B., *Van Eyck's Illuminated Carafe*. - Journal Warburg Courtauld Institute, 49 (1986) 227-230, ill.
1065. Marechal D., *Meesterwerken van de Brugse tapijtkunst*. - OE., 30 (1987) 599-600.
1066. Marechal D., *Frank Brangwyn. Vloertapijt De Wingerd (The Vine)*. - Jaarboek van de Stedelijke Musea 1985-86, Brugge, 1987, 58-63, ill.
1067. Marechal D., *Een nieuwe opstelling in het Brangwynmuseum*. - Informatiebulletin Stedelijk Musea, 7 (1987), nr. 4, ill.
1068. Marechal D., *Retrospectieve Frank Brangwyn*. - Informatiebulletin Stedelijke Musea, 7 (1987) nr. 2, ill.
Tentoonstelling in het Brangwynmuseum en de Saaihalle/Cultureel Centrum van de Generale Bank te Brugge.
1069. Marechal D., *Sir Frank Brangwyn. Over een Brits kunstenaar en zijn talrijke banden met Vlaanderen*. - OE., 30 (1987) 439-442, ill.
1070. Marijnissen R.H. en Van de Voorde G., *Un procédé énigmatique des Primitifs flamands. Annotations concernant l'oeuvre de Joos van Wassenhove, Hugo van der Goes, Roger van der Weyden et Hans Memling*. - Le dessin sous-jacent dans la peinture. Colloque V. 29-30 sept. - 1 oct. 1983. Dessin sous-jacent et autres techniques graphiques, U.C.L., Institut supérieur d'Archéologie et d'Histoire de l'Art, Document de travail n° 20, Louvain-la-Neuve, 1985, 23-24.
1071. Marijnissen R.H. en Van de Voorde G., *The X-rays of Gerard David's Legend of Cambyzes and Sisamnes*. - Academiae Analecta. Mededelingen Kon. Acad. Wet., Lett. en Schone Kunsten van België. Kl. Schone Kunsten, 47 (1986), 65-70, ill.
1072. Mestdagh M., Pyck M., *Bijdrage tot de geschiedenis van het Torhouts aardewerk. Een vernieuwde visie op het pottenbakkersambacht*. Torhout, Vrienden museum Torhouts aardewerk, 1987, 55 blz.
1073. Meulemeester J.L., *Bouwstenen voor de studie van de Brugse edelsmeedkunst uit de 17e en 18e eeuw*. - V., 36 (1987) 12-28, ill.
1074. Meulemeester J.L., *Nieuw kerkgebruik voor de Brugse O.-L.-Vrouwekerk (17de eeuw)*. - B., 87 (1987) 229-233.
1075. Meulemeester J.L., *Een nieuwe kazuifel voor de Brugse O.-L.-Vrouwekerk*. - B., 87 (1987) 107.
1076. Meulemeester J.L., *Een onbekende prent van het Sint-Magdalenagasthuis in Brugge*. - B., 87 (1987) 133-135, ill.
1077. Meulemeester J.L., *Enkele albums met akwarellen van Pieter Le Doulx uit de Koninklijke Bibliotheek in Brussel*. - BO., 27 (1987) 161-172, ill.
1078. Pauwels A., *Nogmaals de kist van Oxford*. - LG., 29 (1987) 497-499.
1079. Pfister Christian, *Dictionnaire des artistes et des artisans d'art de Dunkerque*. - RSDHA, n° 21 (nov. 1987) 143-154.
1080. Platelle Henri, *Les albums de Croÿ, un reportage à travers nos régions il y a quatre cents ans*. - Ensemble, 44 (1987) 91-98.
1081. Purtle Carol J., Barbara G. Lane, *The Altar and the Altarpiece: Sacramental Themes in Early Netherlandish Painting, New York, 1984*. - The Art Bulletin, 69 (1987) 651-653.
Boekbespreking.
1082. Purtle Carol J., *Hans Belting and Dagmar Eichberger, Jan Van Eyck als Erzähler: Frühe Tafelbilder im Umkreis der new Yorker Doppeltafel, Worms, 1983*. - The Art Bulletin, 69 (1987) 651-653.
Boekbespreking.

1083. Rivière J., *Réflexions sur les Saint Luc peignant la Vierge flamands ; de Campin à Van Heemskerck*. - Jaarboek van het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen, 1987, 25-92, ill.
1084. Roberts A.M., *The Master of the Legend of Saint Lucy : A catalogue and critical essay*. Ann Arbor, University Microfilms International, 1985 (Ph. D. University of Pennsylvania, 1982).
1085. Roberts Ann M., *The Lucy Master and Hugo van der Goes*. - Jaarboek van het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen, 1987, 9-24, ill.
1086. Schoonheere A., *Le dernier avatar du beffroi de Comines-France reconstruit en 1927*. - MSHC., 17 (1987) 219-284.
1087. Sillevs John, *Exhibition reviews. Amsterdam Rijksmuseum. J. James Ensor (1860-1949)*. - The Burlington Magazine, 129 (1987) 691, ill.
1088. Silver L., *Figure nude, historie e poesie : Jan Gossaert and the Renaissance Nude in the Netherlands*. - Nederlands Kunsthistorisch Jaarboek, 37 (1986) 1-40, ill.
1089. Sossou J.-P., *A propos des "travaux public" de Bruges, Bruxelles, Damme, Gand, Mons et Ypres aux XIVe et XVe siècle*. - Chapelot O. en Benoit P., Pierre et métal dans le bâtiment au Moyen-Age, Parijs, 1985, 103-115.
1090. Stroobants A., *Le fer forgé dans l'architecture à Gand, Bruges et Anvers à la fin du Moyen-Age*. - Chapelot O. en Benoit P., Pierre et métal dans le bâtiment au Moyen-Age. Parijs, 1985, 273-292.
1091. Stroobants Aimé, *IJzersmeedwerk te Brugge*. - Jaarboek van de Stedelijke Musea 1985-86, Brugge, 1987, 183-192, ill.
1092. Thiery Yvonne, *Les peintres flamands de paysage au XVIIe siècle, des précurseurs à Rubens*. Brussel, Lefebvre et Gillet, s.d.
1093. Van Acker J., *Inventaris van de abdij van Merkem, 1451*. - B., 87 (1987) 286-291.
1094. Van Asperen de Boer J.R.J. en Giltaij J., *Een nader onderzoek van "De drie Maria's aan het H. Graf" - een schilderij uit de "Groep Van Eyck" in Rotterdam*. - Oud Holland, 101 (1987) 254-274, ill.
1095. Van Biervliet Lori, *Florimond Banckaert en kunstambacht uit Vlaanderen in Downside*. - B., 87 (1987) 234-238, ill.
1096. Van Biervliet Lori, *Onbekende schilderijen van of naar Simon Marmion, Jan van Dornicke en Barend van Orley in Downside Abbey*. - B., 87 (1987) 364-366.
1097. van Cleven J., *Brugse edelsmeden uit de 19de eeuw*. - V., 36 (1987) 33-41, ill.
1098. Vandenberghe Stéphane, *De Boodschap aan Maria in geschilderd email uit de Godelieveabdij te Brugge*. - Jaarboek van de Stedelijke Musea 1985-86, Brugge, 1987, 248-256, ill.
1099. Vandenberghe Stéphane, *Brugs tafelzilver van J. Busschop uit het bezit van Frans Beys, primus te Leuven in 1782*. - V., 36 (1987) 31-32, ill.
1100. Vandenberghe Stéphane, *De klokken van Georgius Dumery (1715-1787). Een voorlopige Inventaris*. - De Triomflocke, 1 (1987) 11-14.
1101. Vandenberghe Stéphane, *Een laat-middeleeuwse bronzen tuitkan uit Gent*. - Stadsarcheologie, 12 (1988) 2, 23-25, ill.
1102. Vandenberghe Stéphane, *Omtrent een 16de-eeuwse parelmoeren camee met vier portretten van Habsburgse vorsten*. - Jaarboek van de Stedelijke Musea 1985-86, Brugge, 1987, 257-260, ill.
1103. Vandenberghe Stéphane, *Een onbekend bozzetto van de beeldhouwer Pieter Pepers (1730-1785)*. - Jaarboek van de Stedelijke Musea 1985-86, Brugge, 1987, 273-276, ill.
1104. Vandenberghe Stéphane, *De Thesaurie van het Belfort. Een nieuwe museumrealisatie 1987*. - Informatiebulletin Stedelijke Musea, 7 (1987) nr. 2, ill.
1105. Vandenberghe Stéphane, *Een vervalste lichtarm gesigneerd "Harmen Jansen" in het Gruuthusemuseum te Brugge*. - ML., 13 (1986) 60-61, ill.
1106. Vandenberghe Stéphane en Jan Parmentier, *Een schilderij met de voorstelling*

- van het handelshuis Guillaume de Brouwer, handelaar en reder (1693-1767). - Jaarboek van de Stedelijke Musea 1985-86, Brugge, 1987, 261-272, ill.
1107. Van den Bussche W., *Het Provinciaal Museum voor Moderne Kunst te Oostende (PMMK)*. - ML., 14 (1987) 4-14, ill.
1108. Van Elslande Rudy, *De geschiedenis van de Vyt-Borluutfundatie en het Lam Gods*. - GT., 16 (1987) 25-29, 102-106, 143-148, 201-206, 269-273, 335-340, ill.
Vervolg van Boekenschouw over 1986 (HEm. 1987) nr. 928.
1109. Van Elslande Rudy, *De Sint-Salvatorskathedraal als inspiratiebron voor Van Eyck*. - BO., 27 (1987) 173-176.
1110. Vanhoutryve André, *De Brugse miniaturist Jacques Coene*. - BS., 8 (1987) 2, 8-9, ill.
14de eeuw.
1111. Vanhoutryve André, *Het Prinsenhof, Brugse residentie van de Boergondische hertogen*. - BS., 8 (1987) 1, 10-11, ill.
1112. Van Kerckhoven M., *Fernand Khnopff en de muziek*. - Bulletin Kon. Mus. Schone Kunsten van België, 30-33 (1981-84), 165-176, ill.
1113. Van Miegroet H.J., *More News about Gerard David, Gerard Loyet and the Enigmatic Antheunis Huyghe*. - Academiae Analecta. Mededelingen Kon. Acad. Wet., Lett. en Sch. Kunsten van België. Kl. Schone Kunsten, 47 (1986) 71-107, ill.
1114. Van Miegroet Hans J., *New Documents concerning Gerard David*. - The Art Bulletin, 69 (1987), 33-44.
Voor opmerkingen i.v.m. dit artikel, zie De Vos Dirk, *Gerard David's House*. - The Art Bulletin, 70 (1988), 141-142.
1115. Van Sasse van Ysselt Dorine, *Een serie tekeningen van Johannes Stradanus met scènes uit het leven van de Heilige Giovanni Gwalberto*. - Oud Holland, 101 (1987) 148-168, ill.
Johannes Stradanus (Brugge 1523- Florence 1605).
1116. Vermeersch V., *Allegorie van de edelsmeedkunst*. - V., 36 (1987) 29-30, ill.
Reeds verschenen in "Brugges Kunstbezit", Brugge, 1973, 267-258.
1117. Vermeersch Valentin, *Jaaroverzicht 1985-86 van de hoofdconservator*. - Jaarboek van de Stedelijke Musea 1985-86, Brugge, 1987, 11-17, ill.
1118. Vermeersch Valentin en Beernaert Katelijne, *Brugse wandtapijtkunst in duo-expositie. Meesterwerken van de Brugse tapijtkunst*. - Informatiebulletin Stedelijke Musea, 7 (1987) nr. 3, ill.
1119. Verstappen Jack, *Verdwenen beiaarden*. - IJzb., 17 (1987) 213-214, ill.
Nieuwpoort, Ieper, Diksmuide en Frans-Vlaanderen.
1120. Vroman S., *Molen van Avekapelle door storm geteisterd*. - Molenecho's, 15 (1987) 161-162.
1121. Wauters C.-A., *Het gilde der edelsmeden*. - V., 36 (1987) 2-5, ill.
Te Brugge.
1122. Wauters C.-A., *De St.-Rikerskerk te Bredene*. - V., 36 (1987) 172-173.
1123. Wauters C.-A., *Technische aspecten van de Brugse edelsmeedkunst*. - V., 36 (1987) 6-7.
1124. Wauters C.-A., *Vormkenmerken van het Brugse edelsmeedwerk*. - V., 36 (1987) 8-11.
1125. Weisberg Gabriel P., *Siegfried Bing and Frank Brangwyn. The gallery l'Art Nouveau in Paris in 1895*. - Jaarboek van de Stedelijke Musea 1985-86, Brugge, 1987, 276-286, ill.
Over de Brits-Brugse kunstenaar F. Brangwyn en de art nouveau.
1126. Weymeis Chris, *Een damasten huwelijksservet van Lippens-Cogen in het museum van Kortrijk*. - RP., 29 (1987) 320-325, ill.
1127. Wilson Jean C., *The participation of painters in the Bruges "pandt" market, 1512-1550*. - The Burlington Magazine, 125 (1983), 476-479.
1128. Wuyts L., *Vanwaar komen onze doksalen ?*. - KB., 7 (1986) 17-28.

Zie ook nrs. 1, 2, 3, 8, 9, 12, 13, 15, 16, 17, 18, 19, 24, 30, 31, 33, 34, 37, 38, 39, 43, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 64, 65, 66, 72, 73, 74, 154, 162, 163, 164, 169, 171, 174, 186, 211, 215, 224, 243, 254, 278, 282, 283, 298, 305, 306, 313, 317, 318, 323, 326, 327, 338, 340, 346, 352, 372, 374, 395, 396, 398, 401, 402, 407, 413, 414, 415, 417, 426, 436, 438, 441, 445, 449, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 471, 496, 514, 543, 567, 597, 610, 611, 622, 628, 629, 635, 638, 649, 663, 664, 667, 671, 677, 681, 682, 710, 717, 718, 737, 742, 743, 747, 750, 756, 839, 861, 918, 981, 1014, 1166, 1193.

6. Geschiedenis van de drukkunst, de pers en de communicatiemedi

1129. Bentein P., *Het dagblad "De Vlaamsche Stem" en het ontstaan van het aktivisme in Nederland II*. - WT., 46 (1987) 17-25.
1130. Collin L., *Het Vatikaan en de oprichting van "De Standaard"*. - WT., 46 (1987) 120-121.
1131. Coppens Chr., *De boeken van de Kortrijkse St.-Maartenskerk en de bibliotheek van Jan de Hondt (1486-1571)*. - LG., 29 (1987) 39-56.
1132. (de Borchgrave Oscar), *Dagbladpubliciteit in 1903*. - HGOK., 53 (1987) 225-226.
In "De Gulde Spore, Katholiek Weekblad van Kortrijk"; ook medische en pharmaceutische reclame.
1133. De Bruyne M., *Nog de Congo-club in Roeselare*. - B., 87 (1987) 79.
Over een prentkaart gedrukt bij Julius De Meester in Roeselare.
1134. De Bruyne M., *Van kunsttanden, breuken en borstpillen in Roeselare, 1887*. - OH., 41 (1987) 62-66.
De reclame in de lokale pers als historische bron.
1135. Denys F., *De radio in West-Vlaanderen, 1922-1929*. - B., 87 (1987) 209-218.
1136. Depuydt Romain, *De boek- en steendrukkerij De Carne te Stavele*. - IJzb., 17 (1987) 149-150, 153, ill.; 161-162, 165, ill.; 177-178, 183, ill.
1137. Geirnaert N., *Drukwerk van Pieter Zoetaert en Willem De Neve. Een kleine aanvulling uit een Brussels handschrift*. - HEm., 124 (1987) 77-82.
1138. Haeghebaert Luc, *Drukkers en pers in Lichtervelde voor de Eerste Wereldoorlog*. - JKVDP., 1 (1985) 39-55, ill.
1139. Kinds Luc & Haesaert Guido, *De posterijen te Lichtervelde*. - JKVDP., 2 (1986) 98-107, ill.
1140. Schouteet A., *Weinig of niet bekende drukkers van Brugge uit de 16de en het eerste kwart van de 17de eeuw*. - GP., 65 (1987) 1-41.
1141. Strobbe L., *Op zoek naar het ontstaan van de dagscheurkalender*. - B., 87 (1987) 284-285.
1142. Tóth Margit, *L'oeuvre d'un jésuite flamand en Hongrois*. - GP., 65 (1987) 65-69.
Over emblemata-boek over de Passie, (Antwerpen : Johannes Moretus, 1607) door Jan David (o.a. Kortrijk), met opdracht aan de aartschertogen, gedateerd : Ieper, 30 juni 1607.
1143. van Biervliet Lori, *Een extravagante club van bibliofielen. I. Les Bibliophiles Campagnards in Ardoois, 1841*. - B., 87 (1987) 56-64, ill.
1144. van Biervliet Lori, *Een extravagante club van bibliofielen. II. La Société des Six in Brugge, 1833*. - B., 87 (1987) 121-128.
1145. Van Damme G., *De verhouding tussen de geestelijkheid en de pers in Brugge 1890-1914*. - LG., 29 (1987) 253-258.
1146. van Hees P., *De financiering van de Vlaamsche Stem : een discussie zonder eind ?*. - WT., 46 (1987) 27-36.
1147. Verhoeyen E., *De financiering van het dagblad "De Schelde-Volk en Staat" (1929-1940) I*. - WT., 46 (1987) 224-240.
- Zie ook nrs. 61, 314, 319, 320, 321, 322, 344, 354, 355, 358, 384, 434, 447, 452, 496, 511, 600, 722, 982, 1053, 1054, 1055, 1056, 1131, 1155.

7. Kerkgeschiedenis

1148. Aricx V., *"Mirakelen" in en rond de Jezuïetenkerk van Kortrijk, 1623-1643.* - B., 87 (1987) 113-120.
1149. Arnou P., *Stoelgeldverpachting te Zedelgem in 1888.* - B., 87 (1987) 397-405.
1150. Bauwens A., *Jheronimus en Michiel Ratgheers om het "feit van religie" vervolgd.* - Opstand en verval. Aspecten van het dagelijks leven in het Brugse tijdens de laatste decennia van de 16de eeuw, Brugge, 1987, 5-10.
1151. Bauwens A., e.a., *Opstand en verval. Aspecten van het dagelijks leven in het Brugse tijdens de laatste decennia van de 16de eeuw.* Brugge, J. Herrebout, 1987, 160 blz., ill., krtn.
Betreft vooral het protestantisme in en rond Brugge.
1152. Becuwe F., *Het buitengoed van het kapittel van Sint-Omaars te Alveringem.* - B., 87 (1987) 273-280, ill.
1153. Bouman P.M., *Protestanten in de Vlaamse samenleving.* - OE., 30 (1987) 735-739.
16de- 20ste eeuw.
1154. Braekman E., *La première Eglise Wallonne de l'Ecluse et son pasteur.* - Opstand en verval. Aspecten van het dagelijks leven in het Brugse tijdens de laatste decennia van de 16de eeuw, Brugge, 1987, 67-74.
1155. Claes Frans, *Schooluitgaven van de Nomenclator van Hadrianus Junius.* - GP., (1987) 55-63.
Vermelding van Ieperse editie (Franciscus Bellerus, 1615).
1156. Delsalle Paul, *L'abbaye de Cysoing à la charnière des XVIe et XVIIe siècle.* - Plein-Nord, n° 130, 1987, blz. 18-20.
1157. Desreumaux J., *De Geuzen en het Calvinisme in Wervik.* - SOCW., Jaarboek (1987) 3-44.
1158. D'Hooghe C., *De Zwartzusters te Brugge. Ontstaan en situering van 1356 tot 1580.* - HEm., 124 (1987) 35-46, ill.
1159. Duvosquel J.-M., *Une fondation de l'évêque de Thérouanne Jean de Warneton : le prieuré de Saint-Bertin à Bas-Warneton et son temporel aux XIIe et XIIIe siècles.* - Mémoires de la Commission départementale d'Histoire et d'Archéologie du Pas-de-Calais, 21 (= Liber amicorum. Etudes offertes à Pierre Bougard) (1987) 79-85.
1160. Ghyssaert J., *Een schuilplaats van het H. Bloed ... bekend en ... toch niet bekend.* - B., 87 (1987) 326-337.
1161. Groenveld S., *Trouw en verraad tijdens de Nederlandse Opstand.* - ZT., 37 (1987) 3-12, ill.
Met veel aandacht voor Zeeuws-Vlaanderen.
1162. Gyselen G., *Antonio Rosmini en Waregem, 1892-1901.* - B., 87 (1987) 338-352, ill.
1163. Hoste A., *Enkele beschouwingen rond de vredestaak van Sint-Arnoldus en rond de beginfase van het monastieke leven te Oudenburg.* - V., 36 (1987) 160-169.
1164. Laureys Alfons, *Het "tolerantie"edikt van Jozef II en de gevolgen voor de protestantse gemeenschap te Oostende.* - Pl., 16 (1987) 157-161.
1165. Lecomte Jens, *De dekenij Torhout. Twee eeuwen kerkelijk leven.* - Zilleghem, 8 (1987) 3-24.
1166. Lowyck Antoon, *De laatste Duinheren en het kapelletje van O.L.Vr. van ter Doest in Lissewege.* - RP., 29 (1987) 275-279, ill.
1167. Maillard-Luypaert M., *Le schisme d'occident dans l'ancien diocèse de Cambrai de 1387 à 1417.* - LG., 29 (1987) 181-188.
1168. Merck André, *Les miracles de sainte Lévine à Bergues-Saint-Winoc.* - Le corps humain dans l'histoire du Nord, Villeneuve d'Asq, 1985, blz. 143-152.
1169. Preneel L., *De religieuze beleving tijdens de beloken tijd.* - LG., 29 (1987) 201-210.

1170. R.A.B. (Blondeau Roger-A.), *Geuzen tussen Hondschote en Ieper*. - IJzb., 17 (1987) 115-117, ill. ; 129-131, ill. ; 139-141, ill. ; 151-153, ill. ; 203-205, ill. ; 215-217, ill. ; 227-229, ill.
Zie Boekenschouw 1986, nr. 993.
1171. Roosens Heli, *Traces de christianisation dans les centres urbains de l'ancienne Belgique*. - RN., 69 (1987) 5-16.
1172. Seynaeve Edgar, *Bouw van een nieuw pastoreel huis in Izegem in 1702*. - TM., 27 (1987) 143-160, ill.
1173. Simons W., *Jean de Warneton et la réforme grégorienne*. - MSHC., 17 (1987) 35-54.
1174. Simons Walter, *Bedelordekloosters in het graafschap Vlaanderen. Chronologie en topografie van de bedelordenverspreiding vóór 1350*. Brugge, Stichting Jan Cobbaut, 1987, 207 blz.
1175. Simons Walter, *Stad en apostolaat. De vestiging van de bedelorden in het graafschap Vlaanderen (ca. 1225 - ca. 1350)*. Brussel, 1987 (Verhandeling van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en schone Kunsten van België. Klasse der Letteren, jg. 49, nr. 121).
1176. Staes J.-Fr., *L'entretien des églises et des presbytères dans les Pays-Bas autrichiens : les obligations des décimateurs et l'édit du 25 septembre 1769*. - RHE., LXXXII (1987) 509-544.
1177. Storme H., *Drie sermoenen van Petrus Massemin (1664-1742) "op den jaerlykschen feestdag van het mirakuleus kruis tot Damme"*. - B., 87 (1987) 68-79.
1178. Therry M., *Onverdraagzaamheid en pragmatisme. De houding van de 17de-eeuwse katholieken in Brugge en het noordelijk grensgebied van het gelijknamig bisdom tegenover andersdenkenden*. - Opstand en verval. Aspecten van het dagelijks leven in het Brugse tijdens de laatste decennia van de 16de eeuw, Brugge, 1987, 141-154.
1179. Tillie W., *Vasten in een ver verleden*. - AdS., 17 (1987) 1, 22-25, ill.
Uit de catechismus van de Poperingse jezuiet Lodewijk Makeblyde (1564-1630) en de vastenbrief van de bisschop van Brugge Malou ten jare 1860.
1180. Tock Benoît-Michel, *Les élections épiscopales à Arras de Lambert à Pierre Ier (1093-1203)*. - BTFG., 65 (1987) 709-721.
1181. Van Acker J., *Religieuzen uit het Veurnse in het testament van Margaretha van Konstantinopel*. - B., 87 (1987) 247-249.
1182. Van Acker L., *De bisschoppen van Ieper in de kroniek van G. De la Tombe*. - B., 87 (1987) 136-142.
1183. Vancaille M., *Michiel English. Dagklapper dl. VI. Index op de 771 Dagklappers (1945-1962) gebundeld in delen I-V*. Brugge, Tabor, 1987, 225 blz.
1184. Vandamme L., *De calvinistische kerkorganisatie in Brugge, 1581-1584*. - Opstand en verval. Aspecten van het dagelijks leven in het Brugse tijdens de laatste decennia van de 16de eeuw, Brugge, 1987, 33-54.
1185. Vandenberghe H., *Geuzerie en ketterie in de XVIIde eeuw*. - AdS., 17 (1987) 2, 19-28.
Gerechtelijk verloop in Poperinge a° 1676 tegen de inwoner Jacques Depuydt, beschuldigd van diffamatie tegenover de geestelijkheid.
1186. Van den Heuvel J., *De geschiedenis van de bidprentjes (doodsancties) in onze streek*. - RP., 29 (1987) 280-286.
1187. Van de Wiel C., *De Wilhelmiëten : een verdwenen kloosterorde. Enkele archivalia (1491-1791)*. - OGE., 61 (1987) 264-176.
1188. Vandewiele André, *O.-L.-Vrouw van Tuine voor 1383*. - IK., 23 (1987) 14-21, ill.
O.-L.-Vrouw van de Apocalypse met het attribut "tuin" (omheining) in Ieper en Praag (aldaar : Týn).

1189. Vanysacker Dries, *Bisschop Matthias Lambrecht en een geval van hekserij te Brugge in 1596*. - HEM., 124 (1987) 71-75.
1190. Veys J.J., *De Wouwenberg of Recolettenberg te Kassel*. - BdK., 29 (1987) 6-12.
Van kluizenaarswoonplaats tot kloosterverstiging.
1191. Waegeman Annick, *De H. Vincentius a Paulo : zijn leven, werk en invloed*. - Klooster St.-Vincentius Werken. Tentoonstellingscatalogus, Kortemark-Werken, 1987, 15-20, ill.
1192. Witdouck R., *Voortvluchtige ketter te Kooigem in 1566*. - B., 87 (1987) 193-194.
1193. Ziegler Johanna, *The curtis beguinages in the Southern Low Countries and art patronage : interpretation and historiography*. - BIHBR., 57 (1987) 31-70.
- Zie ook nrs. 26, 44, 68, 71, 79, 141, 162, 163, 164, 169, 209, 224, 248, 252, 282, 284, 301, 303, 307, 310, 313, 330, 337, 343, 347, 348, 350, 356, 357, 360, 364, 370, 375, 376, 381, 383, 384, 424, 427, 454, 463, 472, 473, 475, 476, 483, 514, 521, 533, 534, 542, 543, 545, 554, 566, 586, 592, 608, 614, 622, 623, 625, 626, 640, 641, 659, 677, 678, 679, 696, 697, 705, 711, 726, 732, 746, 755, 786, 787, 795, 799, 800, 808, 809, 810, 840, 848, 898, 978, 983, 987, 1049, 1093, 1130, 1131, 1142, 145, 1168.

8. Geschiedenis van de Vlaamse beweging

1194. Demeyer Filip (red.), *Breydel en de Coninck herdacht 1887-1987*. Tentoonstellingscatalogus. Brugge, Westvlaamse Gidsenkring, 1987, 71 blz., ill.
Met verscheidene bijdragen.
1195. Dolderer W., *De nieuwe Duits-Vlaamse toenadering na de Eerste Wereldoorlog*. - WT., 46 (1987) 211-223.
1196. Gevers Lieve, *Bewogen Jeugd. Ontstaan en ontwikkeling van de Katholieke Vlaamse studentenbeweging (1830-1894)*. Leuven, Davidsfonds, 1987, 278 blz., ill.
1197. Lowyck A., *Hendrik I Blanckaert, vlaamsgezinde irredentist en schrijver uit de Westhoek van de Nederlanden in Frankrijk*. - WH., 4 (1987) 127-138 ; ill.
Hendrik Blanckaert (1789-1872). Met uitgave van twee dichtwerken.
1198. Nuyttens M., *De Franse Nederlanden in Nederlandstalige periodieken (tot 1918) (deel II)*. - FN., 12 (1987) 201-217.
Zie Boekenschouw 1986, nr. 1016.
1199. Saerens L., *Het Verdinaso en de Joden (1931-1940)*. - WT., 46 (1987) 155-180, 241-255.
1200. Van Eenoo R., *De Brugse Breydelbeweging in haar politieke en sociaal-economische context*. - Breydel en De Coninck herdacht. 1887-1987, Brugge, 1987, 27-30.
1201. Van Haegendoren M., *De Vlaamse kwestie in de socialistische beweging tot 1937*. - AMSAB - Tijdingen, 5 (1987) 3-4, 21-30.
1202. van Hees P., *Enkele nieuwe brieven van Pieter Geyl aan Antoon Jacob uit 1914-1915*. - WT., 46 (1987) 87-98.
1203. van Hees p., *Vlaamse activisten als politieke vluchtelingen in Nederland tijdens het interbellum*. - TG., 100 (1987) 394-411.
1204. Van Velthoven H., *Het eerste Vlaams socialistisch Congres (20-21 maart 1937)*. - AMSAB - Tijdingen, 5 (1987) 3-4, 31-34.
1205. Verbruggen Jan Frans, *Jan Breydel en Pieter De Coninck in de historiografie*. - Breydel en De Coninck herdacht. 1887-1987, Brugge, 1987, 15-20.
- Zie ook nrs. 14, 135, 261, 289, 322, 335, 355, 382, 397, 432, 468, 469, 597, 672, 696, 1129, 1146, 1147, 1194, 1197, 1238.

9. Militaire geschiedenis

1206. Bailleur R., *De laatste gevechten van het 4de Duitse leger in en rond Wervik, tijdens W.O.I.* - SOCW., Jaarboek (1987) 67-88.
1207. Beun J., *Nieuwpoortse vluchtelingen tijdens de eerste wereldoorlog.* - Bdk., 29 (1987) 51-59, ill.
Vervolg. Zie Boekenschouw (1986) nr. 1026.
1208. Bikar A., *De geschiedenis van twee Belgische batterijen geschut op de spoorweg bij Ingelmunster in de meidagen van 1940.* - DH., 8 (1987) 115-130, ill.
1209. Bourgeois H., *Hitler et la région de Comines-Warneton en 1914-1918 et en 1940.* - MSHC., 17 (1987) 381-438.
1210. Christens Ria en De Clercq Koen, *Frontleven 14/18, het dagelijks leven van de Belgische soldaat aan de IJzer.* Tielt, Lannoo, 1987, 176 blz., ill. (Reeks Retrospectief).
1211. Claeys G., *Oostkamp onder de oorlog 1914-1918.* - HBBO., 18 (1987) 5-8.
Vervolg en slot van Boekenschouw 1986, nr. 1027.
1212. Coussement Geert, *Deportatie tijdens de Eerste Wereldoorlog.* - JKVDP., 1 (1985) 33-38, ill.
M.b.t. Lichtervelde.
1213. de Brock P.E., *Bijzonderheden over de aanval op Sluis in 1747, met bezetting en later weer de ontruiming van de stad door de Franse troepen.* - RP., 29 (1987) 233-238, ill.
1214. Debrock W., *Ostende et la guerre maritime entre 1702 et 1706.* - RSDHA., n° 21 (nov. 1987) 123-142.
1215. Decuypere Dirk, *Circus 157 en Couthof - 5 mei 1942.* - AdS., 17 (1987) 4, 13-20, ill.
Luchtgevecht en hoe een Spitfiregevechtsvliegtuig boven het Couthof (Proven) werd neergehaald.
1216. Degrande V., *Emiel Sys in de Grote Oorlog (III).* - Arsbroek 4 (1987) 104-106.
1217. Degryse Roger, *les expéditions bourguignonnes à Rhodes, Constantinople et Ceuta.* - RSDHA., n° 21 (nov. 1987) 39-50.
1218. de Lelys Eugène, *Enkele Ieperse Titularissen van de "Médaille de Saint-Hélène".* - IK., 23 (1987) 25-32.
Ereteken voor wie in de periode 1792-1815 onder Franse vlag gediend had.
1219. Denys Ronny, *Het bruggehoofd van Diksmuide.* - DD., 6 (1987) 72-76.
Vooropgezet afleidingsmanoeuver van de geallieerde legerleiding, mei 1915.
1220. Deschrijver D., *De eerste invasie van Engeland. De tocht van Caesar naar Engeland.* (Hoogstade, bij de auteur, 1987), 21 blz., krtm.
Vertrok Caesar naar Engeland vanuit de Westhoek ?
1221. Deseyne Aleks, *Passchendaele 1917. Tentoonstelling, Exhibition, Exposition, Ausstellung 12.7 - 23.8.1987.* (Zonnebeke, Dienst voor Toerisme, 1987), 93 blz., ill., krtm.
Eerste Wereldoorlog, Britse verovering op de Duitsers. Vierталig.
1222. Devos Adrien, *Het Belgisch offensief 1918.* - Cur., 22 (1987) 130-135, ill.
vnl. in de Leiestreek.
1223. Dewaele M., *Franse militairen in 1915 gedoopt achter de vuurlinie.* - Bdk., 29 (1987) 160.
In Koksijde en Nieuwpoort.
1224. Fremaut J., *La sépulture du militaire allemand Friedrich Melzer tombé à Houthem en 1916.* - MSHC., 17 (1987) 205-208.
1225. Hoornaert Geert, *Ontstaan van de gendarmeriebrigades in West-Vlaanderen, inzonderheid te Roeselare, 1794-1814.* - R., 16 (1985-86) 135-188, ill.

1226. Lampaert Roger, *Modder voor het vaderland. De ongrijpbare stad : Ypres Salient 14/18.* - Tielt, Lannoo, 1987, 176 blz., ill. (Reeks Retrospectief).
1227. Lepez Gerard, "*De 3e slag om Ieper*". Roeselare, Atelier, 1987.
Map met 5 kaarten en 56 luchtfoto's, genomen tijdens en na de derde slag om Ieper, 1917.
1228. Lombaerde P., *De vestingbouwkundige werken te Oostende : 1572-1865.* - Pl., 16 (1987) 236-249.
1229. Mattelaer Eugène, *Zwaluw, waar vlieg je naartoe ? De strijd om de Scheldemonding (3.9.44-2.11.44). De genesis van het Moed-gedicht. Mijn adieu aan Ere-burgemeester Léon Lippens.* Knokke, Eigen beheer, 1987, 228 blz., ill.
1230. Milot Jean, *Echanges de prisonniers de guerre en Flandre au début du XVIIIe s.* - Bulletin de la Commission historique du Nord, 43 (1987) 21-44.
1231. Nuytens Marcel, *Lezersbrief : de Leopoldisten.* - TM., 27 (1987) 161-172, ill.
Over een Izegemse vereniging van oudstrijders die onder Leopold I gediend hebben tussen 1830 en 1865.
1232. Potie J. en Walle J.-C., *Les victimes civiles et militaires de la guerre 1940-1945 à Ploegsteert.* - MSHC., 17 (1987) 439-484.
1233. Vanhoutte D. en Verscheure A., *Het verloop van de Belgische capitulatie en hoe Ingelmunster toevallig ook daarin vernoemd wordt.* - DH., 15 (1987) 9-37, ill.
1234. Vlaemynck Joris, *Het bevrijdingsoffensief in onze streek.* - DD., 6 (1987) 23-28, 33-43, ill., krt.
1918 : Diksmuide, Esen, Klerken, Zarren.
1235. Vlaemynck Joris, *De zwaarste Duitse artillerie in West-Vlaanderen.* - DD., 6 (1987) 102-113, ill.
Oorlog 1914-1918. Ingeplant in Esen en Klerken, wijk Predikboom ; in Koekelare, wijk Leugenboom.
1236. Wombell Paul, *Het ware gezicht. Slag bij Passendale 1917.* Antwerpen-Amsterdam (C. de Vries-Brouwers), 1987, 132 blz., ill.
Fotoalbum.
- Zie ook nrs. 11, 561, 562, 584, 602, 617, 654, 720, 738, 761, 796, 797, 903, 1041, 1234.

10. Geschiedenis van de wetenschappen

1237. De Clerck Gustaaf, *De geneeskunde in de jaren 1600.* - BS., 8 (1987) 2, 14.
1238. R.A.B. (Blondeau Roger-A.), *Wetenschap in de taal der Vlamingen. Vanaf Jacob van Maerlant tot de stichting der Akademiën.* - IJzb., 17 (1987) 241-243, ill.
1239. Van Leeuwen C.G., *Opvattingen omtrent ziektes en zieken in de late middeleeuwen. Een eerste aanzet.* - In de schaduw van de eeuwigheid. Tien studies over religie en samenleving in laat-middeleeuws Nederland aangeboden aan prof. dr. A.H. Bredero, Utrecht, 1986, 134-166.
Met aandacht voor o.a. Jacob van Maerlant, Jan Yperman en het *Liber Trotula*.
- Zie ook nrs. 308, 330, 403, 466, 929, 956, 1134.

Lijst van afkortingen en gedepouilleerde tijdschriften

- A. = Augustiniana, Heverlee.
 AB. = Analecta Bollandiana, Brussel.
 ABB. = Archief- en Bibliotheekwezen in België, Brussel.
 ABVH. = Annalen van de Belgische Vereniging voor Hospitaalgeschiedenis, Brussel.

- AdS. = Aan de Schreve, Poperinge.
AESC. = Annales. Economies-Sociétés-Civilisations, Parijs.
AHN. = Acta historicae Neerlandicae, 's-Gravenhage.
ALW. = Annalen van de Koninklijke Oudheidkundige Kring van het Land van Waas, Sint-Niklaas.
AM. = Appeltjes van het Meetjesland, Eeklo.
Archaeologica Belgica, Brussel.
Archaeologica Mediaevalis, Brussel.
Archeologie, Brussel.
Arsbroek, Assebroek.
The Art Bulletin = The Art Bulletin. A Quarterly published by the College Art Association of America, New York.
B. = Biekorf, Brugge.
't Beertje. Volkskundige almanak, Brugge.
BG. = Bijdragen tot de Geschiedenis, inzonderheid van het hertogdom Brabant, Antwerpen.
BGTWO. = Bijdragen tot de geschiedenis van de tweede wereldoorlog, Brussel.
BGWZ. = Bijdragen tot de geschiedenis van West-Zeeuws-Vlaanderen, Aardenburg.
BIHBR. = Bulletin de l'Institut historique belge de Rome.
BdK. = Bachten de Kupe, Westende.
BMGN. = Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden, 's-Gravenhage.
BN. = Biographie Nationale, Brussel.
BO. = Brugs Ommeland, Sint-Andries (Brugge).
BROB. = Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, Amersfoort.
BS. = Brugge die Scone, Brugge.
BSAM. = Bulletin trimestriel de la Société académique des Antiquaires de la Morinie, Saint-Omer.
BTFG. = Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis, Brussel.
BTMG. = Belgisch Tijdschrift voor Militaire Geschiedenis, Brussel.
BTNG. = Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis, Gent.
BTOK. = Belgisch Tijdschrift voor Oudheidkunde en Kunstgeschiedenis, Brussel.
The Burlington Magazine, Londen.
C. = Cîteaux. Commentarii cistercienses, Achel.
CarB. = Carolus Bonus, Torhout.
CB. = Cahiers bruxellois, Brussel.
CBG. = Collationes, Brugge.
CCM. = Cahiers de Civilisation médiévale, Poitiers.
CENB. = Cercle d'Etudes numismatiques. Bulletin, Brussel.
CII. = Cnoc is ier, Knokke.
Coc. = Cocliariensia. Driemaandelijks tijdschrift van de gemeentelijke kring voor heemkunde van Groot-Koekelare : Koekelare, De Mokker, Zande en Bovekerke, Koekelare.
Cur. = Curtricke, Kortrijk.
DD. = Den Dyzere, Diksmuide.
Derlike. = Derlike. Driemaandelijks tijdschrift van de Heemkring Dorp en Toren, Deerlijk.
DH. = Den Hert, Ingelmunster.
DJ. = Ledenblad. Heemkundige Kring David Jonckheere, Aartrijke.
Dot. = Dottiniacas, Dottenijs.
De Duinen = De Duinen. Bulletin van het wetenschappelijk en cultureel centrum van de Duinenabdij, Koksijde.
EHR. = The Economic History Review, Londen.

- Ern. = Ernigahem, Geshied-, Heem- en familiekundige kring, Eernegem.
F. = Franciscana, Sint-Truiden.
FN. = De Franse Nederlanden. Jaarboek uitgegeven door de stichting Ons Erfdeel, Rekkem.
Francia = Francia - Forschungen zur westeuropaischen Geschichte, Parijs.
Gazette des Beaux-Arts, Parijs.
GB. = Gentse bijdragen tot de Kunstgeschiedenis, Gent.
GiK. = De Gidsenkring, Brugge.
GK. = Gezellekroniek, Antwerpen.
GP. = De Gulden Passer, Antwerpen.
Gr. = Graningate, Middelkerke.
GS. = Het gebied van Staden, Staden.
GT. = Ghendtsche Tydinghen, Gent.
GZ. = Gezelliana, Antwerpen.
HBBO. = Heemkundige Bijdragen voor Brugge en Ommeland, Sint-Andries.
Heemschut = Heemschut, Amsterdam.
Helinium = Helinium, Wetteren.
HEm. = Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis «Société d'émulation» te Brugge.
HG. = Hansische Geschichtsblätter, Keulen.
HGOK. = Handelingen van de Koninklijke Geschied- en Oudheidkundige Kring van Kortrijk.
HKCG. = Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis, Brussel.
HKCUOW. = Handelingen van de Koninklijke Commissie voor de uitgave van oude wetten en verordeningen van België.
HKZNM. = Handelingen van de Koninklijke Zuidnederlandse Maatschappij voor taal- en letterkunde en geschiedenis, Brussel.
HMGOG. = Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent.
IJZB. = De IJzerbode, Roesbrugge-Haringe.
IK. = Iepers Kwartier, Ieper.
Informatiebulletin Stedelijke Musea, Brugge.
Jaarboek van de Stedelijke Musea, Brugge.
JBB. = Jaarboek van de Heemkundige Kring «Bos en Beverhoutsveld», Oedelem.
JGOKW. = Jaarboek van de Geschied- en Oudheidkundige Kring «De Gaverstrecke», Waregem.
JHC. = Jaarboek Heemkring Ter Cuere, Bredene.
JHKH. = Jaarboek van de Heemkundige Kring Houtland, Torhout.
JHKS. = Jaarboek van de Heemkundige Kring «Het Scheldeveld», Sint-Martens-Latem.
JKVDP. = Jaarboek van de Heemkundige Kring Karel Van de Poele, Lichtervelde.
Journal of the Warburg and Courtauld Institutes, New York.
JRB. = Jaarboek van de Heemkundige Kring «Rembry-Barth», Menen.
KB. = Kontaktblad Gidsenbond Brugge en West-Vlaanderen, Brugge.
KVA. = Verslagen en Mededelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde, Gent.
LA. = Het Land van Aalst, Aalst.
LB. = Het Land van Beveren, Beveren-Waas.
LG. = De Leiegouw, Kortrijk.
Lias = Lias. Sources and documents relating to the early modern history of ideas, Amsterdam.
LvdW. = Land van de Woestijne, Aalter.
MD. = Mandeldal, Roeselare.
MGN. = De middelaar tussen de genealogische navorsers, Brussel.
ML. = Museumleven, Brugge.

- M&L. = Monumenten & Landschappen, Brussel.
Molenecho's. = Molenecho's. Tweemaandelijks orgaan van «Molenzorg» v.z.w. tot behoud van onze molens, Zulte.
MSHC. = Mémoires de la Société d'Histoire de Comines-Warneton et de la région, Komen-Waasten.
MSHM. = Mémoires de la Société d'Histoire de Mouscron et de la région, Moeskroen.
MV. = Mededelingsblad van De Vrienden van het Nationaal Visserijmuseum van Oostduinkerke.
N. = Naamkunde. Mededelingen van het Instituut voor Naamkunde te Leuven en de Commissie voor naamkunde en nederzettingsgeschiedenis te Amsterdam.
Nationaal Biografisch Woordenboek, Brussel.
NRA. = Nieuwe Rumbeekse Avondstonden, Rumbeke.
O. = Ostendiana, Oostende.
OE. = Ons Erfdeel, Rekkem.
OGE. = Ons Geestelijk Erf, Antwerpen.
OH. = Ons Heem, Sint-Martens-Latem.
OM. = Ons Molenheem, Nieuwkerken.
Orgelkunst = Orgelkunst, Grimbergen.
OR. = Oud Ruyselede, Ruislede.
Oud Holland = Oud Holland. Uitgave van het Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie, 's-Gravenhage.
OZ. = Oostvlaamse Zanten, Gent.
P. = Le Parchemin, Gentbrugge.
Pl. = De Plate, Oostende.
R. = Rollariensia, Roeselare.
RB. = Revue Bénédictine, Maredsous.
RBNS. = Revue belge de Numismatique et de Sigillographie, Brussel.
RH. = Revue historique, Parijs.
RHE. = Revue d'histoire ecclésiastique, Leuven.
RN. = Revue du Nord, Rijsel.
RP. = Rond de Poldertorens, Oostkerke.
RSDHA. = Revue de la Société dunkerquoise d'histoire et d'archéologie, Duinkerke (voorheen : les Amis du vieux Dunkerque).
RT. = De Roede van Tielt, Tielt.
S. = Scriptorium, Brussel.
Schr. = Het Schrijverke. Orgaan van de Culturele Kring Sint-Anna, Brugge.
SE. = Sacris Erudiri, Steenbrugge.
SL. = Standen en Landen, Leuven.
SOCW., Jaarboek = Jaarboek van de Stedelijke Oudheidkundige Commissie, Wer-
vik.
SpH. = Spiegel Historiaal, Bussum.
Streven = Streven. Maandblad voor Geestesleven en Cultuur, Leuven.
TG. = Tijdschrift voor Geschiedenis, Leiden.
TGB. = Tijdschrift (driemaandelijks) van het Gemeentekrediet van België, Brussel.
TM. = Ten Mandere, Izegem.
TN. = Tijdschrift voor Numismatiek, Brussel.
TRG. = Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis, Groningen.
TSG. = Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam.
TT. = Taal en Tongval, Sint-Amandsberg.
V. = Vlaanderen, Tielt.
Vers. = Verschaeviana, Steenbrugge.
Viator = Viator, Los Angeles.
VK. = Volkskunde, Antwerpen.
VL. = Vlietmara, Vleteren.

- VMSOCW. = Verslagen en Mededelingen van de Stedelijke Oudheidkundige Commissie, Wervik.
 VN. = La vie numismatique, Brussel.
 VS. = De Vlaamse Stam, Antwerpen.
 W. = 't Wingheroen, Menen.
 WEH. = De Woonstede door de eeuwen heen, Brussel.
 Westerheem = Westerheem, Vlaardingem.
 WH. = Westhoek. Genealogisch jaarboek, Dikkebus.
 WT. = Wetenschappelijke Tijdingen op het gebied van de geschiedenis van de Vlaamse Beweging, Gent.
 Westvlaamse Archaeologica. = Westvlaamse Archaeologica, Brugge.
 Zilleghem = Zilleghem, Zedelgem.
 ZT. = Zeeuws Tijdschrift, Middelburg.

Register op de auteursnamen

A.B., 377, 813	Beaussart Philippe, 140
A.D., 480	Becker J., 997
A.V., 480	Becuwe F., 141, 1152
Adriaens-Pannier Anne, 2, 3	Becuwe Marc, 571
Adriaenssens G., 78	Bedeaux J.-B., 998
Adriaenssens Willy, 571	Beele W., 83
Ainsworth M.W., 993	Beerlant N., 642
Algoet G., 790, 791	Beernaert Katelijne, 1118
Ampe Albert, 947	Benoit F., 764, 765, 792, 793
Ampe Anne, 814	Bentein P., 1129
Andries J.O., 552	Berings G., 539
Angrand Pierre, 994	Berquin H., 311
Arickx Valère, 375, 481, 482, 483, 622,
853, 996, 1148	Bertelee J.M., 431
Arnou P., 1149	Berteloot Amand, 948
Arren Raymond, 634	Bethouart B., 535
Art Jan, 56	Beuckels Luc, 572, 573, 574, 575, 576,
577, 578
Augustyn Ann, 854	Beun Jacques, 484, 607, 694, 695, 1207
Backhouse M., 533, 534	Beyen J., 60
Baelde Michel, 815, 816, 817	Biemans Jos A.A.M., 61
Baert G., 683, 684	Bijnens Bert, 79
Baetens J., 282	Bikar A., 1208
Baeyens E., 855	Billiet Germain, 704
Bailleul R., 1206	Blauwet Jos, 365, 579
Ballegeer Johan, 477, 976	Blieck Gillis, 142
Barbier P., 682	Blockmans Willem, 390, 391
Barra Jean-Marie, 660, 661, 662	Bloes Georges, 336, 387, 805
Barremaecker Ria, 553	Blomme Bart, 443, 999
Bastiaen F., 549	Blondeau Roger A., 466, 1170, 1238
Bauwens André, 856, 1150, 1151	Boets J., 962
Bauwens-De Jaegere Isabelle, 10	Boijen R., 5, 6
Beauchamp Yves, 139	Bols Lucien, 84, 580

Boekenschouw

- Bonaert A., 367
Bonneure Fernand, 286
Bonte Germain, 857, 858
Boone Marc, 23
Bossuyt Ignace, 412, 1000
Bostyn Françoise, 242
Boterberge Robert, 860
Bouche René, 581
Bouckaert H., 794
Boucqey Raoul, 324, 762
Boudens Robrecht, 383
Bouman P.M., 1153
Bourgeois H., 693, 1209
Bourgeois J., 143, 144, 145, 146, 147,
148, 149, 150, 151, 152, 218
Bovesse J., 56
Brackman E., 1154
Braet André, 750
Braet Paul, 325
Braunstein Philippe, 859
Breuillard-Pollet M., 536
Breyne Jan, 861
Briels J., 862
Brinkman P.W.F., 1001
Broeckaert J.D., 7
Bruggeman Albert, 600, 601
Bruggeman J., 1002
Bruneel Claude, 485
Bruneel Jean-Bernard, 1003
Brys A., 486
Bulcaen Romain, 602
Bungeneers J., 153
Buysschaert André, 603
Byttebier Freddy, 85
Caes W., 863
Cailliau Jef, 287, 746
Callens I., 864
Cameron H.K., 154
Campbell Lorne, 1004, 1005
Capon Géry, 353
Cardinael Patriek, 571
Cardon Bert, 62
Carlier M., 865
Casier Ann, 1006, 1007
Casier Ludwien, 28, 571, 595
Cassert W., 583
Castelain R., 866
Cauchies J.-M., 56
Cauwe R., 487
Chorley P., 867
Christens Ria, 1210
Claes Frans, 1155
Claes Paul, 949
Claeys Georges, 1211
Claeys Gerard, 686
Claeys Marc, 571
Clauzel Denise, 819, 868
Cliquennois M., 536
Cliquet R.L., 869
Cloet M., 46
Cockx-Indestege Elly, 950
Coekelberghs D., 8
Coghe P., 294
Coigneau D., 539
Colaert M., 25
Collin L., 1130
Cools E., 155, 156, 157
Coornaert Maurits, 870, 1008
Coppens Chr., 1131
Coppieters B., 871
Cornillie Patrick, 402
Cossey S., 737, 738, 798
Coussement Geert, 654, 1212
Crappé R., 698
Crespo Fabião, 1009
Curveiller St., 872
Dalle Godgaf, 608, 873
Dams Jean, 619
Danhioux L., 28
Danneel M., 23
Dauchy Serge, 820
Dawyndt A., 609, 784
De Baere Guido, 63
De Baere W., 1010
De Belder J., 56
De Bodt S., 9
De Borchgrave Oscar, 1132
De Brabandere Christine, 911
Debrabandere Frans, 86, 87, 88, 89, 90,
91, 92, 93, 94, 125
Debrabandere Paul, 10
de Brock P.E., 1213
Debrock W., 1214
De Brouwere J., 259, 309
Debrouwere M., 349, 567, 568, 610
Debroux A., 288
De Bruin Cebus C., 951
De Bruyckere G., 821

- De Bruyne Michiel, 339, 396, 397, 409,
410, 417, 421, 422, 434, 452, 611,
748, 874, 1133, 1134
- Debruyn Tony, 861
- De Busschere K., 95
- Decaestecker J., 653
- De Caluwe A., 584
- De Ceunynck R., 158
- De Clerck Gustaaf, 554, 585, 1237
- Declerck L., 310
- De Clercq Koen, 1210
- De Clercq René, 628
- De Clercq W., 468
- De Cock S., 159, 160, 161
- De Corte Rik, 423
- Decraene R., 664
- Decroix L., 875
- Decuyper Dirk, 1215
- De Duytsche Michel, 586, 876, 877
- Deelstra H., 363
- Defraeye Hugo, 604
- Defruyt R., 549
- Degrande E., 1011
- Degrande Valentin, 11, 555, 556, 1216
- De Grendele Jennie, 28
- De Groeve A., 705
- De Groote Julien, 28, 595
- De Gryse P., 12
- De Gryse Ph., 488
- Degryse Roger, 1217
- Deguffroy Geert, 489, 752
- De Hemptinne Th., 394
- De Jongh Annemieke, 952
- De Jonghe Hugo, 1012
- De Ketelaere Jerome, 699
- De Keyser René, 418, 772, 878, 1013
- De Laere R., 303, 471
- De Langhe J.E., 96, 97, 98, 99, 100,
101, 102, 103, 953
- De Launois J., 388
- Delay Valerie, 879
- Delbaere Jozef, 763
- Del Carmen Garrido M., 1042
- Delcourt André, 153, 219, 744
- Deldique H., 104
- Delecluyse Hugo, 655
- De Leeuw B., 954
- De Lelys Eugène, 1218
- Delepierre A.-M., 1040
- Delgrande D., 260
- Delmarcel Guy, 13, 1014
- De Melker B.R., 822
- Delpla Wilh., 456
- Delsalle Paul, 779, 880, 1156
- Delva A., 370, 390, 391, 416
- Delvoeye B., 801
- De Maesschalck Edward, 977
- Demarest H., 490
- Demerre G., 696
- Demeulemeester André, 304, 420
- De Meulemeester J., 162, 163, 164, 165,
166, 167, 168, 169, 253
- De Meyer Edgar, 557
- Demeyer Filip, 14, 261, 1194
- Demeyere Rik, 105
- De Mûelenaere J., 978
- De Mulder L., 491
- Dendoncker P., 643
- Denewet Lieven, 635, 747, 1015, 1016,
1017
- Denys F., 1135
- Denys Ronny, 333, 612, 1219
- De Paepe R., 881
- Depaeuw R., 492
- Depaauw Cl., 882
- Depoorter Ch., 738
- Depredomme Jozef, 760
- Deprez A., 289
- Depuydt Romain, 1136
- Deregnaucourt Jean-Pierre, 883
- Deroeux D., 269
- Derolez Albert, 64
- De Roo L., 682
- Derville Alain, 884, 885, 886
- De Schietere de Lophem A., 28
- Deschrijver D., 80, 564, 565, 1220
- Deseyne Aleks, 1221
- Desiere Dries, 646
- De Sempel F., 149, 150, 1018
- De Smedt R., 337, 1019
- Desmet Chr., 493
- Desnerck Gaston, 494
- Despriet Ph., 170, 171, 172, 173, 174,
665, 666
- Desreumaux J., 1157
- Desseyn Jef, 687
- Detavernier M., 667
- De Tollenaere Felicien, 106

- Detro-Wybo J., 479
Devliegher Luc, 28, 168, 374, 887, 1021
Devadder J., 427
Devisscher Hans, 1020
Devloo L., 463, 495
Devolder R., 430
Devoldere W., 419, 1195
Devos Adrien, 380, 467, 647, 648, 1222
Devos A.N., 649
De Vos Dirk, 15, 16, 17, 18, 340, 395,
1020, 1022, 1023, 1024, 1114
Devos Magda, 107, 108
Devriese R., 562
Devyt C., 1025
Dewaële M., 640, 641, 823, 1223
Deweerd Antoon, 749
Dewicke L., 888
Dewilde Marc, 165, 166, 167, 168, 175,
176, 177, 178, 179, 180, 181
Dewitte A., 470, 889, 955, 956, 957,
979, 1026
Dewitte Barbara, 1027, 1028
De Witte G., 735
De Witte Hubert, 23, 28, 182, 183, 184,
185, 186, 243
De Wolf J., 587
Dewulf-Heus R.L., 66, 290, 291, 292,
293
Dezutter Willy, 19, 20, 21, 22, 23, 330,
400, 429, 496, 1029
Dhaeze Lieve, 571
Dhanens E., 372
D'Heedene Albert, 890
D'hondt Jan, 22, 28
D'hondt M., 615
D'hondt Willy, 558
D'Hooghe Catharina, 1030, 1158
Dion M.-P., 351
Dixon Lawrinda, 1031
Dogae Georges, 25, 1032
Dolderer W., 1195
Dombrecht Antoine, 559
Dombrecht Omer, 23
Donche P., 812, 891
Dreesen J.B., 497, 706, 707, 708, 709,
710, 711, 712
Ducatteeuw E., 349, 567, 568, 610
Dufournet J., 537
Dumery Hubert, 588
Dumont M.E., 56
Dumortier C., 25
Dupas Georges, 109
Dusauchoit Raf, 23, 589
Duverger Eric, 1014
Duvosquel Jean-Marie, 28, 262, 263,
498, 624, 644, 736, 882, 1159
Duyck René, 22, 663, 769
Eeckeman Willy, 65, 66, 264
Ellemers J.E., 892
Engelrelst Ronald, 595
Everaert D., 958
Faber J., 437
Falise Jean-Pierre, 713
Farasyn Daniel, 714, 715, 893
Faries M., 1033
Folie J., 25
Follens N., 795
Fossier Robert, 894
Franchoo André, 780, 781, 782, 783
François L., 56
Fremaut J., 1224
Fruhstorfer Martin, 1034
Gaalman A.A.G., 248
Gaier C., 25
Gaus H., 56
Geerts Katelijne, 895
Geirnaert Dirk, 67
Geirnaert Noël, 22, 23, 26, 27, 28, 67,
298, 299, 300, 301, 302, 332, 595,
1137
Gekiere M.R., 682
Gelaude Frank, 753
Gerard E., 428
Gerits J., 499
Gerritsen W.P., 959
Gevaert Ferdinand, 716
Gevers Lieve, 307, 1196
Gheysens J., 187
Ghyssaert Jozef, 625, 960, 1160
Ghyssens J., 265, 266, 267, 268
Giltaj J., 1094
Giraldo Walter, 500
Goddeeris John, 317, 401, 980, 981,
1035
Godding Philippe, 824, 825
Goderis Jozef, 188, 189, 190, 191, 450
Goedleven E., 1036
Goegebeur M., 890, 896

- Goemare A., 501
 Goeminne L., 110, 1037
 Goetinck M., 68, 1038
 Gournay D., 111
 Goodgal D., 1039
 Goossens M., 1011, 1040
 Gricourt D., 269
 Groenveld S., 1161
 Gyselen G., 1041, 1162
 Gysseling M., 961
 Haeghebaert K., 294
 Haeghebaert Luc, 435, 656, 657, 658,
 1138
 Haesaert Guido, 502, 1139
 Haesenne-Peremans N., 56
 Handschoewerker Edgar, 569
 Hanoune R., 192
 Hélin E., 56
 Heller B., 1033
 Hendrickx Frans, 29, 950
 Herpelinck R., 898
 Herreman D., 632
 Heugebaert A., 518
 Heus J., 636, 637
 Hillewaert B., 193, 194, 195, 196, 197,
 198, 199, 200, 201, 202
 Hissette Roland, 69
 Hoebeke Marcel, 112, 393
 Hollanders-Favart D., 1042
 Hollevoet Y., 193, 198, 199, 200, 201,
 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208
 Hondekijn Dion, 503
 Hoornaert Annie, 785
 Hoornaert Geert, 1225
 Hoste A., 1163
 Hostyn Norbert, 30, 31, 323, 346, 366,
 386, 398, 411, 441, 474, 475, 476,
 717, 718, 1043
 Houthaeve Robert, 448
 Howell Jolly Penny, 1044
 Hucker B.U., 539
 Huybrechts Kr., 962
 Huyghe Jan, 334
 Huyghebaert Jozef, 308, 455, 504, 505,
 897, 963, 964, 982
 Huys P., 645, 802, 899
 Huysentruyt A., 379
 Impe P., 295
 Inghelram André, 506, 688, 689
 Irblich Eva, 70
 J.B., 328
 Jacobs Alain, 462
 Jacobs Marc, 507
 Janssens Francine, 246
 Janssens Gustaaf, 826
 Janssens Jozef, 59, 965, 966
 Janssens de Bisthoven B., 28, 1046
 Jansseune G., 209
 Jessenne Jean-Pierre, 538
 Jore J., 114
 Journée M., 900
 Judson J.R.J., 1047
 Kimpe W., 32
 Kinds Luc, 1139
 King Donald, 1048
 Klausung Jef, 508, 509
 Klemm Ch., 539
 Kockaert L., 1001
 Koldewey A.M., 248, 1049
 Koldewey J., 9, 210
 Kraut G., 1050
 Kruger Hilmar C., 901
 Kyndt Eddy, 806
 Lagage S., 616
 Lagast F., 553
 Lagrain R., 967
 Laleman M.C., 211, 212, 213, 214
 Lampaert Roger, 1226
 Lams Lieven, 1051
 Lannoo Luc, 1052
 Lannoy Danny, 804, 828
 Lanzweert Willem, 510, 902
 Laurent René, 270
 Laureys Alfons, 1164
 Laureyssens W., 33
 Lauwers Wilfried, 342, 767, 768
 Lecomte E., 829, 983
 Lecomte Jens, 1165
 Leloux H.J., 433
 Leman W., 803
 Lenders Piet, 392, 830
 Lepez Gerard, 1227
 Lermyte Jean-Marie, 630
 Lesko D., 1057
 Leune J., 786
 Leuridan A., 903
 Leuze F., 25
 Levine D., 1033

- Libon J., 352
Lietard Edwin, 271, 719
Lievens C., 1059
Le Loup Willy, 1053, 1054, 1055, 1056
Lindemans Leo, 361
Lingier Carine, 71
Lion M., 1060
Lis, C., 56
Lombaerde P., 1228
Loosveld L., 668
Lowyck Antoon, 968, 1062, 1166, 1197
Loyer F., 1061
Loze P., 8
Machelart Félicien, 1063
Machut Robert, 621
Maddens Niklaas, 453, 904, 969
Madigan B., 1064
Maeckelberghe F., 121
Maes Luc, 571
Maes H., 789
Maes P., 314, 727, 728, 729, 730, 731,
732, 733, 831, 984
Maillard-Luypaert M., 1167
Marechal Dominique, 28, 34, 35, 50,
305, 306, 326, 327, 1065, 1066,
1067, 1068, 1069
Maréchal G., 56
Marijnissen R.H., 1070, 1071
Mars Alexandra, 186, 215
Masschelein-Kleiner L., 1001
Mattelaer Eugène, 1229
Mattelaer P., 81
Matthijs Edelhaert, 700
Matthys A., 169
Mehuys Godfried, 341
Merck André, 620, 1168
Mertens J., 216
Messiaen Marcel, 315
Mestayer Monique, 905
Mestdagh Michiel, 776, 777, 906, 1072
Meulemeester Jean-Luc, 272, 313, 413,
457, 458, 459, 460, 461, 511, 512,
513, 514, 734, 1073, 1074, 1075,
1076, 1077
Meyers W., 56
Milis Ludo, 541
Milot Jean, 1230
Moeyaert C., 115
Monballuy Jos., 766, 832
Monell-Sampol C., 912
Mouton Gaby, 754
Muchembled Robert, 907
Mulliez J., 908
Muylaert Willy, 28, 970
Naber Antoinette, 72
Nazet Jacques, 36
Neyrinck G., 116
Notebaert E., 232
Nuytten Roland, 755
Nuyttens Marcel, 273, 274, 275, 1231
Nuyttens Michiel, 833, 1198
Opsommer R., 550, 788, 834, 835, 836
Ossieur E., 368
Paresys Isabelle, 909
Parez R., 518
Paridaens Marie-Anne, 40
Parmentier F., 217, 219
Parmentier Jan, 1106
Pattyn Ria, 910
Pauwels A., 1078
Pauwels A.G., 38, 39
Perneel L., 1169
Petit R., 56
Pfister Christian, 1079
Pijnenburg W., 117
Pille R., 669, 670, 671, 672, 673
Pissoort J., 445
Platelle Henri, 28, 473, 837, 1080
Pluizer, 650
Pollet Jules, 360, 807, 808, 809, 810
Poppe P., 985
Potie J., 1232
Potteau A., 519
Pottie G., 118, 119
Prevenier W., 56, 539
Priem R., 590
Prinet Marguerite, 911
Purtle Carol J., 1081, 1082
Putman Robert, 246
Pyck M., 157, 778
Pyncket M., 674, 675, 676, 677, 838, 839
Quénée I., 912
Rau Jaak, 23, 553, 591, 769
Raveschot P., 212, 213, 214
Reinquin A., 42
Rivière J., 1083
Robazynski F., 1001
Roberts A.M., 1084, 1085

- Roegiers W., 651
 Roelens P., 150, 151, 218
 Roets Eugene, 424
 Rogge M., 161
 Rogiers Els, 986
 Rommelaere J., 153, 217
 Roosens Heli, 1171
 Rosselle Dominique, 913
 Rotsaert Roland, 552
 Ryckaert Marc, 22, 23, 28, 44, 45, 46,
 408, 592
 Ryckeboer H., 120, 121,
 Ryserhove Alfons, 542
 Saerens L., 1199
 Schepens J., 286
 Scherpereel G., 678
 Schokkaert L., 543
 Schoonaert G., 343, 987
 Schoonheere A., 1086
 Schoutet Albert, 318, 407, 436, 447,
 595, 1140
 Schütz Karel, 1020
 Scufflaire A., 56
 Semey J., 152, 219, 220, 221, 222, 223
 Serck L., 25
 Seynaeve Edgard, 1172
 Seys J., 286
 Seys Raf, 122, 123, 124, 638
 Shiplely Derek, 264
 Sillevs John, 1087
 Silver L., 1088
 Simons Walter, 404, 472, 1173, 1174,
 1175
 Sivéry Gerard, 914
 Six J., 28
 Smeyers M., 59, 73
 Smits Arnoldus, 520
 Soete Gerard, 593
 Soete J., 125
 Sohier R., 775
 Sosson J.-P., 1089
 Speleers F., 551
 Spitaels Guy, 440
 Staes J.-Fr., 1176
 Stallaerts R., 543
 Steeghers W., 405
 Stevens W., 549
 Stockman L., 28, 549, 633
 Storme H., 1177
 Stragier L., 519
 Strobbe Filip, 756
 Strobbe L., 1141
 Strobbe M., 78
 Stroo Cyriel, 521
 Stroobants Aimé, 1090, 1091
 Stuip R.E.V., 971
 Swimberghe Piet, 224, 1010
 Tahon-Van Roose M., 47
 Termont Marc, 276
 Termote J., 158, 189, 190, 191, 215, 225,
 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232,
 233, 234, 235
 Terryn F., 617
 Therry M., 1178
 Thielen E., 1001
 Thiery Yvonne, 1092
 Thoen Hugo, 236, 237, 238, 239, 544
 Thumerelle P.-L., 915
 Thys M., 240, 549
 Tillie A., 312
 Tillie W., 740, 741, 742, 743, 1179
 Tits-Dieuiaide Marie-Jeanne, 56, 916
 Tock Benoit-Michel, 1180
 Tóth Margit, 1142
 Tournoy G., 972
 Toutain P., 917
 Trénard Louis, 522, 523
 Triaille-Closset C., 56
 Trips Eduard, 594, 988
 Ulrix-Closset M., 241
 Valcke L., 28
 Vallaeys Frank, 840
 Vallin Luc, 242
 Valvekens P., 918
 Van Achter G., 989
 Vanacker H., 362
 Vanacker Jan, 774, 787, 827, 841, 842,
 927, 1045, 1093, 1181
 Van Acker Lucien, 126, 277, 381, 444,
 919, 921, 990, 991, 1182
 Van Asperen de Boer J.R.J., 1094
 Vanaverbeke Paul, 605
 Van Autryve B., 524
 Van Belle Juliaan, 446
 Van Belle Ronald, 243
 Van Biervliet Aubert-Tillo, 478
 Van Biervliet Lori, 330, 1095, 1096,
 1143, 1144

- Van Bockstaele G., 42
Van Brusselen M., 347
Van Buggenhout J., 745, 811
Van Buuren A.M.J., 973
Van Caenegem R., 369
Vancaille M., 1183
Van Cauwenberghe Joseph, 757
Van Cleven J., 426, 1097
Vandaele Freddy, 442
Vandamme Gerard, 385, 1145
Vandamme Ludo, 28, 454, 1184
Vandamme P., 181, 233, 234
Vandebroek Marcella, 571
Van de Kaa D.J., 869
Vandemoortele W., 613
Van den Abeele Andries, 319, 320, 321,
322, 344, 354, 355, 358, 922
Vandenabeele Patrick, 722
Vandenbergh H., 1185
Vandenbergh Raf, 525
Vandenbergh Stéphané, 28, 48, 49, 50,
74, 1010, 1098, 1099, 1100, 1101,
1102, 1103, 1104, 1105, 1106
Vanden Berghe Yvan, 595
Vandenbroeck P., 51
Vandenbroeke C., 28
Van den Broeke L., 278
Vandenbussche Paul, 923
Vandenbussche R., 924
Van den Bussche Willy, 52, 1107
Van den Heuvel Jozef, 623, 1186
Vandehole F., 54
Van de Perre Rudolf, 974
Vandepitte Germain, 55, 279, 843
Vandeputte M., 796
Van der Bauwhede D., 697, 773
Vander Gucht Katrien, 246
Van der Haeghen G.X., 244, 245
Van der Hoeven J., 286
Vandermaesen M., 28, 389
Vandermeersch Peter, 28
Vandermoere N., 237, 238, 239
Van der Plaetse Roel, 376
Vanderpijpen W., 28
Vanderschaeghe Paul, 770
Vander Stichele M., 925
Van Derveeghde D., 56
Van der Vorst P., 440
Van der Wee H., 926
Van de Velde Carl, 1020
Van de Voorde G., 1070
Vandevoorde Michiel, 758
Van Devyvere Filip, 127, 356
Vandewalle André, 22, 23, 28, 280, 438,
595
Vandewalle E., 636
Vandewalle G., 438, 526
Van de Wiel C., 1187
Vandewiele André, 844, 1188
Van de Wiele J., 545
Van Dievoet, 845
Van Doorselaer A., 161, 235, 246
Vandromme Antoon, 350, 425, 631
Van Eenoo Romain, 56, 1200
Van Elslande Rudy, 449, 1108, 1109
Van Elslander Antonin, 75
Van Gansbeke-Grothausen M., 281
Van Gelder E., 57
Van Goethem H., 546
Van Haegendoren M., 1201
Van Haver Jozef, 527
Van Haverbeke E.A., 439, 451
Van Heeringen R.M., 247, 248
Van Hees P., 1146, 1203
Vanhegen Dirk, 639
Van Heule Michiel, 345
Vanheulenbrouck E., 596
Van Hille W., 846
Van Hoecke Willy, 975
Van Hooreweder M., 249
Vanhoutryve André, 14, 598, 1110, 1111
Van Houtte J.A., 927
Vanhoutte D., 1233
Vanhove N., 928
Vanhulle A., 128
Vanhuysse A., 129, 130, 131, 132
Van Hyfte, 723
Van Iseghem A., 724
Van Kerckhoven M., 1112
Van Keymeulen J., 133
Van Laere J.E., 416
Van Laere R., 282, 338, 414, 415
Vanlandschoot R., 384
Vanleenhove Frans, 570
Van Leeuwen C.G., 1239
Van Maele Roger, 58
Van Miegroot Hans J., 1113, 1114
Van Mingroot E., 348, 364

- Vanmoerkerke J., 152, 220, 221, 222, 223
 Van Moolenbroek J.J., 929
 Van Nerom-De Bue Cl., 250
 Vanooerenbergh R., 331
 Van Noten F., 251
 Van Overstraeten J., 134
 Van Parijs Johan, 69
 Vanpetegem Roger, 135
 Van Sasse van Ysselt Dorine, 1115
 Van Scherpenzeel M.A.E., 136
 Van Severen Antoon, 464
 Van Strydonck M., 169
 Vanthournout Claudine, 252, 253, 614, 799
 Van Troostenbergh Carlo, 690, 691, 692, 771
 Van Vooren G., 685, 930
 Van Velthoven H., 1204
 Vanwalleghem Anne, 659
 Van Wontergem Etienne, 760
 Vanysacker C., 254
 Vanysacker Dries, 1189
 Varendonck Frans, 403
 Vaske Ben, 952
 Verbanck R., 465
 Verbeeck H., 255
 Verbeke W., 59
 Verbey Theo, 952
 Verbrugge J., 931, 932
 Verbruggen C., 256
 Verbruggen Jan-Frans, 1205
 Verduyn Roland, 933
 Vergriete Thérèse, 296
 Verhaeghe J., 297, 934
 Verhelst J., 56
 Verhelst Luc, 402
 Verheust Ernest, 652
 Verhey Staf, 137, 626, 627, 935
 Verhoeyen E., 1147
 Verhulst A., 539
 Verkarre R., 983
 Vermeersch Valentin, 1116, 1117, 1118
 Vermeulen F., 257
 Vermeulen Guido, 528
 Vermeulen M., 606
 Vermeulen U., 56
 Verrelst W., 547
 Verschaeren J., 335
 Verscheure Albert, 406, 629, 1233
 Verschuren R., 682
 Verstappen Jack, 566, 1119
 Versteede G., 682
 Verstraete Daniël, 371, 847
 Verstraete P.J., 382, 432
 Verstraete W., 682
 Versyck J., 469
 Vertommen B., 599
 Vervaeke M., 682
 Vervenne A., 357
 Veys J.J., 529, 1190
 Victoor Jan, 861
 Viérin Jacques, 258
 Vilain Omer, 725
 Villez A., 624
 Vindevogel Ph., 679, 680, 681
 Visser W.J., 936
 Vlaemynck Joris, 1234, 1235
 Vlaminck J., 82, 563, 701
 Vleeschouwers-Van Melkebeek M., 848
 Voeten P., 937
 Vogelaers D., 78
 Vreugde C., 992
 Vroman S., 1120
 Vyncke Jozef, 761
 Waegeman Annick, 800, 1191
 Waeyaert H., 294
 Walle J.-C., 1232
 Warlop E., 283, 284
 Wauters C., 561, 797
 Wauters C.A., 1121, 1122, 1123, 1124
 Weisberg Gabriel P., 1125
 Wemaere J., 530
 Weymeis Chris, 769, 1126
 Willaert H., 399
 Wilson Jean C., 1127
 Windels R., 618
 Witdouck R., 378, 849, 938, 1192
 Witte E., 56
 Wombell Paul, 1236
 Wuyts L., 1128
 Wybo R., 479
 Wyffels C., 76, 77, 138, 285, 359, 548, 850, 851, 939, 940, 941, 942, 943, 944, 945, 946
 Wynants M., 42
 Ziegler Johanna, 1193
 Zutterman Henri, 373, 702, 703
 Zwaenepoel Arnout, 560
 Zwaenepoel Gilberte, 531

MEDEWERKERS AAN DEZE JAARGANG

- M. Cloet, Bergstraat 111, 3200 Kessel-Lo (Leuven)
G. Dalle, Leopold II laan 8, bus 4, 8470 De Panne
G. Declercq, p/a R.U.G., Blandijnberg 2, 9000 Gent
L. Devlieghe, Ten Hove 17, 8200 Brugge
A. Dewitte, St.-Sebastiaansstraat 9, 8202 Varsenare
L. François, p/a R.U.G., Blandijnberg 2, 9000 Gent
N. Geirnaert, Lindenstraat 11, 8020 Oostkamp
J. Huyghebaert, Burgstraat 50, 9120 Destelbergen
A. Janssens de Bisthoven, St.-Jorisstraat 12, 8000 Brugge
B. Janssens de Bisthoven, Langestraat 21, 8000 Brugge
J. Mertens, p/a Rijksarchief, Academiestraat 14, 8000 Brugge
J. Monballyu, Melkweg 39, 8720 Kuurne
W. Muylaert, Jordaenslaan 51, 8370 Blankenberge
R. Opsommer, Rode Kruisplein 3, 8550 Zwevegem
M. Ryckaert, Henleykaai 42, 9000 Gent
A. Schouteet, E. Deneckerestraat 10, bus 2, 8000 Brugge
W. Simons, Capucienessenstraat 33, 3800 St.-Truiden
H. Storme, p/a K.U.L., Blijde Inkomststraat 21, 3000 Leuven
J. Strobbe, Driftweg 41, 8401 Bredene
P. Swimberghe, Minderbroedersstraat 14, 8000 Brugge
J. Tollebeek, p/a K.U.L., Blijde Inkomststraat 21, 3000 Leuven
L. Valcke, Bossuytlaan 59, 8320 Brugge
A. Van den Abeele, Stijn Streuvelsstraat 56, 8000 Brugge
W. Vanderpijpen, Disbos 17, 8310 Brugge
A. Vandewalle, Ter Zwanekerke 60, 8200 Brugge

REDACTIONEEL

3

BIJDRAGEN

- H. STORME *Kerkelijke alarmkreten over kinderversmaching door het bij zich in bed nemen van zuigelingen (16de-18de eeuw).* 5- 38
- G. DECLERCQ, *De dekens van het St-Donaaskapittel in Brugge vòdr 1200.* 39- 54
- G. DALLE, *Nieuwpoort 1576-1601. Topografie van armoede en rijkdom.* (vervolg) 153-179

OORKONDEN EN MEDEDELINGEN

- R. OPSOMMER, *Een Iepers gevangenisreglement met de rechten van de cipier, ca. 1500.* 55- 66
- J. HUYGHEBAERT, *Paschier en Isabella gespiegeld aan Bertulphus en Ansberta. Een theatertweeluik door P. De Vos, 1720.* 67- 83
- A. SCHOUTEET, *Ferdinand Bart, schilder te Kortrijk en te Brugge, ca. 1569-Brugge 1623.* 181-185

VLAAMSE BIOGRAFICA

- A. SCHOUTEET, *Het geslacht Odolf in het ambacht van de beeldenmakers te Brugge in de 15de en 16de eeuw.* 85- 96
- J. STROBBE, *Een christen-democraat te Brugge. Enkele nieuwe aspecten omtrent Camiel Moeyaert (1868-1946).* 97-118
- L. FRANÇOIS, *Jean Baptiste Serruys, Oostends politicus en verdediger van de handelsbelangen. (Torhout, 1745 - Brussel, 1833).* 187-213

BOEKBESPREKINGEN

Ph. GODDING, <i>Le droit privé.</i> (J. Mertens)	119-120
L. DEVLIEGHER, <i>De Keizer Karel-schouw.</i> (A. Janssens de Bisthoven)	121
D. MARECHAL, <i>Catalogus Brangwyn.</i> (A. Janssens de Bisthoven)	122-123
A. VAN DEN ABEELE, <i>Onder de Acacia.</i> (L. François)	124-128
J. VAN WALLEGHEM, <i>Kroniek 1790 en 1971-1792.</i> (A. Van den Abeele)	128-131
J. DEVADDER, <i>T.J. Rijken.</i> (A. Van den Abeele)	131-134
G. DOGAER, <i>Flemish Miniature Painting.</i> (A. Dewitte)	134-135
R.C. VAN CAENEGEM, <i>Henri Pirenne.</i> (M. Cloet)	136-137
P. VANDEWALLE, <i>Landbouw in de kasselrij Veurne.</i> (J. Mertens)	215-218
A. VERHULST, <i>Het ontstaan van de steden in Noordwest-Europa.</i> (G. Dalle)	218-221
<i>Cyriel Verschaeve en de Tweede Wereldoorlog.</i> (L. Valcke)	221-222
W.J. VAN DER DUSSEN, <i>Filosofie van de geschiedwetenschappen.</i> (Jo Tollebeek)	223-226
WALTER SIMONS, <i>Bedelorden ; Bedelordekloosters.</i> (B. Janssens de Bisthoven)	226-227
W. TILLIE, P. DE KNOCK, A. MALFAIT, <i>Vlaamse haardtegels.</i> (L. Devliegher)	227-229
	139-152
KRONIEK	231-261
BOEKENSCHOUW	263-339

GENOOTSCHAP VOOR GESCHIEDENIS

Zetel en correspondentieadres : Rijksarchief, Academiestraat 14, 8000 Brugge.

Redactieadres : Ter Zwanekerke 60, 8200 Brugge

Postrekening : 000-0107939-75 Genootschap voor Geschiedenis, Brugge.

Het Genootschap voor Geschiedenis «Société d'Emulation», gesticht in 1839, heeft tot doel de geschiedenis van het oude graafschap Vlaanderen en van de Provincie West-Vlaanderen te beoefenen en te bevorderen.

Het Genootschap geeft ieder jaar de «Handelingen» uit, waarin bijdragen over historische onderwerpen van allerlei aard opgenomen worden. Het tijdschrift in zijn huidige vorm is de voortzetting van :

- Annales de la Société d'Emulation pour l'histoire et les antiquités de la Flandre Occidentale : I (1839) - IV (1842).
- Annales de la Société d'Emulation pour l'étude de l'histoire et des antiquités de la Flandre : V (1843) - LIV (1904).
- Annales de la Société d'Emulation de Bruges. Revue trimestrielle pour l'étude de l'histoire et des antiquités de la Flandre : LV (1905) - LXXVI (1933).
- Annales de la Société d'Emulation de Bruges. Revue trimestrielle pour l'étude de l'histoire et des antiquités de la Flandre. / Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis, gesticht onder de benaming «Société d'Emulation» te Brugge. Driemaandelijks tijdschrift voor de studie van geschiedenis en oudheden van Vlaanderen : LXXVII (1934) - CXV (1978).

Verder worden door het Genootschap ook afzonderlijke studies uitgegeven, nu o.m. in een nieuwe reeks «Vlaamse Historische Studies». Hierin worden teksten van hoog wetenschappelijk gehalte, over onderwerpen die een brede belangstelling wekken, voorgesteld in een eigentijdse stijl en vorm.

Het lidmaatschap van het Genootschap kost jaarlijks 600 F. Dit geeft recht op de toezending van de «Handelingen» en op deelname aan de activiteiten van het Genootschap. Bovendien bekomt elk lid een korting van 20 % op de prijs van de jaargangen van het tijdschrift die vóór zijn toetreding zijn verschenen, en op alle afzonderlijke uitgaven. Lid worden kan (met opgave van naam, adres en beroep) door overschrijving van de lidmaatschapsbijdrage op de bovenvermelde postrekening.

BESTUUR : B. Janssens de Bisthoven (voorzitter), J. Marechal (ondervoorzitter), L. Valcke (secretaris-penningmeester), A. Vandewalle (redactiesecretaris), M. Cloet, D. Dalle, L. Devliegher, A. Janssens de Bisthoven, J. Mertens, J. Monballyu, O. Mus, M. Ryckaert, A. Schouteet, A. Van den Abeele, C. Vandenbroeke, W. Vanderpypen en R. Van Eenoo.

ENKELE UITGAVEN NOG IN VOORRAAD :

- Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis*, (vanaf 1929 ; ontbreken : 1939, 1-2 ; 1963, 1-3 ; 1975, 1-2 ; 1976, 1-4 ; 1977, 1-2), per jaargang 500 fr.
- H. Dussart, *Fragments inédits de Rombout de Doppere, Chronique brugeoise de 1491 à 1498*. Brugge, 1892, in 4° XIV - 137 blz. 375 fr.
- A. Heysse, O.F.M., *Tabulae capitulares almae provinciae Sancti Joseph in comitatu Flandriae Ordinis Fratrum Minorum Recollectorum (1629-1796)*. Brugge, 1910, in 4°, XXV - 169 blz. 375 fr.
- L. Gilliodts-van Severen, *Mémoriaux de Bruges*. Dl. II, in 8°, 327 blz. 500 fr.
- A. Schouteet, *Een beschrijving van de Bogardenschool te Brugge omstreeks 1555 door Zeger van Male*, Brugge, 1960, in 8°, 225 blz. + 6 pl. 500 fr.
- A. Van Walleghem, *De oorlog te Dickebusch en omstreken 1914-1918*. Uitgegeven door J. Geldhof. Tweede en derde deel, in 8°, 256, 213 blz., ill ; samen 500 fr.
- J. Cuyper, *Journal de Campagne 1914-1917. Oorlogsdagboek van een hulpdokter bij het Belgisch leger*. Uitgegeven door A. De Cuyper. Brugge, 1968, in 8°, XXI - 242 blz., 5 pl. 500 fr.
- L. Devliegher, *Oorlogsdagboeken uit de streek tussen IJzer en Leie*. Brugge, 1972, in 8°, 247 blz. + 20 pl. 500 fr.
- J. Geldhof, *Het Handboek van P. Vandendorpe, pastoor van Nieuwkerke, (1730-1806)*. Brugge, 1974, in 8°, 310 blz. 500 fr.
- A. Schouteet, *Stadsarchief van Brugge, Regesten op de oorkonden*. 1089-1300, 1973, in 8°, 217 blz. (400 fr.). Tweede deel, 1301-1339. Brugge, 1978, in 8°, 362 blz. (600 fr.). Derde deel, 1340-1384. Brugge, 1979, in 8°, 352 blz. (600 fr.). Vierde deel, 1385-1420. Brugge, 1982, in 8°, 325 blz., (700 fr.). Samen 2.300 fr.
- J. Geldhof, *Oorlogsdagboeken over Ieper (1914-1915)*. Tweede deel. Brugge, 1977, in 8°, 472 blz. 700 fr.
- G. Gyselen en J. Hindryckx, *Veurne tijdens de wereldoorlog 1914-1918. Dagboek van Gesquiere*. Brugge, 1979, in 8°, 432 blz., ill. 700 fr.
- E. Dhanens, *De iconografie der Van Eycks*. Brugge, 1982, 88 blz., ill. (VHS1) 290 fr.
- A. Delva, *Vrouwengeneeskunde in Vlaanderen tijdens de late middeleeuwen*. Brugge, 1983, 240 blz., ill. (VHS2) 550 fr.
- J. Marechal, *Europese aanwezigheid te Brugge. De vreemde kolonies, 14de - 19de eeuw*. Brugge, 1985, 284 blz., ill. (VHS3) 980 fr.
- K. Geerts, *De spelende mens in de Boergondische Nederlanden*, Brugge, 1987, 200 blz., ill. (VHS 4) 650 fr.
- D. Vanysacker, *Hekserij in Brugge. De magische leefwereld van een stadsbevolking, 16de-17de eeuw*, Brugge, 1988, 204 blz., ill. (VHS5) 795 fr.